

A magyar terminológiastratégia kialakítása

Zöld könyv

Főszerkesztő
Prószéky Gábor

Szerkesztők
Fóris Ágota
B. Papp Eszter
Bölcskei Andrea
Lipp Veronika

Nyelvtudományi Kutatóközpont

A magyar terminológiastratégia kialakítása

Zöld könyv

Főszerkesztő

Prószéky Gábor

Szerkesztők

Fóris Ágota, B. Papp Eszter, Bölcskei Andrea, Lipp Veronika

Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2023

A kötet megjelenését
az *ELKH Kiemelt pályázat SA52/2021: Terminológia*
címmel elnyert pályázata támogatta.

Főszerkesztő: Prózék Gábor
Szerkesztők: Fóris Ágota, B. Papp Eszter, Bölcskei Andrea,
Lipp Veronika

ISBN 978-963-9074-95-8

DOI: <https://doi.org/10.18135/term.2023>

© Szerzők és szerkesztők

© Nyelvtudományi Kutatóközpont

Magyar nyelvű kiadás: 2023

A kiadásért felelős a Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója

Kiadja a Nyelvtudományi Kutatóközpont
1068 Budapest, Benczúr u. 33.
www.nytud.hu

TARTALOM

Előszó: a nemzeti Terminológiai Koordinációs Központ létrehozásának előkészítése (Prószéky Gábor)..... 5

I. A terminológiastratégia általános kérdései

Fóris Ágota – Prószéky Gábor: A zöld könyv: a magyar terminológiastratégiai munkák megalapozása és elindítása..... 11

Tolcsvai Nagy Gábor: Nyelvstratégia és terminológia 23

B. Papp Eszter: A terminológiastratégia kérdései Európában..... 39

Tamás Dóra Mária: A terminológiai adatbázisok mint a terminológiastratégia eszközei 57

Fóris Ágota – Bölcskei Andrea: Ajánlások a magyar terminológiastratégiához 75

II. A terminológiastratégia speciális kérdései

Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia: Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban.
Problémák, tendenciák, ideológiák 109

Németh Gabriella – Szoatak Szilvia: Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és nyelv vonatkozásában 135

Fischer Márta: Nyelvtervezés, fordítás és a magyar EU-terminológia... 165

Prószéky Gábor: Terminológia és neurális hálók..... 185

Csernicskó István – Szabómihály Gizella: Hátrányból előnyt:
a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól 199

Benő Attila – Péntek János: A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben 237

Lanstyák István: Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia 253

III. Szabványok és helyesírás

Sermann Eszter: A terminológiai munkafolyamatok szempontjából releváns ISO szabványok..... 279

Ludányi Zsófia: A szaknyelvek helyesírásának szabályozásáról.
Elmélet, gyakorlat, dilemmák..... 301

IV. Bibliográfia

Fóris Ágota – B. Papp Eszter – Bölcskei Andrea (összeállította):
Válogatott terminológiastratégiai bibliográfia..... 331

Előszó: a Terminológiai Koordinációs Központ létrehozásának előkészítése

A magyar szaknyelvek szó- és kifejezéskincsének, vagyis terminológiájának egységes támogatása, a magyarországi, valamint a külső régiókban használt szaknyelvi szókincs összegyűjtése, közzététele közcél. Egy nemzeti terminológiastratégia kialakítása után az annak elvei alapján kezelt terminológiai adatok nyilvános adatbázisokban, illetve ingyenes online szótárakban válhatnak mindenki számára elérhetővé. Egyre több helyen jelenik meg olyan színvonalú és volumenű terminológiai feladat, amelyeket csak speciálisan képzett, együttesen nyelvészeti és szakismeretekkel rendelkezők tudnak megoldani. Ilyenek például az EU fordítói-terminológiai munkái, de folytatható a sor a minisztériumokkal, az országos hatáskörű szervezetekkel és a kereskedelem szerveivel, illetve a szaktudományok terminológiájával. A jelen projekt – az *ELKH Kiemelt pályázat SA52/2021: Terminológia* – keretében megtervezett Terminológiai Koordinációs Központ támogatást tud nyújtani a kormányzati működés különféle részein, a nemzetstratégia, illetve a nemzetgazdaság területén, az oktatásban, a tudományos kutatásban és a szolgáltatások világában. A magyar szaknyelvek fontos kérdése a határon túli régiók többségi államnyelvből lefordított kifejezéseinek és neveinek megfelelő kezelése, hiszen itt nemcsak szak kifejezések egyszerű (gépi) kezeléséről van szó, hanem a Kárpát-medencei magyar anyanyelvűek közötti nyelvi dinamika erősítéséről is, ezért a projekt nemcsak az európai terminológiai központokkal, hanem a határon túli magyar központokat összekötő Termini Kutatóhálózattal is aktív kapcsolatot épít. A létrejövő Terminológiai Koordinációs Központ célja a terminológia leíró szemléletű tanulmányozása, a terminusok összegyűjtése és nyilvános hozzáférhetővé tétele.

A hazai helyzet felmérése és annak meghatározása után áttekintettük, hogy milyen feladataink vannak a terminológiafejlesztés adatainak közzétételével kapcsolatosan a magyar nyelvterületen. Igyekeztünk figyelembe venni más országok gyakorlatát is: elsősorban a már működő nemzeti terminológiai gyűjtőportálok, adatbázisok jellemzőit figyeltük, hogy hogyan érdemes az ellenőrzött terminológiai adatokat nyilvános adatbázisokban és ingyenes online terminológiai szótárakban közzétenni. Mivel a terminológiai adatbázisok nem pusztán szólisták, hanem sokféle adatmezőből álló hierarchikus adatbázisok, amelyekben nemcsak a terminusok alakja, hanem definíciójuk, kontextusuk és fogalmi kapcsolataik is szerepelnek, ezek

leírásához szükség van a modern nyelvészetnek – a köznyelv leírásához általánosan használt és a szaknyelvek leírására speciálisan kifejlesztett – eszközeire és módszereire. Kiemelt jelentőségű a megfelelő magyar szaknyelvi szövegtörzsek létrehozása, illetve a különféle nyelvi technológiák adaptációja az automatizált terminológiai kivonatolás és -osztályozás kialakításához.

Végezetül ennek a zöld könyvnek az előszavában néhány olyan előnyt sorolok fel, ami miatt 2021-ben megkezdtuk ezt a munkát, és amelyek az ezt követő fejezetekben kifejtésre kerülő elvek mentén létrejövő Terminológiai Koordinációs Központ legfontosabb eredményei lehetnek:

- **Központosított erőforrások és tudás:** A Terminológiai Koordinációs Központ összegyűjti, kezeli és rendszerezi a szaktudományok és a nemzetgazdaság szempontjából legfontosabb szakterületeken és iparágakban használt terminológiát, ami egy központosított adatbázis eredményez.
- **Hatékonyabb kommunikáció:** Az országos szinten összehangolt terminológiai rendszer lehetővé teszi a szakemberek, kutatók, vállalatok és kormányzati intézmények közötti hatékonyabb kommunikációt. Ez elősegíti a tudásmegosztást és az eredmények gyorsabb és pontosabb alkalmazását a gyakorlatban.
- **Kutatási előrehaladás:** Az egységes terminológiai rendszer elősegíti az országban folyó kutatásokat és innovációkat. Az egységes és pontos terminológia lehetővé teszi a kutatási eredmények gyorsabb megértését és az eredmények hatékonyabb felhasználását.
- **Tudásátadás az oktatásban:** Az oktatási intézmények számára egy ilyen központ lehetőséget teremt a legaktuálisabb terminológiai ismeretek beépítésére az oktatási programokba. Ez segít a hallgatóknak az iparágakban, szakmákban való könnyebb beilleszkedésben és a munkaerőpiaci igények hatékonyabb kielégítésében.
- **Az egységes hivatalos nyelvhasználat támogatása:** Az országos szintű terminológiai koordinációs központ az egységes terminológiai rendszerrel hozzájárulhat a hivatalos nyelvhasználat, a szabványosítás és a nyelvi presztízs előmozdításához.
- **A határon túli nyelvváltozatok kezelése:** Ha egy nyelvet, mint például a magyart több országban beszélnek, a Terminológiai Koordinációs Központ elősegítheti a terminológiai harmonizációt a környező országok magyar terminológiai megoldásai között. Ez a nyelvi sokféleség tiszteletben tartásával hozzájárulhat a hatékonyabb kommunikációhoz a különböző nyelvű közösségek között.

- **Globális versenyképesség:** Egy jól működő Terminológiai Koordinációs Központ elősegíti az ország globális versenyképességét. Az egységes és pontos terminológia ugyanis lehetővé teszi a hatékonyabb együttműködést a nemzetközi partnerekkel, valamint a nemzetközi piacokon való hatékonyabb jelenléttel járul hozzá az ország sikerességéhez.

Fontos hangsúlyozni, hogy egy ilyen központ hatékony működése és hosszú távú sikeressége érdekében erős támogatásra van szükség a kormányzati szervektől, a tudományos intézményektől és a szaknyelveket napi szinten használó ipari szereplőktől. A megfelelő források és szakértői csapat segítségével egy nemzeti terminológiai koordinációs központ jelentős hozzájárulást tehet az ország fejlődéséhez és előrelépéséhez a tudásalapú társadalomban.

PRÓSZÉKY GÁBOR
a Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója
a terminológiai projekt vezetője

I. A terminológiastratégia általános kérdései

FÓRIS ÁGOTA¹ – PRÓSZÉKY GÁBOR²

¹Károli Gáspár Református Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet,
TERMIK (Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport), Budapest

²Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest
foris.agota@kre.hu; proszeky.gabor@nytud.hu

A zöld könyv: a magyar terminológiastratégiai munkák megalapozása és elindítása

1. Bevezetés

A Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológiai Intézetének Terminológiai Kutatócsoportja (<https://nytud.hu/kutato-csoport/terminologia-kutato-csoport/kutatasi-terulet>) az *ELKH Kiemelt pályázat SA52/2021: Terminológia* című elnyert pályázata keretében vállalta, hogy előkészíti egy Terminológiai Koordinációs Központ létrehozásának tervét, ennek keretében pedig egy úgynevezett **zöld könyv** elkészítését terminológiastratégia témában. A zöld könyv egy olyan stratégiai célú vitaanyag, amely egy adott témában részletezi a konkrét kérdéseket, majd rámutat a lehetséges cselekvési irányokra. Olyan lehetséges megoldásokat fogalmaz meg, vagy olyan forogatókönyveket és sémákat mutat be, amelyek segíthetik a kormányzatot és/vagy az adott intézményrendszert cselekvési tervek és konkrét feladatsorok, valamint szakpolitikák megtervezésében és kialakításában, a jogalkotás területén és a pénzügyileg támogatandó célok meghatározásában.

Jelen zöld könyv feladata felhívni a figyelmet a terminológia mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezni, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati és tudományos igazgatási stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak. A terminológiastratégia támogatja az információ-, tudás-, innovációs, digitális és az oktatási stratégiákat, kapcsolódik az Európai Unió *Európa digitális évtizede: a 2030-ra kitűzött célok* címmel meghirdetett szakpolitikai programjához (https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_hu), amely útmutatásul szolgál Európa digitális átalakulásához; valamint a magyar kormány által *Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája* néven meghirdetett programhoz (<https://digitalisjoletprogram.hu/hu/kiadvanyaink>), ahol különösen a nyelvtechnológiai fejlesztésekhez, valamint

Fóris Ágota – Prószéky Gábor 2023. A zöld könyv: a magyar terminológiastratégiai munkák megalapozása és elindítása. In: Prószéky Gábor (főszerk.) – Fóris Ágota – Bölcskei Andrea – B. Papp Eszter – Lipp Veronika (szerk.) *A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 11–22.

DOI: <https://doi.org/10.18135/term.2023.2>

az adatalapú gazdaság és a modern digitális szolgáltató állam kiépítésének terminológiai támogatásához tud hozzájárulni. Az online, nyilvánosan elérhető anyanyelvi terminológiai háttér biztosítja a digitális stratégiák anyanyelven való hozzáféréseinek a feltételeit, egyben a digitális oktatást, valamint a kis- és középvállalkozások és a közigazgatás digitális működtetésének háttérfeltételét. A szabad kereskedelemnek és az oktatási, kutatási és innovációs beruházásoknak egyaránt előfeltétele a megfelelő magyar nyelvű terminológia létezése, összegyűjtése, egyesítése és harmonizációja (és nem egységesítése), továbbá annak más nyelvek terminológiájával való harmonizációja. Ilyen terminológiastratégiai zöld könyvek elkészítése szakterületenkénti lebontásban is hasznos volna, történtek is kezdeményezések erre, így például a jogi-közigazgatási szakterületen (lásd pl. a *Glossa Iuridica* című folyóirat 2023/X/3. tematikus számában megjelenő írásokat).

A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv címmel megjelenő kötetbe olyan releváns, a terminológiastratégia témában korábban már megjelent tudományos írásokat válogattunk, amelyek segíthetik a kormányzat és az illetékes intézmények, kutatóintézetek terminológiai és terminológiastratégiai munkáját és jövőre vonatkozó terveik előkészítését. Egyes tanulmányok a terminológiastratégia általános kérdéseivel, mások a speciális kérdéseivel foglalkoznak (ez utóbbiba soroltuk az egyes szakterületek, illetve a határon túli magyar régiók speciális terminológiai problémáit), továbbá van a terminológiai szabványokkal és a szaknyelvi helyesírással foglalkozó írás is a kötetben. A tanulmányokat a szerzők átdolgozták és frissítették, ahol szükséges volt, ott a szakirodalmi hivatkozásokat is megújították, a digitális források linkjeit ellenőrizték. Minden tanulmány esetében lábjegyzetben tüntettük fel az első megjelenés adatait. Ezúton is köszönetünket fejezzük ki a szerzőknek, hogy hozzájárultak a kiválasztott tanulmány közléséhez és átdolgozták, aktualizálták a szöveget.

2. A terminológiastratégia dokumentumai és elindítása

A magyarországi terminológiai munkák szükségességén túl arra is többen rámutattak (pl. Tolcsvai Nagy 2017, 2019; Benő–Péntek 2019; Lanstyák 2019), hogy a több országban használt magyar nyelvű terminológiát harmonizálni (egyesíteni) szükséges egymással, össze kell gyűjteni és közzé kell tenni, milyen terminusokat használnak a szakemberek az egyes országokban, ezért több országból származó magyar nyelvi adatokat tartalmazó terminológiai adatbázis(ok)ra van szükség. A terminológiát nem csak magyar nyelven célszerű közzétenni, hanem többnyelvű adatbázisokban érdemes a harmonizációs feladatokat megoldani, így angol nyelven, valamint horvát, német, román, szerb, szlovák, ukrán stb. nyelveken is célszerű a terminusokat harmonizálni és közzétenni.

Már évtizedek óta számos nemzetközi dokumentum hívta fel a figyelmet a terminológia fontosságára a többnyelvűségben, a kulturális sokszínűség megőrzésében és az információhoz és a tudáshoz való egyetemes hozzáférésben. Az általános terminológiastratégiai elvek a 2000-es években jelentek meg a nemzetközi dokumentumokban. Egy általános magyar terminológiastratégia kialakításához az UNESCO által 2005-ben kiadott dokumentumot (UNESCO-irányelv 2005, magyarul: Terminológiapolitikai irányelvek 2019), valamint szabványokat vettünk és veszünk alapul (ezek felsorolását lásd a kötet végén található *Válogatott terminológiastratégiai bibliográfiá*-ban: Fóris et al. 2023). A terminológiastratégiával foglalkozó ISO 29383:2020 Terminology policies – Development and implementation szabvány alapján a terminológiastratégia olyan elvek és stratégiák összessége, amelyek egy adott szaknyelv vagy domén terminológiájának fejlesztéséhez és szabályozásához alapul szolgálnak. A szabvány általános útmutatót ad, de, ahogy arra az előszavában rámutat, a valóságban nincs két teljesen egyforma helyzet, és minden nemzet vagy szervezet terminológiastratégiája szükségszerűen egyedi. Nemzeti szinten a terminológiastratégia jogi dokumentum vagy információs stratégia formájában szokott megjelenni, míg kisebb szervezetekben többnyire a munkafolyamatra és az azt támogató technológia használatára vonatkozó irányelvek formájában hozzák létre, gyakran a „terminológia” szó sem szerepel benne.

A nemzetközi útmutatások alapján már 2018-ban indítványoztuk egy összehangolt magyar nemzeti terminológiastratégia előkészítését. Az ennek megalapozására szervezett konferencián számos magyarországi és határon túli tudományos intézet és szervezet képviselője vett részt meghívott előadóként. A konferencia szervezői és előadói együttesen törekedtek az együttműködésre és a stratégia megalapozására, illetve megállapodásra azokról az elvekről, amelyek elvezetnek a magyar terminológiastratégia létrehozásához. A konferencia előadásainak írott változata *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* címmel tanulmánykötetben jelent meg (Fóris–Bölcskei 2019b). A magyar terminológiastratégia kialakítására vonatkozó ajánlásokat a kötet záró tanulmányában foglalmazták meg a szerző-szerkesztők (Fóris–Bölcskei 2019a: 157). Egyben ezek az ajánlások képezték a magyar terminológiastratégia kialakításának a bázisát is. Ezek a következők:

- „A terminológiastratégiai tervdokumentum előkészítése érdekében vitaindító, középtávú (4-10 év) stratégiai tervdokumentum, úgynevezett „Zöld könyv” kiadása. A 38/2012. (III. 12.) Korm. rendelet a kormányzati stratégiai irányításról 38.§-ának értelmében a Zöld könyv felhívja a figyelmet a terminológia mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezi, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak.

- Egy úgynevezett terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet elkészítése.
- Terminológiastratégiai tanácsadó testület létrehozása.
- A terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet elkészítése és közvételére nyomán érkezett visszajelzések alapján a részletes dokumentumok: terminológiastratégiai tervdokumentum és program elkészítése.
- Magyar Nemzeti Terminológiai Portál elindítása.
- Magyar Nemzeti Terminológiai Adatbázis megtervezése, költségigények, személyi és eszközfeltételeinek kidolgozása.”

3. A Nyelvtudományi Kutatóközpont szerepe a terminológiastratégia kialakításában

Egy összehangolt magyar nemzeti terminológiastratégia előkészítésének megalapozása tehát számos kutató és több intézmény közös erőfeszítésével történt meg. A magyar terminológiastratégia kialakítására vonatkozó általános ajánlásokat (Fóris–Bölcskei 2019a: 157) a Nyelvtudományi Kutatóközpont felkarolta, és pályázata keretében megkezdte az előkészületeket. Prószéky Gábor főigazgató felismerte a terminológiastratégia kialakításának jelentőségét és 2021-ben vezetésével a Lexikológiai Intézetben belül létrejött a Terminológiai Kutatócsoport (<https://nytud.hu/kutato-csoport/terminologia-kutato-csoport/kutatasi-terulet>), majd – a már idézett ajánlásokat követve – összehívta a Terminológiastratégiai Tanácsadó Testületet (TTT; elnöke Prószéky Gábor, társelnöke Fóris Ágota; <https://nytud.hu/terminologiastrategiai-tanacsado-testulet>), célként tűzte ki a Magyar Terminológiai Koordinációs Központ megalapítását és a jelen *zöld könyv* elkészítését. Az ajánlásokban foglalt további feladatok megvalósítása jövőbeli feladat.

A Nyelvtudományi Kutatóközpont szervezeti, tudományos és informatikai hátterénél fogva a legalkalmasabb intézmény az ajánlásokban foglalt feladatok megvalósítására, így a jövőben egy nemzeti terminológiai portál és egy nyilvános nemzeti terminológiai adatbázis létrehozására és fenntartására (Fóris 2021: 52). Prószéky Gábor *A magyar nyelv digitális fenntarthatóságáért* című előadásában összefoglalta a kutatóközpontban folyó munkákat: nagyszámú köznyelvi (írott és beszélt nyelvi) szövegtörzsek érhető el a Nyelvtudományi Kutatóközpont honlapján, de a szaknyelvi törzsek és a terminológiai adatbázis(ok) még hiányoznak. Szaknyelvi törzsek és terminológiai adatbázis(ok) létrehozásához jól felszerelt intézményi háttér, megfelelő digitális háttér, valamint a terminológia területén képzett szakemberek és anyagi támogatás szükséges. Ahogy megállapította: „Azok a nemzetek, amelyek elmaradnak a nyelvük digitális támogatásával, kiszorulnak a digitális térből, és jelentős hátrányt szenvednek egyéni és társadalmi szinten, ezért a magyar nyelv digitális támogatása nemzetstratégiai kérdés” (Prószéky 2021). Erre a digitális

támogatásra a magyar szaknyelveknek is szükségük van, hiszen terminológiastratégiai szempontból az egyik legfontosabb feladat egy magyar nemzeti terminológiai portál és terminológiai adatbázis munkálatainak elindítása.

A jelen elképzelés előzményeként részben korpusznyelvészeti, részben lexikográfiai munkák jöttek létre, elsősorban a jelen munkákat koordináló Nyelvtudományi Kutatóközpont jogelődjében, az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1997-ben megalakult Korpusznyelvészeti Osztályon, melyből később a Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet is kifejlődött (<https://nytud.hu/kutatas/intezet/nyelvtechnologiai-es-alkalmazott-nyelveszeti-intezet>), és amely jelentős kutatási tapasztalatot halmozott fel a nyelvtechnológia, ezen belül különösen a nyelvi erőforrások kifejlesztése területén. Számos olyan sikeres nemzetközi projektben vettek részt, amelyek közt volt a *CONCEDE*, melynek célja egyrészt a nyugati nyelvekre kidolgozott elektronikus szótári adatbázisok létrehozására irányuló új szabványok kidolgozása volt. Szintén az osztályon készült el a magyar terminológiai kutatás számára is alapvető *Magyar Nemzeti Szövegtár* (MNSZ) első változata, mely induláskor egy 187,6 millió szavas reprezentatív korpusz volt, és később a határon túli nyelvváltozatokkal kiegészülve vált valóban nemzetivé: ma már egy 1 milliárd szónyi korpusz szolgáltatja az alapját. Érdemes megemlíteni, hogy az idei évben a következő, 10 milliárd szavas változat létrehozása is elindult, valamint a nagy nyelvi modellek kialakításához szintén a közelmúltban létrehozott, jelenleg 41,5 milliárd szót számláló szövegtörzs is a terminológiai kutatások rendelkezésre áll. A kétezres évek elején készült el a *Magyar Egységes Ontológia*, melynek közvetlen célja egy szakterület, a távközlés területén működő közönségszolgálati tevékenység intelligens gépi támogatása volt, de közvetett célja egy olyan egységes nemzeti ontológiai keretrendszer megteremtése volt, mely szabadon felhasználható csúcsontológiát és egy ehhez kidolgozott szakontológiát tartalmazott, és nyílt, szabadon felhasználható ontológia-infrastruktúrára épült. Hároméves munka eredményeképpen a MorphoLogic, az SZTE és az MTA NYTI együttműködésében 2007-re készült el a szinonim szavakat és a köztük lévő relációkat feltérképező WordNet lexikai adatbázis magyar változata, a *HuWordNet*. A Nyelvtudományi Intézet koordinálásával hat közép-európai nyelv (bolgár, horvát, lengyel, magyar, szerb és szlovák) nyelvi erőforrásainak (írott és beszélt nyelvet feldolgozó korpuszoknak, szótáraknak, ontológiáknak), valamint eszközeinek (morfológiai, szintaktikai és egyéb nyelvi elemzőknek) feltérképezése, egységes színvonalra hozása és a köztük lévő szabványos átjárhatóság biztosítása volt a *CESAR* projekt célja. A nemzetközi szinten is jelentős *CLARIN* együttműködés egy egységes európai nyelvtechnológiai infrastruktúra létrehozását célozta, melyhez kapcsolódva a vezető hazai nyelv- és beszédtechnológiai kutatóhelyek stratégiai jelentőségű *HunCLARIN* kutatásiinfrastruktúra-hálózatának munkáját is az intézmény

kutatói koordinálták. A szintén nemzetközi *EFNILEX* projekt célja a két- és többnyelvű szótárak készítéséhez használható költséghatékony, (fél)automatikus módszer kifejlesztése volt nyelvtechnológiai eszközök és párhuzamos korpuszok segítségével, holland–francia, magyar–angol, magyar–szlovén és magyar–litván nyelvpárokra. A közelmúltban lezárult páneurópai projekt, az *ELEXIS* célja pedig egy olyan infrastruktúra fejlesztése volt, amely elősegíti az együttműködést a kevesebb erőforrással rendelkező nyelvek és a fejlett e-lexikográfiai tapasztalattal rendelkezők között, továbbá közös szabványokat és megoldásokat hoz létre a lexikográfiai források fejlesztésére és szabványokat dolgoz ki a lexikográfiai források kinyerésére, strukturálására és összekapcsolására. (Az itt hivatkozott projektek összefoglaló leírását lásd Dodé–Ludányi 2021 kötetében.)

4. A magyar terminológiastratégia kialakítása. A zöld könyv tartalma

Jelen kötet előszavában Prószéky Gábor, a pályázat vezetője mutatja be az elnyert pályázat részleteit és a Nyelvtudományi Kutatóközpont munkáját és jövőbeli terveit.

A tanulmánykötetet négy nagy részre osztottuk: I. *A terminológiastratégia általános kérdései*; II. *A terminológiastratégia speciális kérdései*; III. *Szabványok és helyesírás*; IV. *Bibliográfia*.

Az I. rész *A terminológiastratégia általános kérdései* címmel öt tanulmányt tartalmaz. Fóris Ágota és Prószéky Gábor a bevezető tanulmányban *A zöld könyv: a magyar terminológiastratégiai munkák megalapozása és elindítása* címmel bemutatják a zöld könyv elkészítésének előzményeit és célját, a magyar terminológiastratégia kialakításának feltételeit, és a Nyelvtudományi Kutatóközpont szerepét a magyar terminológiastratégiai munkák megalapozásában és elindításában. Tolcsvai Nagy Gábor *Nyelvstratégia és terminológia* című tanulmányában a terminológia legfontosabb stratégiai, nyelvstratégiai kérdéseit tárgyalja. Álláspontja szerint a terminológia a nyelvtudomány olyan területe, amelyben folyamatos és tudatos emberi beavatkozás történik. Áttekinti, hogy a terminológia hol helyezkedik el a nyelvtudomány általános keretében, konkrétan a szemantika területén, tisztázza a terminológia kapcsolatát a nyelvhasználattal, majd részletezi a nyelvi tervezés általános nyelvstratégiai jellemzőit és azoknak a terminológiai tevékenységben betöltött specifikus szerepét. B. Papp Eszter *A terminológiastratégia kérdései Európában* című tanulmányában az európai helyzetképet és néhány európai ország törekvéseit és eredményeit mutatja be a terminológiastratégia területén, ismertet néhány olyan nemzetközi terminológiai szervezetet és azok alapidokumentumait, amelyek iránymutatást nyújthatnak a magyar terminológiapolitika és egy nemzeti terminológiai adatbázis kidolgozásához. Felhívja a figyelmet többek között arra, hogy az UNESCO terminológiapolitikai irányelvei javasolják egy olyan Nemzeti Terminológiai Intézet felállítását, amely a

kormányt támogatja minden olyan tevékenységben, amely a terminológia előállítására, fejlesztésére, alkalmazására, megosztására és karbantartására irányul, alkalmas a nyelvterületen folyó terminológiai munkák koordinálására, valamint megfelelően felkészült a tanácsadásra a terminológiával és a szaknyelvekkel kapcsolatban. Ezen irányelvek alapján felvázolja a terminológiastratégia kialakítása kezdetén megválaszolandó kérdéseket, a munkamódszereket és a várható nehézségeket. Végül néhány európai ország példáján mutatja be a terminológiastratégiai helyzetképet. Tamás Dóra Mária *A terminológiai adatbázisok mint a terminológiastratégia eszközei* című tanulmányában a terminológiastratégia és terminológiai adatbázisok kapcsolatából kiindulva a terminológiai adatok tárolására alkalmas segédeszközöket tekinti át és mutatja be: a terminológiai adatbázisok jellemzőinek ismertetése mellett foglalkozik az elektronikus szótárak, a számítógépes ontológiák, a teauruszok, a taxonómiák és a fogalomtárak jellemzőivel. A segédeszközökön belül kiemelten tárgyalja a terminológiai adatok tárolására kifejlesztett terminológiai adatbázisok jellemzőit, típusait, az azok építéséhez szükséges összetevőket, az előállításukkal foglalkozó szervezeteket, a készítésükhöz szükséges szoftvereket és a terminológiai bejegyzések szükséges adatkategóriáit. Főris Ágota és Bölcseki Andrea *Ajánlások a magyar terminológiastratégiához* című tanulmányukban az UNESCO terminológiastratégiai irányelveihez igazodva mérik fel a magyar terminológiastratégia legfontosabb feladatait; majd a terminológiastratégia létrehozásához szükséges területek közül arra összpontosítanak, hogy milyen formában teszik közzé a terminológiai adatokat Európa más országaiban. Meghatározzák továbbá, hogy milyen feladataink vannak a terminológiai adatok közzétételével kapcsolatosan a magyar nyelvterületen. Az írás második felében az európai országok egy részében már működő nemzeti terminológiai gyűjtőportálok, adatbázisok jellemzőit tekintik át azzal a céllal, hogy elősegítsék egy magyar nemzeti terminológiai portál kialakítását. Végül összegzik a terminológiastratégiai ajánlásokat: zöld könyv kiadása, terminológiastratégiai tervdokumentum tervezet készítése, terminológiastratégiai tanácsadó testület létrehozása, terminológiastratégiai tervezet és program kialakítása, (nemzeti) terminológiai portál és (nemzeti) terminológiai adatbázis építése és menedzselése. Gyakorlatilag ezek az ajánlások képezik a terminológiastratégiai munkák megindításának bázisát, a jelen zöld könyv alapját is ezek jelentik.

A II. rész *A terminológiastratégia speciális kérdései* címmel hét tanulmányt tartalmaz. Kuna Agnes és Ludányi Zsófia tanulmánya *Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák* címmel az orvosi nyelv felhasználói rétegzettségét (tudományos nyelv, szakmai köznyelv, közvetítő nyelv) alapul véve ismerteti az e szaknyelvhez kapcsolódó terminológiastratégiai feladatokat. A szerzők bemutatják az orvosi szaknyelv néhány általános

jellemzőjét, majd ismertetik az egyes felhasználói szintekhez köthető, terminológiát érintő főbb problémaköröket. Ezt követően rámutatnak a terminológiai tervezés és a nyelvi ideológiai meghatározottság kapcsolatára, majd részletezik, hogy milyen fórumai vannak a magyar orvosi szaknyelvnek. Összegzésként néhány terminológiastratégiai javaslatot és feladatot fogalmaznak meg az orvosi szaknyelv területén. Németh Gabriella és Szoták Szilvia tanulmánya *Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és nyelv vonatkozásában* címmel az igazságügyi nyelvhasználatot érintő nyelvstratégiai kérdéseket tárgyalja, a fordítás nézőpontjából közelítve a kérdéskörhöz. A szerzők szerint a digitalizáció korában is szükség van igazságügyi nyelvstratégiára, azt pedig nem elszigetelten, hanem az általános nyelvstratégia részeként volna érdemes megalkotni. Az általuk leírtakat a köztulajdonban lévő Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.) feladatellátásának szemszögéből fogalmazták meg. A OFFI Zrt. jogi és közigazgatási fordításokkal foglalkozik, ennek megfelelően tevékenységi körébe esik a jogi és okiratfordítás, a terminológiaépítés és a fordításhitelesítés. A szerzők kiemelik a közérthetőség kérdését mint olyan alapvető követelményt, amely nélkül egy jól működő, ügyfélbarát és hatékony állam elképzelhetetlen. A továbbiakban megvizsgálják, hogy milyen jogi keretei vannak a közérthető jogi szaknyelv megvalósításának. Az OFFI Zrt. terminológiai munkákat is végez, elsősorban a fordítások terminológiai előkészítésének biztosításához, ennek érdekében létrehozta egy jogi-közigazgatási terminológiai adatbázist, a *IUSTerm*-et, amelynek adatokkal történő feltöltésébe nem csak magyarországi kollégákat, de a szomszédos országok kétnyelvű nyelvész-jogász-terminológus szakértőit is bevonták. Ennek az adatbázisnak a munkálataiba is betekintést nyerünk a tanulmányban. Fischer Márta *Nyelvtervezés, fordítás és a magyar EU-terminológia* címmel írt tanulmánya a magyar terminologiastratégia európai uniós fordítási vonatkozásait tárgyalja. Áttekinti az európai uniós környezet nyelvtervezésre gyakorolt hatását, és részletezi az uniós szövegek fordításának terminológiai nehézségeit, különös tekintettel a magyar nyelvre. Felhívja a figyelmet arra, hogy a csatlakozás után a fordítási tevékenységet az uniós intézmények koordinálják, így a korpusztervezés egy része és a kodifikáció is uniós szinten történik, és ez utóbbinak az eszköze az EU intézményközi terminológiai adatbázisa, a *IATE*. A szerző megállapítja, hogy segítené a koordinációt, ha a hazai fordítási és terminológiai munkát átfogó fordítási, nyelv-, illetve terminologiastratégia támogatná. Kiemeli, hogy a fordításnak a nyelvekre gyakorolt hatása nem csak a terminológiában tűnik ki, hanem a nyelvek más szintjein is megjelenik. Tárgyalja még az uniós – nem uniós terminusok fogalmát, valamint a fordítói stratégiákat a fogalmi és a nyelvi szint különválasztásával. Prószéky Gábor tanulmánya *Terminológia és neurális hálók* címmel azt ismerteti, hogy a szóbeágyazási módszerek hogyan használhatók

terminológiai célokra, illetve bemutatja, hogy hogyan lehetséges ezeket a módszereket a magyar nyelvre felhasználni. A szerző kiindulása az, hogy a gépi szövegmegértéshez közelebb visz bennünket, ha a meglévő szövegeinkből a gép ki tudja találni a jelentést és a világismereti relációk egy részét. A továbbiakban részletesen ismerteti a szóbeágyazási modellek lényegét, amelyekben a lexikai elemek olyan vektorok, ahol az egymáshoz szemantikailag és/vagy morfológiailag hasonló szavak közel, az eltérőek távol vannak. A szerző számos magyar nyelvű példát hoz illusztrációként. Csernicskó István és Szabó Mihály Gizella tanulmánya *Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól* címmel először tisztázza a nyelvpolitika és a nyelvtervezés terminológiájának legfontosabb, a szakirodalomban használt alapfogalmait. Kiemeli, hogy a *magyar nyelvpolitika, magyar nyelvtervezés* terminusokat kétféleképpen értelmezhetjük: magyar nemzeti, illetve magyarországi nyelvpolitikaként/nyelvtervezésként. Teljesen egységes magyar nemzeti nyelvpolitikáról és nyelvtervezésről nem beszélhetünk ugyan, de érdemes volna a különböző országok magyar közösségeiben (ideértve a magyarországit is) a nyelvpolitikát és a nyelvtervezést összehangolni. Részletesen foglalkozik a tanulmány a kisebbségi közösségek nyelvpolitikai és nyelvi jogi helyzetével; a magyar nyelv helyzetével, és a nyelvpolitikai és nyelvtervezési feladatokkal a határon túli magyar közösségek körében, valamint a nyelvi határtalanítás kérdéskörével; továbbá az oktatáspolitikai nyelvi részével. Benő Attila és Péntek János tanulmánya *A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben* címmel ismerteti azokat a folyamatokat és okokat, amelyek az előző században a magyar szaknyelvi regiszterek leépüléséhez vezettek Erdélyben. A tanulmány bemutatja, hogy a 2000-es években milyen kedvező folyamatok indultak el az oktatás különböző terein, amelyekben egyaránt jelentős szerepet játszott a tudatos, határtalanító nyelvi tervezés és az integrációs tudománypolitika. A szerzők részletesen ismertetik a szaknyelvek helyzetét, szintjeit (pl. közoktatás, felsőoktatás, tudományos nyelvhasználat, ismeretterjesztés), illetve bemutatják a tudományos nyelvhasználatot és összegzik a főbb problémákat, ezek között a nemzedékváltás, az elszigeteltség és a publikációk nyelvének (angol, román, magyar) megválasztása okozta nehézségeket. Kitérnek a terminológiai kettősség, vagyis a túlzott purizmus és rejtettebb kontaktusjelenségek érvényesülése által okozott nehézségekre is. Részletesen, példákkal támasztják alá a szaknyelvi tervezés fontosságát az államspecifikus terminusok területén. Végül hét pontban sorolják fel a terminológiastratégiai feladatokat. Lanstyák István tanulmánya *Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia* címmel először a nyelvmenedzselés-elméletet mutatja be. Álláspontja szerint a nyelvmenedzselés-elmélet egy olyan keret, amely sokféle nyelvalkító törekvést képes integrálni (pl. a nyelvművelést és a nyelvtervezést is). Amellett érvel, hogy ez az elmélet alkalmasabb és előnyösebb a Kárpát-medencei kisebbségi

magyar közösségekben meglévő nyelvi, köztük terminológiai problémák kezelésére, mint a hagyományos nyelvtervezés. Megkülönbözteti a nyelvmenedzselés szintjeit: mikro- és makroszint, illetve egyszerű és szervezett nyelvmenedzselés; a nyelvalkítást olyan ernyőterminusként használja, amely egyaránt magába foglalja a diskurzusalakítást és a korpuszalakítást; a nyelvmenedzselésbe egyaránt besorolja a standard és nemstandard nyelvváltozatok menedzselését. Felhívja rá a figyelmet, hogy számos más kérdéssel is számolni kell a nyelvalkítás során, például az eltérő érdekekkel és a hatalmi viszonyok szerepével, a nyelvi problémákat kommunikációs problémaként érdemes kezelni, és érdemes figyelembe venni a tágabb társadalmi kontextust. A tanulmány valós nyelvi problémákat is bemutat a szlovákiai magyar nyelvhasználatból és megoldásokat kínál rájuk.

A III. rész *Szabványok és helyesírás* címmel, kettő tanulmányt tartalmaz. Sermann Eszter írása *A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO szabványok* címmel azokat a legfontosabb szabványokat és az ezekben foglalt elveket összegzi, amelyek szerepet játszanak a terminológiastratégiai munkákban. Megállapítja, hogy a terminológiastratégia kialakításának fontos része a szabványosított terminológia adatbázisokban való elhelyezése, és az egyes adatbázisok összekapcsolása egységes, nemzeti adatbázissá. Felhívja a figyelmet arra, hogy a bemutatott szabványok használata ugyan nem kötelező, de jelentős segítséget nyújthatnak a munkálatokhoz, például az ISO szabványok leírják a fogalmak, fogalmi viszonyok azonosítására, a fogalmi rendszerek felvázolására és a definíciók megfogalmazására, valamint a különböző elnevezésekre vonatkozó alapelveket, valamint ajánlásokat tartalmaznak a terminológiai adatbázisok fajtáira, tartalmi jellemzőire vonatkozóan. Ludányi Zsófia tanulmánya *A szaknyelvek helyesírásának szabályozásáról. Elmélet, gyakorlat, dilemmák* címmel a szaknyelvek helyesírásának szabályozásával foglalkozik. Bemutatja a magyar szaknyelvi helyesírási szabályzatok háttérét, az általános (köznyelvi) és a szaknyelvi helyesírási szabályzatok egymáshoz való viszonyát, továbbá részletes tájékoztató bibliográfiát ad a létező szaknyelvi helyesírási szabályzatokról, szótárakról és szójegyzékekről. Ezen túl példákat hoz a szaknyelvek tipikus helyesírási problémáira a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvi tanácsadó szolgálatának gyakorlatából.

A IV. részben, a könyv legvégén tesszük közzé a *Válogatott terminológiastratégiai bibliográfiát*-t, amely egy olyan szakirodalmi válogatás, amely a terminológiastratégia általános elveire és módszereire összpontosít, és az alábbi négy téma köré rendeződik: terminológiastratégiai alapelvek; terminológiai adatbázisok készítése; nyilvános nemzeti terminológiai adatbázisok és portálok Európában és a fontosabb nemzetközi terminológiai adatbázisok; nyilvánosan elérhető, magyar nyelvet tartalmazó adatbázisok – elérhetőségi adatok, jellemzők. Ennek a bibliográfiának az adatai a projekt honlapján is elérhetővé válnak, kibővítve az egyes tételek részletesebb elemzésével és más, hasznos információk megadásával.

Szakirodalom

- Benő Attila – Péntek János 2019. A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 59–72.
- Dodé Réka – Ludányi Zsófia (szerk.) 2021. *A korpusznyelvészettől a neurális hálókig. Köszöntő kötet Váradi Tamás 70. születésnapjára*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. <https://mek.oszk.hu/22100/22157/22157.pdf>
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea 2019a. Ajánlások a magyar terminológiastratégiaához. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 140–164.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) 2019b. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Fóris Ágota 2021. *Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról*. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest, 48–60. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-48-60.pdf>
- Glossa Iuridica* folyóirat 2023/X/3. tematikus száma. <https://ajk.kre.hu/index.php/glossa-iuridica>
- Lanstyák István 2019. Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 73–93.
- Prószéky Gábor 2021. *A magyar nyelv digitális fenntarthatóságáért*. Elhangzott: az MTA Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság ülésén, Budapest, 2021. március 1. https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/Pr%C3%B3sz%C3%A9ky_-_A_magyar_nyelv_digit%C3%A1lis_fenntarthat%C3%B3s%C3%A1g%C3%A1%C3%A9rt_2021.pdf (Hozzáférés: 2023. június 10.)
- Tolcsvai Nagy Gábor 2019. Nyelvstratégia és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 33–46.
- UNESCO-irányelv 2005 = *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*, 2005. UNESCO, Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf>
- Terminológiapolitikai irányelvek 2019. = Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben, 2019. (Ford.: Somogyi Zoltán, lektorálta: B. Papp Eszter.) In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan – OFFI Zrt., Budapest. 167–218.

Források

- Európa digitális évtizede: a 2030-ra kitűzött célok. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_hu (Hozzáférés: 2023. június 30.)
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter – Bölcskei Andrea (összeáll.) 2023. Válogatott terminológiasztratégiai bibliográfia. In: Prószéky Gábor (főszerk.) – Fóris Ágota – B. Papp Eszter – Bölcskei Andrea – Lipp Veronika (szerk.) *A magyar terminológiasztratégia kialakítása. Zöld könyv*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 331–348.
- ISO 29383:2020 Terminology policies — Development and implementation
- Magyarország Mesterséges Intelligencia Sztratégiája (2020–2030). 2020. Mesterséges Intelligencia Koalíció – Digitális Jólét Program – Innovációs és Technológiai Minisztérium, Budapest. <https://digitalisjoletprogram.hu/hu/kiadvanyaink> (Hozzáférés: 2023. június 30.)
- Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet (Nyelvtudományi Kutatóközpont). <https://nytud.hu/kutatas/intezet/nyelvtechnologiai-es-alkalmazott-nyelvészeti-intezet> (Hozzáférés: 2023. július 20.)
- Terminológiai Kutatócsoport (Nyelvtudományi Kutatóközpont, Lexikológiai Intézet). <https://nytud.hu/kutatocsoport/terminologia-kutatocsoport/kutatasi-terulet> (Hozzáférés: 2023. június 10.)
- Terminológiasztratégiai Tanácsadó Testületet (TTT). <https://nytud.hu/terminologiai-strategiai-tanacsado-testulet> (Hozzáférés: 2023. június 10.)

TOLCSVAI NAGY GÁBOR

Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK,
Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet,
Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest

Konstantin Filozófus Egyetem (UKF), Közép-európai Tanulmányok Kara,
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra

tolcsvai.nagy.gabor@btk.elte.hu

Nyelvstratégia és terminológia

1. Bevezetés

A tanulmány a terminológia legfontosabb stratégiai, nyelvstratégiai kérdéseit tárgyalja. A terminológia a nyelvnek, és következésképpen a nyelvtudománynak olyan területe, amelyben folyamatos és tudatos emberi beavatkozás történik. A terminológia – bárhonnan művelik vagy tekintik is – tudatos alakítása egy nyelvnek, annak meghatározott területein. A tanulmány célja áttekinteni, hogy a terminológia miképp helyezkedik el a nyelvtudomány általános keretében (ezt a szemantika területén mutatja be), röviden tisztázza a terminológia kapcsolatát a mindennapi nyelvi gyakorlattal, a nyelvhasználattal is, illetve részletezi a nyelvi tervezés általános nyelvstratégiai jellemzőit és azoknak a terminológiai tevékenységben betöltött specifikus szerepét. A nyelvtudomány elmúlt kétszázötven éves történetének egyik jellemző kettőssége a leírás és az előírás közötti feszültségviszony. Az a kérdés, mely szerint be lehet-e tudatosan avatkozni egy nyelv működésébe, rendszerébe, vagy csakis a spontán, „tisztá forrású” folyamatok szabad folyását lehet és kell hagyni. Azokban a kultúrákban, azoknak a nyelveknek az esetében, ahol standardizációs műveletek zajlottak le, ez a dilemma egyértelműen jelentkezett, és a kérdés határozott válaszokat kapott. A standardizáció (szabványosítás) nyílt beavatkozás az adott nyelv rendszerébe és használatába, úgy, hogy a kodifikáló műveletet a nyelvközösség szükségesnek és hasznosnak tekinti. Ennek folyamánként a nyelv tudományos leírása is tartalmaz (az adott korszakban tartalmazott) előíró kijelentéseket, részkérdések kifejtésében és monografikus, valamint iskolai nyelvtanokban és szótárakban. A kodifikációs korszakok múltával, Európában a 20. század második felétől, az előírást kerülő, értékelést nem tartalmazó leíró szemléletmód vált uralkodóvá – legalábbis a kiinduló kutatói szándékok szerint. Ugyanis egy nyelvnek (a németnek, a magyarnak, a szlováknak) hagyományos változatai élnek, amelyeket szociolingvisztikai értelemben eddig egyetlen monografikus nyelvtanban

Tolcsvai Nagy Gábor 2023. *Nyelvstratégia és terminológia*. In: Proszéky Gábor (főszerk.) – Fóris Ágota – Bölskei Andrea – B. Papp Eszter – Lipp Veronika (szerk.) *A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 23–37.

DOI: <https://doi.org/10.18135/term.2023.3>

sem szintetizáltak. Vagyis nemigen készültek olyan nyelvtanok, amelyek egy nyelvi szerkezetet annak konvencionális változataiban mutatnának be. Biber et al. (1999) eddig kivételes, korpuszalapú vállalkozása a megvalósíthatóság összetettségét példázza. A nem előíró nyelvtanok az adott nyelv standard változatát mutatják be, általában erre történő utalás nélkül.

Vannak azonban a nyelvnek, és következésképpen a nyelvtudománynak olyan területei, amelyekben folyamatos és tudatos emberi beavatkozás történik. Ilyen terület a terminológia. A terminológia – bárhonnan művelik vagy tekintik is – tudatos alakítása egy nyelvnek, annak meghatározott területein. Azt kell áttekinteni, hogy a terminológia miképp helyezkedik el a nyelvtudomány általános keretében, és ehhez tisztázni szükséges a terminológia kapcsolatát a mindennapi nyelvi gyakorlattal, a nyelvhasználattal is. Az alábbiakban a terminológia e területei közül a következőkről lesz szó: mi terminológia viszonya (i) a stratégia, nyelvstratégia tevékenységéhez, (ii) a szemantikához, (iii) az azt művelő intézményekhez és (iv) a nyelvi tervezéshez.

2. A terminológia mint innováció és rendszer

A terminológia nyelvtudományi oldalról tekintve leírás és alkotás egyszerre. A terminológiai tevékenység fő formája – egyszerűen fogalmazva – a szaktermusok létrehozása, meghatározása, az adott szakmával való egyeztetése, használati elterjesztése, egy adott nyelven belül vagy nemzetközi alkalmazásra tervezve (vö. Cabré 1998; Fóris 2005; a nemzetközi jogi és intézményi rendszer áttekintésére lásd Fóris 2017). Tehát olyan tervezés, alkotás (újítás) és kodifikáció, valamint kiterjesztés, amely az egyik oldalról egy nyelv vagy sok nyelv mindennapi gyakorlatába illeszkedik, a másik oldalról valamely szakma (szakmák) feltételeinek felel meg.

A terminológia dinamikus tevékenység, amelynek egyik meghatározó jellemzője az újító alkotás: új szakkifejezésekre van rendszeresen szükség. Az újítás, akár spontán (például egy szakmai, tehát nem terminológiai műhelyben történik meg), akár professzionális, szabott feltételek között lehet eredményes. Így mintha elkülönülne a mindennapi nyelvi gyakorlattól. Azonban érdemes megjegyezni, hogy a nyelvi újítás, a korábban nem létező nyelvi formák, jelentések, szerkezetek létrehozása nem különleges, hanem éppen gyakori jelenség a hétköznapi nyelvi tevékenység során, a hosszabb távú nyelvi változás kezdeti eseményeként.

A nyelvi változás mindig a cselekvő, azaz beszélő ember teljesítménye: a beszélő változtatja meg a nyelvet, nem a nyelv változik önmagában. A nyelvi változás és a nyelvi rendszer nem áll kizáró módon szemben egymással, a nyelvi változás egy korszak állandónak tűnő nyelvi rendszeréhez mindig hozzátartozik.

A nyelvi változás közege az elemi nyelvhasználati esemény, amelyben a beszélő ember cselekszik, és vagy teljesen igazodik a korábbi sémákhoz,

vagy változtat ezeken. A nyelvhasználati esemény tényezője a tapasztalati tér (más szavakkal tapasztalat, emlékezés a múltból): egy mindenkor jelenben aktivált, múltbeli tapasztalatokon alapuló tudás, amelynek formája a nyelvi séma mint jóváhagyó szerkezet, és az elváráshorizont (más szavakkal várakozás, remény a jövőbeli történésekkel kapcsolatban): a jövőre irányuló cél, elvárásnorma (vö. Gadamer 1984; Koselleck 2003).

A nyelvi változást eredményező emberi, nyelvi cselekvésre az jellemző, hogy a beszélőközösségben és a nyelvi rendszerben végbemenő változás az egyedi nyelvhasználati esemény végrehajtójának legtöbbször nem célja. A beszélő a közvetlen beszédhelyzetnek megfelelően beszél, saját nyelvi tudásához képest valamilyen újdonságot létrehozva, de nem a teljes rendszer megváltoztatásának tudatos céljával. A nyelvi változás eredménye, de nem célja a cselekvésnek (ez a láthatatlan kéz elméletének lényege; lásd Keller 1990). Az ilyen cselekvésnek az egyik kimenete a közvetlen szándékolt beszédcselekvés eredménye az adott helyzetben, a másik a rendszerre ható eredménye nem szándékolt hatás. A sikeres változtatások, újítások elterjednek, ismertté válnak, használatuk gyakorisága megnő, ezáltal fokozatosan beépülnek a nyelvközösség normarendszerébe, konvencionált sémává válnak.

A nyelvközösséget, illetve a beszélőközösséget a nyelvi interakciók során bemutatott (érvényesített), illetve elvárt normákat megvalósító nyelvi cselekvések tartják össze, méghozzá 1. a replikáció, vagyis a sémák változatlan használata, normájuk jóváhagyása; 2. az alteráló replikáció, azaz a sémák kismértékben módosított ismétlés használata; valamint 3. az innováció, a változtatás a nyelvi gyakorlat műveleteiben (vö. Croft 2000). A normák orientáló mintarendszerek, melyek átfogó kategóriákba rendeződnek el (Tolcsvai Nagy 1998). A normák, az orientáló mintarendszerek adják a gyakorlati, intuitív tudás külső (nem individuális) irányító és egyben etikai keretét, közelítik az egyedi nyelvi tudásokat a közös érzék, a *sensus communis* felé, amely közösséget létesít.

A beszélő akkor újít, akár tudatosan, akár intuíció alapján, amikor a rendelkezésére álló konvencionális sémák nem bizonyulnak megfelelőnek kommunikációs céljai megvalósítására. A nyelvi újítás mindig motivált, bár a motivációról a beszélő nem tud feltétlenül beszámolni. A motiváció a fogalmak kialakításában, fonológiai, a szemantikai és szimbolikus szerkezetek konstruálásában alapvető tényező (vö. Radden et al. 2011).

A nyelvi változást a nyelvtudomány a fentieknek megfelelően a csakis konstrukciós (fonológiai, szemantikai, morfoszintaktikai) és pragmatikai vizsgálatokkal együttesen tudja autentikusan leírni.

A terminológia meghatározó tényezője az innováció és az azzal együtt járó kodifikáció, amely a nyelvi ismereteken (a tapasztalati téren) alapul, a jövőre irányul (az elváráshorizontot tölti ki), ám a mindennapi nyelvi újításokon túl tudatában van a nyelvi rendszerre tett vagy teendő hatásnak.

Ugyanakkor maga a kodifikált nyelvi innováció elsősorban a szakmai közösségekben kapja meg érvényességét, azon túl főképp az iskola és esz-közök, eljárások mindennapivá válása révén terjedhet.

A terminológia egyik alapvető stratégiai tényezője mutatkozik itt meg: a terminológia a nyelvi tervezés keretében végzi innovatív tevékenységét.

A Neustupný (1970) szerinti probléma/folyamat megfelelésekben a terminológiai innováció során az első probléma a szelekció, vagyis a megfelelő terminus kiválasztása, amely szaknyelvi döntést kíván folyamatként (lásd még Fishman 1998). A következő probléma a stabilitás (a terminus állandósága), amely a kodifikáció folyamatában oldódhat meg. Más néző-pontból a szaknyelvi döntés és a kodifikáció (i) korpusztervezési tevékenység, amennyiben adott nyelvi kifejezés alakját, jelentését módosítja vagy rögzíti a szakmai és nyelvi kritériumoknak megfelelően, (ii) státustervezési tevékenység, amennyiben a nyelvi kifejezés szociokulturális, szociopolitikai státusát kodifikált szakkifejezésként módosítja vagy rögzíti, (iii) presztízstervezési döntés, amennyiben a szakkifejezésként kodifikált szerkezet nyelvközösségbeli és nyelvi rendszerbeli tekintélyét megadja (ehhez lásd Haarman 1998).

Az itt röviden jelzett nyelvtervezési műveletek szükségesek ahhoz, hogy a terminológia az egységesség, egyértelműség és használhatóság kritériumainak megfelelően. Ehhez hozzátartozik esetünkben a terminológiai rendszer nyelvileg egyszerre magyar és nemzetközi jellege és alkalmazhatósága, valamint a fordíthatóság.

A terminológia egy nyelvben, egy szakmában és nemzetközileg egyaránt rendszerek, hálózatok szisztémája. Ennek a nyelvi vonatkozásait itt csak jelezni lehet.

3. A stratégia

A stratégia rövid meghatározás szerint összetett, nagyléptékű tevékenység megtervezésének és végrehajtásának tudománya; illetve valamely eljárás, tevékenység átfogó terve, amely tartalmazza a cél eléréséhez szükséges cselekvéseket és a lehetséges akadályozó tényezőket. A stratégia tehát hosszú távú és jelentős tevékenység megtervezése és a kivitelezésben folyamatos ellenőrzése, az eredmények visszacsatolása (vö. Bechmann 1981). A stratégia az adott tevékenység legjelentősebb tényezőit és összetevőit tartalmazza: a kitűzött célt és a cél eléréséhez szükséges legfontosabb cselekvési és körülmény-tényezőket. A stratégia alapvető része a probléma- és helyzetelemzés, a hozzáférhető ismeretek és előrejelzések feldolgozása a cél elérése érdekében, tervezés, becslés, előzetes döntések sora a következő területeken: a lehetséges módok, módszerek, eszközök, „költségek”, elvárt eredmények, kockázatok, veszteségek és mellékhatások. Kiemelendő a cselekvések lehetőségeinek, terének, forrásainak, ágenseinek, intézményeinek és következményeinek elemzése, alternatív-

vák kidolgozása. A tömör meghatározás minden olyan tevékenység meghatározó jellemzőit tartalmazza, amely valamilyen előre megtervezett és a végrehajtás során visszacsatolásokkal végrehajtott műveletsorból áll, így tehát érvényes a terminológia minden stratégiai vonatkozására.

4. A nyelvstratégia

A megismerő és cselekvő ember természetes adottsága és tevékenységének meghatározója a múltbeli tapasztalatok reflexív feldolgozása és a jövő tervezése. Minden emberi közösségi és kulturális tevékenység egyszerre aktív és reflexív, vagyis miközben a tevékenység folyik, az azt végző önmagát és környezetéhez való viszonyát értelmezi és újraértelmezi. Miképp erről főntebb szó volt, ennek a nézőpontnak az egyik összetevője (kiindulópontja) a tapasztalati tér, másik összetevője az elváráshorizont. Amikor egy kultúra és közösség, illetve specifikusan a magyar kultúra és közösség nyelvstratégiájáról esik szó, e kettősség kettős módon érvényes: a közösség minden területén és a nyelvtudományban egyaránt.

A terminológiai tevékenység e tekintetben leginkább a nyelvstratégia általános keretében helyezhető el, ott értelmezhető és tervezhető a legtöbb támpont segítségével. A nyelvstratégiának az a feladata, hogy belülről és egészében hagyja megmutatkozni a nyelvvel, a nyelvet beszélő egyénnel és közösség(ek)kel kapcsolatos erőt, a termékenységét, a teljesítményt, a jövő természetes várását, elvárását. Mindazt, ami közösséget és kultúrát épít, fenntart, és mindazt, ami nyelvet hoz létre és tart fenn. A feltételek, folyamatok elemzése az alkotó, önalkotó erők tudatosítását és tervezését eredményezi, amely visszacsatolva ismét feltétele a közösség, az egyén és a nyelv fenntartásának. A nyelvstratégia fő célja a nyelv, egy nyelv, a mindenkori anyanyelv funkcionáló fenntartása és jövőbeli élete fő irányainak a kijelölése. Minden közösség önfenntartó tevékenységet folytat: saját maga létének feltételeit igyekszik biztosítani. Ez a tevékenység a legkedvezőbb körülmények között is nélkülözhetetlen: az alkotás, az önreferencia és önreflexivitás (az önértelmezés), a közösségi koherencia összhangba hozása és a környezettel való összekapcsolása a fenntartás, a kulturális kumuláció elengedhetetlen feltétele. A nyelv, a nyelvet beszélő ember és közösség nem van, hanem létrehozza önmagát folyamatosan, hagyományt képezve és a jövőt megnyitva (Luhmann 1998). Ha ez a folyamat él, a közösség és a nyelv is él, ha ez a folyamat megszakad, a közösségnek és a nyelvnek is vége.

A magyar nyelvet és kultúrát tekintve jól kirajzolódó nyelvstratégiai probléma például a határon túli magyar anyanyelvű közösségek kétnyelvűsége: támogatandó, támogatható-e a kétnyelvűség, milyen típusú kétnyelvűség támogatása mellett érdemes dönteni, melyek a támogatás formái és módjai, mi lehet ebben az anyaország szerepe. A mai ismeretek alapján a legészszerűbb válasz szerint a külső régiók magyar anyanyelvűi

számára létfontosságú a kétnyelvűség, tehát támogatandó, közelebbről a magyar domináns kétnyelvűség tűnik a legcélszerűbbnek, mert ennek révén az anyanyelv kommunikációs és kognitív biztossága megvalósul, emellett lehetővé válik a mindennapi életben nélkülözhetetlen államnyelv megfelelő ismerete.

Mivel a terminológia nem csupán leíró tudományág, hanem alkotó tevékenység diszkurzív rendje is, elmélettel és gyakorlattal, stratégiai kérdések itt is bőséggel vannak. E problémák történeti jellegűek, vagyis történeti koronként változnak. Például 1920 előtt a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterület a magyar állam fennhatósága alá tartozott, így a terminológia egységessége a kor színvonalán és berendezkedésében kezelhető volt akár egyetlen (szakmai és nyelvtudományi) központból is. Ez a helyzet 1920 után gyökeresen megváltozott, a szétagoltságra eleinte keresni kellett a válaszokat, 1945 után a kommunista diktatúra a különböző államnyelvi eredetű (államnyelvből fordított) terminológia minden kérdését magával a kisebbségi kérdéssel együtt tiltás alá helyezte, így csak 1990 után lehetett elkezdni felmérni a Magyarországgal szomszédos országok magyar kisebbségeinek terminológiai helyzetét, amely például az iskolai oktatásban az egyik döntő tényező.

A terminológia területén nyelvstratégiai problémának tekinthetők például a következők:

- milyen nyelvészeti és szakmai eljárásokat lehet és kell alkalmazni a szakkifejezések kodifikálása során,
- hogyan és milyen mértékben lehet magyarítani a szakkifejezéseket,
- szükséges-e központi (akadémiai) irányítás a terminológiai tevékenységhez, vagy szabadon működhetnek az egyes szakmák nyelvi innovációi,
- hogyan lehet összehangolni a Kárpát-medencei magyar külső régiók eltérő államnyelvi eredetű terminológiai rendszereit.

5. Szemantika és terminológia

A terminológia nyelvtudományi megközelítésének egy területét érdemes itt kiemelni, a szemantikáét. A jelentés kutatása meglehetősen háttérbe szorult a 20. század nyelvtudományában, főképp a strukturalizmus hatására. A nyelvi szerkezetek objektivista leírása a dologként, építőköcként elven összerakott struktúráként értelmezett nyelvi típusokra összpontosított, a beszélő embert, annak szándékait és megértő műveleteit, a beszéd értelmét háttérbe szorítva. Ebben a behaviorizmus erősen támogatta. Bár a jelentés lényegét mind a Frege-féle formális logika, mind a generatív szemantika megkísérelte elméletbe önteni, valódi áttörést a kognitív nyelvészet hozott az elmúlt negyven évben (vö. Langacker 1987, 2008; Lakoff 1987; Geeraerts–Cuyckens 2007).

Ennek megfelelően a jelentés fogalmi jellegű. A fogalmak az emberi megismerés során alakulnak ki. A fogalom tapasztalati alapú, tapasztalatokból származik. A megismerés során az észleléseket az elme feldolgozza, működésének megfelelően a fontos összetevőket (például tulajdonságokat) elvonatkoztatja és sematikusan csoportokba, kategóriákba, vagyis fogalmakba rendezi. Az így létrehozott fogalom vagy annak egy része alkotja egy nyelvi jel szemantikai pólusát, szimbolikus kapcsolatban a fonológiai pólussal. A nyelvi jelentés tehát enciklopédikus természetű: a világ dolgait az emberi megismerés révén és annak módjaival reprezentálja. A világ és önmagunk megismerését és nyelvi bemutatását például befolyásolja az ember testben létezése, testi körülményei.

A fogalmakba rendezett világról való tudás nem végleges, nincsen kész a beszélő ember számára. Az ember folyamatosan észleli környezetét számtalan ingerét, azokra különböző módokon válaszol, illetve az új ingereket, észleléseket beépíti meglévő és előhívott aktuális tudásába. A megismerés, a fogalomképzés ezért folyamatos. Ugyanakkor a tudásnak sok része, a gyakran előhívott fogalmak nagymértékben begyakorlódnak (elsáncolódnak, automatizálódnak). Ezekben az esetekben az új ingerek kevésbé alakulnak a fogalmakat átalakító új információkká. A nyelvi kifejezésekkel a beszélők az emberi megismerés jellegéből következően fogalmilag megszerkesztik, mentálisan megkonstruálják az általuk jelölt tartalmakat. A nyelv nem tükrözi a világ dolgait, hanem a megismerés révén újrakonstruálja mentálisan és így reprezentálja azokat. A beszélő nem kész kifejezések jelentését keresi vagy alkalmazza, hanem az általa megértett világbeli dolgokat, jelenségeket fogalmilag feldolgozza, és többé-kevésbé konvencionális fogalmi szerkezetek, azaz szimbolikus nyelvi kifejezések jelentésszerkezetei révén kifejezi. A fogalmak a nyelvi kifejezések jelentéseként is képesek követni az emberi megismerés kisebb-nagyobb módosításait.

Mivel a jelentés a helyzethez, a szöveggörnyezethez igazítható, ezért lehetséges és szükséges a hétköznapi és a tudományos, szakmai jelentéshasználat megkülönböztetése. E különbség viszonylagos, de egy ponton meglehetősen erős. A hétköznapi nyelvi tevékenység során a konvencionális nyelvi kifejezések főképp a beszélők által megértett beszédhelyzet és a szöveggörnyezet révén válnak egyértelművé, vagyis a lehetséges poliszém hálózatukból egyértelműen kiválasztódik a beszélőtársak számára az adott aktuális jelentés, illetve tisztázódik valamely esetleges homályosság. A hétköznapi nyelvhasználatban az egyértelműséget a szemantikai szerkezetben az aktív zóna kijelölése teszi lehetővé: egy főnév, például az *asztal* teljes jelentésszerkezetét ritkán hívják elő a beszélők, inkább a teljes jelentésmátrixból csak a szükséges elvont tulajdonságokat helyezik előtérbe. Ha X azt mondja Y-nak, hogy *Tedd csak ide az asztalra*, akkor az *asztal* főnév teljes jelentésszerkezetéből csak a szerkezet és a funkció kerül a figyelem előterébe, az asztal anyaga, színe és esztétikuma nem lényeges, háttérben

marad. Ha viszont ez a kérés: *Segíts már odébb tenni ezt az asztalt*, akkor az asztal jelentésszerkezetéből a súly és a szerkezet kerül előtérbe. Az *Ezt tedd ki az asztalra* mondatban az *asztal* főnév helyzettől függően jelenthet bútort vagy számítógépes felületet. A tudományos és szaknyelvi használatban ellenben az adott kifejezés jelentésének eleve egyértelmű kell lennie, a kodifikáció, tehát a szakmai meghatározás, szabvány okán.

Gond ott szokott lenni, amikor a hétköznapi és a szakmai használat alakilag vagy jelentésben nem különül el egymástól határozottan. Werner Heisenberg visszaemlékezéseiben megírja, hogy az elméleti fizika milyen nehézségekkel szembesült az 1930-as évek elején maguknak az elemi részecskéknél, valamint tulajdonságaiknak a megnevezése során (Heisenberg 1978). Az derült ki a számukra, hogy az elsőként, legtermészetesebb módon felöltő megnevezések a mindennapi nyelvhasználatban erősen poliszemikusak, vagyis olyan mennyiségű fogalomtársítással vannak terhelve, hogy maguk a szavak elterelik az érintettek figyelmét az atomfizika kérdéses entitásairól. Heisenberg azt is megírja, hogy ezen vitatkozva és a megoldásokat keresve szóba hozták az eszményi nyelvről akkor friss eredményeivel jelentkező Bécsi Kör javaslatait, ám végül kénytelenek voltak belátni a nyelvalkotás korlátos voltát, és maradtak a már meglévő kifejezéseknél.

A fent föl idézett kettősséget jól dokumentálja a szaknyelv definitív, szabványos és az értelmező szótár hétköznapi jelentésmegadása közötti feszültségviszony. Érdekes ehhez a *struktúra* szót röviden megvizsgálni. A *Magyar értelmező kéziszótár struktúra* szócikke ezt közli e szóról (a példákat elhagyva; Pusztai 2003: 1201):

struktúra

sajtó, vál szerkezet, felépítés, alkat

tud egymást kölcsönösen meghatározó elemek, részek rendszert alkotó egysége

A *struktúra* szó jelentését a kéziszótár két szinonimával adja meg: *szerkezet* és *rendszer*. Érdekes megnézni e két főnév jelentését is. A *szerkezet* szócikk öt különböző jelentés sorol fel (a példákat és a jelentésárnyalatokat elhagyva; Pusztai 2003: 1252):

szerkezet

1 gép, készülék működtetésére alkalmas, egymással összefüggő alkatrészeinek összessége

2 építményben a terhelést hordozó, ill. egyéb sajátos feladatot ellátó részek összessége

3 természeti alakulat, képződmény alkotórészei között lévő összefüggés módja, rendje

4 szellemi alkotásban a mű elemeinek elrendezéséből, összefüggéseiből, arányaiból adódó belső rend, felépítés

5 az a mód, ahogy a nyelv elemei egymáshoz kapcsolód(hat)nak

A *rendszer* szócikk négy különböző jelentés sorol fel (a példákat és a jelentésárnyalatokat elhagyva; Pusztai 2003: 1138):

rendszer

- 1 fil, tud egynemű v összetartozó dolgoknak, jelenségeknek bizonyos törvényszerűségeket mutató, rendezett egésze
- 2 társadalmi forma
- 3 cselekvésnek, tevékenységnek, munka- v gondolatmenetnek bizonyos elvekhez igazodó rendje
- 4 vmely cselekvésnek, magatartásnak állandóan visszatérő jellege

A magyar nyelvben is ismeretes és bőséggel használt *struktúra* szó és az által jelölt fogalmak hálózata arra lehet példa, hogy egy fogalmat és az azt jelölő szót (nemzetközileg hasonló alakban és kiejtésben elterjedt kifejezést) egyrészt kiterjedt módon használják a mindennapi kommunikációban, másrészt analóg módon alkalmazzák egymástól erősen eltérő tudományok és egy-egy tudományon belül elméletek úgy, hogy maga a fogalom és a kifejezés megtartja analóg voltát az egyes megvalósulásokban.

A kézisztár a *struktúra* szó hétköznapi jelentéseit adja meg az utalt szócikkekkel együtt: vagyis akár a szaknyelvi jelentéseket is, hétköznapi módon, ahogy a mindennapi beszédben használatosak. Amennyiben a *struktúra* szó jelentését szaknyelvi, tudományos használatában vizsgáljuk, az alábbi kép bontakozik ki. A *struktúra* szó latin eredetű, amelynek a latin jelentése: „ordentliche Zusammenfügung, Ordnung, Schichtung, Gefüge; Bauwerk; Bau” (Drosdowski–Grebe 1963: 690), „to build” (Oxford English Dictionary: 1165). Ezekből a fogalmi és szemantikai tartományokból vált a *struktúra* azzá, ami már a 19. század második felében a tudományban megjelent.

A struktúra fogalmát és az azt megnevező latin eredetű szót a következő tudományágak használják hosszú ideje, rendszeresen, definícióval és magyarázattal ellátva (a lista nem teljes): geológia, kémia, biológia, orvostudomány (anatómia, agy kutatás, neurológia), matematika, logika, műszaki tudományok (építészet, gépészet), szociológia, nyelvtudomány, irodalomtudomány, néprajz (folklorisztika, antropológia), zenetudomány, pszichológia, kognitív tudomány, mesterségesintelligencia-kutatás (számítógéptudomány).

Mіндеgyik itt felsorolt tudomány és azok részterületei, elméletei és módszertanai a saját tudományelméleti és tárgy tudományos teoretikai kereteiben értelmezik a struktúra fogalmát és tartalmát. Ugyanakkor a struktúra tudományos konceptuális tartalmai rendelkeznek olyan összetevőkkel, amelyek közösnek, általánosan elismertnek tekinthetők. Ilyen tényezők a következők. A struktúra (vö. Pullan 2000; Saussure 1998; Lévi-Strauss 2001; Jakobson 1969; Luhmann 1987: 30–91, 1998: 595–633; Ricœur 1999):

- teljesség, egység, összesség részekből,
- dologszerű, tárgyként konceptualizálódik (könnyű megérteni, feldolgozni),
- részekből álló egész, amely elkülönül más egészekről,
- látszólag csupán forma, alak, de csakis funkciókkal,
- totalitás, minden szükséges alkotóeleme megvan,
- inherensen rész – egész jellegű, a részek együttműködése nélkülözhetetlen és emergens jellegű (a részek minőségileg más egészet alkotnak),
- egész egységében a részek valamilyen rend alapján léteznek,
- részeinek elrendeződésére jellemző a stabilitás, szilárdság, koherencia és jellegzetes külső megjelenés,
- elemei az egészen belül kapcsolódnak, integrálódnak, megakadályozva az egész szétesését,
- szinkrón jellegű, jelen idejű ('egyidejű').

A *struktúra* szó és az által jelölt fogalom konceptuális magja – mint látható – összetett, gazdag fogalom, amely egy hasonlóképpen kiterjedt fogalmi tartományban középponti tényező. Ez a konceptuális mag bizonyosan nem a priori jelent meg a tudományos elméletekben és leírásokban, hanem fokozatosan alakult ki, prototípushatásoknak kitéve (Rosch 1977; Rosch–Mervis 1975). A *struktúra* jelöltje, a kutatás tárgya igen sokféle lehet. Nyilvánvaló, hogy az épület vagy a gép struktúrája a maga közvetlenül tapasztalható, sőt létrehozandó voltában ontológiailag és ontikusan is más jellegű (közvetlen tárgyszerű), mint a benzol vagy DNS rekonstruált szerkezete. Hasonlóképpen különböznek az előzőekben említettektől az irodalom vagy a mindennapi beszéd szövegeinek vagy a zenedaraboknak a struktúrái, a szövegek mondatainak vagy a zenedarabok egységeinek a struktúrái. A neuronrendszerek vagy a társadalmi struktúrák szintén ismét elkülönülnek a többi struktúrától az empiriában és a leírásokban. Azonban – ismét prototípushatások nyomán – az előzőekben a *struktúra* konceptuális magjaként felsorolt tényezők többségének megfelelnek.

Míndez azt eredményezi a reflexív vizsgálatban, hogy a *struktúra* szó és az általa jelölt fogalom összemérhető különböző tudományágak között. Egy tudományon belül a *struktúra* szó és az által jelölt fogalom többféle értelmezést kaphat. Azonban az irodalomtudomány vagy a nyelvtudomány struktúraértelmezéseit megvizsgálva az látható, hogy a formális strukturalista struktúraértelmezések és a funkcionális hermeneutikai struktúraértelmezések nagy részben egyetértenek a *struktúra* konceptuális magjának főnti leírásával. A szétkülönböztetés a *struktúra* további értelmezési keretében jelenik meg. Abban például, hogy egy irodalmi mű struktúrájának az érthetősége mennyire független vagy függő a befogadó saját történetileg meghatározott nézőpontjától és befogadói műveleteitől. Vagy abban, hogy egy mondat mennyire pusztán algoritmikus szerkezet, füg-

getlenül minden környezeti (kontextuális) tényezőtől, univerzális és genetikailag örökölt tudáson alapulva, vagy mennyire függ a beszélő kognitív és más képességeitől, kultúraspecifikus világismereteitől és anyanyelve leképezési módjaitól. Itt tehát az objektív megismerés és a magyarázat kettőssége sajátosan mutatkozik meg. Amit a természettudományos alapoza-sú tudományelmélet kettéválaszt, elkülönít, és amit a hermeneutikai tudományelmélet összekapcsol (pontosabban egy vizsgálat tényezőinek tekint-i), az a fenti példában a két tudományelméleti irányzatban egyaránt érvényesnek bizonyul. Ezáltal a *struktúra* szó és az általa jelölt fogalom alkalmas a különböző tudományok közötti kommunikációra, a diszkurzusban részt vevő felek megérthetik egymást, szabatosabban szólva közösen meg tudják érteni az egyik vagy másik tudomány vagy tudományos elmélet struktúra-fogalmát.

A *struktúra* szó hétköznapi és tudományos, szaknyelvi használata közötti azonosság és különbség még a fenti rövid elemzésben is megmutatkozik. Egyrészt a kéziszótár jelentésmegadási nem kis részben tartalmazzák a kodifikált szaknyelvi jelentés fontos elemeit, ugyanakkor más elemeket nem. Másrészt a kéziszótárbeli jelentésleírás rövid, a lényegre törő, nem részletező és nem kimerítő, valamint szinonimákkal operál. A szaknyelvi, terminológiai jelentés kognitív szemantikai elemzése még rövidsége ellenére is jelzi a szaknyelvi jelentés részletes és pontosságra törekvő jellegét, vagyis annak kodifikált és önmagában, dekontextualizáltan megálló természetét.

A szemantika és a terminológia fent bemutatott összefüggése rámutat a terminológia stratégiai kérdéseinek egyikére: a jelentés egyértelműsítése a jelentés részletező leírásával, kodifikálásával, szabványosításával lehetséges.

6. A nyelvstratégia és a terminológiastratégia intézményei

Bármely stratégia csak akkor működik, ha megfelelő szervezetszerű rendszerben történik cselekvőkkel, intézményekkel és finanszírozással. Nyelvstratégia nincsen részben szervezett, részben résztvevő cselekvők és intézmények nélkül. A nyelvstratégiában cselekvő mindenki, aki részt vesz a nyelv és a nyelvközösség, kultúra önalkotásának és autonómia-meghatározásának reflexív, önreflexív és önreferenciális folyamatában. A nyelvstratégiában társadalmi intézmény a szervezett, nemzetközi beágyazottságú tudományos kutatás, a Magyar Tudományos Akadémia, az egyetemek, az iskolák, a határon túli nyelvi irodák, a művészet, az egyházak, a kisebb közösségek, például a kulturális és művészeti egyesületek, települések, településrészek, a család, a sajtó, továbbá a nyelvpolitikát képviselő és megvalósító politikai és igazgatási intézmények. Mégis: a legfontosabb intézmény a dinamikus nyelvi interakciók, a nyelvi események egymáshoz kapcsolódó sora.

A terminológiastratégia része a nyelvstratégiának, specifikus megvalósulása az általános tevékenységnek. A terminológiastratégia cselekvői azok a személyek és intézmények, amelyek a terminológia megalkotásával, fenntartásával, gondozásával foglalkoznak. Vagyis a gyakorlat felől a szakmák képviselői, a professzionális terminológusok, az elmélet felől a terminológia kutatói (például lexikográfusok, lexikológusok, a terminológia nyelvtudományi kutatói). A terminológia rendszere egy teljes nyelvhez képest jóval nagyobb mértékű tudatosságot, reflexivitást kíván, ténylegesen hozzáértést, ezért a cselekvők köre e területen szűk. A főntebb jelzett nyelvtervezési feladatok elvégzése különböző intézménytípusokban történhet. Haarman (1998) az alábbi általános intézménytípusokat különíti el a nyelvtervezési tevékenységben:

- a hivatalosan, államilag támogatott kormánytevékenység,
- az intézményesen támogatott intézményi tevékenység,
- a nyomásgyakorló csoport által támogatott csoporttevékenység,
- az egyéni, magánjellegű tevékenység.

Megjegyzendő, hogy a négyféle tevékenység típus hatékonysága a felsorolás előre haladásával csökken: a hivatalos állami támogatottságú nyelvi tervezés a leghatékonyabb, az egyéni a legkevésbé eredményes.

E tevékenységformák a terminológiastratégia területén is érvényesek. A Kárpát-medencei magyar terminológiai tevékenységben az első, az államilag támogatott terminológia alacsony szintű, főképp a többi három érvényesül. Azon belül az intézményi támogatás inkább az érdekelt vállalkozások (például számítástechnika, kereskedelem) részéről nyilvánul meg. A Kárpát-medencei magyar terminológiai problémák a külső régiókban (a határon túli magyar közösségekben) továbbra is feldolgozást és megoldásokat kívánják meg, minden eddigi eredmény ellenére. E területen, amely sokkal szélesebb beszélői népességet érint, mint egy-egy szakma terminológiája, többek között az anyanyelvi közigazgatás, az egészségügy vagy az iskolai oktatás mindennap használatos szaknyelvi regiszteréről van szó. A terminológiastratégia itt központi, hivatalos, államilag támogatott keretben működhet eredményesen, egyértelműen anyaországi központtal és erőforrással. A magyar terminológiastratégia e területén mindez még ma sem működik, legfőképp részlegesen. A gyakorlatban megkívánt hatékonyság és egységesség ezért esetenként nehézkesen alakul ki. A szakmák és a nyelvtudomány együttműködése sok területen eredményes, A Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa és kivált a Termini tevékenysége nélkülözhetetlen, de a hatékony magyar állami támogatás jelenleg is hiányzik.

Kissé szélesebb kitekintéssel tágabb hatókörű tényezők azonosíthatók a terminológiastratégia működésében és vizsgálatában. E tényezők közül az alábbiak lényegiek:

- a politika, a szociológiai és kulturális környezet, amely a tágabb feltételeket (a tapasztalati teret) adja,
- a tudományos és technológiai fejlesztés, a modernizáció, a lépéstartás folyamatai,
- az EU és a globalizáció hatása (például: évekkel ezelőtt megszűnt az utolsó magyar nyelvű vegytani folyóirat, ezzel felszámolódott a magyar vegytani terminológiai innováció fóruma),
- a Kárpát-medencei magyar nyelvi határtalanítás általános helyzete,
- a terminológiai kodifikáció nyelvi körülményei, amelyben a kidolgozás és művelés többnyire háttérben marad,
- a terminológiai mikro- és makrotervezés egyensúlya, viszonya (az utóbbi nem megy),
- a friss terminológia helyzete a megbízható ismeretátadásban (az iskolában, a világhálón, az ismeretterjesztésben), az adatbázisok, kézikönyvek, szótárak szerepe és helyzete.

7. Összefoglalás

A tanulmány a terminológia legfontosabb stratégiai, nyelvstratégiai kérdéseit tárgyalta. A terminológia a nyelvnek, és következőképpen a nyelvtudománynak olyan területe, amelyben folyamatos és tudatos emberi beavatkozás történik. A terminológia – bárhonnán művelik vagy tekintik is – tudatos alakítása egy nyelvnek, annak meghatározott területein. A tanulmány áttekintette, hogy a terminológia miképp helyezkedik el a nyelvtudomány általános keretében (ezt a szemantika területén mutatta be), ehhez röviden tisztázta a terminológia kapcsolatát a mindennapi nyelvi gyakorlattal, a nyelvhasználattal is, illetve részletezte a nyelvi tervezés általános nyelvstratégiai jellemzőit és azoknak a terminológiai tevékenységben betöltött specifikus szerepét. A kifejtés menetében a terminológia e területei közül a következőkről esett szó: mi terminológia viszonya (i) a stratégia, nyelvstratégia tevékenységéhez, (ii) a szemantikához, (iii) az azt művelő intézményekhez és (iv) a nyelvi tervezéshez.

Megjegyzés: A tanulmány egy korábbi, azonos című írás aktualizált változata. A tanulmány első megjelenésének adatai: Tolcsvai Nagy Gábor 2019. *Nyelvstratégia és terminológia*. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 33–46. Ezúton is köszönetemet fejezem ki a kiadóknak, hogy hozzájárulásukat adták a tanulmány bővítéséhez és közzétételéhez.

Szakirodalom

- Bechmann, Arnim 1981. *Grundlagen der Planungstheorie und Planungsmethodik*. UTB für Wissenschaft, Stuttgart.
- Biber, Douglas – Johansson, Stig – Leech, Geoffrey N. – Conrad, Susan – Finegan, Edward 1999. *The Longman Grammar of Spoken and Written English*. Longman, London.
- Cabré, Maria Teresa 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. (Terminology and Lexicography Research and Practice 1) John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- Croft, William 2000. *Explaining Language Change. An Evolutionary Approach*. Longman, London.
- Drosdowski, Günther – Grebe, Paul 1963. *Duden Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*. Bibliographisches Institut, Mannheim.
- Fishman, Joshua A. 1998. Nyelvi modernizáció és nyelvi tervezés a nemzeti modernizáció és tervezés más típusaival összehasonlítva. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Universitas, Budapest. 31–50.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Termini Egyesület, Törökbálint. 126–134.
- Gadamer, Hans-Georg 1984. *Igazság és módszer*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.) 2007. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- Haarman, Harald 1998. Nyelvi tervezés egy általános nyelvelmélet fényében: módszertani keret. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Universitas, Budapest. 67–86.
- Heisenberg, Werner 1978. *A rész és az egész. Beszélgetések az atomfizikáról*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Jakobson, Roman 1969. Nyelvészet és poétika. In: *Hang – jel – vers*. Gondolat Kiadó, Budapest. 211–257.
- Keller, Rudi 1990. *Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache*. Francke Verlag, Tübingen.
- Koselleck, Reinhart 2003. *Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. The University of Chicago Press, Chicago–London.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford, California.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, Oxford.

- Lévi-Strauss, Claude 2001. *Strukturális antropológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Luhmann, Niklas 1987. *Soziale Systeme*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Luhmann, Niklas 1998. *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Neustupný, Jiří V. 1970. Basic Types of Treatment of Language Problems. *Linguistic Communications* 1: 77–100.
- Oxford English Dictionary* 1972. Oxford University Press, Oxford.
- Panther, Klaus-Uwe – Radden, Günter (eds) 2011. *Motivation in Grammar and the Lexicon*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- Pullan, Wendy 2000. *Structure*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Radden, Günter – Panther, Klaus-Uwe 2004. Introduction: Reflections on motivation. In: Radden, Günter – Panther, Klaus-Uwe (eds.) *Studies in Linguistic Motivation*. Mouton de Gruyter, Berlin–New York. 1–46.
- Ricœur, Paul 1999. Struktúra és hermeneutika. In *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest. 34–92.
- Rosch, Eleanor 1977. Human Categorization. In: Warren, Neil (ed.) *Studies in Cross-Cultural Psychology*. Vol. I. Academic Press, London. 1–49.
- Rosch, Eleanor – Mervis, Carolyn 1975. Family Resemblances. *Studies in the Internal Structure of Categories*. *Cognitive Psychology* 7: 573–605.
- Saussure, Ferdinand de 1998. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1998. *A nyelvi norma*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2019. Nyelvstratégia és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 33–46.

B. PAPP ESZTER

Translators without Borders

Károli Gáspár Református Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet,
TERMIK (Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport), Budapest
eszter.papp@gmail.com

A terminológiastratégia kérdései Európában

1. Bevezetés

Bár Magyarországon a terminológiastratégia még kidolgozásra vár, a legtöbb európai országban évtizedek óta komoly tudományos figyelem és politikai szándék övezi ezt a területet (történeti áttekintésért lásd Prys 2017). Ezen országok felismerték, hogy csak egy kidolgozott terminológiai rendszerrel lehet biztosítani az olyan alapvető nyelvi jogokat, mint például a saját nyelv és kultúra oktatásához való jog, a kulturális szolgáltatásokhoz anyanyelven történő hozzáférés joga, valamint a társadalmi-gazdasági szférában anyanyelven való érvényesülés joga (Fóris 2017). Az általános nyelvhasználati kérdéseken túl rendkívül fontos a szaknyelvek fejlesztése is, amely lehetővé teszi, hogy bármely tudományterületet magas szinten művelni lehessen egy nyelven, így például a nyelv alkalmas legyen arra, hogy szakkönyveket vagy konferenciaelőadásokat írjanak rajta lézerfizikáról, géntechnológiáról stb.

Az alábbiakban áttekintem az európai helyzetképet, az európai országok törekvéseit és eredményeit a terminológiastratégia terén. Minden ország maga dolgozza ki a saját nyelvére vagy nyelveire vonatkozó terminológiai-politikai elveit, de szerencsére van néhány olyan nemzetközi dokumentum, ajánlás és irányelv, amelyre támaszkodhatnak ebben a tevékenységben.

2. Európai terminológiai szervezetek és terminológiastratégiára vonatkozó dokumentumok, szabványok

Európában számos szervezet fogja össze és segíti a terminológiával foglalkozókat. Ezek a szervezetek olyan nyelvfüggetlen iránymutatásokat, irányelveket adtak ki, amelyeket alapidokumentumoknak tekinthetünk a terminológiai-politika és -stratégia területén. A következő szakaszban ezeket tekintem át, majd említést teszek a vonatkozó ISO szabványokról is.

2.1. Az EAFT és a Brüsszeli nyilatkozat

Az Európai Terminológiai Társaságot (EAFT, <http://www.eaft-aet.net>) 1996-ban alapították Dániában a terminológiával a legkülönbözőbb színtereken foglalkozó szervezetek (nyelvi intézetek, egyetemek, kutatóközpontok stb.). Az EAFT két évente hívja össze kongresszusát, a *Terminology Summit*-ot: 2002-ben Brüsszel (Belgium), 2004-ben Barcelona (Spanyolország, Katalónia), 2006-ban Brüsszel, 2008-ban Gatineau (Kanada), 2010-ben Budapest (Magyarország), 2012-ben Oslo (Norvégia), 2014-ben Barcelona, 2016-ban Luxembourg (Luxemburg), 2018-ban San Sebastian (Spanyolország, Baszkföld), majd a Covid19-járvány miatt egy év csúszással 2021-ben Dublin (Írország) adott otthont a rendezvénynek, a 2023-as Summit ismét Barcelonában kerül majd megrendezésre.

Az EAFT konferenciák szervezésén túl ajánlásokat is megfogalmazott: 2002-ben jött létre az úgynevezett *Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért*, amelynek célja, hogy iránymutatást nyújtson az európai döntéshozóknak a terminológiastratégia kidolgozására vonatkozóan. A dokumentum több mint húsz nyelven, köztük magyarul is elérhető az EAFT honlapján (<https://files.eaft-aet.net/declaration/hu.pdf>). Ebben az EAFT felhívja „az államokat és a kormányokat, illetve a nyelvpolitikában érintett kormányközi testületeket, nemzetközi szervezeteket és szerveket, hogy: [...] ösztönözzék a terminológiastratégia kialakítását szakképzési, tájékoztatói és egyéb programok keretében; támogassák olyan együttműködési módszerek bevezetését, melyek figyelembe veszik az eddigi eredményeket, illetve a meglévő kezdeményezések és projektek tanulságait; ösztönözzék az ipar és az állami hatóságok terminológiai munkában való részvétellel kapcsolatos ismereteinek bővítésére irányuló kezdeményezéseket; mozdítsák elő a terminológiai munkára irányuló, egyedi finanszírozási programok létrehozását, mindenekelőtt pedig a terminológiák fejlesztését és naprakésszé tételét; [...] támogassák a terminológiák térítésmentes terjesztését és hozzáférhetőségét, különösen a kormányok és a nemzetközi intézmények hivatalos dokumentumaiban szereplő terminológiák esetében; tanulmányozzák a terminológia jelenlegi alkalmazását és szerepét a kormányok és az intézmények különféle stratégiai és politikai intézkedéseiben”.

2.2. UNESCO Terminológiastratégiai irányelvek

Időrendben ezt követi az UNESCO dokumentuma a terminológiastratégiai irányelvekről, a *Guidelines for terminology policies: formulating and implementing terminology policy in language communities* (UNESCO-irányelv 2005). A dokumentum 2005-ben angolul és franciául jelent meg, majd újabb nyelvekre fordították le, magyarul 2019 óta olvasható (Terminológiastratégiai irányelvek 2019). Az irányelv nyelvfüggetlen, célja, hogy

módszertani segédletet nyújtson a terminológiapolitika és -stratégia kialakításához, minden szinten, bármilyen szakterületen. Megfogalmazza, hogy a terminológiapolitika és -stratégia tudatos, szisztematikus és ellenőrzött tevékenység, amelynek célja a terminológia előállítása, karbantartása és használata. Fontossága abban rejlik, hogy a tudományos és gazdasági életben hátrányt szenvednek azok, akik anyanyelve és/vagy szaknyelve terminológiai szempontból nem fejlett, azaz nem alkalmas a tudományok magas szintű művelésére. Hangsúlyozza, hogy a terminológiának alapvető szerepe van a kutatás-fejlesztés, az oktatás, az ismeretek alkalmazása és a fordítás, tolmácsolás terén egyaránt. Összefoglalásként elmondható, hogy a dokumentum szerint kidolgozott terminológia nélkül sem a gazdasági-társadalmi fejlődés, sem a tudásalapú társadalom nem valósítható meg.

Külön kitér a terminológiapolitika és -stratégia alá tartozó, illetve azal rokon tevékenységi körökre: a nyelvtervezésre és a terminológiatervezésre. A nyelvtervezés a nyelv változásába, használatába való tudatos, szándékos beavatkozás, amelyet a társadalmi változások tesznek szükségessé. A történelem során ez először az írás kialakítására és a kodifikációra irányult, valamint a nyelvi norma kialakítására, ma viszont az új szavak, kifejezések, terminusok létrehozására és a helyesírási reformokra. A terminológiatervezés a nyelv azon állapotában válik szükségessé, amikor már rögzült a nyelvi norma és a helyesírási szabályrendszer, ezért a figyelem a szaknyelvek szókincsének tudatos és rendszeres fejlesztésére tud irányulni, a szakterületi kommunikáció elősegítésének céljával. A terminusalkotás alapelvei tulajdonképpen megegyeznek a magyar nyelvújítás idején követett elvekkel: megfelelő, világos, tömör, nyelvi helyes kifejezéseket kell alkotni, amely illeszkednek a nyelv rendszerébe (hangtan és szóképzés szempontjaiból is). A terminusalkotás történhet új alak létrehozásával (szóképzés, összetétel, rövidítés), meglévő köznyelvi szóból terminussá válással, illetve másik nyelvből történő kölcsönzéssel (közvetlen átvétel vagy tükörfordítás).

Az irányelv hangsúlyozza, hogy a terminológiastratégia magasan képzett emberi erőforrást igényel, hiszen a terminusokat kollaboratív munkamódszerrel kell létrehozni, azaz a folyamatban terminológus és szakterületi szakember egyaránt részt vesz.

A dokumentum kiemeli, hogy terminológiastratégiára sokféle céllal lehet szükség. Irányulhat az általános nyelvhasználatra vagy egy bizonyos szaknyelvre; célja lehet hiányzó terminológia előállítása vagy a meglévő harmonizálása; továbbá kapcsolódhat információval és tudással kapcsolatos stratégiákhoz, oktatáspolitikához, intézményfejlesztéshez, innovációs stratégiákhoz egyaránt. Kiemelten fontos, hogy a terminológiastratégia bevezetésekor minden érintett intézményt és a későbbi felhasználókat is be kell vonni, és még a folyamat kezdetén szükséges kialakítani a terminológiai

infrastruktúrát, amelyen az információ az alkotóktól a felhasználókig áramlik. Ehhez speciális eszközökre van szükség, elsősorban szoftverekre és adatbázisokra. Mindennek természetesen jelentős anyagi vonatkozásai vannak.

Az irányelv javasolja egy Nemzeti Terminológiai Intézet felállítását, amely a kormányt támogatja minden olyan tevékenységben, amely a terminológia előállítására, fejlesztésére, alkalmazására, megosztására és karbantartására irányul. Ezenkívül ez az intézet ad tanácsot a döntéshozóknak a terminológiával és a szaknyelvekkel kapcsolatban. A megalkotott, harmonizált és elfogadott terminológia disszeminációja pedig leghatékonyabban egy nemzeti terminológiai adatbázis segítségével történik, amely általában ingyen hozzáférhető az összes felhasználó (intézmények, kutatók, szaklexikográfusok, szótárkiadók, tankönyvírók, szabványosítás terén dolgozók és magánszemélyek) számára. Ez a Nemzeti Terminológiai Intézet segíti a tudományos, szakmai és gazdasági kommunikációt, a tudástranszfert és így végső soron a társadalmi fejlődést. Végül pedig koordinálja a nyelvterületen folyó terminológiai munkákat (hiszen a közintézmények és magánszféra is fejleszti a saját terminológiáját), mindehhez tájékoztatást és képzéseket tart a terminológiai munkát végzők számára. Az előállított terminológiai adatoknak a tudományos és közérdeken túl nagyon gyakorlatias, azonnal pénzre váltható haszna is van: dokumentációs és fordítástámogató szoftverekben napi használatban teszik gyorsabbá, pontosabbá és olcsóbbá a szövegalkotást.

2.3. Az Infoterm és a TermNet

Évtizedek óta több nemzetközi szervezet tömöríti magába a terminológia területén dolgozó szervezeteket, amelyek közül kettőt emelek ki, mindkettő az UNESCO kezdeményezésére jött létre. Az Infoterm (<http://www.infoterm.info>) bécsi központú szervezet, amely 1971 óta végzi terminológiai tájékoztató és tanácsadó tevékenységét. Tagjai nemzetközi, regionális vagy nemzeti terminológiai intézetek, szervezetek, szakmai hálózatok, egyetemi vagy akadémiai egységek, amelyek bármilyen szinten terminológiával foglalkoznak. Több mint 30 európai tagja van, Magyarországot a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT) képviseli (<http://www.matt.hu>).

Az Infoterm története során nemzeti és nemzetközi terminológiai szervezetek létrejöttét kezdeményezte és támogatta; számos nyelvvvel, terminológiával, többnyelvűséggel és tudásmenedzsmenttel kapcsolatos EU-s projekt kidolgozását segítette; valamint olyan jelentős dokumentumok kidolgozását koordinálta, mint a 2.4. pontban felsorolt ISO szabványok, vagy az UNESCO terminológiapolitikai irányelvei (2005); továbbá az Infoterm igazgatója, Christian Galinski, számtalan konferenciaelőadást tartott világszerte.

A TermNet (International Network for Terminology; www.termnet.org) szintén bécsi központú, 1988 óta létező hálózat. Tagjai a terminológia területén belül kutatás-fejlesztéssel, termékek kidolgozásával és forgalmazásával, képzések tartásával, tanácsadással és ismeretterjesztéssel foglalkozó szervezetek, intézmények és cégek a világ minden táján.

A TermNet elsősorban a képzéseiről ismert: ECQA okleveles terminológiamenedzser képzéseket tart kezdő és haladó szinteken, kihelyezett tanfolyamok és online képzés formájában; ezen túl minden évben egyhetes nyári egyetemet szervez. Ezek 2008-tól kezdődően felváltva a bécsi és a kölni egyetemen folytak, majd a koronavírus-járvány kezdetétől online vagy hibrid formában zajlanak (2020-ban és 2021-ben a Budapesti Műszaki Egyetem Idegen Nyelvi Központjának társ-szervezésében).

2.4. ISO szabványok

A fent bemutatott két dokumentumon kívül a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) 37-es számú műszaki bizottsága az elmúlt évtizedekben egy sor szabványt alkotott a terminológiai munka, elvek, módszerek és eszközök szabványosításának céljából. Az ISO munkacsoportjai rendszeresen felülvizsgálják a szabványokat, és ha szükséges, visszavonják az elavult tartalmúakat, átdolgozzák őket vagy változatlan formában helyben hagyják:

- ISO 704:1987 Principles and methods of terminology;
 - Átdolgozva: ISO 704:2000 Terminology work – Principles and methods;
 - Újra átdolgozva: ISO 704:2009 Terminology work – Principles and methods;
 - Ismét átdolgozva: ISO 704:2022 Terminology work – Principles and methods;
- ISO 10241:1992 International terminology standards – Preparation and layout; Átdolgozva:
 - ISO 10241-1:2011 Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation; és
 - ISO 10241-2:2012 Terminological entries in standards – Part 2: Adoption of standardized terminological entries;
- ISO 860:1996 Terminology work – Harmonization of concepts and terms;
 - Átdolgozva: ISO 860:2007 Terminology work – Harmonization of concepts and terms (2021-ben felülvizsgálva és helyben hagyva);

- ISO 12200:1999 Computer applications in terminology – Machine-readable terminology interchange format (MARTIF) – Negotiated interchange (visszavonva);
- ISO 12620:1999 Computer applications in terminology – Data categories;
 - Átdolgozva: ISO 12620:2009 Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of a Data Category Registry for language resources;
 - Újra átdolgozva: ISO 12620:2019 Management of terminology resources – Data category specifications;
Ismét átdolgozva:
 - ISO 12620-1:2022 Management of terminology resources – Data categories – Part 1: Specifications; és
 - ISO 12620-2:2022 Management of terminology resources – Data categories – Part 2: Repositories;
- ISO 1087-1:2000 Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application; és
- ISO 1087-2:2000 Terminology work – Vocabulary – Part 2: Computer applications;
 - Átdolgozva: ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science – Vocabulary;
- ISO 12199:2000 Alphabetical ordering of multilingual terminological and lexicographical data represented in the Latin alphabet;
 - Átdolgozva: ISO 12199: 2022 Alphabetical ordering of multilingual terminological and lexicographical data represented in the Latin alphabet;
- ISO 15188:2001 Project management guidelines for terminology standardization (2022-ben felülvizsgálva és helybenhagyva);
- ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography;
 - Átdolgozva: ISO 12616-1:2021 Terminology work in support of multilingual communication – Part 1: Fundamentals of translation-oriented terminography;
- ISO 16642:2003 Computer applications in terminology – Terminological markup framework;
 - Átdolgozva: ISO 16642:2017 Computer applications in terminology – Terminological markup framework;
- ISO 12615:2004 Bibliographic references and source identifiers for terminology work (2019-ben felülvizsgálva és helybenhagyva);

- ISO/TR 24156:2008 Guidelines for using UML notation in terminology work;
 - Átdolgozva: ISO 24156:2014 Graphic notations for concept modelling in terminology work and its relationship with UML
 - Part 1: Guidelines for using UML notation in terminology work (2020-ban felülvizsgálva és helybenhagyva);
- ISO 22128:2008 Terminology products and services – Overview and guidance (2020-ban felülvizsgálva és helybenhagyva);
- ISO 30042:2008 Systems to manage terminology, knowledge and content – TermBase eXchange (TBX);
 - Átdolgozva: ISO 30042:2019 Management of terminology resources – TermBase eXchange (TBX);
- ISO 23185:2009 Assessment and benchmarking of terminological resources – General concepts, principles and requirements (2021-ben felülvizsgálva és helybenhagyva);
- ISO 29383:2010 Terminology policies – Development and implementation;
 - Átdolgozva: ISO 29383:2020 Terminology policies – Development and implementation;
- ISO 26162:2012 Systems to manage terminology, knowledge and content – Design, implementation and maintenance of terminology management systems;
 - Átdolgozva: ISO 26162-1:2019 Management of terminology resources – Terminology databases – Part 1: Design; és
 - ISO 26162-2:2019 Management of terminology resources – Terminology databases – Part 2: Software; és
 - ISO 26162-3:2023 Management of terminology resources – Terminology databases – Part 3: Content;
- ISO 22274:2013 Systems to manage terminology, knowledge and content – Concept-related aspects for developing and internationalizing classification systems (2018-ban felülvizsgálva és helybenhagyva);
- ISO/TS 24634:2021 Management of terminology resources – TBX-compliant representation of concept relations and subject fields.

A terminológiastratégia kialakítására vonatkozó legfontosabb ISO szabványok részletes áttekintését lásd Sermann (2023). Sajnálatos módon ezen szabványok egyike sincs magyar nyelvre lefordítva. Ez önmagában azonban nem kirívó, ugyanis az európai szabványok jelentős része nincs

lefordítva magyarra, hanem angol nyelven kerülnek bevezetésre Magyarországon (lásd Fóris 2005: 25), ami miatt a magyar iparban tevékenyekdők súlyos hátrányba kerülhetnek.

3. A terminológiastratégia kialakításának folyamata

A nemzetközi háttér ismertetése után az UNESCO-irányelv alapján rátérnek a terminológiastratégia kialakításakor megfogalmazandó első kérdésekre. Kezdetben értelemszerűen érdemes tisztázni, hogy mik a célok, a nemzeti terminológiastratégia hosszú távon milyen igényeket elégítsen ki, milyen kérdésekre adjon választ. Ez valószínűleg egy hosszú lista, tehát fel kell állítani ezeken belül a prioritásokat. További kérdés, hogy mi lesz a terminológiastratégia hatálya, azaz mire vagy mire, a nyelvhasználatnak és -használóknak mely részeire vonatkozik. Vonatkozik-e a teljes beszélőközösségre, a nemzetre, vagy annak csak egy részére.

A magyar anyanyelvi beszélők sajátos helyzete miatt az egyik legelső döntés az kell legyen, hogy a magyar terminológiastratégia csak a magyarországi magyar nyelvre vagy a határon túli nyelvváltozatokra is vonatkozzon-e. A terminológiai harmonizáció különösen izgalmas kérdés az anyaországi és a határon túli magyar nyelvváltozatok között. A *Brüsszeli nyilatkozat* is tartalmazza, hogy a terminológiapolitika ki kell terjedjen arra is, hogy ösztönözze „az egy nyelvet beszélő, ám eltérő nyelvi normákkal rendelkező országok közötti párbeszédet új szavak alkotásának, illetve a terminológia szabványosításának harmonizálása érdekében, a különféle nyelvváltozatokat figyelembe véve, a helyi szinten érvényesülő sajátosságokat úgy alkalmazva, hogy közben nem feledkeznek meg a kölcsönös megértés szükségességéről”. Erre a teljes magyar beszélőközösségben még nem történt terminológiai megközelítésű kísérlet. Meg kell említeni azonban a Termini Kutatóhálózat határon túli szótárát (<http://termini.nytud.hu/htonline>), amely a környező országok magyarlakta régióinak a többségi nyelvből kölcsönzött köznyelvi szavait tartalmazza.

A nemzeti terminológiastratégia vagy -politika kialakításakor figyelembe kell venni a demográfiai, kulturális és a társadalmi, szociálpszichológiai tényezőket, és ezen tényezők változását is követni kell. Nem elhanyagolható lépés a befogadó társadalmi közeg megteremtése sem, tehát igényt kell formálni az új, pontos és szabatos terminusokra a szakemberek és a köznyelvet használók körében egyaránt.

Gondoskodni kell arról, hogy a terminológiastratégia bevezetése után a kezdeti lendület fenn legyen tartva évtizedeken át, hiszen új fogalmak minden nap keletkeznek a tudományos, technikai, jogi és gazdasági életben, és az azokat jelölő terminusokat meg kell alkotni, be kell illeszteni a nyelv rendszerébe és a nyelvhasználók rendelkezésére kell bocsátani.

A terminusalkotás mindig csapatmunka, amelyben terminológusok és szakterületi szakemberek vesznek részt. Ez utóbbiakat fel kell kutatni és

be kell vonni a folyamatba. A szisztematikus terminusalkotás nehéz és hosszadalmas feladat, ezért meg kell találni a módját, hogy hogyan lehet őket rábírní az együttműködésre. A szakemberek számára ugyanis nem mindig nyilvánvaló, hogy miért van szükség terminológiai munkára („hiszen úgyis mindenki tudja, miről van szó”), és ha motiváltak is a feladat megoldására, nehezen jutnak konszenzusra. A terminológiai munka deskriptív szakasza (azaz összegyűjteni és rögzíteni a használt terminusokat, dokumentálni a szinonimákat) egyszerűbb munkafázis. A következő munkafázis azonban a terminológiai sokszínűség csökkentésére kell irányuljon, azaz el kell végezni a terminológiai szabványosítást vagy harmonizációt (a preferált, validált terminus kiválasztásával, esetleg megalkotásával).

A kialakítandó munkafolyamatban a következő lépésekre kell kitérni: a terminológia előállítása, adatbázisban történő rögzítése, feldolgozása; tudástranszfer; a terminológia átadása (pl. az oktatásban); a terminológia bevezetése, megosztása, terjesztése és alkalmazása (írott anyagokban, a média által stb.); valamint a terminológia használata a fordítás, a tolmácsolás és a lokalizáció terén. Ez a lépéssorozat egy-egy szakterület esetén akár éveket is igénybe vehet, ezért fontos, hogy a létrehozott és közzétett terminusokat a felhasználók jól fogadják és ténylegesen használják is. A munka sikere akkor garantálható, ha a megalkotott terminusok egyértelműek és illeszkednek a nyelvbe, azokat ingyen, bárki számára könnyen hozzáférhetővé tesszük egy központi adatbázis vagy terminológiai portál segítségével, a média és oktatás használja, terjeszti őket, továbbá a közéletben is igényt keltünk rá, amit a legkönnyebben úgy lehet elérni, ha a folyamatba már az elejétől bevonjuk az érdekelt feleket.

4. Európai példák

A tanulmány negyedik szakaszában áttekintem néhány európai ország terminológiapolitikáját és -stratégiáját. Ezek tanulságul szolgálhatnak a feladat várható jellegére és méretére vonatkozóan, valamint a megvalósításához szükséges intézményi, anyagi és időbeli ráfordítás tekintetében.

4.1. Horvát nyelv

Közvetlen déli szomszédunkban, Horvátországban nincs nyelvtörvény, nyelvtervezés, sem kifejezett terminológiapolitika, van viszont nemzeti tudományfejlesztési stratégia, és ennek keretében foglalkoznak terminológiai kérdésekkel. A Horvát Nyelvi Intézet (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) gyökerei még a jugoszláv tudományos akadémiáig nyúlnak vissza, az intézet modern formájában 1996-ban alakult. A standard nyelvi tanács (Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika) célul tűzte ki a horvát nyelvű terminológia összegyűjtését, rendszerezését, karbantartását és egy adatbázis létrehozását. Ezért a Horvát Nyelvi Intézet 2007 óta

koordinálja a horvát szakterületi terminológia kifejlesztésére irányuló projektet, amelyhez a horvát tudományos alap (Croatian Science Foundation) biztosítja a költségvetést, hiszen szolgálja annak céljait: egyrészt hozzájárul az információs technológia fejlesztéséhez, másrészt segíti a tudásalapú társadalom kialakítását. Első lépésként kidolgozták az adatbázis struktúráját, a munkamódszereket és alapelveket (Bratanić–Ostroški Anić 2013), és publikálták a terminusok kiválasztására és kezelésére vonatkozó módszertani segédletet. A munka közben gyűjtött tapasztalatokat konferencia-előadások és workshopok keretében ismerhette meg a szakmai közönség.

A *Struna* adatbázis (<http://struna.ihj.hr>) normatív céllal készült Maja Bratanić vezetésével, végső célja minden szakterületen szabványosított, harmonizált terminusok közzététele. A részletes, ma már akár 46 adatmezőt (ezek közül a terminus és definíciója, valamint a doménbe való besorolás kötelező adatkategóriák) tartalmazó horvát bejegyzés ismerteti az angol ekvivalenst, és doméntől függően egyéb nyelveken is találunk benne terminológiai adatokat. Az adatbázis 2012 óta nyilvános és folyamatosan bővül. 2016-ban 18 szakterületen 31 ezer terminust tartalmazott, 2023-ban már 22 domén terminológiája nyilvános, és további 9 szakterület áll kidolgozás alatt. Az egyes domének terminológiáját szakértők bevonásával dolgozzák ki, a zene terminológiáján például a horvát zeneakadémiával dolgoztak együtt, a gyógyszerészet, kémia, építőipar stb. terminológiáját pedig a horvát tudományos alap közreműködésével építették ki. A *Struna* együttműködik a horvát szabványosítási intézettel is, így 2016 óta a szabványosított terminusok is elérhetők a horvát terminológiai portálon (<http://nazivlje.hr/>). Ezen a terminológiai portálon tették közzé a Miroslav Krleža lexikográfiai intézet gyűjteményeit is.

4.2. Szlovák nyelv

Északi szomszédunk, a Szlovák Köztársaság államnyelvének fejlesztési koncepciója (2001) kimondja, hogy a tudományos életnek és a szakmáknak egyaránt érdeke egy terminológiai adatbázis kiépítése és elektronikus formában történő megosztása, amely jelentős anyagi és személyi ráfordítást, valamint széles kormányzati együttműködést igénylő feladat. A Ludovít Štúr Nyelvtudományi Intézet 2005-ben kezdte meg a munkát az Európában és Kanadában működő terminológiai adatbázisok elemzésével, és a fordítók igényeinek felmérésével. Ezek eredményei alapján tervezték meg az adatbázis szerkezetét és a bejegyzések felépítését. A következő lépés az informatikai háttér kiépítése, a közreműködő szakértők bevonása a projektbe, és a már létező terminológiai szótárak tartalmának begyűjtése voltak.

A szlovák terminológiai portál (<https://terminologickyportal.sk/>) próba-verziója 2007-ben lett nyilvános, és kisebb módosítások után 2008-ban véglegesítették. Folyamatosan töltötték fel a már létező gyűjteményeket,

illetve dolgozták ki az újabb doméneket (ezeket nyomtatva publikálták is), így jelenleg kb. 16.000 terminus található meg benne 23 tárgykörben. Ezek az ország gazdasági, kulturális és tudományos élete szempontjából fontos domének (pl. közigazgatás, jog, kétnyelvűség, migrációs politika, marketing, filozófia, csillagászat, és a nyelvészet több ága), de találunk itt olyan különleges témákban is terminológiai gyűjteményeket, mint a sakk vagy az egyházi öltözetek. További tárgykörök (pl. kémia, matematika, közlekedés, építőipar, sport) kidolgozása, validálása még folyamatban van, tehát a közeljövőben több ezer bejegyzéssel bővíthet az adatbázis.

Minden terminológiai bejegyzésben kötelező elem a terminus, a tárgykör, a definíció és annak forrása, valamint a kapcsolódó terminusok. További adatok lehetnek a kontextus és annak forrása, a terminus minősítése, idegen nyelvi ekvivalens (legtöbbször angol, néha cseh, bizonyos doméneknél latin is) és a megjegyzés. Az angol nyelvű ekvivalensekkel kapcsolatban a portál leírása megjegyzi, hogy bizonyos területeken, pl. a jogrendszer, nincs teljes ekvivalencia, így nem is törekednek arra, hogy minden bejegyzésben szerepeljen angol megfelelő. A portál MediaWiki platformon működik, a felülete a Wikipédiára hasonlít.

4.3. Katalán nyelv

A katalán terminológiai központ, a TermCat (<https://www.termcat.cat/ca>) 1985-ben jött létre. A katalánok az autonómiatörekvéseik egyik központi kérdésének tartják a nyelvük fejlesztését, és a TermCat elismerten a világ egyik leghatékonyabb terminológiai tervezését valósítja meg (Bhreatnach 2012: 104–105). Feladatai a terminusok megalkotása, szabványosítása, disszeminációja és az elterjedés utánkövetése. Az adatbázisban 230 ezer bejegyzés található (spanyol, francia és angol ekvivalenseikkel) 32 doménbe sorolva. Külön konzultációs lehetőség van a neologizmusokkal kapcsolatban, bárki feltehet kérdéseket egy új fogalommal vagy terminussal kapcsolatban, amelyre nagyon hamar választ is kap valamelyik munkatárstól.

A munka során erősen támaszkodnak a közösségi média nyújtotta lehetőségekre (lásd Cortés–Cuadrado 2017). Egyrészt az egyes altémák kidolgozásába bevont külső szakértőkkel is Twitteren kommunikálnak, másrészt minden érdeklődésre számot tartó eseményre (legyen az világnap, holdfogyatkozás, sportesemény vagy fesztivál) célzottan felkészülnek, és a Facebookon osztják meg a témához tartozó terminusokat. Ugyanígy járnak el az éppen aktuális jelenségekkel (pl. nyaralás, migráció, iskolakezdés). A kidolgozott aldoméneket külön is publikálják, példának említhetjük az LGBT-szótárt (350 terminus), a pillangófélek szótárát (214 terminus), a gazdasági válság szótárát (150 terminus), a 2018-as mediterrán játékok szótárát (7000 sportterminus) vagy a napenergiával kapcsolatos szótárt (954 terminus), csak hogy az öt nagy kategória (humán tudományok,

élettudományok, jog és gazdaság, sport, ipar és technológia) mindegyikéből válasszak egyet-egyét az összesen mintegy 150 tematikus szógyűjtemény közül.

4.4. Baszk nyelv

Spanyolországban belül a baszk terminológiát kell még kiemelni (Arrate 2017 alapján). A baszk nép szintén kisebbségi helyzetben van Spanyolországban, és ebből fakadóan kiemelten foglalkoznak a baszk nyelv modernizálásával, fejlesztésével, annak érdekében, hogy alkalmas legyen a kommunikációra nemcsak a mindennapi életben, hanem műszaki és tudományos témákban is. A Baszk Autonóm Község kormányának van nyelvpolitikai osztálya és kialakított terminológiastratégiája is. Ezenkívül, a baszk kormányban 2002 óta van terminológiai bizottság, amely első intézkedései között módszertani segédletet dolgozott ki, meghatározta a terminológiai munka alapelveit és kijelölte a feladatokat.

A baszk terminológiai és lexikográfiai központ, az UZEI (<https://uzei.eus/>) 1977 óta működik. Eleinte szótárkiadással foglalkoztak, kb. 80 terminológiai szótárt publikáltak, ezek tartalmából hozták létre 2001-ben a baszk nemzeti terminológiai adatbázist, az *Euskalterm*-et (<https://www.euskadi.eus/euskalterm/>), amelynek megléte a baszk kormány szerint közérdek. Az adatbázis folyamatosan bővül, ma már 450 ezer bejegyzést tartalmaz 125 ezer fogalom köré csoportosítva, a baszk mellett még három nyelven (spanyol, francia, angol). Az adatbázishoz kifejlesztettek egy szövelemző eszközt is: az IDITE képes akár nagy mennyiségű szövegben is automatikusan ellenőrizni a terminológiai adatbázis alapján, hogy a szavak és terminusok helyesek-e. Mivel a baszk agglutináló nyelv, ez nyelvtechnológiai szempontból nehéz feladat, és sokat segít a szövegek minőségellenőrzésében.

4.5. Svéd nyelv

Svédországban (Nilsson 2009 alapján) 2009-ben született a nyelvtörvény, amelyben szó van a terminológiáról is: a kormányzati szervek felelőssége gondoskodni arról, hogy az ő szakterületükön legyen kidolgozott és hozzáférhető terminológia. A svéd terminológiai központ (<https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/>) viszont már 1941 óta létezik azzal a céllal, hogy a szaknyelvet használók minden szükséges terminológiai segítséget megkaphassanak. Ennek érdekében kormányzati szervezeteknek és vállalatoknak nyújtanak képzést és tanácsadást, továbbá terminológiai termékeket (több mint 80 terminológiai glosszáriumot, amelyek 40 különféle domént ölelnek fel) dolgoztak ki. Ezek a glosszáriumok 130 ezer terminológiai bejegyzést tartalmaztak összesen.

2002-ben indították útjára a TISS projektet (Terminology Infrastructure for Sweden), amelynek költségvetését az ipari és kommunikációs minisztérium biztosította. A projekten több mint 70 közintézmény,

szervezet és magáncég dolgozott, és eredményeképpen jött létre 2009-ben a svéd nemzeti terminológiai adatbázis, a *Rikstermbanken* (<https://www.rikstermbanken.se/>). Az adatbázis 67 ezer fogalom köré csoportosítva tartalmazza a terminológiai adatokat. A svéd terminusok ekvivalenseit a Svédországban beszélt kisebbségi nyelvek mellett az összes északi nyelven és angolul is, valamint témától függően egyéb, főleg európai nyelveken (összesen 24 nyelven) tartalmazza. A terminológiai adatbázis fenntartását és gondozását 2019-ben az ISOF (Institute for Language and Folklore) nevű kormányzati szervezet vette át, és 2022 óta egy megújult felhasználói felületen használható.

4.6. Norvég nyelv

Norvégiában a Nyelvi Tanács (Språkrådet, <https://www.sprakradet.no/>) a kétféle norvég dialektus (nynorsk és bokmål) és a Norvégiában beszélt kisebbségi nyelvek fejlesztését támogatja a kulturális minisztérium megbízásából. Célja a szaknyelvek és a terminológia fejlesztése, a közéletben használt nyelvezet egyszerűsítése stb., feladata ezen túl a nyelvtörvény betartásának felügyelete és tanácsadás helyesírási és szövegalkotási kérdésekkel, valamint településnevekkel kapcsolatban, továbbá a nyelvvel és nyelvhasználattal (ideértve a kisebbségi nyelveket és a jelnyelvet is) kapcsolatos képzés és ismeretterjesztés. A közoktatásban például csak a nyelvi tanács által jóváhagyott szótárakat lehet használni.

A Nyelvi Tanács honlapján (<https://www.sprakradet.no/Sprakarbeid/Terminologi/termlister-og-termbaser/>) kb. 100 olyan terminológiai gyűjtemény linkjét sorolja fel, amelyek tartalmaznak norvég bejegyzéseket (ezek tartalmát a Språkrådet nem ellenőrizte, csak közzéteszi). Ezek között vannak kormányzati szervek által készített és közreadott (pl. a hét-nyelvű munkaügyi glosszárrium), valamint (pl. halászati, olajipari vagy telekommunikációs) cégek és intézmények (pl. múzeumok, egyetemek) által összeállított egy- vagy többnyelvű gyűjtemények is. Találunk még itt norvég jelnyelven jogi terminusokat, három számi nyelvű gyűjteményt, mintegy harminc adatbázist egyéb skandináv nyelveken és még közel harminc nemzetközi terminológiai adatbázist.

Norvégiában kifejezetten műszaki terminológiai központ (Norwegian Centre for Technical Terminology) 1940 óta működik, amely 50 szakszótárt publikált, mielőtt a Norvég Kutatási Tanács finanszírozásával kiépítették a nemzeti terminológiai portált (<https://www.termportalen.no/>). A portálon elérhető terminusok számáról nincs információ. A terminusok négy nagy doménbe tartoznak: természettudományok és technológia (ezen belül 12 aldomén), pénzügy és közigazgatás (3 aldomén), társadalomtudományok (2 aldomén) és humán tudományok (ezen belül nyelvészet). A leggyakrabban a két norvég dialektusban és angolul találunk terminusokat és

definíciókat, de némelyik kisebb gyűjtemény egészen soknyelvű, így a portálon összesen 16 nyelven található terminológiai adatokat.

Emellett 2011-ben nyilvánossá vált a norvég szabványügyi hivatal terminológiai adatbázisa is (<https://termbasen.standard.no/>), amelyben angolul, a kétféle norvég dialektusban és (kisebb mennyiségben) németül találunk szabványokban használt terminusokat és definíciókat; több mint 310 ezer angol terminus és ekvivalenseik kereshetők.

4.7. Finn nyelv

Finnországban az oktatási és kulturális minisztérium fenntartásában működnek a nyelvtervezéssel és terminológiával kapcsolatos intézmények. Finnország Nyelveinek Intézete (Institute for the Languages of Finland, <https://www.kotus.fi/en>) egyben a fő nyelvtervezési hatóság is. Nyelvi tanácsadással, képzéssel foglalkoznak, és számos iránymutatást adtak közre a nyelvhasználatban is (írásbeli nyelvhasználat, hivatalos nyelvezet egyszerűsítése, településnevek stb.). A 2003-as finn nyelvtörvényben nem esik szó terminológiáról, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem tartják fontosnak: 2005 óta elérhető a *TEPA Term Bank*, a finn nemzeti terminológiai adatbázis (<https://termipankki.fi/tepa/en/>). A munkálatok mögött a Finn Terminológiai Központ (Finnish Terminology Centre, TSK, <https://sanastokeskus.fi/tsk/en>) áll, amely a közszférában és a vállalati szférában biztosít képzést és tanácsadást terminológia, osztályozás és ontológiák témakörében. A TSK nagy számban állít elő terminológiai gyűjteményeket a legkülönbözőbb tárgykörökben, és ezeket rendszeresen bővíti, frissíti is. Jelenleg is több terminológiai projekteken (pl. informatika, közlekedés, szakképzés) dolgoznak különböző minisztériumok és vállalatok megbízásából.

A *TEPA* adatbázisban számos glosszárium, szótár és terminológiai adatbázis (pl. *IATE*) adatai hozzáférhetők egy felületen, jelenleg kb. 365 ezer bejegyzést találunk általában négy nyelven (finn, svéd, angol, német), de bizonyos gyűjteményekben egyéb európai nyelveken és latinul is. A bejegyzésben megtaláljuk a terminust és a szinonimáit, az idegen nyelvű ekvivalenseket, a definíciót és esetleg magyarázatot, megjegyzést finnül és angolul is, kontextust, minden adat forrását, a terminus megbízhatósági értékelését és a fogalmi háló ábráját.

4.8. Walesi nyelv

A walesi az Egyesült Királyság egyik hivatalos nyelve, és a walesi kormány nagy hangsúlyt fektet a walesi nyelv fejlesztésére. A nemzeti terminológiai politika és -stratégia 1993-tól kezdve kormányzati törekvés (Prys 2011), eredményeképpen mára nyilvánosan elérhető a nemzeti terminológiai adatbázis, amely 22, korábban kiadott walesi egynyelvű vagy walesi-angol terminológiai szótár tartalmát tette online kereshetővé a walesi nemzeti terminológiai portálon (*Welsh National Terminology Portal*, <https://termau.cymru/>)

keresztül. Ezek között vannak természettudományos témájúak, oktatási, pénzügyi, igazságügyi, egészségügyi vagy éppen régészeti terminológiát tartalmazó gyűjtemények. Az adatbázisok kormányzati szervek, egyetemek vagy intézmények megbízásából készülnek. Az adatbázisokban csak a walesi és az angol terminus, valamint a szófaj a kötelező elem, de sok bejegyzésben megtaláljuk a definíciót mindkét nyelven. A természettudományos doménekben (pl. tengeri élőlények, gerinces állatok, rovarok, növények) a latin név és legtöbbször egy fénykép is fel van tüntetve.

Ezen kívül a walesi kormány fordítószolgálatának terminológiai adatbázisa (*BydTermCymru*, <https://www.gov.wales/bydtermcymru>) is nyilvános. Ebben közel 74 ezer bejegyzés található, mindegyik tartalmazza a walesi és angol terminust, valamelyik nyelven definíciót vagy kontextust, tárgyköri besorolást, szófajt és minősítést. Az adatbázist folyamatosan karbantartják, heti rendszerességgel frissítik, a hiányzó adatokat pótolják. Az adatbázis teljes tartalma letölthető.

Ugyaninnen letölthető a walesi nyelvű, helyi és nem Walesben található objektumokat jelölő földrajzi nevek szabványosított listája, közlekedési táblák kétnyelvű szövegei, egynyelvű walesi útmutató és glosszárrium jogszabályok megfogalmazásához, walesi stilisztikai útmutató és segédanyag fordítók számára, a walesi kormány által kiadott fordításokat tartalmazó fordítási memória és a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos glosszárrium és fordítási memória is.

5. Összefoglalás

Még számos példát lehetne ismertetni, hiszen a legtöbb európai országnak van nemzeti terminológiai adatbázisa, de ebből a rövid áttekintésből is látható, hogy a magyar terminológiastratégia kialakítása nem járatlan úton halad majd. Számos nemzetközi szervezet segítségére, az általuk kiadott irányelvekre és szabványokra lehet támaszkodni a folyamat során, továbbá sok példát és követhető mintát találunk különböző európai országokban. Egy ilyen horderejű vállalásban feltétlenül szükséges ismerni a nemzetközi tapasztalatokat és ajánlásokat, iránymutatásokat, hiszen ezek felhasználásával lehet pontosan kijelölni a feladatokat, megbecsülni a munka várható mennyiségét, emberierőforrás-igényét, időkeretét és várható hatásait, hozadékát.

Megjegyzés: A jelen tanulmány egy korábbi írásom (B. Papp Eszter 2019. A terminológiastratégia kérdései Európában. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea [szerk.] *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 94–104.) kibővített, aktualizált változata. Köszönetemet fejezem ki a kiadóknak, hogy hozzájárulásukat adták a tanulmány bővítéséhez és közléséhez.

Szakirodalom

- Arrate, Begoña 2017. IDITE: applying new technologies to give a step forward in terminology quality assessment and control. In: Nilsson, Henrik (ed.) *Proceedings of the VIII EAFT Terminology Summit*. EAFT. 109–116.
- Bhreathnach, Úna 2012. Term planning models and the Catalan case. *Revista de llengua i dret* 58: 92–110.
- B. Papp Eszter 2019. A terminológiastratégia kérdései Európában. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 94–104.
- Bratanić, Maja – Ostroški Anić, Ana 2013. STRUNA: National Croatian LSP Term Base Creation - challenges and lessons learned. In: Vida Jesenšek (ed.) *Specialised Lexicography. Print and Digital, Specialised Dictionaries, Data-bases*. De Gruyter, Berlin–Boston. 83–94.
- Cortés, Maria – Cuadrado, Sandra 2017. Terminology work in the digital era. New challenges of the democratization of knowledge. In: Nilsson, Henrik (ed.) *Proceedings of the VIII EAFT Terminology Summit*. EAFT. 31–44.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.
- Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. UNESCO, Paris. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000140765>
- Nilsson, Henrik 2009. The realisation of a national term bank – how and why? In: *Proceedings of the ELETO – 7th Conference 'Hellenic Language and Terminology' Athens, Greece, 22-24 October 2009*. https://www.eleto.gr/download/Conferences/7th%20Conference/7th_26-26-NilssonHenrik_Paper_V03.pdf
- Prys, Delyth 2011. Developing national terminology policies: A case study from Wales. *Magyar Terminológia* 4/2:160–168.
- Prys, Delyth 2017. Terminology Policy Standards. In: Nilsson, Henrik (ed.) *Proceedings of the VIII EAFT Terminology Summit*. EAFT. 103–107.
- Sermann Eszter 2023. A terminológiai munkafolyamatok szempontjából releváns ISO-szabványok. In: Prószéky Gábor (főszerk.) *A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 279–300.
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. UNESCO, Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf>

Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben. 2019. (Fordította: Somogyi Zoltán.) In: Fóris Ágota – Bölskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 167–218. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>

Források

- Baszk terminológiai adatbázis. <https://www.euskadi.eus/euskalterm/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Baszk Terminológiai és Lexikográfiai Központ. <https://uzei.eus/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért (fordította: Gaál Péter, lektorálta: Papp Eszter). <https://files.eaft-aet.net/declaration/hu.pdf> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- EAFI (European Association for Terminology). <https://www.eaft-aet.net/en> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Finn nemzeti terminológiai adatbázis. <https://termipankki.fi/tepa/en/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Finn Nyelvi Intézet. <https://www.kotus.fi/en> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Horvát nemzeti terminológiai adatbázis. <http://struna.ihjj.hr/> (Hozzáférés: 2023. május 30.)
- Horvát terminológiai portál. <http://nazivlje.hr/> (Hozzáférés: 2023. május 30.)
- Infoterm. (International Information Centre for Terminology). <http://www.infoterm.info/> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Katalán Terminológiai Központ. <https://www.termcat.cat/ca> (Hozzáférés: 2023. május 30.)
- Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa. <http://matt.hu/en/> (Hozzáférés: 2023. május 30.)
- Norvég Nyelvi Tanács. <https://www.sprakradet.no/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Norvég terminológiai portál. <https://www.termportalen.no/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Svéd nemzeti terminológiai adatbázis. <https://www.rikstermbanken.se/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Snorre, norvég szabványügyi terminológiai adatbázis. <https://termbasen.standard.no/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Svéd Terminológiai Központ. <https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)

- Szlovák terminológiai portál. <https://terminologicickyportal.sk/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Termini határtalan szótár. <http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage> (Hozzáférés: 2023. május 21.)
- TermNet (International Network for Terminology). <http://www.termnet.org/> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Walesi kormány fordítószolgálatának terminológiai adatbázisa. <https://www.gov.wales/bydtermcymru> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Walesi nemzeti terminológiai adatbázis. <https://termau.cymru/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)

TAMÁS DÓRA MÁRIA

Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) Zrt., Budapest

Károli Gáspár Református Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet,
TERMIK (Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport), Budapest
tamas.dora@offi.hu

A terminológiai adatbázisok mint a terminológiapolitika eszközei

1. Bevezetés

A tanulmány célja a terminológiastratégia (terminológiapolitika) és a terminológiai adatbázisok kapcsolatának rövid ismertetése, majd egy szélesebb körű kitekintésből kiindulva a terminológiai adatok tárolását szolgáló különböző segédeszközök feltérképezése. A segédeszközök között fontosnak tartom a terminológiai adatbázisok kiemelését, amelyek kifejezetten a terminológiai adatok rögzítésére, tárolására és közzétételére megalkotott eszközök. Éppen ezért érdemes definiálni, hogy mit is értünk terminológiai adatbázis alatt, amelynek különböző típusai léteznek. De vajon miből érdemes kiindulni, ha létre szeretnénk hozni egy terminológiai adatbázist? Melyek tipikusan azok a szervezetek, amelyek szükségesnek ítélik meg a terminológiai adatbázisok létrehozását és fenntartását? A tanulmányban ezekre a kérdésekre keresem a megfelelő választ.

2. A terminológiastratégia (terminológiapolitika) és a terminológiai adatbázisok kapcsolatáról

A terminológián belül három fő irányzatot szokás megkülönböztetni, amelyek között azonban létezik átfedés, határvonalaik elmosódtak: (1) az ún. hagyományos nyelvészeti megközelítés, amely elismeri a szabványosításra törekvő szemléletmódot; (2) a fordítókat támogató fordításorientált irányvonal; (3) a kisebbségek és nemzetiségek támogatását előtérbe helyező nyelvpolitikai irányzat (Soglia 2002: 14 alapján, idézi Tamás 2014: 45). A terminológiapolitika a nyelvi jogok, a nyelvpolitika kérdéskörének területéhez tartozik. Az anyanyelvhasználathoz való jog egyik alapvető feltétele, hogy az adott nyelven létezzen pontos, szabatos, ellenőrzött terminológia (Fóris–Tamás 2018: 77). A terminológiastratégia vagy más néven terminológiapolitika alatt olyan, formálisan rögzített stratégiák

együttesét értjük, amelyek segítségével koordinálják a határozatokat és célokat, és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját (UNESCO-irányelv 2005). Terminológiai elveket az UNESCO irányelven kívül más szakmai dokumentumok is tartalmaznak, mint például a terminológiapolitikai szabvány (ISO 29383:2010, ISO 29383:2020) vagy a terminológiapolitikai elveket megfogalmazó Brüsszeli nyilatkozat (https://eافت-aet.net/old-website/files/declaration/Declaration_HU.pdf), amely a terminológiai ismeretek terjesztésében aktív *European Association for Terminology (Eافت)* (<https://www.eافت-aet.net/en>) nevéhez fűződik. Bár ez utóbbi nyilatkozat nem említi meg expliciten a terminológiai adatbázisokat mint eszközöket, rögzíti ugyanakkor a terminológia jelentőségét a kommunikáció és a tudástranszfer szempontjából, és felhívja a figyelmet a szükséges infrastruktúrák kiépítésére.

A nemzeti és nemzetközi keretek között folyó terminológiai munkálatokhoz megfelelő keretet biztosíthat az egyes országok, szervezetek terminológiapolitikája. A stratégiák közé tartozik az egységesítés és egyesítés, azaz a szabványosítás és a harmonizáció (lásd Fóris 2020), amelyek elősegítik, hogy a nyelvi közösségek élni tudjanak nyelvi jogaikkal (Fóris–B. Papp 2011). Jelentőségük abban rejlik, hogy hozzájárulnak az információ-, tudás- és innovációs politikához és az oktatási stratégiákhoz, támogatva ezzel a tudásmenedzsmentet. Az említett célok azonban csak akkor vezetnek eredményhez, ha a megfelelő módon, tárgyi és nyelvi szakemberek részvételével kidolgozott terminológia széleskörűen hozzá is férhető, azaz ha gondoskodnak a terminológiai adatok közzétételéről ingyenes, nyilvános, online terminológiai segédeszközökben (Fóris 2011, 2017; Fóris–B. Papp 2011; Fóris–Tamás 2018). Ezeknek a segédeszközöknek a feladata, hogy egyszerűen és könnyen hozzáférhető helyen, tematikus keresési lehetőséggel biztosítsák a terminusok gyors, az esetleges szinonimák és egyéb releváns információkkal együtt történő elérhetőségét (Fóris–Tamás 2018). A terminológiai adatbázisok a tudásmenedzsmenten belül a tudástranszfer eszközei, mert információk rendezett tárolására, közzétételére alkalmasak, és az ellenőrzött és minőségi szaknyelvi ismeretek összegyűjtésével és egységesítésével alkalmasak arra, hogy elősegítsék az anyanyelvi jogok gyakorlását egy adott nemzet, nyelvi kisebbség és nemzetiség számára (Fóris 2011; Tamás 2011; Fóris–Tamás 2018).

A terminológiai adatbázisokat kifejezetten a terminológiai adatok tárolására fejlesztették ki. A terminológiai adatbázisok kialakulásának előzményei a papíralapú terminográfiai cédulákig és a terminológiai szótárakig nyúlnak vissza; Sager (1990) szerint az elektronikus változatok első generációja az 1970-es évekre tehető. Ekkor azonban még nem beszélhetünk mai értelemben vett terminológiai adatbázisokról, hiszen ezek még nem rendelkeztek az alapvető fontosságú fogalomközpontú felépítéssel, ami nélkül napjainkban már nem jöhet létre terminológiai adatbázisnak

definiálható eszköz. Tanke (2008) Sagerrel szemben még korábbra teszi ezt a dátumot, szerinte már 1969-ben működött terminológiai adatbázis a Siemens cégen belül, amely ez esetben megelőzhette korát. Sager (1990) szerint körülbelül az 1980-as évek végétől kezdve jelentek meg a mai értelemben vett terminológiai adatbázisok, amelyek összhangban vannak a nemzetközileg elismert és alkalmazott terminológiai elvekkel és módszerekkel (például a Copenhagen Business School által előállított *DAN-TERM*, <https://www.danterm.dk/about.html>). Napjainkban a terminológiai adatbázisok a fogalomalapú szemléletmódnak megfelelően a definícióban megjelenő fogalomból kiindulva, tárgykörökbe rendezve, meghatározott szerkesztési szintek szerint mutatják be az adatokat és a piacon értékesített terminológiaiadatbázis-kezelő szoftvereket is ennek megfelelően fejlesztik ki. A mai változatok a terminológiai szakirodalom, az ISO szabványok, a létező adatbázisok alapján kialakított bevált gyakorlat szerint épülnek fel. Az Eugen Wüster hatására és főtítkári vezetésével alapított ISO/TC 37-es számú bizottság tevékenysége eredményeként számos olyan ISO szabvány látott napvilágot, amely a terminológiai munka szinonimájaként kezelt terminológiamenedzsment kérdéskörével foglalkozik (<https://www.iso.org/ics/01.020/x/>).

Az ISO 1087:2019 szabvány a terminológiai munkát és a terminológiamenedzsmentet szinonimaként kezeli, és a fogalmak és jelölők rendszerezett gyűjtésével, leírásával, feldolgozásával és közzétételével azonosítja. Ennek kiegészítésül a szabvány megemlíti, hogy a terminológiai munka ezen felül magában foglalja még a terminológiai források kezelését, a terminológiai tervezést, a fogalmak és terminusok harmonizációját és a terminusalkotási módszereket. Tapasztalataim alapján a terminológiamenedzsment fogalmának a gyakorlatban a szervezeti-vállalati környezetben részét képezi a különböző adatok tárolására alkalmas eszközök használata (beleértve a különböző terminuskivonatoló eszközöket) és a terminológiai folyamatok integrálása a szervezeti-vállalati folyamatokba.

Az ajánlásokat tartalmazó szabványok közül érdemes megemlíteni az alábbiakat (lásd bővebben Sermann 2021):

- a terminológiai alapfogalmakat tartalmazó ISO 1087:2019 (Terminology work and terminology science);
- a terminológiai elveket és módszereket ismertető ISO 704: 2022 (Principles and Methods);
- a források kezelését bemutató ISO 12615:2004 (Bibliographic references and source identifiers for terminology work);
- az adatmezőtípusokkal szembeni elvárásokat leíró ISO 12620:1:2022 (Management of terminology resources – Data categories – Part 1: Specifications) és az ISO 12620:2:2022 (Management of terminology resources – Data categories – Part 2: Repositories);

- a terminológiai adatbázisok értékeléséről szóló ISO 23185:2009 (Assessment and benchmarking of terminological resources – General concepts, principles and requirements).

A gyakorlatban kialakult és széles körben elfogadott módszereket tartalmazza továbbá például a Német Terminológiai Társaság (DTT e.V.) *Best Practices 2.0* (Drewer et al. 2020) kézikönyve. Érdemes megemlíteni Warburton (2021) kötetét is, amely *The Corporate Terminologist* címmel kifejezetten a nagy szervezeteknél végzett terminológiai munka gyakorlatára fókuszál, finomítva a szabványokban leírt alapelveket és ismertetve azt a szervezeti-vállalati környezetet, amelyben belül a mindennapi munka folyik. Szintén az utóbbi évek egyik előtérbe kerülő kérdése a terminológiai adatbázisok osztályozása (Tamás–Sermann 2019a, 2019b) és minősítése (Früh–Tamás 2021). A terminológiai adatbázisok szerkesztésében tehát mára megmutatkozik nemcsak a fogalomalapú szemléletmód iránti igény, hanem számos más alapelv és elvárás is, amely egyre konkrétan fogalmazza meg a megbízhatóságra törekvő elvárásokat, naprakészséget és a megfelelő dokumentációt (Fóris–Bölcskei 2021; Tamás 2021a).

Ahhoz, hogy a nyilvános terminológiai adatbázisok a terminológiai politikával összhangban, annak igényei szerint tartalmazzanak adatokat, érdemes felmérni, hogy az egyes tárgykörök milyen fejlettségi szinten állnak, és meghatározni, hogy melyeket szükséges fejleszteni (Fóris–Tamás 2018). Nem a terminológiai adatbázisok azonban az egyetlen segédeszköztípusok, amelyek terminológiai adatokat tárolnak, éppen ezért érdemes a terminológiai adatbázis leírásával párhuzamosan röviden megemlíteni a gyakorlatban szintén alkalmazott további eszközöket, amelyekkel akár gazdagíthatók is a terminológiai adatbázisok.

3. Kitekintés: a különböző segédeszközök típusai közti különbségek

A kitekintésben a terminológiai adatbázisok ismertetése mellett a következő segédeszköztípusokra térek ki: elektronikus szótárak, számítógépes ontológiák, teauruszok, taxonómiák és fogalomtárak. A szemléletesség kedvéért érdemes a gyakorlatban a két leggyakrabban alkalmazott eszköz meghatározásából és összehasonlításával kiindulni: ezek az elektronikus szótár és a terminológiai adatbázis.

Közös vonásaik, hogy egy- vagy több nyelven tárolják az adatokat, tárolási kapacitásuk a nyomtatott változatokhoz képest jelentős, célzottan frissíthetők és gyors keresést tesznek lehetővé. Mindkét eszköz alkalmas nyelvi adatok tárolására, és az elektronikus szótárakat a lexikográfia eszközeként a köznyelvi szavak tárolására is hasznosítják. Az elektronikus szótárak a lexikográfiai módszereknek megfelelően szemasiológiai, azaz nyelvi jel alapú, míg a terminológiai adatbázisok onomasziológiai, más-képpen fogalomalapú szemléletmód alapján készülnek (Fóris 2005: 68;

Tamás 2014: 48). Ennek megfelelően az elektronikus szótárak központi eleme a szó, amelyhez jelentéseket sorolnak fel, míg terminológiai adatbázisban a központi szerepet a terminus által jelölt és a definícióban tárgyköri besorolással megjelenő fogalom tölti be, amelyhez további adatokat rendelnek hozzá.

Történetek kísérletek a két műfaj meghatározására és behatárolására, ugyanakkor elemzések alapján kiderült, hogy léteznek közöttük hibrid változatok is (Sermann–Tamás 2013). A szótár definiálásakor érdemes a következő meghatározásra támaszkodni, amely nemcsak a nyomtatott, hanem az elektronikus változatokra is érvényes: „a szótár olyan egy-, két- vagy többnyelvű gyűjteményes adatbázis, amely – hordozótól függetlenül – nyelvi egységek jellemzőit, és ezeknek adott szempont szerint, kulcsszavakkal történő osztályozását tartalmazza, egy meghatározott korpusz alapján” (Fóris 2007: 301). A terminológiai adatbázisok pedig a következő módon írhatók le: „A terminológiai adatbázisok olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok gyűjteményei, amelyek az onomasziológiai szemléletet követve készülnek, és egy vagy több nyelven egy vagy több szakterület terminusait tartalmazzák a hozzájuk tartozó definíciókkal együtt” (Sermann–Tamás 2010: 113). Bár a szótár definíciója nem utal a szemasziológiai szemléletmódra, a gyakorlat azonban ezt mutatja.

A két műfaj az elfogadott meghatározástípusok módjában is eltér egymástól, mert a lexikográfiában teljes mértékben elfogadott és gyakran alkalmazott a körülbelüli meghatározás, amely történhet szinonimákkal, kvázi-szinonimákkal is. Ezzel ellentétben a terminológia az adott tárgykörön belül az adatok lehető legpontosabb behatárolására, rendszerben való elhelyezésére törekszik, ezzel túlmutatva még az enciklopédikus jelleget mutató szótárak rendszerezési módjain is, amelyekkel azonban párhuzamot is mutat.

Ahogy arra korábban utaltam, a terminológiai adatbázisnak léteznek az elektronikus szótáron kívül is rokon műfajai, amelyek közül egyesekre annak előfutáiraiként tekinthetünk, bár ma már önálló jogon is léteznek modern változataik, míg mások azért érdekesek, mert előfordulnak a terminológiai adatbázisokkal ötvözött változataik is (lásd *WIPO Pearl*, <https://www.wipo.in/>). Ezek közül a számítógépes ontológiák azok, amelyeket az utóbbi időben eredeti vagy módosított változatukban szívesen hasznosítanak terminológiai adatok kiegészítő tárolására, hiszen a két műfaj közös célja a fogalmak közti relációk bemutatása. A számítógépes ontológiák – a terminológiai adatbázisokkal ellentétben – minden lehetséges reláció feltérképezésére, a teljes rendszer leírására és a tudásháló automatizálása törekednek. A terminológiában ezzel szemben nem törekszünk a teljes rendszer leírására, csak a terminológiai szempontból releváns adatok feltüntetésére, éppen ezért a terminológiát úgy is emlegetik, mint könnyűsúlyú ontológia („lightweight ontology”, lásd Schmitz 2012: 14). A

tezauruszra tekinthetünk úgy, mint a terminológiai adatbázisok és az ontológiák előfutárára, amely tulajdonképpen egy eligazodást szolgáló tárgyszórendszer. Mai, modern változatai közül érdemes megemlíteni az *EUROVOC* tezauruszt (<https://www.vocabularyserver.com/eurovoc/en/>), amely a *IATE* uniós terminológiai adatbázis (<https://iate.europa.eu/home>) doménrendszerének alapját képezi, továbbá az Országos Széchényi Könyvtár által fenntartott Köztaurusz tezauruszt (<https://mek.oszk.hu/adatbazis/thes.htm>), amely a keresést szolgálja a dokumentumok feltárásával, tartalmi leírásával. A taxonómiák szintén nagyon korán, a természettudományok, az orvostudomány fejlődésével megjelenő osztályozási rendszerek, amelyeket ma sikeresen hasznosítanak például az európai uniós, oktatás- és foglalkoztatáspolitikai adatok tárolására. Erre példa a foglalkozások rendszerét leíró ESCO (Készségek/kompetenciák, képesítések és foglalkozások európai osztályozása; <https://ec.europa.eu/esco/portal>), amely megkönnyíti a különböző országokban eltérő végzettségekkel rendelkező munkavállalók által elsajátított ismeretek összehasonlítását. A taxonómia mellett a nomenklatúrák foglalkoznak egy-egy adott tudományterület tárgyainak egyedi elnevezésével, a taxonómiával ellentétben azonban inkább a tárgyak megnevezésén és közzétételén van a hangsúly, kevésbé a köztük fennálló rendszer bemutatásán (a kérdéshez lásd még Bölskei-Fóris 2022). A mai gyakorlatban kedvelt és elterjedt online eszközök a fogalomtárak, amelyek a fogalmak egynyelvű gyors tisztázását szolgálják. Gondoljunk itt például az ügyfelek tájékoztatására közzétett banki fogalomtárakra. Bár a cél határozza meg az eszköz kiválasztását, mégis, ha a terminológiai adatokat precízen, az elmúlt évtizedek bevált gyakorlatára építve tervezzük rögzíteni, tárolni és közzétenni, akkor erre a nyelvpolitika célkitűzéseivel összhangban az online, nyilvánosan hozzáférhető rendszerek, közülük is leginkább a terminológiai adatbázisok alkalmasak.

4. A terminológiai adatbázisok típusainak áttekintése

Ha már letettük a voksot a terminológiai adatbázis mellett, akkor viszont érdemes azzal is tisztában lennünk, hogy annak különböző típusai léteznek. Bár az adatbázis-kezelő szoftverekkel egyénileg létrehozott, terminus-terminus találatot tartalmazó glosszárriumokat is gyakran terminológiai adatbázisnak nevezzük, a nagy, komplex adatokat tartalmazó központi adatbázisokat tárgyi és nyelvi szakértők bevonásával hozzák létre. A központi terminológiai adatbázisok besorolása többféleképpen is lehetséges, például a terminológiai irányzatba sorolhatóságuk alapján:

- nyelvészeti-szabványosító (hagyományos) irányzat, amelyhez példaként megemlíthető a szabványosított adatok közzétételére és ke-reshetőségére a németországi szabványosító testület által létrehozott *DIN-TERM* (<https://www.din.de/en/services/din-term>);

- fordításorientált irányzat, amelyhez példaképpen besorolható a *IATE* fordítói adatbázis (<https://iate.europa.eu/home>) (Lesznyák 2010);
- a nyelvpolitikai terminológiai irányzathoz sorolható változatok különösen relevánsak a terminológiai politika szempontjából, amelyek közé a Svájcban és Kanadában mint hivatalosan elismert többnyelvű országokban létrehozott svájci *Termdat* (<https://www.termdat.ch>, lásd Novák–Tamás 2013), valamint a kanadai központi fordítóiroda által közzétett *TerminiumPlus* tartozik (<https://www.btb.termiumplus.gc.ca/>, lásd Tamás 2012, 2014). Kifejezetten a kisebbségben élő német és ladin nemzetiség számára életre hívott terminológiai adatbázis a dél-tiroli *bistro* (<https://bistro.eurac.edu/>, lásd Novák 2013; Tamás 2013).

A terminológiai adatbázisok megkülönböztethetők tartalmuk és szerkezetük alapján is. Ahhoz, hogy egyáltalán terminológiai adatbázisról beszélhessünk, a fogalomközpontú szemléletmódnak érvényesülnie kell, ahogyan ezt korábban említettem. Felépítésüket, kidolgozottságuk mértékét vizsgálva beszélhetünk egyszerű, hagyományos és összetett terminológiai adatbázisokról. E kísérleti jellegű osztályozás szerint az egyszerű adatbázisokban az adatmezőtípusok száma nem éri el a minimumot (pl. hiányzik a definíció, lásd *Termin* – <https://eu-terminologia.im.gov.hu/>), a terminus-autonómia nem érvényesül (pl. nincs fő terminus, szólista jelleg, mint például a *TerminiumPlus* esetében). Ehhez képest a hagyományos változatokban már szerepel a minimálisan elvárható adatmezők mennyisége, adataik részletesen kidolgozottak, szerepel például az ekvivalencia adatmezőtípus és a terminusautonómia is érvényesül. Az összetett változatok a hagyományoshoz viszonyítva rendelkeznek valamilyen többtelemmel, mint például szövegtár annotált korpusz formájában és/vagy fogalmi hálók (<https://eohsterm.terminologia.it/>; *WIPO Pearl*, lásd Tamás 2012, 2014; Fóris–Tamás 2018; Tamás 2021b).

A teljesség igénye nélkül további osztályozások is lehetségesek. Ilyen például a terminológiai adatbázisok elkülönítése felhasználási céljuk szerint, ami alapján megkülönböztethetünk egynyelvű vagy többnyelvű; nemzeti vagy kisebbségi nyelvhasználók számára, fordítók számára; egyszerűsítési, szabványosítási céllal; kizárólag terminológiai szemléletmód szerint vagy hibrid, műfajok ötvözésével készült változatokat.

5. A terminológiai adatbázisok készítésének szempontjai

Annak a szervezetnek, amely terminológiai adatbázist szándékozik előállítani és fenntartani, számos szempontot érdemes figyelembe vennie, mérlegelnie. Alább ezen szempontok rövid felsorolására vállalkozik a szerző,

eddigyi tapasztalatai alapján. Ennek megfelelően egy terminológiai adatbázis megalkotásakor az alábbi „hozzávalókat” érdemes átgondolni:

- felhasználási cél (nyelvpolitikai, fordítói, egyéb szakmai);
- célcsoport (anyanyelvi beszélők, ezen belül egy adott nemzet beszélői közössége vagy kisebbségben lévő nemzetiségi nyelvhasználók; fordítók; adott szakma képviselői, például mérnökök, jogászok, orvosok);
- nyelvek száma (egy-, két- vagy többnyelvű);
- leíró vagy előíró jelleg;
- technológiai lehetőségek (hozzáférés módja, szoftver kiválasztása, belső és/vagy külső hozzáférési felület);
- felépítés, kidolgozottság mértéke (egyszerű, hagyományos, összetett; adatmezőtípusok);
- tárgykörök (szűkebb vagy tágabb, egy vagy több);
- szakmai források (dokumentáció: írott, szakértő);
- munkafolyamatok, leírások, használati útmutatók;
- szerzői jogi kérdések;
- munkatársak továbbképzése a terminológiai ismeretekről, az adatbázis használatáról és az ehhez kapcsolódó felhasználói útmutató;
- szervezeti háttér és anyagi források.

A fenti szempontok a terminológiamenedzsment területéhez sorolhatók, amely a terminográfiai munkán túl magában foglalja a projekt- vagy folyamatmenedzsment keretében létrehozott adatbázisok szervezési kérdéseit is (Tamás 2014). E tanulmány kereteit a fenti felsorolás egyes elemeinek bővebb kifejtése meghaladná, ezért ettől itt eltekintek (lásd még Rirdance–Vasiljevs 2006).

Nézzünk pár szempontot részletesen is, amelyekről korábban már írtam (Tamás 2014: 99–108). Ezek közül is érdemes kiemelni a terminológiai adatbázis felépítésének módját és ennek érdekében röviden áttekinteni az egyes adatmezőkategóriákat és azok elhelyezkedését az egyes szerkesztési szinteken. A terminológiai adatbázis létrehozásakor annak felépítését (azaz nyelvészeti algoritmusát), az adatok rendezési módját alaposan és részletesen át kell gondolni, meg kell tervezni, tesztelni és a feldolgozott információk típusához, valamint a felhasználói igényekhez igazítani. Az adatmezők – más néven leíró mezők vagy metaadatok, hiszen az adatokról szóló információkat tárolják – típusait a különböző szerkesztési szintekhez hozzá kell rendelni. Az egy terminushoz tartozó adatok a felhasználók számára a terminográfiai bejegyzésben jelennek meg. A terminológiai adatbázis elektronikus „szócikkeinek” nemzetközi elnevezései a következők: *record* vagy *entry* (ang.), *Eintrag* (ném.), *scheda terminografica* (ol.) és a *ficha terminográfica* (sp.). Megfelelőként a szótári cédulák mintájára akár

a *terminográfiai cédula* vagy *adatlap* kifejezés is használható lenne, bár a magyar nyelvben az utóbbi időben a *bejegyzés* terjedt el. A *terminográfiai cédula* különbözik a hagyományos papírcéduláktól, amely „ebben az esetben valamely adatbázis webes felületén szereplő adatlap. Az adatlapra adatrekordok rögzíthetők, és ennek létezik egy megjelenítési formája, azaz a felhasználó által olvasható adatmezők, vagy más néven leíró mezők” (Sermann–Tamás 2010: 103).

A terminológiai adatbázisok építésében alapvető fontosságú a megfelelő adatmezőtípusok kiválasztása, amelyekkel az ISO 12620:1:2022 és ISO 12620:2:2022 szabványok foglalkoznak és azokkal kapcsolatban ajánlásokat fogalmaznak meg. Az adatmezőtípusok különböző módokon csoportosíthatók: 1) a terminus és a terminusra vonatkozó információk; 2) a fogalomra vonatkozó információk; 3) adminisztratív és bibliográfiai adatok. A korábbi, ISO 12620:1999 szabvány szerinti tíz fő adatmezőtípus: a terminus és a terminushoz kapcsolódó információkat bemutató adatmezők csoportjában a terminus, a terminushoz kapcsolódó adatmezők, az ekvivalencia; a leíró jellegű adatmezők között: a domén, a fogalomhoz kapcsolódó leíró mezők között a fogalmi viszonyok, a fogalmi struktúrák vagy rendszerek, a megjegyzés; az adminisztratív jellegű adatmezők közül a dokumentáció, az adminisztratív információk. Ezek közül alapvető fontosságúak: a fő terminus, a felvétel időpontja és a forrás megjelölése. Az 1999. évi szabványt időközben átdolgozták, és 2009 óta ISO 12620:2009 (Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of the Data Category Registry for language resources) szabványként volt tanulmányozható, amelyet azóta már bevontak, mivel 2022-ben új változat jelent meg. Az adatmezők részletes leírását a 2009. évi szabvány már nem tartalmazta, mert azt – az 1999. évi szabvány tartalmára építve – a <https://datcatinfo.net/> honlapon Adatmezőtípusok jegyzéke (Data Category Registry) alatt mindenki számára elérhetővé tették. Ez nyílt fórumként működött, amely átfedésekkel ugyan, de alfabetikus sorrendben körülbelül 590 adatmezőtípust sorolt fel, és lehetőséget biztosított visszajelzések adására. A fórum végső célja az volt, hogy elősegítse az adatmezők típusainak egységesítését, leírását, és a széles körű egyeztetések eredményeképpen azok szabványosítását. Ez az adatbázisok közötti adatsere lehetővé tette miatti fontos. Az egységesítés és az adatserek lehetővé tette érdekében a Dat-CatInfo felületén különböző mélységben kidolgozott nyelvészeti algoritmusok szerepelnek (TVX-fájlformátumra):

- a nélkülözhetetlen adatmezőtípusok: dátum, megjegyzés, terminus;
- a minimális változat további hozzáadandó adatmezőtípusai: adminisztrációs feldolgozás mértéke, ügyféltípus, szófaj, domén;

- az alapváltozat adatmezőtípusai továbbá: kontextus, belső és külső hivatkozások, definíció, nyelvtani nem, földrajzi használat jellemzői, projekt megnevezése, felelős személy, forrás, terminus előfordulása, terminus típusa, bejegyzés szerkesztési adatainak különböző típusai, grafikus/multimédiás elemek.

Az adatmezők más módon is csoportosíthatók. Megközelíthetjük afelől is, hogy melyek a szoftverhasználatból eredő kötelező és fakultatív adatmezők vagy terminológiai szempontból mi a minimálisan szükséges adatmennyiség (például terminus, definíció, szerkesztési adatok, domén stb.). A minimálisan szükséges adatmezők igénye eltérést mutathat azonban projektenként, például műszaki terminusok esetében szükséges lehet a műszaki rajz.

Az elektronikus terminológiai adatbázisokban a tárolási lehetőségek megnövekedésének köszönhetően lehetőség nyílik a terminussal kapcsolatos többletinformációk megadására. Az ilyen jellegű többletinformációk vonatkozhatnak a nyelvi alakváltozatokra, mint például megfelelő írásváltozatok, rövidített formák, állandósult kapcsolatok vagy fogalmi információkra, mint például utalás más fogalmakra, alá- és fölérendelés, rész- és egészviszonyok megadása más fogalmakhoz viszonyítva; továbbá nyelvhasználati információkra, mint a definíciót tartalmazó kontextus megadása, stílusra vonatkozó információk, a terminusok földrajzi és időbeli behatárolása. A terminus használatát különböző címkékkel is lehet jelezni, mint ajánlott, javasolt, tiltott, ellenőrzött.

A terminográfiái bejegyzés felépítését pontosan ki kell dolgozni előzetesen, hiszen a felépítés később nehézségek árán módosítható. Néhány érv az átgondolt struktúra kidolgozása mellett (Tamás 2012: 10):

- a meghatározatlan struktúrájú adathalmaz a keresést lehetetlenné teszi;
- az adatbevitel dátumának elhagyásával nincs információ a naprakészségről;
- a források és a jóváhagyás feltüntetésének elmulasztásával kétes információkkal rendelkezünk, amelyek megbízhatósága nem ellenőrizhető.

A terminológiai adatbázisokra jellemzője továbbá a hierarchikus szerkesztési mód, azaz az adattípusok három szerkesztési szinthez történő rendelése. Ennek megfelelően az adatok három szinten történő bevitelére valósul meg, az adatmezőket is ehhez a három szinthez rendelik hozzá (lásd még Tamás 2012: 11–12):

1. szerkesztési szint: a *fogalmi szint* vagy a *bejegyzés szintje* (*entry level*): fogalomazonosító kódszám és a hozzárendelt definíció,

2. szerkesztési szint: a *nyelvi indexálás szintje* (*index vagy language level*): informatikai szempontból fontos a használt anyanyelv vagy idegen nyelv megadása, az ún. indexálás,
3. szerkesztési szint: a *terminus* (vagy jelölő) *szintje* (*term level*): a fogalomhoz hozzárendelt jelölő és egyéb adatok megadása.

A hierarchikus sorrend abból a szempontból is fontos, hogy segít átültetni a gyakorlatba a terminológiára jellemző fogalomközpontúság elvét, amely szerint az adatbázis központi eleme a fogalom, egy fogalomhoz egy terminus és egy terminográfiai bejegyzés rendelendő hozzá. A fogalomközpontúság elvének megvalósítása érdekében nem mindegy, hogy az egyes adatmezőtípusok hol helyezkednek el. A több mint 25 éves múlttal rendelkező németországi DTT terminológiai egyesület, a DTT Terminologie-Tag e.V., a terminológiai adatbázis-készítés legjobb gyakorlatát összefoglalva az adatmezőket az adott szintekhez az alábbi módon rendeli hozzá (Reineke 2010):

- a bejegyzés szintje: bejegyzési szám, besorolás, bejegyzés készítője, utolsó módosító személy, előállítás dátuma, módosítás dátuma, definíció, definíció forrása, státusz (feldolgozás alatt, validált), megjegyzés, megjegyzés forrása, ábra, ábra forrása;
- a nyelvi indexálás szintje: definíció, definíció forrása, megjegyzés, megjegyzés forrása, státusz, ábra, ábra forrása;
- a terminus szintje: jelölő, jelölő forrása, jelölő típusa (rövidítés), szófaja, neme, főnév száma, földrajzi behatároltság, címke (ajánlott, tiltott), érvényességi kör (cég/osztály), kontextus, kontextus forrása, megjegyzés, megjegyzés forrása.

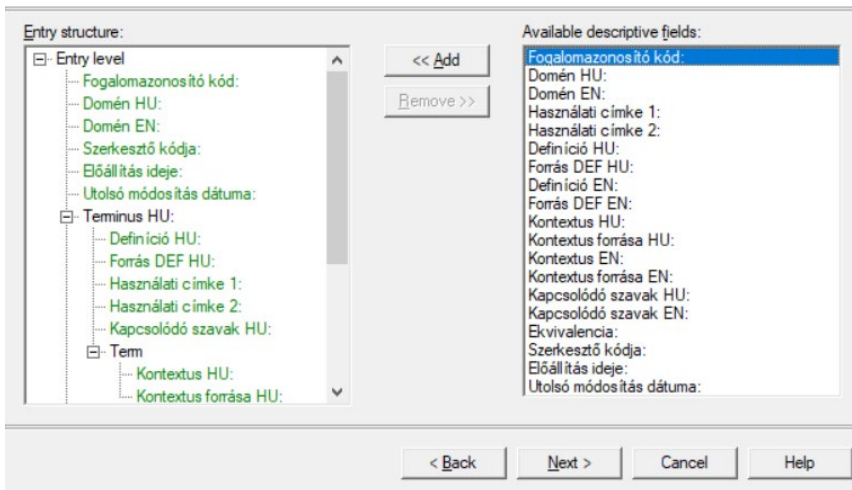
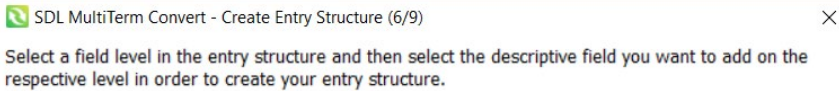
A felsorolásban bizonyos adatmezők azért szerepelnek több szint alatt is, mert több helyen is rögzíthetők, de ez nem jellemző minden egyes adatmezőtípusra. A gyakorlatban definíciót nem javasolt a bejegyzés és az indexálás szintjénél lejjebb elhelyezni, mert az a fogalomközpontúságot nem szolgálja. A terminus általában két helyre is kerülhet: az indexálás és a terminus szintjére, de a bejegyzés szintjére – ha terminológiai adatbázist készítünk – nem ajánlott rögzíteni, mert ez szintén nem szolgálja a fogalomközpontúság elvét.

A terminológiai adatbázisok építésére kifejlesztett ún. terminológiai adatbázis-kezelő szoftverek közül a hazai kereskedelmi forgalomban elsősorban két termék kapható: az RWS MultiTerm és a memoQ terméke (QTerm). A mindennapi gyakorlatban a modern terminológiai adatbázis-kezelő szoftverek általában lehetővé teszik az adatok különböző szinteken történő tárolását (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat. A terminológiai adatbázisok fogalomközpontú szerkesztési módjának gyakorlati megvalósulása a főbb adatmezőtípusokkal

SZINT	ADATTÍPUS
ENTRY LEVEL (BEJEGYZÉS SZINTJE)	domén, definíció és kódszám, szerkesztő adatai
INDEX/LANGUAGE LEVEL (NYELVI INDEXÁLÁS SZINTJE)	terminus és/vagy definíció
TERM LEVEL (TERMINUS SZINTJE)	terminus és/vagy a terminusra vonatkozó adatok

Az Európai Unió intézményeinek terminológiai adatbázisában, azaz a *IATE*-ben szintén megtalálható a fenti hármas szintű hierarchikus besorolás: 1) Language Independent Level, azaz nyelvfüggetlen szint (fogalomra vonatkozó információk), 2) Language Level, azaz nyelvi szint (terminusra vonatkozó általános, több nyelvre érvényes információk), 3) Term Level, azaz nyelvi szint (a terminusra vonatkozó konkrét információk) (Lesznyák 2010: 166).

1. ábra. A MultiTerm szoftver varázslóablaka a három hierarchikus szerkesztési szinttel és az azok alá besorolt adatmezőtípusokkal

Az 1. ábra egy, a MultiTerm adatbázis-kezelő szoftver segítségével kidolgozott példa, amelyben szerepelnek a minimálisan szükségesnek tekinthető adatmezőtípusok, illetve használati címkék (lásd *fő terminus*, *ajánlott terminus*) és az *ekvivalencia* adatmező.

Entry list: 1

Regulációs terület: 1

Dokumentum: Jpg

Dokumentum típusa: Law

Szerkesztési kód: TDM

Értékelési kód: 2018.06.15

Utolsó módosítás dátuma: 2018.06.15

Add list +

TERMINUS HÍR: Add Term

Definiáló DN: „Jogszabály a törvény, a kormányrendelet, a miniszterhatalmi rendelet, a miniszteri rendelet, a Magyar Nemzeti Bank elnökeinek rendelete, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendelete és az önkormányzati rendelet. Jogszabály továbbá a Hivatásbelső Tanács rendkívül állapot alapján a hitelintézményi tevékenységüket végző szervezetek rendelete.”

Forrás DEF HÍR: Alaptörvény, 11. cikk (2) bekezdés

Hasonlító címke 1: 86 terminus

Hasonlító címke 2: egyetlen

Add list +

jogszabály

Kontextus HÍR: 2.4.11.1 A jogszabályok a döntéshozatali egyenlőségen alapuló elvvel szabályozási tartalommal kell rendelkezzen.

Kontextus forrás HÍR: 2010. évi CXCV. törvény a jogszabályokról

Add list +

TERMINUS EN: Add Term

Definiáló DN: "One of the rules making up the body of law, such as an "Act of Parliament."

Forrás DEF EN: Law 1, 2015, Dictionary of Law, Oxford: Oxford University Press, 2016.

Értékelési kód: **Ekvivalencia** (13): a law terminus kontextusától függően, különböző magyar terminusoknak feleltethető meg. lásd jog, jogszabály és törvény, továbbá fogalmi különbség, hogy a szerkesztési joghoz képest hogy a law fogalomba fogalmat takar, mert az esetlegesen a law terminus (ami) általában a törvényen alapulnak elvvel, csakajogilag is megjelölhető. (lásd továbbá: Jog Fórum blog - Dr. Tamás Dóra Marcs: A jogszabály terminus megnevezésének kibővítése az Alaptörvény jogilag nyitott fordításában: 2017. október 27. <http://www.jogiforum.hu/blog/5/188>.)

Kapcsolódó címke EN: legislation, legal regulations, statutory provisions, statutory law.

Add list +

law

Kontextus DN: (1) Under the law of England and Wales or Northern Ireland a company may, by instrument executed as a deed, empower a person, either generally or in respect of specified matters, as its attorney to execute deeds or other documents on its behalf.

Kontextus forrás DN: Companies Act 2006, Section 47 (<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/parts/4/crossheading/Formalities%20of%20doing%20business%20under%20the%20law%20of%20england%20and%20wales%20or%20northern%20ireland>)

Add list +

2. ábra. A jogszabály terminus adatlapja a MultiTerm felületén

A *jogszabály* terminus terminográfiai bejegyzésében (lásd a 2. ábrát) a terminusok között részleges az ekvivalencia, a fogalmi különbségek leírására az ekvivalencia adatmezőben van lehetőség. Feltüntethető, ha részleges ekvivalencia vagy ekvivalencia hiánya áll fenn, és rögzíthető funkcionális ekvivalens (analog terminus) vagy terminusjelölt úgy, hogy azt is jelezzük, hogy nem terminus-terminus találatról van szó. A jogszabály részletesebb további elemzéséről további részletek a <http://www.jogiforum.hu/blog/5/188> és Tamás (2019a) alatt olvashatók.

6. A terminológiai adatbázisok előállítói

A gyakorlatban megállapítható azon szervezettípusok köre, amelyek általában érdekeltek terminológiai adatbázisok létrehozatalában:

- informatikai, műszaki és üzleti cégek (például az IBM, az SAP);
- nemzetközi szervezetek mint az EU és az ENSZ, ez utóbbinak szakosított szervezetei (FAO, WTO, UNESCO, ILO stb.);
- központi fordítóirodák (például a kanadai központi fordítóiroda, a magyar OFFI Zrt.);
- közigazgatási hivatalok, minisztériumok (például a Svájci Szövetségi Kancellária, a magyar Igazságügyi Minisztérium);
- kutatóintézetek, egyetemek (például EURAC Research, Bolognai Tudományegyetem, Technische Hochschule Köln).

Létezik egy, az esetleges adatcserék céljából létrejött az adatbázis-előállítókat tömörítő nemzetközi fórum is (a *JIAMCATT* – International Annual Meeting on Computer-Assisted Translation and Terminology; <https://www.iamldp.org/content/jiamcatt>) (Fóris–Tamás 2018).

Kevés olyan terminológiai adatbázis sorolható azonban fel, amely magyar nyelvű adatokat is tartalmaz. Ezek közé tartoznak a gazdasági és jogi

terminológia területéről: az Igazságügyi Minisztérium gondozásában lévő *Termin* (<https://eu-terminologia.im.gov.hu/>), az Európai Intézményközi Terminológiai Adatbázis (*IATE*; iate.europa.eu), az *EUROTERMBANK* (<https://www.eurotermbank.com/>; lásd Rirdance–Vasiljevs 2006), az *SAPterm* (<https://www.sapterm.com/>; lásd Tamás 2015) és az OFFI Zrt. által gondozott jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis (*IUSTerm*). Egy egységes, magyar fogalmakból kiinduló, nemzeti terminológiai adatbázis létrehozása azonban még várat magára.

7. A *IUSTerm* adatbázisról dióhéjban

Az OFFI Zrt. 2014. novemberében döntött egy nyelvi szakemberek (fordítók és tolmácsok) és tárgyi szakemberek (elsősorban jogászok) számára létrehozandó terminológiai adatbázis létrehozásáról. A *IUSTerm* jogi és közigazgatási adatbázis eredetileg egy projekt keretében indult, de időközben már a folyamatmenedzsment részeként, különböző alprojektekkel működik. Felépítését tekintve egy adatbáziskezelő-szoftverrel készült, jelenleg kizárólag belső felhasználású, fogalomközpontú, fordításorientált, hagyományos típusú adatbázis, amely bővítés esetén akár összetett adatbázissá is alakítható, de már jelenlegi formájában is szerepelnek benne ábraként ágrajzok és értelmező táblázatok. Az adatmezőkategóriák között hangsúlyos figyelmet kap az ekvivalencia adatmező, amely a fogalmak közti különbségek leírására hivatott. Tárgykörei a jog és közigazgatás köréből származnak. Az adatok kidolgozottságának mértéke és ezáltal megbízhatósága külön adatmezőben szerepel, az adatok kidolgozásának forrásait eleinte szakmai anyagok, párhuzamos szövegek képezték. A munka előre haladtával megvalósult az ideálisan elvárható terminológiai munkacsoportok felállítása, amelyeket terminológus(ok) koordinálnak, és nyelvi és tárgyi szakértőkből állnak (lásd még Tamás 2019a).

8. Összegzés

Az online terminológiai adatbázisok a terminológiastratégia megvalósítási eszközöként lehetőséget teremtenek a terminológia rögzítésére, kezelésére, online közzétételére és az abban szereplő adatok egységesítésére és/vagy harmonizációjára. A terminológiai személetmód szerint készült hagyományos és összetett fogalomalapú adatbázisok a terminológiai elveknek és módszereknek köszönhetően számos nyelvi és fogalmi jellegű többletinformációt tartalmaznak. Leíró vagy előíró jelleggel egyaránt készülhetnek, előmozdítva ezáltal a nyelv- és terminológiapolitika által meghatározott stratégiákat. A terminológiai adatbázisok tehát egy adott ország nyelvhasználói számára biztosíthatják a terminológia leírásával a szaknyelvek megfelelő használatát, lehetővé téve a szakmai kommunikáció számára elengedhetetlen tudástranszfert.

Megjegyzés: Ezúton is köszönetemet fejezem ki a kiadóknak, hogy hozzájárultak a tanulmány aktualizálásához és közzétételéhez. A tanulmány első megjelenésének adatai: Tamás Dóra Mária 2019b. A terminológiai adatbázisok mint a terminológiai politika eszközei. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiai stratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 105–119.

Szakirodalom

- Bölcskei Andrea – Fóris Ágota 2022. A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia viszonya, érintkezési pontjai. *Névtani Értesítő* 44: 59–78. DOI: <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.5>
- Drewer, Petra – Pulitano, Donatella – Schmitz, Klaus-Dirk 2020. *Terminology work. Best Practices 2.0*. Deutscher Terminologie-Tag e.V., Cologne.
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2011. A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó, – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. Budapest–Beregszász. 429–433.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea 2021. *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. KRE – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 233–246.
- Fóris Ágota – Tamás Dóra Mária 2018. Terminológia nemzeti és nemzetközi kezek között. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.) *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 77–82.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- Fóris Ágota 2007. A szótár terminus értelmezéséről. In: Magay Tamás (szerk.) *Félmúlt és közeljövő*. (Lexikográfiai füzetek 3) Akadémiai Kiadó, Budapest. 283–293.
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.

- Fóris Ágota 2020. *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat.* KRE – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Früh, Beate – Tamás, Dóra Mária 2021. Quality Evaluation of Termbases. *Edition. Fachzeitschrift für Terminologie* 17/2: 11–23.
- Lesznay Ágnes 2010. Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: a IATE. *Magyar Terminológia* 3/2: 161–182.
- Novák Barnabás 2013. A bolzanói 'bistro' olasz–német–latin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása. *Magyar Terminológia* 6/1: 61–83.
- Novák Barnabás – Tamás Dóra 2013. A svájci jogi–közigazgatási terminológiai adatbank, a TermDat. *Magyar Terminológia* 6/2: 207–231.
- Reineke, Detlef (ed.) 2010. *Terminologearbeit. Best Practices.* Deutscher Terminologie Tag e.V. SDK Systemdruck Köln, Köln.
- Rirdance, Signe – Vasiljevs, Andrejs 2006. *Towards Consolidation of European Terminology Resources.* Tilde, Riga.
- Sager, Juan C. 1990. *A Practical Course in Terminology Processing.* Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, S. 141.
- Schmitz, Klaus-Dirk 2012. Von der Benennung zum Begriff, vom Begriff zur Ontologie. In: Mayer, Felix – Schmitz, Klaus-Dirk (Hrsg.) *Terminologieprozesse und Terminologiewerkzeuge. 72ktend es Symposions.* April 2012. Deutscher Terminologie-Tag e.V. SDK Systemdruck Köln GmbH & Co. KG., Köln. 3–16.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 101–115.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2013. Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások, nyelvi változások. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged 2012. április 12-14.* MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 450–454.
- Sermann Eszter 2021. *Terminológiai szabványosítás és nyelvi közvetítés.* Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- Soglia, Susanna 2002. Origine, sviluppo e tendenze della terminologia moderna. In: Magris, Maria – Musacchio, Maria Teresa – Rega, Lorenza – Scarpa, Federica (a cura di) *Manuale di terminologia.* Hoepli, Milano. 9–25.
- Tanke, Eberhard 2008. Die erste elektronische Terminologiedatenbank. In: Henning, Jörg – Tjarks-Sobhani, Marita (Hrsg.) *Terminologearbeit für Technische Dokumentation.* (tekem Schriften zur Technischen Kommunikation, Band 12) Verlag Schmidt-Römhild, Lübeck. 32–36.
- Tamás Dóra Mária – Sermann Eszter 2019a. Elemzési szempontrendszer terminológiai adatbázisokhoz. *Fordítástudomány* 21/2: 46–62.
DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.21.2.4>
- Tamás, Dóra Mária – Sermann, Eszter 2019b. Evaluation System for Online Terminological Databases. *Terminologija* 26: 24–46.
DOI: <https://doi.org/10.35321/term26-02>

- Tamás Dóra Mária 2011. Terminológiai adatok soknyelvű dokumentálása. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Beregszász, 2010. szeptember 16–18. Tinta Könyvkiadó, Budapest–Beregszász. 434–438.
- Tamás Dóra Mária 2012. Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? *Fordítástudomány* 14/1: 5–20.
- Tamás Dóra Mária 2013. Az olaszországi Bolzano autonóm megyében élő kisebbségek jogainak védelméről és a *bistro* terminológiai projekt létrejöttének hátteréről. *Magyar Terminológia* 6/1: 41–60.
- Tamás Dóra Mária 2014. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. (Fordítástudományi értekezések I) ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest.
- Tamás Dóra Mária 2015. Az SAPterm terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.) *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 211–230.
- Tamás Dóra Mária 2019a. A IUSterm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis háttér munkálatainak tapasztalatairól. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Disciplínák találkozása – Nyelvi közvetítés a XXI. században*. OFFI Zrt., Budapest. 260–281.
- Tamás Dóra Mária 2019b. A terminológiai adatbázisok mint a terminológiai politika eszközei. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 105–119.
- Tamás Dóra Mária 2021a. Terminológia és dokumentáció a terminológiai adatbázisokban. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. KRE – L’Harmattan Kiadó, Budapest. 233–246.
- Tamás Dóra Mária 2021b. A WIPO Pearl szabadalmi terminológiai adatbázis bemutatása. *Fordítástudomány* 21/1: 49–62.
- Warburton, Kara 2021. *The Corporate Terminologist*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.

Források

Elektronikus források

<https://bistro.eurac.edu/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)

<https://datcatinfo.net/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)

<https://ec.europa.eu/esco/portal> (Hozzáférés: 2023. május 31.)

<https://eohsterm.terminologia.it> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://eu-terminologia.im.gov.hu/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://iate.europa.eu/home> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://mek.oszk.hu/adatbazis/thes.htm> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.btb.termiumpplus.gc.ca/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.danterm.dk/about.html> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.din.de/en/services/din-term> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.eaft-aet.net/en/>;
http://eaft-aet.net/fileadmin/files/declaration/Declaration_HU.pdf
(Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.eurotermbank.com/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.iamladp.org/content/jiamcatt> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.iso.org/ics/01.020/x/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<http://www.jogiforum.hu/blog/5/188> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.sapterm.com/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.termdat.ch> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.vocabularyserver.com/eurovoc/en/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)
<https://www.wipo.in/> (Hozzáférés: 2023. május 31.)

Egyéb források

ISO 704:2022 Terminology work – Principles and methods
ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science
ISO 12615:2004 Bibliographic references and source identifiers for terminology work
ISO 12620:1999 Computer applications in terminology – Data categories
ISO 12620:2009 Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of the Data Category Registry for language resources
ISO 12620:1:2022 Management of terminology resources – Data Categories – Part 1: Specifications
ISO 12620:2:2022 Management of terminology resources – Data Categories – Part 2: Repositories
ISO 23185:2009 Assessment and benchmarking of terminological resources – General concepts, principles and requirements
ISO 29383:2010 Terminology Policies
ISO 29383:2020 Terminology Policies
UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities.* UNESCO, Paris.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf>
(Hozzáférés: 2023. május 31.)
Tamás Dóra Mária 2017. *A jogszabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításaiban.* <http://www.jogiforum.hu/blog/5/188>
(Hozzáférés: 2023. május 31.)

FÓRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI ANDREA
Károli Gáspár Református Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet,
TERMIK (Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport), Budapest
foris.agota@kre.hu; bolcskei.andrea@kre.hu

Ajánlások a magyar terminológiastratégiához¹

1. Bevezetés

A magyar nyelv jövőjéért, megmaradásáért sokan aggódnak, és a közbeszédben nyelvünket gyakran a veszélyeztetett kis nyelvek között emlegetik. A nyelvészek azonban a magyar nyelvet a beszélői száma, elterjedtsége, a nyelv standardizáltsága stb. alapján a közepes méretű és élő, életképes nyelvek közé sorolják. A legújabb kutatások közül Kornai és munkatársai (Ács et al. 2017; Kornai 2018) abból a szempontból vizsgálták a világ nyelveit/nyelvjárásait, hogy milyen mértékben vannak jelen a weben. Négy kategóriába sorolták a nyelveket/nyelvjárásokat: thriving (T) 'viruló', vital (V) 'életképes', heritage (H) 'örökségi' és still (S) 'halott' nyelveket különböztettek meg aszerint, hogy mennyi digitális kommunikáció zajlik az adott nyelveken. Megállapították, hogy a 8426 vizsgált nyelvből digitálisan kevesebb mint 5% életképes ('V'), és optimista becslés szerint 95% halott (nem 'veszélyeztetett, kihalásra ítélt', hanem digitálisan halott ('S')). A viruló ('T') nyelvek közé az olyan világnyelveket sorolják, mint a spanyol, német, francia, de ezek között nincs az uráli nyelvcsaládba tartozó nyelv. Az uráli nyelvcsalád nyelvei közül 54 nyelv/nyelvjárás került be a vizsgálatba, ebből digitálisan 6 életképes ('V') (magyar, finn, észti, északi számi, keleti mari, udmurt), 14 örökségi, 20 halott. Vagyis a magyar nyelvet digitális szempontból is az élő, életképes nyelvek közé sorolhatjuk (igaz, az uráli nyelvcsalád nyelveinek kb. 90%-a digitálisan nem életképes). Más nyelvészeti munkákban és projekteknél is felhívják a figyelmet arra, hogy ma mennyire fontos az, hogy egy nyelv digitálisan élő legyen. „Egy nyelv státusza nem csak beszélőinek számától függ, hanem attól is, hogy mennyire van jelen az információs térben és a szoftveralkalmazásokban”, írják a META (Multilingual Europe Technology Alliance) vezetői összefoglalójában, majd megállapítják, hogy

¹ Köszönettel tartozunk É. Kiss Katalinnak és Tolcsvai Nagy Gábornak a szöveghez fűzött tanácsaikért és értékes megjegyzéseikért.

„meglehetősen aktív magyar nyelvű webes közösség létezéséről tanúskodik az, hogy a magyar Wikipédia a 19. legnagyobb”, megelőzve más, jóval több beszélővel rendelkező európai nyelv Wikipédiáját. A magyar nyelv tehát ma határozottan életképes nyelv, de életképességét a jövőben is fenn kell tartani, meg kell őrizni.

Egyesek az angol nyelvtől, az angol nyelv hatásaitól féltik a magyar nyelvet. Az angol nyelv világnyelv, a digitális világban is megelőzi a magyart és a többi nyelvet, az angol ’viruló’ nyelv, a tudomány, a technika, a gazdaság elsődleges nyelve. Az angollal napi szinten élünk együtt, az angol *lingua franca*-ként való használata ma természetes jelenség.

„Az európai országok értelmiségének nagy része tudományos téren a nyelvi jövőt jelenleg egy olyan kétnyelvűségi modellben képzelem el, amelyben az anyanyelv mellett az angol a *lingua academica*, a tudomány nemzetközi nyelve. Ezen modell szerint az angolt a nemzetközi érintkezésben használják a kutatók, anyanyelvüket pedig saját anyanyelvi közegükben” (Kiss 2009: 70),

– írja Kiss Jenő, és levonja a következtetést, hogy a tudományos közegben – és tegyük hozzá: a gazdasági, az üzleti életben, a műszaki területeken stb. – az angolt nem az anyanyelv helyett, hanem mellette használják, vagyis a kétnyelvűség a cél. Az új kutatási eredmények, innovációk és technológiák angol nyelven jelennek meg; a vezető kutatók, ipari szakemberek, üzletemberek stb. elsődleges kommunikációs nyelve az angol, többek között azért is, mert nemzetközi környezetben elengedhetetlen egy közös nyelv (*lingua franca*) használata. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az angol nyelvtől, az angol nyelvi hatásoktól félnünk kellene, hanem sokkal inkább azt vonja maga után, hogy a magyar nyelvet anyanyelvi közegben használnunk kell, és biztosítanunk kell azt, hogy a jövőben is alkalmas legyen minden szükséges területen a kommunikációra.² Ha lemondanánk az anyanyelvről, és egyetlen nyelvet választanánk ki a tudományban, a műszaki és gazdasági területeken, azzal lemondanánk a közösségeknek

² Kiss Jenő (2009: 68) metaforikus átvitelrel áruként értelmezve a nyelveket a globális nyelvi piacon, a magyar nyelvet a versenyképes nyelvek közé sorolja. Eszerint egy nyelv akkor versenyképes, ha „magas teljesítőképességű”, ami azt jelenti, hogy „alkalmas a teljeskörű kommunikációs szerepkörre, ha tehát képes a társadalom mindenkori nyelvi kifejezési szükségleteit minden szinten, azaz a családi-mindennapi, a közéleti-szakmai és a publicisztikai-szépirodalmi színtereken maradéktalanul kielégíteni” (Kiss 2009: 69). A magyar nyelv a fejlesztésére tett tudatos tevékenységek eredményeként ma már a tudományos és szakmai életben is használható, de az erre való alkalmasságát, „versenyképességét” fenn kell tartani, meg kell őrizni.

arról a jogáról, hogy olyan nyelvvvel rendelkezzenek, amely bármely kommunikációs helyzetben megfelelően használható (Cabré 2001).

Ahhoz, hogy a magyar nyelv minden szükséges kommunikációs területen jól használható legyen, az egyik legfontosabb feltétel a terminológia leírása, fejlesztése, harmonizációja és nyilvánossá tétele (Benkő [1999: 103] szavaival „a közkinccsé tevés megkönnyítése”). A nyelvjogban kiemelt szerepe van az anyanyelv használatához való jognak, hiszen „*mindenkinek* joga van a saját nyelve használatához”, illetve „a jogalanyoktól nem lehet megtagadni sem azt a jogot, hogy a saját nyelvüket használják, sem pedig azt a jogot, hogy más nyelveket használjanak”, vagyis joguk van a nyelvszabadsághoz (Andrássy 2017: 67). Az anyanyelvhez való jog biztosítása és az anyanyelven való jghozzáférés számos részterületet foglal magába: a kisebbségi nyelvi jogokat, a nemzeti szinten megjelenő hivatalos nyelv intézményét, az államnyelv és a nemzeti nyelv, valamint az idegen nyelvek tanulásának feltételeit, továbbá az állampolgársággal kapcsolatos nyelvi kérdéseket és jogokat. Tudatos terminológiamenedzselés hiányában sérül az anyanyelvhasználathoz való jog és az anyanyelven való jghozzáférés joga. A magyar nyelvű terminológia hozzáférhetőségének hiánya nehezíti és megdrágítja a közigazgatás, az ipar, a kereskedelem stb. munkáját, sokba kerül az egyéneknek és az országnak is; hiányában akadályozott a minőségbiztosítás. A terminológia közzétételéhez – többek között – megfelelő nyilvános adatbázisokra van szükség, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a magyarság számára fontos szakterületeken a magyar nyelvű terminológia mindenki számára rendelkezésre álljon, és a magyar és angol nyelvű (valamint horvát, német, román, szerb, szlovén, szlovák, ukrán stb. nyelvű), elsősorban szaknyelvi szókinccset harmonizálni és közkinccsé tenni lehessen.

A nyelvi közösségeket megillető jogok közül az identitás kialakításában fontos szerepe van a saját nyelv és kultúra oktatásához való jognak, a kulturális szolgáltatásokhoz anyanyelven történő hozzáférés jogának, és a társadalmi-gazdasági szférában anyanyelven való érvényesülés jogának. A nyelvi jogok gyakorlásának biztosítását a szakirodalomban többnyire a kisebbségben élő közösségek oldaláról közelítik meg, pedig nemcsak a területileg elkülönülő közösségek anyanyelv-használatához való jogának biztosítása tartozik ide, hanem a társadalmi nyelvváltozatok közül az anyanyelvi szaknyelvek használatának biztosítása is a nyelvi jogok körébe sorolható. A nemzeti nyelvet fejlesztő programok általában a köznyelvre fókuszálnak; ezen túl azonban tekintettel kell lenniük a szisztematikusan szaknyelvi fejlesztésekre is.

A magyar anyanyelvi beszélők száma a Kárpát-medence nyolc országában kb. 10,5 millió, ebből Magyarországon kb. 8,5 millióan vallják magukat magyar anyanyelvűnek (Tóth 2017: 133). Az 1990-es években indult meg – elsősorban a Kárpát-medencei magyar nyelvészek

kezdeményezésére – a magyar nyelv ún. határtalanítási folyamata, amelyet többnyire a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjai végeznek az MTA támogatásával (lásd Benő–Péntek 2011). Tolcsvai Nagy Gábor tágabb és szűkebb értelemben vett „határtalanítás”-t különböztet meg, melyek közül az utóbbi nyelvészeti feladat. „Szűk értelemben a nyelvi határtalanítás nyelvtudományi leíró tevékenység, egyúttal pedig nyelvi tervezési tevékenység. Ennek mai legnyilvánvalóbb formája a külső régiók és az anyaország szókincsének egyesítése (nem egységesítése), azaz közös és reflektált tudás részévé tétele, mind leíró, mind nyelvtervezési munkákkal” (Tolcsvai Nagy 2017: 160). E nyelvi tervezési tevékenység legfontosabb lépéseit így írja le:

„E ponton az első lépés a kölcsönös megértés feltételeinek a létrehozása: például a határon túli régiók többségi államnyelvből lefordított kifejezéseinek és neveinek az azonosítása alaki és jelentésbeli szempontból egyaránt. Amennyiben szükséges, ezt követheti az egyezményes elsődleges változat kiválasztása vagy megerősítése. E műveletek önmagukon túlmutatnak, hiszen nem csupán gyűjtésről, feltárásról és bemutatásról van szó, hanem a szavak különböző régiók és csoportok közötti funkcionális mozgásáról, a Kárpát-medencei magyar anyanyelvűek közötti nyelvi dinamikának a helyreállításáról, erősítéséről. A folyamat bizonyosan túllép a szókészlet határain, mind a gyakorlatban, mind a tudományos leírásban, nyelvi tervezésben” (Tolcsvai Nagy 2017: 160–161).

A Tolcsvai Nagy által javasolt lépések a köznyelvi és regionális szókincs elemeinek azonosítására és összegyűjtésére megkezdődtek, a külső régiókban használt sajátos szókincs közzététele pl. a *Termini magyar–magyar szótár és adatbázis*-ban (korábbi nevén: *ht-online adatbázis*) történik (lásd pl. Benő et al. 2020), továbbá az újabban kiadott magyar köznyelvi szótárak (részben) már a külső régiók magyar nyelvű szókincsét is tartalmazzák.

Ezeket a lépéseket a szakszókincs, a terminológia összegyűjtése és közzététele érdekében is meg kell kezdenünk, vagyis a legelső és legfontosabb feladataink egyike a magyar nyelvű terminológia összegyűjtése, azonosítása alaki és jelentésbeli szempontból, harmonizálása és nyilvános közzététele. A szaknyelvek fenntartásában, fejlesztésében központi helyet foglal el a terminológia kérdésköre, amelybe – kissé leegyszerűsítve – a szakszókincessel való foglalkozást, annak kialakítását, nyilvántartását, közzétételét szoktuk beleértetni. A részleteket illetően sok mindent sorolhatunk a terminológia nagy területébe, attól függően is, hogy melyik tudomány- és szakterület hogyan nevezi a szakszókincs, a nevek és a fogalmak rendszerezésével foglalkozó területet – és így egy hihetetlenül szer-teágazó területre érkezünk. A terminusok általában általános fogalmakat

jelölnek; a nómenek (nevek) egyedeket. A terminusok – amennyiben nyelvi természetűek – jellemzően a köznyelv elemeiből, annak szabályait követve jönnek létre spontán módon, a nómenek kialakítása előzetesen meghatározott elemekből, saját nyelvtani szabályzat alapján tudatosan történik. A nómenklatúrák esetében általában nemzetközileg szabályozott névrendszerekről van szó, legnagyobb szerepük a kémiában, a biológiában, az ásványtanban és a kereskedelemben (pl. vámáruosztályok, statisztikai osztályozások) van. A terminológiai adatokat terminológiai szótárakban és terminológiai adatbázisokban gyűjtik össze és teszik közzé. A nómeneket rendszerint különféle szabályzatokban és szabványokban adják közre. (A terminusok, nómenek és tulajdonnevek viszonyához lásd még Bölcskei-Fóris 2022; a terminológiáról lásd pl. Fóris 2005, 2020.)

Ebben a tanulmányban a magyar terminológiastratégia kialakításának lehetőségeivel foglalkozunk, és az UNESCO-irányelvben (2005) foglalt négy felmérendő terület (lásd lent) közül az utolsót vizsgáljuk meg, vagyis azt elemezzük, hogy a terminológiastratégia elkészítéséhez és megvalósításához szükséges faktorok egyike, a terminológiai adatok közzététele milyen módokon történhet meg: milyen formában teszik közzé a terminológiai adatokat Európa más országaiban, és milyen feladataink vannak ennek kapcsán a magyar nyelvterületen.

2. A terminológiastratégiáról

Az alábbiakban kitérünk a terminológiastratégia jelentőségére, főbb területeinek meghatározására, szemléletmódjának jellemzésére általánosságban, valamint a magyar nyelv vonatkozásban.

2.1. A terminológiastratégia és területei

Megkülönböztetjük egymástól az általános nyelvi tervezést és a speciális nyelvi tervezést (másképpen a köznyelvi, illetve a szaknyelvi tervezést), ennek megfelelően külön kezeljük az **általános nyelvstratégiát** és a szaknyelvekhez kötődő **terminológiai stratégiát**. Az általános nyelvi és a speciális nyelvi tervezés összefoglaló neve Neustupný és Nekvapil (2003) kifejezésével: „nyelvmenedzselés” (magyarul lásd pl. Szabó Mihály 2005; Lanstyák 2010, 2019).

A terminológiastratégia kérdésköre szoros kapcsolatban van a nyelvi jogokkal. **A terminológiastratégia** (más néven terminológiapolitika) **olyan, formálisan rögzített stratégiák együttese, amelyek segítségével koordinálni lehet a terminológiát érintő határozatokat és célokat, és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját** (pl. egy adott nyelvközösség vagy egy állam terminológiájának alakulását). A terminológiastratégia nemzeti szinten része az általános nyelvstratégiának, és magába foglalja az intézmények terminológiastratégiáját is (utóbbi rész

például a vállalati nyelvstratégia, az innovációs stratégia vagy a PR-stratégia stb.) (UNESCO-irányelv 2005).

A terminológiastratégia három fő összetevőre van tekintettel: demográfiai faktorok; kulturális, etnolingvisztikai, geolingvisztikai faktorok; szociálpszichológiai faktorok. Ezek a faktorok egyaránt jelen vannak a társadalmi tevékenység különböző szintjein (pl. nemzeti, regionális és nyelvközösségi szinten), valamint a különböző szakterületeken (pl. a kémiában, a fizikában, az orvostudományban). A terminológiastratégia része a szabványosításnak, a harmonizációnak, a jogalkotásnak, és könnyen megragadható például abban, hogy mindegyik fent említett területen lényeges annak megadása, hogy „mi a jelentése” egy adott terminusnak.

A terminológiastratégia jelentősége főleg abban van, hogy hozzájárul az információ-, tudás- és innovációs politikához és az oktatási stratégiákhoz. Eredményeként felgyorsul a lokalizáció (pl. fordítás és adaptálás a helyi kulturális és nyelvi normák figyelembe vételével). Elősegíti az információhoz való hozzájutást és az információk közzétételét. A kis, közepes (és a környező országokban kisebbségi státuszú) nyelvközösségek számára egyaránt fontos, hogy ne maradjanak ki a tudományos-technikai és az ipari-gazdasági fejlődést segítő információáramlásból. A terminológiastratégia ezen túl hozzájárul a tudásmenedzsmenthez.

A terminológiai tervezés és fejlesztés a terminológiastratégia fontos része, amelynek előfeltétele, hogy az adott nyelvnek van már írásbelisége, vannak normái, grammatikai és helyesírási szabályai. A terminológiatervezés megvalósulása egyes esetekben természetes folyamat, máskor célorientált kezdeményezés eredménye.

Az anyanyelv használatához való jog emberi jog. Ezzel a joggal akkor tud egy közösség maradéktalanul élni, ha létezik pontos, szabatos, ellenőrzött terminológia is az adott nyelven. Ennek személyi feltétele a nyelvészek, informatikusok, szakemberek (ideértve a kutatókat is) közös, összehangolt, folyamatos munkája, dologi feltételei pedig – többek között – a megfelelő, stabil intézményi háttér, korszerű eszközök (pl. megfelelő szerverek, szoftverek, weboldalak) és a biztos anyagi (financiális) háttér. Ezek fennállása esetén a legfontosabb az összegyűjtött adatok, eredmények disszeminációja, vagyis az, hogy a terminológia széleskörűen hozzáférhetővé is váljon, „azaz **az ellenőrzött terminológiai adatokat nyilvános adatbázisokban és ingyenes online terminológiai szótárakban kell közzétenni**” (Fóris 2017: 127). Fontos feladat a hozzáférés biztosítása és elősegítése úgy, hogy a magyar anyanyelvű nyelvhasználók – bárhol éljenek is – egyaránt gyorsan és könnyen hozzáférhessenek az ellenőrzött terminológiai adatokhoz, mindezt a tudástársadalomban és az Európai Unióban kulcsfogalmakként kezelt multilingvalizmus (a társadalom soknyelvűsége) és plurilingvalizmus (az egyén többnyelvűsége) keretei között.

Egy nyelv korpuszának fejlesztése és státusának fenntartása munkát és odafigyelést igényel, ennek hiánya a nyelvhasználati tér beszűkülését eredményezheti. É. Kiss Katalin (2004: 11) az Európai Unióhoz való csatlakozás idején már felhívta a figyelmet arra, hogy „ugyanazok a folyamatok, melyek a szomszéd országokban a magyar nyelvet az államnyelvhez képest háttérbe szorították, sőt egyes nemzetrészek esetében nyelvcserehez vezettek, az Európai Unió tagjává váló anyaországon belül is lejátszódhatnak. Ha a globalizáció és az Európai Unióba való integráció a magyar nyelv használati lehetőségeinek szűkülését hozza magával, hosszú távon ugyanazokkal a következményekkel kell számolnunk, mint amilyeneket a szomszéd országokban tapasztalunk”.

Amiről még fontosnak tartjuk, hogy itt beszéljünk, az a terminológiastratégia szemlélete. Már Cabré (1998) felhívta rá a figyelmet, hogy a terminológia kérdésköre nem azonos a szabványosítás kérdéskörével, nem szűkíthető le erre. A főleg a nyelvművelés oldaláról közelítő álláspontok kapcsán arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a terminológia kérdésköre ugyanígy nem szűkíthető le a „terminuscsinálás”, „magyarítás”, „magyarosítás” kérdéskörére sem. A természetes nyelvek minden nyelvváltozat-típusa, így a szaknyelvek is élő organizmusként működnek és folyamatosan változnak; célunk nem a terminológiai szabványosítás³ (egységesítés) (azaz nem mondjuk meg, ki milyen szót, kifejezést használjon), hanem a terminológiai egyesítés és harmonizáció (azt mondjuk meg, kik mely körülmények között milyen terminusokat használnak), tehát nem egy idealizált és változatlan állapot elérésére törekszünk, hanem a valós nyelvhasználatra fókuszálunk. Célunk a terminológia leíró (deskriptív) szemléletű tanulmányozása, a terminusok összegyűjtése és nyilvános hozzáférhetővé tétele. A terminológiai adatbázisok nem pusztán szójelentés, hanem sokféle adatmezőből álló hierarchikus adatbázisok, amelyekben nemcsak a terminusok alakja, hanem definíciójuk, kontextusuk és fogalmi kapcsolataik is szerepelnek. Mindezek leírásához pedig szükségünk van a nyelvészet – a köznyelv leírásához általánosan használt és a szaknyelvek leírására speciálisan kifejlesztett – eszközeire és módszereire.

Az általunk ismert európai nyelvi, nyelvstratégiai intézetekre, terminológiai intézményekre, osztályokra a deskriptív szemléletű hozzáállás a jellemző, az általuk működtetett szisztéma a beszélőket hiteles információkhoz juttató rendszer. Céljuk olyan módszerek kidolgozása, amelyek lehetővé teszik, hogy minél többen jussanak hozzá a nyelvi információkhoz, és hogy az egyes intézmények, minisztériumok azonos elvek és módszerek alapján dolgozhassanak.

³ A terminológiai szabványosítás kérdéseivel egy másik kötetben foglalkozunk részletesen: Fóris–Bölcskei 2019c.

2.2. A magyar terminológiastratégia

A magyar terminológiastratégia kérdéseivel a beregszászi 16. Élőnyelvi Konferencián egy önálló műhely keretein belül már részletesen foglalkoztunk (in: Hires-László et al. 2011), és megállapítottuk, hogy hiányzik a tudományos igényvel szervezett és összehangolt magyar terminológiastratégia (Fóris 2011).

A terminológiastratégia (terminológiapolitika) létrehozásához – az UNESCO-irányelvben (2005) leírtak szerint – először négy fontos dolgot kell feltérképezni: 1) a köznyelv és szaknyelvek viszonyát, a legfontosabb fejlesztendő doméneket (tárgyköröket); 2) mely szaknyelvek, illetve domének milyen állapotban vannak, és melyek fejlesztésére van szükség a jövőben; 3) milyen intézményrendszer képes a munkálatok koordinálására és az eredmények közzétételére; 4) milyen formában szükséges a terminológiafejlesztés adatainak közzététele (nyomtatott, elektronikus, online). Ezeket a kérdéseket, különösen a magyar intézményrendszer kérdéskörét részletesen elemeztük és összefoglaltuk korábban (Fóris 2017), és az alábbi főbb megállapításokra jutottunk:

- A köznyelv és a szaknyelvek viszonyával számos publikáció foglalkozik, és már megkezdődött az egyes szakterületek és domének nyelvi állapotának feltérképezése is, az eredmények publikációkban jelentek meg.
- A magyar intézményrendszer jól kiépült, de sok átfedés van a feladatkörök között. Emellett még mindig több kérdés maradt megválaszolatlanul, pl. ez a meglévő intézményrendszer hogyan kapcsolódik a magyar nyelvtervezés intézményrendszeréhez; van-e központja a magyar nyelvtervezésnek 2000 után, kell-e ilyen központ, ha pedig nem kell, működik-e mindez hálózatos rendszerben, különös tekintettel a kodifikációs igényekre, a terminológián túl is.
- Fontos volna a magyar terminológiastratégia megalapozása szempontjából releváns publikációk kijelölése és közzététele.
- Nagyon jó volna, ha az általános nyelvstratégia és a terminológiastratégia kialakítása is deskriptív szemléletben történne, és a szabványosítási-előíró törekvések helyett a szisztematikus harmonizációs-leíró munkálatok kapnának támogatást.
- A terminológiai fejlesztés, a terminológiai gyűjtemények közzététele feltétlenül online formában volna kívánatos – erre egy rendszeresen karbantartott honlap volna alkalmas.

A továbbiakban a terminológiastratégia létrehozásához szükséges negyedik területet vizsgáljuk meg, vagyis azzal foglalkozunk részletesen, hogy milyen formában teszik közzé a terminológiai adatokat Európa más orszá-

gaiban, és milyen feladataink vannak a terminológiafejlesztés adatainak közzétételével kapcsolatosan a magyar nyelvterületen.

A Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport (TERMIK) kutatói több tanulmányban is foglalkoztak a terminológiai szabványosítás és harmonizáció kérdéskörével, valamint részletesen elemeztünk más európai országokban készített adatbázisokat tartalmi és formai szempontokból; a publikációk többsége a *Magyar Terminológia* című folyóiratban jelent meg. A szabványosítással kapcsolatos honlapokat és adatbázisokat Bölcskei (2019) térképezte fel, és két, az IEC (International Electrotechnical Commission) elnevezésű nemzetközi szabványosítási szervezet által fenntartott terminológiai adatbázist (*Electropedia: International Electrotechnical Vocabulary* és *IEC Glossary: Compilation of electrotechnical terminology*) részletesen is bemutatott. Egy korábbi tanulmányában Bölcskei (2011) megállapította, hogy a szabványosított és harmonizált terminológiát tartalmazó szabványok, szójegyzékek, adatbázisok interneten hozzáférhetővé tett változatai magyar terminusokat nem tartalmaznak, továbbá magyar nyelvű terminológiai segédanyagok, terminológiai szabványok a Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) weboldalán sem találhatóak. A minőségügygel kapcsolatos nemzetközi szabványokban használt terminusok magyar nyelvű megfelelőit viszont értelmező szótári formában közzétették (Balogh–Földesi 2003, 2008). Egyes európai szabványok és európai uniós rendeletek, irányelvek magyar nyelvű változatában jelentkező terminusokat Sólyom (2020) vizsgálta meg, elsősorban szemantikai szempontok figyelembevételével.

3. Nemzeti terminológiai portálok és adatbázisok Európában

A világ számos országában hoztak már létre terminológiai gyűjtőportálokat és terminológiai adatbázisokat. Ezek közül a továbbiakban az európai vonatkozásúakra összpontosítunk. A *portál* (*gyűjtőportál*) egy konkrét témára felépített honlap, amely kiindulópontként szolgálhat egy adott témában összegyűjtött weboldalak eléréséhez; a téma szempontjából fontos linkek gyűjteménye. A *terminológiai adatbázis* (az angol nyelvben az újabb online terminológiai adatbázisokkal kapcsolatban igen gyakran használt *term bank* kifejezés magyar megfelelőjével: *terminusbank*) egy- vagy többnyelvű, terminológiai adatokat tartalmazó strukturált adatbázis, amely alkalmas a terminológiai adatok gyors lekérdezésére. Nemcsak címszavak és azok ekvivalensei szerepelnek benne, hanem fogalomazonosítók, további nyelvi, fogalmi és kommunikációs-pragmatikai információk; az adatokat úgynevezett terminológiai cédulákon tárolják (lásd Fóris 2013; Sermann–Tamás 2013). Ma már fontos, hogy a terminológiai adatbázisok elektronikus formában készüljenek, hogy folyamatosan frissíthetők legyenek. Komplexebb formáik a *tudásbázisok* (*ontológiák*), amelyek ismeretelemeket és szabályrendszereket is tartalmaznak.

A terminológiai adatbázisok felépítését és készítésének alapelveit az ISO 26162-es szabvány család, valamint az ISO 16642:2017-es szabvány szabályozza,⁴ továbbá számos tanulmány foglalkozik e kérdésekkel a magyar nyelvű szakirodalomban is. Demeczky Jenő (2008) *Terminológia a szoftveriparban* című tanulmányában egy nemzetközi számítástechnikai vállalat terminológiai rendszerének kialakítását mutatja be úgy, hogy ismerteti a lokalizációhoz szükséges terminológiai munkafolyamatot, bemutatja az IBM terminológiai rendszerét és ismerteti a forrásnyelvi és a célnyelvi terminológia közötti főbb különbségeket. Tamás Dóra (2009) a szakfordítók számára készített trieszti *TERMit* adatbázist elemezte szerkezeti és tartalmi szempontból, pl. részletesen bemutatja, milyen adatokat tárolnak egy-egy terminológiai cédulán. Lesznyák Ágnes (2010) írása a terminológus szemszögéből mutatja be az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisát, a *LATÉ*-t; ismerteti a szócikkek felépítését, valamint a terminológiai munkafolyamatra vonatkozó alapelveket és előírásokat. Váradi és Héja (2011) írásából a párhuzamos korpuszból történő többnyelvű terminuskivonatolás módszerét ismerhetjük meg. Schmitz (2011) a terminológiamenedzsment terminuskezelési elveit és módszereit mutatja be. Novák és Tamás (2013) a svájci ötnyelvű jogi-közigazgatási terminológiai adatbank, a *TermDat* felépítését és adatmezőit elemzi tanulmányában. Sermann Eszter (2021) a *Termcat* elnevezésű katalán terminológiai központ által gondozott *Cercaterm* adatbázist mutatja be, s főként a könyvtártudománnyal és a dokumentummenedzsmenttel kapcsolatos bejegyzések tartalmát tárgyalja. Tamás Dóra (2021) pedig egy újabb tanulmányában a terminológiai adatbázisok fejlesztéséhez, működtetéséhez, tartalmuk meghatározásához szükséges dokumentációs háttérrel ad áttekintést.

Henrik Nilsson, az Európai Terminológiai Társaság (European Association for Terminology, EAFT) jelenlegi elnöke 2017-ben feltérképezte az egyes európai országokban fellelhető terminológiai portálokat és adatbázisokat (terminusbankokat). A felmérés szerint ekkor 18 európai ország rendelkezett az elnevezése szerint vagy hatókörében, szemléletében „nemzeti”-nek tekinthető terminológiai portállal, adatbázissal. E vonatkozásban akkor is elől jártak, s ma is különösen jól állnak az észak-európai országok (Ízland, Norvégia, Svédország, Finnország, Dánia) és a balti országok (Észtország, Lettország, Litvánia), valamint a nyugati újlatin

⁴ Itt jegyezzük meg, hogy a Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) online szabványkeresője a tanulmány készítésekor nem találta ezeket a szabványokat az MSZ-szabványok között, tehát magyarországi bevezetésük ekkor még váratott magára (<https://ugyintezes.mszt.hu/webaruhaz/szabvany-lista>). Az ISO 26162-es szabvány család bevezetésre került például Nagy-Britanniában és Németországban.

nyelvterület egyes államai (Franciaország, Olaszország, Spanyolország, utóbbiban baszk és katalán nyelvű terminusbank is épül). A velünk szomszédos országok közül Szlovákia, Szlovénia és Horvátország bír „nemzeti” terminológiai portállal, Ausztriában pedig a közigazgatás területén használatos osztrák nyelvi erőforrásokat, köztük a terminológiai adatokat adják közre egy nyelvi portálon keresztül. Magyarország sajnos egyelőre nem rendelkezik sem terminológiai gyűjtőponttallal, sem nemzeti terminológiai adatbázissal.

Az európai országok „nemzeti” szemléletűnek tekinthető terminológiai portáljai és terminológiai adatbázisai felépítésük, kidolgozói, céljaik alapján valójában több típust képviselnek. Megkülönböztethetünk **nemzeti terminológiai (gyűjtő-) portálokat** (pl. a walesi *Porth Termau*, a norvég *Termportalen*, a horvát *Hrvatski Terminološki Portal*, a szlovén *Termania*, a lett *Termini*); **nemzeti terminológiai adatbázisokat** (pl. az ír *Tearma.ie*, a svéd *Rikstermbanken*); **kormányzati terminológiai portálokat** (pl. a finn *Valter*, a walesi *BydTermCymru*); **egyetemi terminológiai portálokat** (pl. a walesi nemzeti főiskola, a Coleg Cymraeg Cenedlaethol *Termau* portálja); **szabványügyi terminológiai portálokat** (pl. a norvég *Standards Norway's Termbase*); **tudástárakat** (pl. a dán *DanTermBank*); valamint **az adott nyelvet anyanyelvként több országban beszélők számára készített terminológiai portált** (pl. ilyen volt a korábban elérhető holland *NedTerm*).

A különböző típusú európai terminológiai portálok és terminológiai adatbázisok ugyanakkor közös jegyekkel is rendelkeznek, amelyek iránymutatóak lehetnek egy magyar nemzeti terminológiai portál és/vagy terminológiai adatbázis kialakításakor. Az európai példák azt mutatják, hogy egy-egy nemzeti terminológiai portál, illetve adatbázis létrehozásához, kiépítéséhez, működtetéséhez kormányzati és több oldalról (így a szakterületek, nyelvészet, informatika irányából) jövő szakmai támogatottság egyaránt szükséges.

A kormányzati támogatottság megnyilvánulhat elvi, illetve anyagi vonatkozásban egyaránt, lásd pl. a walesi kormány által fenntartott *Y Termiadur Addysg* oktatási terminológiai portál; a finn oktatási és kulturális minisztérium által finanszírozott, gazdag szaknyelvi anyagot tartalmazó *TEPA*; a norvég kulturális minisztérium anyagi támogatásával megvalósított, a szabványosítási munka során kidolgozott terminusokat közreadó *SNORRE*, melynek anyagát a *Standards Norway's Termbase* adatbázisba építették be, továbbá a norvég oktatási és kulturális minisztérium, valamint a kulturális és esélyegyenlőségi minisztérium által finanszírozott *Termportalen* portál; a francia kulturális minisztérium által üzemeltetett *FranceTerme*; a kormányzati szervekből alakított Foras na Gaeilge ír intézet által fejlesztett *Tearma.ie*; de ide vonható a Szlovák Köztársaság 2001-ben jóváhagyott nyelvpolitikai koncepciója kivitelezésének részét

képező *Slovenská terminologická databáza (STD)* adatbázis és a *Terminologický portál (TP)* gyűjtőportál kialakítása; valamint a nyelvi revitalizációt segítő baszk *Euskalterm* létrehozása is. Az ún. kis és veszélyeztetett nyelvekkel összefüggésben több esetben hosszabb-rövidebb ideig tartó európai uniós támogatással is találkozunk, lásd pl. a European Regional Development Fund pénzügyi hozzájárulását a walesi nyelv terminológiai munkálataihoz.

Az európai országok terminológiai portáljainak és adatbázisainak szakmai hitelességét több tényező együttesen biztosítja. A hitelességet biztosító egyik tényező, hogy e portálok és adatbázisok sok esetben tudományos testületek, intézmények, nyelvi intézetek kezdeményezésére, irányításával, felügyelete mellett jönnek létre és működnek, így pl. a norvég *Termportalen* a Språkrådet (Norvég Nyelvi Tanács); a lett *AkadTerm* a Latvijas Zinātņu akadēmijas (Lett Tudományos Akadémia); a litván *Terminų bankas* a Valstybinė lietuvių kalbos komisija (Litván Nyelvi Bizottság); a horvát *Struna* az Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Horvát Nyelvi és Nyelvészeti Intézet) által gondozott terminusbank. Hasonló volt a helyzet az észti *Esterm* esetében is, mely az Eesti Keele Instituut (Észt Nyelvi Intézet) által felügyelt terminusbank volt, s amelynek anyagát jelenleg éppen beemelik az intézet által szerkesztett *Sõnaveeb* nevű egyesített lexikológiai adatbázisba. Az izlandi *Orðabanki* anyagát az Íslensk málstöð (Izlandi Nyelvi Központ) gondozta, korszerűsített változatát, az *Ídorðabankinn* adatbázist a nyelvi központ feladatait átvevő Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (Árna Magnússon Izlandisztikai Intézet) készíti.

Nem ritka az sem, hogy az érintett portálok, illetve adatbázisok egy „nemzeti” (szemléletű) terminológiai központ koordinálásával valósulnak meg, pl. a *Téarma.ie* az ír An Coiste Téarmaíochta, Foras na Gaeilge (Ír Intézet Terminológiai Bizottsága); a *TEPA* a finn Sanastokeskus (TSK, Finn Terminológiai Központ) irányításával, közreműködésével funkcionál. A holland *NedTerm* terminusbankot néhány éve a Nederlandse Taalunie (Holland Nyelvi Unió) terminológiai szolgáltató központja építette; az adatbázis jelenleg sajnos nem érhető el az interneten. 2009 és 2019 között a *Rikstermbanken* adatbázist a svéd Terminologicentrum (TNC, Terminológiaközpont) fejlesztette, ma pedig az Institutet för språk och folkminnen (Nyelvi és Folklór Intézet) gondozza.

A gyakorlati munka sokszor kötődik olyan felsőoktatási intézményekhez, egyetemekhez, amelyekben terminológiai kutatások folynak, terminológiatudományt oktatnak (így például a terminológiai munka tényleges kivitelezői között megtalálható pl. a walesi Bangor University, a Dublin City University egyik intézete, a bergeni egyetem); illetve amelyek egyben felhasználói is a kialakított terminológiai adatbázisoknak (így például részt vesz terminológiai munkálatokban a Norges Handelshøyskole nevű

üzleti és közgazdasági oktatást folytató norvég intézmény; vagy a Coleg Cymraeg Cenedlaethol elnevezésű walesi nemzeti főiskola).

Az európai országok nemzeti terminológiai portáljainak nagyobb része egyébként lényegében úgy jött létre, hogy a különféle típusú már meglévő terminológiai forrásokat (ideértve a hagyományos szótárakat és a digitális terminusbankokat is) összegyűjtötték és elérhetővé tették egyetlen terminológiai gyűjtőportálon keresztül (pl. a walesi *Porth Termau*; a norvég *Termportalen*; a katalán *Cercaterm*; a szlovák *TP*; a horvát *Hrvatski Terminološki Portal*, amely a *Struna* adatbázis, a horvát szabványügyi testület, a Miroslav Krleža lexikográfiai intézet, valamint egyes szerzők önként közreadott terminusgyűjteményeit tartalmazza).

Az európai országok terminológiai portáljain, adatbázisaiban, terminusbankjaiban feldolgozott és bemutatott anyag mennyisége igen változó, a kidolgozottabb (és soknyelvű) terminológiai adatbázisok akár (több) százezres mennyiségű terminust is kezelnek (így pl. a finn *Tieteen terminpankki* 160.000; a katalán *Cercaterm* 230.000; a litván *Terminų bankas* 272.000; a finn *TEPA* 365.000; az ír *Tearma.ie* 378.000; a szlovén *Evroterm* 460.000; a norvég *Standards Norway's Termbase* 502.000 terminust tartalmaz hozzávetőleg; a svéd *Rikstermbanken* 2010-ben mintegy 627.000 terminológiai bejegyzést számlált; a lett *AkadTerm* jelenleg 1.272.028 kifejezéssel büszkélkedik, mivel munkatársai 78 témakörben számos terminusgyűjtemény, köztük több orosz–lett nyelvpárú kiadvány anyagát dolgozták fel és tették hozzáférhetővé, a legkorábbi szakszavak egy 1922-es szótárból kerültek be a folyamatosan bővülő, hat nyelvű adatbázisba).

A nagy mennyiségű adatot tartalmazó nemzeti terminológiai portálok, adatbázisok kiépítése időigényes folyamat. Ami a kidolgozottabb terminológiai weboldalakon jelenleg látszik, az jellemzően 25–30 éves munka eredménye, pl. a walesi *Porth Termau* anyagának alapját a Centre for the Standardization of Welsh Terminology központ (és partnerei) által 1993-tól készített terminológiai szótárak adják; a főként jogi terminusokat tartalmazó észt *Esterm* munkálatait 1996-ban indították el az észtországi jogi fordítói központban, majd 2006-ban az adatbázis építését, továbbfejlesztését átvette az Eesti Keele Instituut (Észt Nyelvi Intézet); a baszk *Euskalterm* pedig 2001-től hozzáférhető, bár kialakítása már 1987-ben megkezdődött.

Az európai terminológiai portálokat, adatbázisokat, terminusbankokat készítő személyi állomány igen változatos képet mutat: az 5 fős csoporttól (pl. a walesi *Porth Termau* esetében) a közel 100 fős csapatig (pl. az ír *Logainm.ie* projekt esetében) terjedően bármilyen nagyságú, szakemberekből, (teljes állású) képzett terminológusokból és informatikusokból álló szakértői testület megjelölésére van példa a honlapokon. A kisebb létszámú projektek egyikének, a dán *DanTermBank*-nek a készítői között például 7 projektrésztvevőt, 1 külső konzulenszt és egy héttagú tanácsadó

bizottságot találunk. A munka költségeit jellemzően kormányzati, európai uniós, illetve iparági támogatás fedezi. Sajátos példa a litván *Terminų bankas* adatbázis esete, melynek létrehozásáról, fenntartásáról törvény született (*Law on Term Bank, 23 December 2003 No. IX-1950, Vilnius*), amely kimondja, hogy a nemzeti terminológiai adatbázist az állami költségvetésből kell finanszírozni.

A nemzeti terminológiai portálok, adatbázisok, terminusbankok alapvető céljaként a készítők legtöbbször a hatékonyság fokozását jelölik meg (1) a kormányzati működés különféle területein; (2) a nemzetstratégia, illetve a nemzetgazdaság terén; (3) az oktatásban; (4) a tudományos kutatásban és (5) a szolgáltatások terén.

(1) A kormányzat, az államigazgatás által használt terminológiát próbálja rendszerezni például a finn *Valter* portál, amely a finn Miniszterelnöki Hivatal terminológiai szolgálatának különböző célokra készített, különböző szerkezetű terminusjegyzékeit adja közre (pl. államigazgatás; országgyűlés; helyi önkormányzat; jog, bíróság; felsőoktatás; munkaerőpiac; adózás témakörökben); a walesi kormány fordítói szolgálatának háttéranyagai a *BydTermCymru* portálon keresztül érhetők el, közöttük a *TermCymru* terminológiai adatbázis is; a főként jogi terminusokat tartalmazó szlovén *Evroterm* adatbázist szintén a kormányzat fordítási osztálya szerkeszti; a szövetségi jogi és közigazgatási terminusokat az ország négy hivatalos nyelvén és angolul közlétező svájci *TERMDAT*-ot a szövetségi kancellária alá tartozó központi nyelvi szolgálat terminológiai részlege gondozza; az *Euskalterm* adatbázist pedig a baszk kormány működteti. A kormányzat, az államigazgatás által használt terminológia nyilvános közreadásával elérhető az ügyintézés gyorsítása, pontosítása, (fél)automatizálása, melynek eredményeként az állami adminisztráció összességében kevesebb személyzetet igényel, az ügyfél pedig elégedettebb lesz. Az adatbázisok segítséget nyújtanak továbbá az igényes külpolitika és a jogharmonizáció (ki)alakításában is.

(2) A nemzetstratégiailag, illetve a nemzetgazdaság szempontjából fontos tárgykörök terminológiai háttéradatbázisának megteremtése szintén a nemzeti terminológiai portálok feladata és lehetősége. Szinte mindegyik áttekintett terminológiai portálon szerepelnek oktatással, művészetekkel kapcsolatos, valamint tágran értelmezett földrajzi terminusgyűjtemények (pl. GIS terminológia); rendszerint jelen van továbbá a gyorsan fejlődő területek terminológiájának fejlesztése, gondozása is: pl. informatikai (vö. ír *Téarma.ie*, lett *AkadTerm*), kereskedelmi, természettudományos és műszaki (vö. norvég *Termportalen*, lett *AkadTerm*), orvostudományi terminusok (vö. walesi *Porth Termiau*, lett *AkadTerm*). Ezen felül a portálok, terminusbankok jellemzően tartalmazzák néhány, az adott ország gazdasági, kulturális élete szempontjából fontos vagy éppen hiányzó tárgykör alapvető terminuskészletét is: pl. halászat, tengerészet,

fűrészáruk (vö. izlandi *Íðorðabankinn*); hajózás, csillagászat (vö. norvég *Termportalen*); felsőoktatás, adózás (vö. finn *Valter*); mezőgazdaság, erdészet, nyelvészet, biometria (vö. lett *AkadTerm*); kétnyelvűség, migrációs politika, marketing, sakk (vö. szlovák *STD*); vallás, tánc, divat, turizmus (vö. ír *Téarma.ie*); sport, zene (vö. a walesi *Y Termiadur Addysg*); méhé-szet, fazekasság, hipermarket áruk, megújuló energia (vö. baszk *Euskal-term*). A terminológiai portálok és terminusbankok a válságmenedzselés nyelvi hátterének megteremtésében is fontos szerepet kaphatnak, pl. Covid19 terminológia (vö. walesi *BydTermCymru* adatbázisban, az ír *Ga-ois.ie* és a katalán *Termcat.cat* webhelyén).

(3) Az oktatás vonatkozásában a terminológiai portálok és adatbázisok céljai között szerepel az anyanyelven való tudásközvetítés biztosítása, a tudás továbbadása anyanyelven (vö. walesi *Porth Termau*; ír *Téarma.ie*); az oktatási és vizsganyagok, értékelések egységesítése (vö. walesi *Y Termiadur Addysg*); a nyelvi esélyegyenlőség biztosítása az oktatásban (a norvég *Standards Norway's Termbase* például párhuzamosan fejleszti a norvég nyelv mindkét sztenderd változatának, a bokmálnak és a nynorsknek a terminológiáját). A portálok, adatbázisok, terminusbankok szükség esetén törekszenek a kétnyelvű oktatás megvalósításának elősegítésére (pl. dán–angol viszonylatban a *DanTermBank*; walesi–angol viszonylatban a *Porth Termau*); illetve a nyelvi egységesség megőrzésére, kulturális és gazdasági (pl. munkaerő-vándorlás) okokból (vö. a 2010-es évek végén elérhető holland *NedTerm* célkitűzéseit).

(4) A terminológiai portálok, terminusbankok egyben a szakmai és szaknyelvi tudományos kutatások forrásai is, célkitűzéseik között szerepel például a nemzeti nyelvű terminusok állományának felmérése, egységesítése (vö. izlandi *Íðorðabankinn*), a terminusváltozások vizsgálata (vö. walesi *Y Termiadur Addysg*).

(5) A szolgáltatások terén a nemzeti terminológiai portálok, terminusbankok elsősorban a fordítási, szakírási szolgáltatások magas színvonalának biztosításához kívánnak hozzájárulni (pl. a walesi *BydTermCymru*, az ír *Téarma.ie*), akár gazdasági alapon is (lásd a svéd Terminologiframjandet terminológiai szervezet tanácsadó szolgálatát: <https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/terminologitjanster/att-bestalla-terminologitjanster/>). Több portál esetében részfeladatként jelentkezik hely(ség)névi adatbázisok készítése, közreadása is, a földrajzi tájékozódás általános elősegítésére (lásd pl. a walesi *Porth Termau* és *BydTermCymru*; az ír *Téarma.ie* esetében).

A nemzeti terminológiai portálok és adatbázisok megfelelő kialakítása, fenntartása erősen multidiszciplináris jellegű feladat, amely szakterületi szakember, nyelvész és informatikus együttes kompetenciáját igényli a folyamat minden lépésében. Az áttekintett portálok és adatbázisok tartalom tekintetében törekednek az eddig megjelent terminológiai szótárak, szójegyzékek (akár vállalati terminológiai jegyzékek is) anyagainak

összegyűjtésére, digitalizálására, integrálására, a különböző felépítésű korábbi terminológiai gyűjtemények adatainak összeolvasztására, koherens szerkezet kialakítása mellett (pl. a walesi *Porth Termau*, az ír *Téarma.ie*). Több portál, adatbázis esetében találkozunk azzal az eljárással, hogy egy-egy integrálandó tárgykör terminológiai szótárának létrehozásával, megújításával szakemberekből és terminológusokból álló al munkabizottságot bíznak meg (lásd pl. az ír *Téarma.ie*, az izlandi *Íðorðabankinn* szerkesztési eljárásait).

Az adatgyűjtés elősegítésére a nemzeti terminológiai portálokat, adatbázisokat gyakran kapcsolják össze a nemzeti szövegtárakkal (lásd pl. a walesi *Porth Termau*, az ír *Téarma.ie*, a szlovák *STD* esetét); s arra is van példa, hogy fordítói memóriákból nyert kétnyelvű párhuzamos korpuszok alapján gazdagítják további adatokkal a terminusgyűjteményeket (vö. a szlovén *Evroterm* mögött húzódó *Evrokopus*, amely angol/német/francia/olasz/spanyol/horvát/magyar és szlovén nyelvpárú párhuzamos korpuszokat tartalmaz). Több portál él az európai uniós tematikájú adatbázisokkal való összekapcsolás lehetőségével, pl. az európai uniós terminológiát közreadó *IATE (Inter-Active Terminology for Europe)* adatbázis a svéd *Rikstermbanken*-hez, az ír *Gaois.ie*-hez, a lett *AkadTerm*-hez és a finn *TEPÁ*-hoz is hozzá van kapcsolva.

A terminológiai portálok és adatbázisok tartalmának jelentős mennyiségű új adattal való gyarapítására különösen alkalmasak a modern adatgyűjtési munkamódszerek. Szakszövegek gyűjthetők automatikusan az internetről keresőrobot segítségével (*web crawling*), ehhez azonban első lépésként szükség van néhány témaspecifikus alapterminus ismeretére, amelyek alapján a weben található megfelelő szakszövegekre rátalál a program. Az így összegyűjtött digitális szakszövegekből aztán automatikus feldolgozás során további terminusjelöltek nyerhetők, az azonban, hogy a gépi leválogatású terminusjelöltek közül mi tekinthető tényleges terminusnak, terminológus szakember ítéletét igényli. A számítógépes szövegfeldolgozás a kulcsszó funkciójú terminusok azonosításán túl bizonyos mondatszerkesztési sajátosságok szövegbeli jelenléte révén a terminusok definíciójának kidolgozásában is segítséget jelenthet a szakemberek számára (lásd pl. a dán *DanTermBank* készítésének menetét).

Szerencsés, ha a terminológus szakember közreműködésének eredményeként megjelenik az adott nyelv sajátosságainak figyelembevétele a terminusok (gépi) kinyerésekor, és ezek szempontként vannak jelen az adatbázis szerkezetének kialakításakor is (lásd pl. a szófaj, a nyelvtani nem, a ragozástípus, a rendhagyó formák, a forma és a funkció viszonyának jelölése a walesi *Y Termiadur Addysg* esetében). Minden bizonnyal számos új lehetőséget kínál és új munkamódszert kíván meg a terminológiai adatok gyűjtése során a mesterséges intelligencia igénybevétele, ennek részletei

jelenleg azonban még nem körvonalazódtak kellőképpen.⁵ Több áttekintett portál, terminusbank használja továbbá az adatgyűjtés modern, de nem gépi módszereit is, így élnek például a következő lehetőségekkel: crowd-sourcing űrlap kitöltése, az adatok szerkesztői ellenőrzés mellett való beépítése az adatbázisokba (pl. az ír *Téarma.ie*); MediaWiki platform együttműködés (pl. a finn *Tieteen termipankki*, a szlovák *STD*).

A nemzeti terminológiai portálok és adatbázisok nem szükségszerűen csak terminusgyűjteményeket tartalmaznak, hanem például a terminushasználattal összefüggésben önképzést segítő információs anyagok közreadásával járulnak hozzá a felhasználók terminológiai tudatosságának kiépítéséhez, fejlesztéséhez (lásd pl. a svéd *Rikstermbanken*-en: a terminológiai munkát segítő kiadvány a *Terminologiguiden* almenüpontban; a lett *Termini*-n: a Lett Tudományos Akadémia Terminológiai Bizottságának publikációi a *Publikācijas* almenüpontban; a dán *DanTermBank*-on: terminológiai konferenciák és workshopok előadásainak anyagai a *Publikationer* almenüpontban; a katalán *Cercaterm*-en: terminológiai irányelvek, munkamódszerek a *Criteria terminològics* almenüpontban és a katalán terminológiai központ segítségével elkészült publikációk az *Articles i presentacions* almenüpontban). A tartalom vonatkozásában valamennyi áttekintett terminológiai portál és adatbázis törekszik a megfelelő ISO szabványok kívánalmainak megfelelni (ISO 704:2022 Terminology work – Principles and methods és ISO 860:2007 Terminology work – Harmonization of Concepts and Terms).

A terminológiai adatbázisok esetében azok szerkezetének megtervezése, a más adatbázisokkal való átjárhatóság biztosítása, a morfológiai elemző programok, a szóvégmutato funkció, a konkordanciavizsgálatok, a kulcsszó vagy tárgykör alapján való keresés, az automatikus annotálás és ontológiakészítés lehetőségének beépítése erős nyelvtechnológiai háttérrel feltételez (vö. a walesi *Porth Termau*, az ír *Téarma.ie*, a dán *DanTermBank*). Egy-egy alkalommal terminológia kinyerésére, kezelésére alkalmas online eszközöket, alkalmazásokat (pl. a katalán Termcat központ által fejlesztett *GdT* és *GdTweb* nevű és az ír Gaois kutatócsoport által közreadott *Terminologue* terminológiakezelő szoftverek); okostelefonra tölthető applikációkat (pl. a walesi *Porth Termau*); TBX (TermBase eXchange) fordítói memóriákba tölthető anyagokat (pl. az ír *Téarma.ie*); egyéb formátumokban letölthető anyagokat (pl. a katalán *Cercaterm*) is hozzáférhetővé tesznek a portálok a célközönség (tisztviselők, szakemberek, kutatók,

⁵ A mesterséges intelligencia és annak alkalmazhatósága a terminológiamenedzsment témában nemrégiben tartott kerekasztal-beszélgetés meghallgatható itt: AI and Terminology Management webinar on April 27, 2023, Termweb, <https://www.youtube.com/watch?v=d-paUPPcUeE>

tanulók, fordítók, tolmácsok, szakírók, lektorok, újságírók, szerkesztők és a nagyközönség) számára.

A korszerű nemzeti terminológiai portálok és adatbázisok esetében a keresőfelület, illetve az adatbemutató felület felhasználói célcsoport számára megfelelő beállítási lehetőségeinek kialakítása szintén a lehetőségek között szerepel; a terminológiai információk bemutatásának strukturáltsága, részletessége tekintettel van az előismeretek mélységére, illetve a felhasználói igényekre, célokra; mindez segíti az információfeldolgozást, az értelmezést, és pozitívan befolyásolja a felhasználói elégedettséget (lásd a dán *DanTermBank*). Több alkalommal találkozunk statikus, klaszszikusnak tekinthető keresőfelülettel (pl. a norvég *Termportalen*, a finn *Valter*, a svéd *Rikstermbanken*, az izlandi *Íðorðabankinn*, a lett *Termini*, a horvát *Hrvatski Terminološki Portal*), de van példa a Wikipedia küllemét idéző keresőfelület kialakításra (pl. a finn *Tieteen termipankki*, a szlovák *STD*); sőt, egyes terminusgyűjtemények multimédiás közreadására is (pl. a katalán *Cercaterm* adatbázis *Productes Multimèdia* fülén).

4. Magyar terminológiai portálok és adatbázisok kialakítása

A magyar nyelvű terminológia fejlesztésére irányuló politikai akarat Magyarországon is megfogalmazódott: a kormány által 2014-ben létrehozott Magyar Nyelvstratégiai Intézet (MANYSI), majd a feladatait 2019-től átvevő Magyarországi Kutató Intézet (MKI) programjának része „a nyelv szerkezeti és a nyelvhasználati kutatások terén a különböző szaknyelvek (terminológiák) tudatos fejlesztésének koordinálása, a határon túli és az anyaországi magyar nyelvű terminológia összehasonlító kutatása, összehasonlító terminológiai szótárak összeállítása” (55/2014. (III. 4.) Korm. rendelet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet létrehozásáról. 2. Az Intézet feladatai 4§ 3., valamint az MKI küldetésnyilatkozata az intézet honlapján); a kormányzati támogatottság elvi szinten tehát jelen van.

A fent vázolt európai típusú intézményi háttér lényegében szintén adva van Magyarországon. Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat keretében működő Nyelvtudományi Kutatóközpont (NYTK) feladatai között – stratégiai tervében is – szerepel, egyebek mellett, a magyar nyelvi korpuszok és adatbázisok létrehozása, és az intézetben több évtizede folynak nyelvtechnológiai és korpusznyelvészeti kutatások (lásd pl. Simon–Váradai 2018). A NYTK munkatársai több olyan európai projektben vettek és vesznek részt, amelyeknek vannak terminológiai vonatkozásai, mint pl. a Horizon 2020 keretében megvalósuló META (Multilingual Europe Technology Alliance), amely a gépi fordítás tökéletesítését tűzte ki célul a nyelvtechnológia segítségével (<http://www.nytud.hu/>, META-NET). A Nyelvtudományi Kutatóközponton belül működő Terminológiai Kutatócsoport külső munkatársakat is bevonva jelenleg kiemelt pályázat keretében foglalkozik terminológiastratégiai kérdésekkel.

A 2005-ben a Magyar UNESCO Bizottság támogatásával létrejött Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT) nemzeti/nyelvi szintű terminológiai tanács, amelynek tagjai az ország különböző intézményeiben, szervezeteiben folyó, terminológiával kapcsolatos kutatási és gyakorlati munkálatokat vezető, koordináló terminológus szakemberek. A MaTT kapcsolatot tart fenn a kormányzat, a gazdaság és a közigazgatás intézményeivel, és több nemzetközi szakmai szervezettel is (<http://www.matt.hu/>). A Termini Egyesület a határtalanítási munkálatokban vesz részt, melynek keretében számos, a határon túli magyar régiókban használatos magyar nyelvű terminológiával kapcsolatos kutatási eredmény látott már napvilágot, és több terminológiai szótár is elkészült (Benő et al. 2004; Fazakas–Tódor 2015; a magyar intézményi háttérről lásd még Fóris 2017).

A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén 2011 és 2018 között 41 hallgató végzett Terminológia mesterképzési szakon; a terminológusok képzése a tanszék mellett működő Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport (TERMIK), valamint több állami és magánszervezet szakmai támogatásával folyt (<http://www.kre.hu/nyelveszet/index.php/terminologia>, lásd még Fóris 2022). Hasonló jellegű képzésre a tanszéken a Magyar nyelv és irodalom mesterképzési szak alkalmazott nyelvészet (szakszövegírás, terminológia, tartalommenedzsment) specializációjának keretei között nyílik lehetőség a jövőben.

A magyar terminológiastratégiai kezdeményezések a jogi területen kaptak további folytatást, itt fedezhetünk fel konkrét kezdeményezéseket, párbeszédet, eredményeket. Például az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt., www.offi.hu) azon dolgozik, hogy a jogi és közigazgatási fordítások területén előmozdítsa a terminológiai egységesítést és harmonizációt, ennek érdekében többnyelvű, belső használatú terminológiai adatbázist hoztak létre és kiadványokat jelentettek meg a témában. Az Igazságügyi Minisztérium által fenntartott *Termin* adatbázis (<https://termin.im.gov.hu/>) a magyar jogszabályok jellemző szakkifejezéseit tartalmazza magyarul és angolul; 2017-ben átfogó jogszabályfordítási programot indítottak el (az OFFI-val együttműködésben) azzal a céllal, hogy a magyar jogszabályok angol nyelven is elérhetőek legyenek, a magyar jogszabályok angol nyelvre fordítása során keletkezett terminusokat pedig a *Termin* adatbázisban rögzítették. A jogi-igazgatási területen a Károli Gáspár Református Egyetem Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhelye „Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című projektjével járul hozzá a terminológiastratégiai kérdések megvitatásához, a közelmúltban tartott konferencia anyaga a *Glossa Iuridica* folyóirat 2023/X/3. számában jelenik meg (<https://ajk.kre.hu/index.php/glossa-iuridica>).

Részletesen vagy kevésbé részletesen kidolgozott, korszerű elvek mentén készült újabb terminológiai adatbázisok, terminusgyűjtemények

egyes tárgykörök kapcsán a magyar nyelv vonatkozásában is léteznek, akár digitális (Fóris et al. 2015), akár hagyományos szótárak formájában (Berkáné et al. 2015; Bölcskei et al. 2017). A korábbi időszakból is vannak bőven olyan forrásaink, amelyek kulturális örökségünk őrzésének szándékával a szakszókincs egyes rétegeivel ismertetik meg az olvasót (lásd például a *Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok* című sorozat egyes füzetait: pl. Túri 1980; Bana 1981; Balázs 1982). Több kollégától is hallottuk már, hogy az MTA egyes osztályai, illetve egyetemi tanszékek korábban nagy energiákat fektettek bizonyos szak- és tudományterületek terminológiai szótárainak, szakszógyűjteményeinek létrehozására. Ezeknek egy része elektronikus formában készült, esetleg online is hozzáférhető; adataik, elérhetőségük összegyűjtése nagyon hasznos volna. Ezenkívül több intézmény, cég is megkezdte saját fordítói terminológiai adatbázisa építését, ilyen pl. az OFFI Zrt. által gondozott jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis (*IUSTerm*) és a LEG Zrt. autópári fordítói terminológiai adatbázisa – ezek azonban üzleti okokból nyilvánosan nem hozzáférhetők (vö. Tamás 2019).

Továbbá több olyan európai, illetve európai uniós adatbázis létezik, amely magyar nyelvű anyagot is tartalmaz: pl. az Igazságügyi Minisztérium gondozásában lévő jogi terminológiai adatbázis, a *Termin*; az Európai Unió intézményközi interaktív terminológiai adatbázisa, a *IATE*; az SAP szoftverfejlesztő cég terminológiai adatbázisa, az *SAPterm*. Magyar nyelvű terminológiai anyagot találunk az *EuroTermBank* elnevezésű adatbázisban is, amely az Európai Unió eContent programja keretében készült el. A program eredendően az európai vonatkozású digitális tartalmak online közzétételét, valamint az információs társadalomban, illetve az EU-n belül a valódi nyelvi változatosság megőrzését szorgalmazta. Az adatbázis kialakításával elsősorban az „új” EU-tagországok (Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Lengyelország) terminológiai vonatkozású digitális anyagainak összegyűjtése volt a cél, az Európai Unióba történő beilleszkedésük elősegítésére. A projektet a Tilde elnevezésű lett nyelvtechnológiai cég koordinálta. Az *EuroTermBank* magyar anyaga lényegében a fordítást segítő magyar nyelvpárú két- vagy többnyelvű szakszótárak anyagának digitalizálásával jött létre.

Ujabb projektek is indultak európai szinten az erőforrások koordinálására. Pl. az Európai Bizottság 2015 és 2022 között támogatta az „Európai Nyelvi Erőforrás Koordináció” („European Language Resource Coordination”, ELRC) nevű kezdeményezést, amelynek a célja az volt, hogy hozzájáruljon az Európai Unió nyelvi akadályainak lebontásához, s ezzel közvetve segítse az egységes európai gazdasági térség működését, elsősorban a közigazgatás területén. Középpontjában egy gépi fordító, az eTranslate kifejlesztése állt, ennek részét képezte egy nyelvi és fordítói adatbázis létrehozása, továbbá a már létező nyelvi adatok összegyűjtése a

közszolgálat, a közigazgatás és a kormányzati intézmények számára. A programban 30 európai ország vett részt úgynevezett „Nemzeti kapcsolati pontok”-on keresztül. A honlapon szereplő információk szerint Magyarországot közigazgatási kapcsolattartóként az Igazságügyi Minisztérium Európai Unió és Igazságügyi Együttműködésért Felelős Államtitkársága (Szenthe János) és/vagy a Magyar Nyelvstratégiai Intézet/Magyarságtudató Intézet (MANYSI/MKI, Bódi Zoltán), technológiai kapcsolattartóként pedig az MTA Nyelvtudományi Intézete/Nyelvtudományi Kutatóközpontja (Várad Tamás) képviselte (CEF).⁶ Az ELRC ún. „fehér könyv”-e „AI for a Multilingual Europe. Why Language Data Matters” címmel 2022-ben jelent meg. Az ELRC kezdeményezés egyfajta folytatása a 2023-ban kezdődő, hároméves „Common European Language Data Space” (LDS) program, melynek célja, hogy platformot és piacot teremtsen a soknyelvű, kombinált nyelvi adatok gyűjtésének, létrehozásának, megosztásának és újrahasonosításának.

A már meglévő, különféle típusú terminológiai forrásoknak, a korábbi és újabb terminusgyűjteményeknek, szakszótáraknak az anyagai értelem-szerűen beépíthetők lennének egy magyar nemzeti terminológiai adatbázisba, de minimálisan online fellelhetőségük összegyűjthető és megjeleníthető volna egy magyar nemzeti terminológiai portálon. Jelenleg ugyanis nincs komoly nyilvántartás arról, hogy mely terminológiai szótárak, adatbázisok érhetőek el online formában, nyilvánosan, és hol találjuk meg őket. Korábbi tanulmányunkban (Fóris–Bölcskei 2019a) azt javasoltuk, hogy célszerű lenne ezért egy olyan online felületet létrehozni (pl. az MTA, a Nyelvtudományi Kutatóközpont vagy az MKI honlapján), ahol összegyűjtenék ezeknek a már létező online terminológiai szótáraknak,

⁶ „Az ELRC központja elhatározta, hogy a tavaly novemberben bevezetett eTranslate rendszert megismerteti a nemzeti közigazgatásokkal. Kettős célból: az egyik, hogy tudjanak róla a tagállamok közigazgatási szervei, és használják saját céljaikra a nemzetközi közigazgatási munkafolyamataikban (pl. idegen nyelvű dokumentumok, feljegyzések gyors fordítása, nemzetközi pályázati kiírások, közbeszerzési dokumentumok gyors, áttekintő fordítása stb.); a másik cél, hozzájárulás kérése a fordítómemória bővítéséhez. Azt kell megismertetni és elfogadtatni a közigazgatási szereplőkkel, hogy az eTranslate igen gazdaságos (hisz teljesen ingyenes), igen gyors (szinte azonnali a válaszadási ideje a rendszernek), emberi beavatkozás nélküli gépi fordító rendszer, amely jobb minőséget produkál a nyilvános fordító automatáknál (pl. Google Translate), mert kifejezetten uniós adminisztrációs célra van kifejlesztve. Am ahhoz, hogy a fordítások minősége jó és egyre jobb legyen, egyre többet kell használni, és el kell látni a gépi fordító rendszer fordítómemóriáját nyersanyaggal, nemzeti közigazgatási szövegekkel. Mindezek miatt az ELRC európai roadshow-szerű workshopokat szervez minden tagállamban.” (Bódi Zoltán közlése, 2018. szeptember 3.)

szójegyzékeknek, adatbázisoknak a pontos adatait, s megadnánk a linket, amelyen keresztül az egyes anyagok hozzáférhetőek. Szükséges lenne továbbá az is, hogy a felületen jó kereső működjön, s így kulcsszavak alapján is lehetséges legyen a keresés. E javaslatok megvalósítása is megkezdődött: a Nyelvtudományi Kutatóközpont Terminológiai Kutatócsoportja az *ELKH Kiemelt pályázat SA52/2021: Terminológia* című elnyert pályázata keretében vállalta, hogy összegyűjti és közzéteszi a terminológiastratégia témában már megjelent olyan tudományos írások és adatbázisok adatait, amelyek segíthetik a kormányzat és az illetékes intézmények, kutatóintézetek terminológiai és terminológiastratégiai munkáját és jövőre vonatkozó terveik előkészítését. Ennek keretében az alábbi négy témában állítottak össze bibliográfiát: terminológiastratégiai alapelvek, terminológiai adatbázisok készítése, nyilvános nemzeti terminológiai adatbázisok Európában és a fontosabb nemzetközi terminológiai adatbázisok; nyilvánosan elérhető, magyar nyelvet tartalmazó adatbázisok. Az összegyűjtött lista megtalálható a jelen *Zöld könyv*-ben, a részletes lista magyarázatokkal és további információkkal pedig az NYTK honlapján elérhető (lásd Fóris et al. 2023).

5. Következtetések

Összességében megállapítható tehát, hogy a szakmai, intézményi és személyi feltételek egy, a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterületre kiterjedő nemzeti terminológiai portál, illetve terminológiai adatbázis kialakításához mára Magyarországon is megteremtődtek. A munkát – biztos kormányzati támogatottság és anyagi fedezet mellett – nyilván célszerű lenne minél előbb elkezdni, hiszen a legtöbb európai, közöttük több szomszédos országhoz képest már így is jelentős e téren a lemaradásunk. Az egyes érdekelt intézmények a részfeladatokon akár megosztozhatnak egymással – ebben az esetben viszont érdemes volna a megfelelő koordinációra egy terminológiastratégiai tanácsadó testület létrehozása (ahogy azt a 2019a-es tanulmányban javasoltuk, és ahogy az meg is valósult – ezt lásd a 6. pontban). Egy lehetséges magyar nemzeti terminológiai portál, adatbázis megtervezésekor feltétlenül szükség van a nemzetstratégiaileg, illetve a nemzetgazdaság szempontjából fontos tárgykörök kijelölésére; a piaci igények felmérésére; a kivitelezés sikerességének biztosításához pedig alapvető fontosságú a szakmai és a szaknyelvi tudományos kutatások feltételeinek megteremtése; valamint a terminológiai ismeretek mesterképzésben való folyamatos oktatása.

A tartalom vonatkozásában a magyar nemzeti terminológiai portál és/vagy terminológiai adatbázis kialakításakor bevonhatók lennének a már eddig kiadott terminológiai szótárak, nyilvánossá tett terminológiai adatbázisok anyagai (lásd fent); de szükség lenne egyes tárgykörök esetében terminológiai szótárak létrehozására, megújítására, valamint a terminológiai

adatok különféle módszerekkel történő gyarapítására is (pl. crowdsourcing, wiki alapelvek szerinti, open access megközelítés, Creative Commons licenck alkalmazása).

A magyar nyelvű terminológia megfelelő, igényes használatát segíthetné ezen kívül egy, a terminológiai tudatosságot növelő online kurzus közreadása; illetve további, a magyar nyelvre optimalizált terminuskivonatoló és nyelvi elemző programok kidolgozása is. A felhasználói célcsoport számára megfelelő adattartalom, struktúra, beállítási lehetőségek kialakítása pedig akár kétféle portál-, illetve adatbázis-változat létrehozását is lehetővé tenné: egy kevesebb információt tartalmazó ingyenes változat mellett működhetne egy több releváns információt tartalmazó, bevételt eredményező kereskedelmi változat is.

A nemzeti terminológiai portálok és terminológiai adatbázisok kialakítása, fenntartása és működtetése mögött mindig ott kell, hogy álljon a felismerés, hogy a terminológiai adatbázisok egyben tudástárak is, a tudásmenedzsment hatékony, gyors és megbízható eszközei a modern világban.

6. Záró gondolatok, ajánlások

A 2019-ben megjelent *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* című kötet (Fóris–Bölcskei 2019b) olyan célirányos, összefoglaló tanulmányokat tartalmazott a magyar terminológiastratégia kialakításához, amelyből az egyes szakterületek is kiindulhatnak a későbbiekben. A kötetben megjelent összefoglaló tanulmányban (Fóris–Bölcskei 2019a: 157) az alábbi, közeljövőben elvégzendő feladatokat soroltuk fel:

- A terminológiastratégiai tervdokumentum előkészítése érdekében vitaindító, középtávú (4-10 év) stratégiai tervdokumentum, úgynevezett „Zöld könyv” kiadása. A 38/2012. (III. 12.) Korm. rendelet a kormányzati stratégiai irányításról 38.§-ának értelmében a *Zöld könyv felhívja a figyelmet a terminológiai ágazat, szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezi, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak.*
- Az úgynevezett *terminológiastratégiai tervdokumentum tervezetének* elkészítése.
- *Terminológiastratégiai tanácsadó testület* létrehozása.
- A terminológiastratégiai tervdokumentum tervezetének elkészítése és közzététele nyomán érkezett visszajelzések alapján a részletes dokumentumok: a *terminológiastratégiai tervdokumentum és program* elkészítése.
- A *Magyar Nemzeti Terminológiai Portál* elindítása.
- A *Magyar Nemzeti Terminológiai Adatbázis* megtervezése, költségigényének, személyi és eszközfeltételeinek kidolgozása.

Ezeknek az általános terminológiastratégiai feladatoknak a megvalósítását kezdte meg a Nyelvtudományi Kutatóközpont azzal, hogy az *ELKH Kiemelt pályázat SA52/2021: Terminológia* című elnyert pályázata keretében 2021-ben megalapította a Terminológiai Kutatócsoportot (<https://nytud.hu/kutato-csoport/terminologia-kutato-csoport/kutatasi-terulet>), majd – az ajánlásokat követve – létrehozta a Terminológiastratégiai Tanácsadó Testületet (TTT), célként tűzte ki a Magyar Terminológiai Koordinációs Központ megalapítását, és megjelenteti a jelen kötetet *A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv* címmel.

Megjegyzés: A tanulmány egy korábbi, azonos című írásunk kismértékben átdolgozott, aktualizált változata. A tanulmány első megjelenésének adatai: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea 2019a. Ajánlások a magyar terminológiastratégiához. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 140–162. Ezúton is köszönetünket fejezzük ki a kiadónak, hogy hozzájárulásukat adták a tanulmány bővítéséhez és közzétételéhez.

Szakirodalom

- Ács Judit – Pajkossy Katalin – Kornai András 2017. Digital vitality of Uralic languages. *Acta Linguistica Hungarica / Acta Linguistica Academica* 64/3: 327–345.
- Andrássy György 2017. A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 64–90.
- Balázs Géza 1982. *A kazári népi erdőgazdálkodás munkamenete és szakszókincse*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 17.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Balogh Albert – Földesi Tamás 2008. A minőségügy magyar terminusainak értelmezése. *Magyar Terminológia* 1/2: 243–260.
- Benkő Loránd 1999. *Nemzet és anyanyelve*. Osiris, Budapest.
- Benő Attila – Juhász Tihamér – Lanstyák István 2020. A Termini határtalan szótára. *Magyar Tudomány* 181/2, 153–163. DOI: 10.1556/2065.181.2020.2.2
- Benő Attila – Péntek János (szerk.) 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok*. Gamma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár–Dunaszerdahely.
- Bölcskei Andrea – Fóris Ágota 2022. A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia viszonya, érintkezési pontjai. *Névtani Értesítő* 44: 59–78. DOI: <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.5>

- Bölszkei Andrea 2011. A szabványügy és a magyar nyelv: a szabványosítás online forrásai az információszerezés, a terminológiai munka és az oktatás szolgálatában. *Magyar Nyelvőr* 135/3: 274–285.
- Bölszkei Andrea 2019. A szabványosítás online vetülete: angol nyelvű webhelyek. In: Fóris Ágota – Bölszkei Andrea (szerk.) *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. KRE – L’Harmattan Kiadó, Budapest. 111–135.
- Bana Enikő 1981. *A kispaládi pokróckészítés szakszókincse*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 8.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Cabré, Maria Teresa 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. (Terminology and Lexicography Research and Practice I.) John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- Cabré, Maria Teresa 2001. Importancia de la terminología para la comunicación en las lenguas europeas. *Lingua e stile*. XXXVI/2: 383–394.
- Demeczky Jenő 2008. Terminológia a szoftveriparban. *Magyar Terminológia* 1/2: 189–204.
- ELRC 2022. *AI for a Multilingual Europe. Why Language Data Matters. ELRC White Paper*. European Language Resource Coordination – Connecting Europe Facility, Saarbrücken. <https://lr-coordination.eu/> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter – Bölszkei Andrea (összeáll.) 2023. Terminológiastratégiai bibliográfia. In: Prószéky Gábor (főszerk.) – Fóris Ágota – B. Papp Eszter – Bölszkei Andrea – Lipp Veronika (szerk.) *A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 331–348.
- Fóris Ágota – Bölszkei Andrea 2019a. Ajánlások a magyar terminológiastratégiához. In: Fóris Ágota – Bölszkei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 140–162.
- Fóris Ágota – Bölszkei Andrea (szerk.) 2019b. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Fóris Ágota – Bölszkei Andrea (szerk.) 2019c. *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. KRE – L’Harmattan Kiadó, Budapest.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs. <http://mek.oszk.hu/09200/09278/>
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacsai Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.

- Fóris Ágota 2013. Terminológiai szótárak és adatbázisok tipológiai kérdései. In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 433–437. <http://mek.oszk.hu/11700/11730/>
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai.* Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.
- Fóris Ágota 2020. *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat.* KRE–L’Harmattan Kiadó, Budapest.
- Fóris Ágota 2022. A terminológia mesterszak – hét év jó gyakorlat (2011–2018). In: Navracsics Judit – Bátyi Szilvia (szerk.) *Nyelvek, nyelvváltozatok, következmények II. Fordítástudomány, terminológia, retorika, kognitív nyelvészet, kontrasztív nyelvészet, interkulturális kommunikáció, névtan.* Akadémiai Kiadó, Budapest. https://mersz.hu/hivatkozas/m1020nynyk_171/#m1020nynyk_171
- Híres-László Kornélia – Karmacsí Zoltán – Márku Anita (szerk.) 2011. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász.
- Kiss Jenő 2009. A tudományos nyelvek, az anyanyelv és az értelmiségi elit. *Magyar Tudomány* 2009/1: 67–74.
- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról.* Osiris, Budapest.
- Kornai András 2018. *Nyelvi életképesség a digitális világban.* Elhangzott: Az MTA Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság ülésén, 2018. február 19. http://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/Nyelvi_életkessegeseg_ea_Kornai_Andras_20180219.pdf
- Lanstyák István 2010. A nyelvi problémák típusai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XII/1: 23–48.
- Lanstyák István 2019. Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen.* L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 73–93.
- Lesznyák Ágnes 2010. Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: A IATE. *Magyar Terminológia* 3/2: 161–181.
- Neustupný, Jiří V. – Nekvapil, Jiří 2003. Language Management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning* 4/3–4: 181–366.

- Nilsson, Henrik 2017. *Trendencies in terminology*. Elhangzott: A SLOVKO 2017 – 9th International Conference: NLP, Corpus Linguistics, Terminology, e-Terminology konferencián 2017. október 26-án, Pozsonyban. <https://korpus.sk/~slovak/2017/Nilsson-Henrik-TNC-SLOVKO2017.pdf> (Hozzáférés: 2018. február 18.)
- Novák Barnabás – Tamás Dóra Mária 2013. A svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank, a TermDat. *Magyar Terminológia* 6/2: 207–232.
- Schmitz, Klaus-Dirk 2011. Managing terms in terminology management. *Magyar Terminológia* 4/2: 238–245.
- Sermann Eszter – Tamás Dóra 2013. Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 450–454.
<http://mek.oszk.hu/11700/11730/>
- Sermann Eszter 2021. A *dokumentáció* terminushoz kapcsolódó fogalmak a Cercaterm katalán terminológiai adatbázisban. In: Fóris Ágota – Bölskei Andrea (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások.* KRE – L’Harmattan Kiadó, Budapest. 247–262.
- Simon Eszter – Váradí Tamás 2018. Magyar nyelvtechnológiai infrastruktúra a társadalomtudományok szolgálatában. *Magyar Tudomány* 179/7: 1017–1026.
DOI: 10.1556/2065.179.2018.7.9
- Sólyom Réka 2020. *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések.* KRE – L’Harmattan Kiadó, Budapest.
- Szabómihály Gizella 2005. Nyelvművelés – nyelvertervezés – nyelvi menedzselés. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* VII/4: 67–75.
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities.* UNESCO, Paris.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf>
- Tamás Dóra Mária 2009. A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. *Magyar Terminológia* 2/2: 213–236.
- Tamás Dóra Mária 2019. A IUSterm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis háttérmunkálatainak tapasztalatairól. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században.* Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, Budapest. 260–281.
- Tamás Dóra Mária 2021. Terminológia és dokumentáció a terminológiai adatbázisokban. In: Fóris Ágota – Bölskei Andrea (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások.* KRE – L’Harmattan Kiadó, Budapest. 233–246.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Az anyaország és a külső régiók, a határtalanítás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője.* Gondolat Kiadó, Budapest. 150–163.

- Tóth Pál Péter 2017. Népesedési viszonyok. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 109–136.
- Túri Teodóra 1980. *A kisbéri szíjgyártás szakszókincse*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 3.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Váradai Tamás – Héja Enikő 2011. Multilingual term extraction from parallel corpora – A methodology for the automatic extraction of verbal structures and their translation equivalents. *Magyar Terminológia* 4/2: 226–237.

Források

- 55/2014. (III. 4.) Kormányrendelet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet létrehozásáról. *Nemzeti Jogszabálytár*. <https://njt.hu/jogszabaly/2014-55-20-22> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- A *Glossa Iuridica* folyóirat honlapja. <https://ajk.kre.hu/index.php/glossa-iuridica> (Hozzáférés: 2023. május 30.)
- A *Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa (MaTT)* honlapja. <http://www.matt.hu> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- A *Nyelvtudományi Kutatóközpont* honlapja. <https://nytud.hu/> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- A Nyelvtudományi Kutatóközpont Terminológiai Kutatócsoportjának honlapja. <https://nytud.hu/kutatoscsoport/terminologia-kutatoscsoport/kutatasi-terulet> (Hozzáférés: 2023. május 30.)
- A *Terminológia mesterképzés* leírása a KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszékének honlapján. <http://www.kre.hu/nyelveszet/index.php/terminologia> (Hozzáférés: 2023. május 16.)
- Az *Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda* (OFFI Zrt.) honlapja. www.offi.hu (Hozzáférés: 2023. május 30.)
- AI and Terminology Management*, webinar on April 27, 2023, Termweb, <https://www.youtube.com/watch?v=d-paUPPcUeE> (Hozzáférés: 2023. május 24.)
- AkadTerm – Akadémiskā terminu datubāze*. <http://termini.lza.lv/term.php> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Balogh Albert – Földesi Tamás 2003. *A minőségügy nemzetközi értelmező szótára*. EOQ MNB, Budapest.
- Benő Attila – Becze Orsolya – Erdély Judit – Nagy Zsuzsanna – Ördög-Gyárfás Eszter – Sárosi Mardírosz Krisztina (szerk.) 2004. *Magyar–román közigazgatási szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Berkáné Danesch Marianne (szerk.) – M. Szabó Miklós – Mező András (katonai szakmai szerk.) 2015. *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Zrínyi Kiadó, Budapest.

- Bölskei Andrea – Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.) 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia – Hungarian and International Onomastic Terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest.
- BydTermCymru*. <https://www.gov.wales/bydtermcymru> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- CEF*. <http://www.lr-coordination.eu/hu> (Hozzáférés: 2018. június 5.)
- Cercaterm*. <https://www.termcat.cat/ca/cercaterm> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- The Common European Language Data Space (LDS)*. <https://knowledge-centre-interpretation.education.ec.europa.eu/en/news/common-european-language-data-space> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- DanTermBank*. <https://dtb.cbs.dk/en/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Electropedia: The World's Online Electrotechnical Vocabulary*. <http://www.electropedia.org> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Esterm – Eesti Keele Instituudi mitmekeelne terminibaas*. <http://termin.eki.ee/esterm/> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Euskalterm – Terminologia Banku Publikoa*. <http://www.euskadi.eus/euskalterm/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Evroterm – Multilingual terminology database*. <https://evroterm.vlada.si/evroterm?clang=en> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- EuroTermBank*. <http://www.eurotermbank.com> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Fazakas Emese – Tódor Emese Mária 2015. *Magyar–román oktatásterminológiai szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter – Sermann Eszter (szerk.) 2015. *DictionELI. Lézerterminológiai szótár*. SZTE, Szeged. <http://dictioneli.stepp.hu> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- FranceTerme*. <http://www.culture.fr/franceterme> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Gaois.ie – Gaois Research Group*. <https://www.gaois.ie/en/terminology/fiat/> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Hrvatski Terminološki Portal / Croatian Terminology Portal*. <http://nazivlje.hr/english/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- IATE (Inter-Active Terminology for Europe)*. <https://iate.europa.eu/home> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- IEC Glossary – International Electrotechnical Commission Glossary*. <https://std.iec.ch/terms/terms.nsf/welcome?OpenForm> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Ídordabankinn*. <https://idordabanki.arnastofnun.is/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- ISO 704:2022 Terminology work – Principles and methods. <https://www.iso.org/standard/79077.html> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- ISO 860:2007 Terminology work – Harmonization of Concepts and Terms. <https://www.iso.org/standard/40130.html> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- ISO 16642:2017 Computer applications in terminology — Terminological markup framework. <https://www.iso.org/standard/56063.html> (Hozzáférés: 2023. május 10.)

- ISO 26162-1:2019 Management of terminology resources — Terminology databases — Part 1: Design. <https://www.iso.org/standard/71941.html> (Hozzáférés: 2023. május 10.)
- ISO 26162-2:2019 Management of terminology resources — Terminology databases — Part 2: Software. <https://www.iso.org/standard/71942.html> (Hozzáférés: 2023. május 10.)
- ISO 26162-3:2023 Management of terminology resources — Terminology databases — Part 3: Content. <https://www.iso.org/standard/80464.html> (Hozzáférés: 2023. május 10.)
- Logainm.ie – Placenames Database of Ireland.* <https://www.logainm.ie/en/> (Hozzáférés: 2023. május 16.)
- META-NET – A Network of Excellence forging the Multilingual Europe Technology Alliance.* <http://www.meta-net.eu/mission> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- MSZT – Magyar Szabványügyi Testület.* <https://www.mszt.hu/hu-hu/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- NedTerm.* <http://taalunieversum.org/sectie/nedterm> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Ordabanki – Íslenskrar málstöðvar.* <http://www.ordabanki.hi.is/wordbank/search?changeToWebLanguage=EN> (Hozzáférés: 2018. május 15.)
- Porth Termau Cenedlaethol Cymru / Welsh National Terminology Portal.* <https://termau.cymru/?lang=en> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Rikstermbanken – Sweden’s national term bank.* <https://www.rikstermbanken.se/> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- SAPterm.* https://www.sapterm.com/sap/bc/webdynpro/sap/sterm_webaccess# (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Slovenská terminologická databáza (STD).* https://terminologickyportal.sk/wiki/Hlavn%C3%A1_str%C3%A1nka (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- SNORRE Terminology database.* <https://release.standard.no/en/toppvalg/SNORRE-TERMBASE/Hoyremeny/SNORRE-Termbase/> (Hozzáférés: 2023. május 10.)
- Sprachressourcenportal Österreichs.* <https://sprachressourcen.at/> (Hozzáférés: 2023. május 10.)
- Standards Norway’s Termbase.* <https://termbasen.standard.no/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje.* <http://struna.ihjj.hr/en/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Tearma.ie – The National Terminology Database for Irish.* <https://www.tearma.ie/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- TEPA Term Bank – Collection of special language dictionaries. Finnish Terminology Centre TSK.* <https://termipankki.fi/tepa/en/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Termania.* <https://www.termania.net/> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Termcat – Centre de Terminologia.* <https://www.termcat.cat/en> (Hozzáférés: 2023. május 15.)

- Termau Coleg Cymraeg Cenedlaethol / Coleg Cymraeg Cenedlaethol Terminology Dictionary.* <https://colegcymraeg.ac.uk/en/termau/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- TERMDAT – The terminology database of the Federal Administration.* <https://www.termdat.bk.admin.ch/search> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- A *TERMIK – Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport* honlapja. <https://btk.kre.hu/nyelveszet/index.php/terminologiai-kutato-csoport-termik> (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- Termin – Jogi terminológiai adatbázis.* <https://termin.im.gov.hu/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Termini – Termini.gov.lv. Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls.* <https://termini.gov.lv/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Termini magyar–magyar szótár és adatbázis* (korábbi nevén: *ht-online adatbázis*). <http://termini.nytud.hu/htonline/present.php?action=jelleg> (Hozzáférés: 2023. június 5.)
- Terminologický portál (TP).* <https://terminologickyportal.sk/index.html> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Terminų bankas – Paieška Terminų banke.* <https://terminai.vlkk.lt/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Termportalen.* <https://www.termportalen.no/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Tieteentermipankki – Vetenskapstermbanken i Finland / Bank of Finnish Terminology in Arts and Sciences.* <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:-Etusivu/en> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Valter – Finnish Government Termbank.* <https://valter.sanakirja.fi/> (Hozzáférés: 2023. május 12.)
- Y Termiadur Addysg.* <https://www.termiaduraddysg.cymru/?lang=en> (Hozzáférés: 2023. május 12.)

II. A terminológiastratégia speciális kérdései

KUNA ÁGNES¹ – LUDÁNYI ZSÓFIA²

¹Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék, Budapest

² Nyelvtudományi Kutatóközpont,
Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet,
Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoport, Budapest
kuna.agnes@btk.elte.hu; ludanyi.zsafia@nytud.hu

Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák

1. Bevezetés

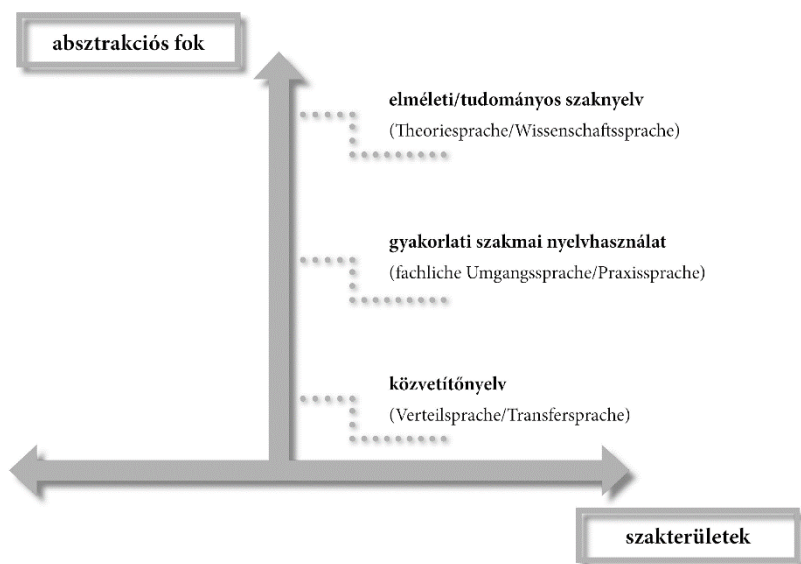
Az orvosi nyelvet (mint általában a szaknyelveket) használati körüknek, nyelvhasználati színtereiknek megfelelően rétegzettség jellemzi. Ez megmutatkozik a szaknyelvek vertikális és horizontális elrendeződésében egyaránt. Ezzel összefüggésben három egymással szorosan összekapcsolódó felhasználói szintről beszélhetünk: a tudományos nyelvről, amelyet elsődlegesen az elméleti meghatározottság jellemez; a szakmai köznyelvről, amely a mindennapi szakmai gyakorlat nyelvhasználatát jelenti; és az ún. közvetítőnyelvről, amely a tudomány, a szakma eredményeit a laikusok felé közvetíti (Roelcke 2002: 13).

Tanulmányunkban ezt a felhasználói rétegzettséget alapul véve mutatjuk be a magyar orvosi szaknyelv terminológiai feladatait érintő problémaköröket. Jelen bevezető (1.) részt követően röviden kitérünk az orvosi szaknyelv néhány általános jellemzőjére (2.), majd bemutatjuk az egyes felhasználói szintekhez köthető, terminológiát érintő főbb problémaköröket (3.). A 4. fejezetben rámutatunk a szaknyelvmenedzselés és a nyelvi ideológiai meghatározottság kapcsolatára, valamint arra, hogy milyen fórumai és feladatai vannak a magyar orvosi szaknyelvnek. Végezetül összegzésként néhány terminológiastratégiai javaslatot fogalmazunk meg (5.).

2. Az orvosi szaknyelv

Minden szaknyelv esetében megfigyelhető egyfajta rétegzettség, amely a szakmai kommunikáció nyelvhasználati színtereivel és felhasználói szintjeivel függ össze. Roelcke (2002) összefoglalásában a szakmai nyelvhasználatot az alábbi horizontális és vertikális felosztás jellemzi (1. ábra).

Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia 2023. Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Proszéky Gábor (főszerk.) – Fóris Ágota – Bölskei Andrea – B. Papp Eszter – Lipp Veronika (szerk.) *A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv.* Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 109–134.
DOI: <https://doi.org/10.18135/term.2023.7>

1. ábra. A szaknyelvek horizontális és vertikális rétegződése (Roelcke 2002: 13)

Az ábrán a vízszintes tengely az egyes szakterületeket, azok széles spektrumát mutatja; míg a függőleges tengely a szakterületen belüli felhasználói szinteket a nyelvhasználat absztrakciós fokával összefüggésben. Itt elkülöníthetjük a laikusok és szakemberek közötti nyelvhasználatot (közvetítőnyelv), a gyakorlati szakmai nyelvhasználatát (szakmai nyelvhasználat), valamint a legmagasabb absztrakciós fokkal jellemezhető tudományos szaknyelvet (elméleti, tudományos szaknyelv). Amikor szaknyelvről beszélünk, sok esetben – szűk értelemben véve – elsődlegesen az utóbbit értjük rajta. Holott a szaknyelvmenedzselés során az egyes feladatok és stratégiák kijelölésekor szükségszerű a rétegzettség figyelembevétele, azokon a területeken kiváltképpen, amelyekben nagyfokú a laikusok bevontsága. Ilyen például a jogi nyelv, a közigazgatás és az oktatás nyelve, valamint az orvosi nyelv is. A szakemberek oldaláról nézve a gyógyítónak kötelessége közérthető módon tájékoztatni a betegeket állapotukról, lehetőségeikről. A másik oldalról: a betegeknek az 1997. évi CLIV törvény alapján (1997. évi CLIV törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.TV>) joga van tudni és érteni, hogy egy terápia során mi történik velük.

Az orvosi nyelv rétegzettsége már a szaknyelv kezdeti szakaszától adatható. Ez szoros összefüggésben áll a gyógyítás gyakorlati és tudományos vonatkozásaival (Taavitsainen–Pahta 2004; Kuna 2011: 44–58),

és kihatással van a terminológiai tervezésre, a szükséges feladatok megfogalmazására is. Hiszen nem beszélhetünk egyetlen, egységes orvosi nyelvről, mindig fontos szerepet kapnak az egyes beszédesemények, nyelvhasználati szinterek, felhasználói szintek. Az *orvosi nyelv* lényegében EGÉSZ A RÉSZ HELYETT metonimikus „címke”-ként foglalja magában mindezt. Beleértve például az orvos-beteg konzultációt, a különböző gyógyításhoz kapcsolódó szövegtípusokat, diskurzusműfajokat (a szövegtípus és a műfaj értelmezéséhez lásd Kuna–Simon 2017), az egyes korokban jellemző terminusokat, az orvostudomány történeti állomásait és alakulástörténetét stb.

A felhasználói szintek szerinti rétegzettség bevonása összhangban áll a szaknyelvkutatás pragmatikai megközelítésével (Fóris 2010a: 436, 2014: 29–30). Ennek értelmében a szaknyelvi kommunikáció éppúgy elmék közötti interakció, mint a mindennapi kommunikáció, amelyben a beszédhelyzet és azok tényezői, az aktivált szövegtípus és az ahhoz kapcsolódó normák központi jelentőséggel bírnak (Bölcskei et al. 2018). Ezek a tényezők pedig a terminológiastratégiai lépések megfogalmazásakor is kiemelkedő szerepet kapnak. A következőkben az orvosi nyelv egyes szintjeihez kapcsolódóan mutatjuk be a főbb jelenségeket, feladatokat.

3. Az orvosi szaknyelv felhasználói szintjei és a terminológiastratégia

3.1. Közvetítőnyelv

A szakma képviselői és a laikusok között szükségszerű a társas cselekvések mentén szerveződő nyelvi érintkezés, amely már az orvoslás korai szakaszától kezdve létrehoz egy sajátos nyelvhasználatot és számos beszédeseményhez kötődő, hagyományozódó cselekvési és nyelvi mintázatot (Keszler 2009; Kuna 2011; Jakusné 2016: 383). Ezekben a társas cselekvésekben jön létre az a fajta nyelvezet, amely a tudomány komplex, sokszor absztrakt jelenségeit, fogalmait és az azokhoz kötődő jelentéseket közérthető módon hozza létre és teszi hozzáférhetővé. A szakemberek és a laikusok közötti kommunikációban az orvosokat „kétnyelvű nyelvhasználóként” is szokták jellemezni, akiknek tudniuk kell a beteg nyelvén és a saját szakmájuk nyelvén egyaránt (Bigi 2016: 43). Ez a fajta kétnyelvűség sokrétű feladat, így sokszor nem könnyű megvalósítani, és esetleges sikertelensége sokszor a betegek elégedetlenségét is magával hozza. Az orvos-beteg kommunikáció elégtelen voltából fakad számos betegjogi per vagy a nem megfelelő terápiahűség (Pilling 2008: 10–11; Youngson 2017). Habár az orvos-beteg viszony, a gyógyító kapcsolat minősége kiemelkedő jelentőségű a gyógyítás kimenetelére nézve is, jelen írásunkban ezzel a komplex viszonytal nem foglalkozunk részletesen (lásd erről pl. Csabai et al. 2009; Bigi 2016; Kuna megj. e.). Tanulmányunkban a téma egy kisebb szeletét van lehetőségünk kiemelni, így kizárólag azokra a

jelenségekre összpontosítunk, amelyek összefogott szaknyelvmenedzseléssel segítik, segíthetik ezen a szinten (is) a szakmai nyelvhasználatot.

A gyógyító-beteg viszonyban egyes társas cselekvések gyakran ismétlődnek, így a hozzájuk kapcsolódó nyelvi jelentésképzés bizonyos mintázatokat mutat, konvencionalizálódik és továbbhagyományozódik. A gyógyítás során létrejövő beszédesemények és szövegtípusok fontos keretét adhatják az egyes felhasználói szinteken jellemző szaknyelvi kérdések vizsgálatának, és ezzel összefüggésben a terminológiastratégiai elvek kialakításában is szerepet játszanak. Az orvos és a beteg között kommunikációban kiemelkedőnek mutatkozik például a dokumentáció nyelve. Kérdésként fogalmazódik meg, hogy a klinikai leletek, zárójelentések mennyiben szólnak a betegnek, és mennyiben más szakembernek, például a házi orvosnak (Mohay 2014; Fogarasi 2018). A mindennapi gyakorlat és a médiában megjelenő hírek is azt erősítik, hogy az orvosoknak több figyelmet kell fordítani arra, hogyan kell beszélni „betegnyelven” (Kun J. 2018). Egy tragikus eset is arra irányítja a törvényhozók figyelmét, hogy a betegnek értenie kell a leletek nyelvét. 2017-ben ugyanis egy nő életébe került az, hogy nem tudta értelmezni a *kontroll p. e.* (azaz 'panasz esetén') rövidítést, így állapota egyre rosszabbra fordult, és csak későn fordult újra orvoshoz.

A betegjogi elvekkel összefüggésben a törvényi háttér kifejezetten támogatja (sőt előírja), hogy a betegek megismerjék és megértsék a saját állapotukra vonatkozó orvosi dokumentáció részleteit. Az erre vonatkozó vizsgálatok azonban azt mutatják, hogy több esetben még a házi orvosoknak is nehézséget jelent a zárójelentéseken található rövidítések és mozaikszók pontos értelmezése. Gondot okoz továbbá, hogy a szaknyelvi gyakorlatban élő rövidítések egy része egyáltalán nem található meg semmilyen nyomtatott vagy internetes forrásban, hanem egy szokásos nyelvhasználati gyakorlatba illeszkedik, továbbá előfordul, hogy szinonim vagy homonim jelentésekben is értelmezhetők (Ludányi 2019a: 45–46; Fogarasi 2018). Ez viszont egyaránt nehezíti az orvos-orvos és az orvos-beteg közötti kommunikációt.

Az interneten fellelhető rövidítéseket tartalmazó listák, amelyek a betegek és a szakemberek tájékozódását is megkönnyíthetik. Ilyen például az *Egészségkalauz* adattára (<https://web.archive.org/web/20170804002239/http://www.egeszsegkalauz.hu/adattarak/orvosi-roviditesek>) és a *Pharmindex* gyűjteménye (<https://web.archive.org/web/20170909115027/https://www.pharmindex-online.hu/adattarak/orvosi-roviditesek>). Találkozhatunk nyomtatott munkákkal is, többek között ilyen összefoglaló írás a 2008-ban megjelent *Orvosi rövidítések nemzetközi gyűjteménye*, amely több mint 10 000 orvosi szakkifejezés rövidítését, továbbá betűszókat, mozaikszókat, azok gyakori és ritkább jelentéseit tartalmazza betűrendben az orvoslás számos szakterületéről (Padurean 2008). Hasonló munka a *Rövidített*

orvosi kifejezések című gyűjtemény (Papp 2014), amely magyar és angol nyelvű kifejezéseket tartalmaz. Az ilyen jellegű munkák és adatbázisok nagyban segítik az egyes rövidítések feloldását, értelmezését, ugyanakkor a gyakorlat azt mutatja, hogy számos egyéni vagy egyes gyakorlatközösségben létező rövidítés él a szakmai nyelvhasználatban még akár egy szűkebb csoport esetében is. Ebben erősített meg egy belgyógyász beszámolója, aki elmondta, hogy hosszas gondolkodás után és a szövegkörnyezet teljes bevonásával sikerült csak megfejtenie a kollégája által gyakran használt, egyéninek mondható *AB* ('antibiotikum') rövidítést. Ezeknek a rövidítéseknek az egységesítése, szabványosítása fontos feladatként fogalmazódik meg a szakmai és a szakmai-laikus kommunikációban egyaránt, amit már az egyetemi oktatásba is érdemes minél erőteljesebben beépíteni.

Az orvos-beteg interakcióban, a dokumentációhoz is kapcsolódóan kiemelkedően fontos szerepet kap az egyes betegségek megértése és kezelése. A 21. században számolhatunk az e-beteg/e-páciens jelenséggel (Meskó 2016: 25–28), azaz olyan betegekkel és online szerveződő közösségekkel, akik internetes fórumokon tájékozódnak, tájékoztatnak, illetve szervezik „önmagukat” betegségükhöz, gyógyulásukhoz kapcsolódóan. Ez kihatással van a gyógyításra, az egészségügy szerkezetének átalakulására, valamint újabb kihívásokat jelent a szakmai-laikus felhasználói szinten a terminológiai kérdéseket illetően is. A gyógyítóknak újfajta szemléletre van szükségük, hiszen a betegek egy része egyre több információt szerez az internetről. Egy amerikai felmérés szerint a betegek 72%-a tájékozódik az egészségére vonatkozó információkról a világhálón (Meskó 2016: 27). Az e-betegek, a „smart páciensek” megjelenése újabb kihívást jelent a gyógyító és a beteg kapcsolatában és kommunikációjában.

A magyar betegek és orvosok által gyakran látogatott oldalak egy jelentős része megtalálható az orvosi szótárak gyűjtőoldalán (<https://orvosszotar.lap.hu>), amely szótárakat, egy- és többnyelvű adattárakat, betegségleírásokat, tanulmányokat stb. tartalmaz egy-egy témában vagy szűkebb szakterületen. Vannak olyan oldalak, ahol egy idegen orvosi kifejezés magyar megfelelőjét találjuk. (Jelen tanulmányban Fóris 2010b alapján idegen szavakon azokat szavakat értjük, amelyeket a nyelvérzék „idegennek érez”, vagyis amelyek hangzás és íráskép alapján nem adaptálódtak a magyar nyelv szavaihoz. Ide sorolhatók a latin vagy nemzetközi műveltségyszavak, szakszavak nagy része.) Például *arthrosis* 'ízületek elfajulása' (<https://www.keresztesattila.hu/orvosi-szavak-ertelmezese-a>). Több esetben a betegség vagy szakkifejezés rövid leírása, magyarázata is szerepel, esetleg kezelési tanácsok is fellelhetők, például *A szív szótárá*-ban (http://www.mnsza.hu/szivbeteg/adattar/sziv_szotara.php).

Az internetes orvos-beteg kommunikáció egy sajátos szövegtípusává váltak „a beteg kérdez, az orvos válaszol” weboldalak, mint például a *WEB-beteg* (<http://www.webbeteg.hu>) és a *Weborvos* (<http://www.weborvos.hu>).

További egészségportálok, pl. a *Betegszoba* (<http://www.betegszoba.hu>) segítenek az egyes betegségekhez kapcsolódó információk összegyűjtésében, rendszerezésében. Számos internetes oldal, pl. a *Webdoki* (<http://www.webdoki.hu>) az orvosok szakmai-tudományos munkáját hivatott segíteni. Tanulmányunkban ezekből csak néhányat emeltünk ki azzal a céllal, hogy felhívjuk a figyelmet arra, hogy a szaknyelvmenedzselés során tekintetbe kell venni a szakmai nyelvhasználat újabb színtereit, diskurzustípusait, amelyek újabb kihívásokat is magukkal hoznak. Az internetes orvosi portálok terjedése, tartalma azt mutatja, hogy nagy igény mutatkozik a tájékozódás ezen módjára, amely az orvosi szaknyelvre is hatással van (Varga 2017).

További fontos tényező, hogy az internetes orvosi oldalak terjedése magával hozza azt a kérdést is, hogy ezek szakmailag mennyire megbízhatóak. A weblapok tartalmazhatnak tájékoztatást az információk forrására vonatkozóan (akár fényképes bemutatkozást orvosokról, más szakemberekről). Továbbá arra is számos példa van, hogy a megbízható tartalmakat egy szakember fogja össze, ilyen pl. a *Webicina* (<http://www.webicina.com>) vagy az *Akut Szakasz* (https://www.facebook.com/akutszakasz/?locale=hu_HU). Ugyanakkor egyre nagyobb mértékben jelenik meg a hiteles egészségügyi információk gyors azonosíthatóságának az igénye. Erre egy példa az *EgészségKommandó* projekt (<https://e-kommando.hu/tag/egeszsegkommando>), amelyben egy egész orvostudományi csoport dolgozik a hiteles weblapok ismérveinek és elveinek a kidolgozásán (Horváth et al. 2018). Szintén kiemelkedő jelentőségű az álhírfelismerő rendszer nyelvi alapú kidolgozása is Németh T. Enikő vezetésével a Szegedi Tudományegyetem, amelynek fejlesztése egészségügyi tartalmakhoz kötődően valósul meg (https://mta.hu/mta_hirei/elindultak-az-akademia-nemzeti-programjai-112597). A hiteles kommunikáció, az internetes tájékoztatás jelentősége mindig is fontos volt, ugyanakkor még inkább megmutatkozott a Covid19-világjárvány ideje alatt, illetve az azt követő időszakban. Így ezeknek és a hasonló projekteknek a jövőben is nagy szerepe lesz az egészségkommunikációban, annak terminológiai menedzselésében.

Az ilyen jellegű folyamatokat, az adatbázisok létrehozását, valamint az egészségügyi kommunikáció regiszterekhez, nyelvi színterekhez kötődő jellegzetességeinek a feltárását támogatják továbbá az egyre nagyobb számban megjelenő, orvosi témához kötődő korpuszok is. Ilyen például az orvosi és biológiai szövegeket feldolgozó *BioScope* (Vincze et al. 2008) és a *Szegedi Medical Korpusz* (SZEMEK), amely orvostudományi szaklapok tanulmányainak szövegeit tartalmazza (Keresztes et al. 2019). Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen készül a *Pannónia Korpusz* részeként egy orvosi alkorpusz is, amely párhuzamos szövegei révén a szakfordítást és a szaknyelvtanítást szolgálja (Robin et al. 2016; Mány 2019). Elkészült továbbá egy tudományos együttműködésen alapuló, közel

hárommillió szövegszós *Covid Corpus*, amely az internetes hírportálok koronavírushoz kapcsolódó terminológiai elemzését teszi lehetővé (Varga et al. 2023). Fontos kezdeményezés a Covid1001 fordítócsoport munkája is, amely 2020 márciusában jött létre önkéntes, interdiszciplináris együttműködésként orvosok, biológusok, gyógyszerészek, fordítók, lektorok közreműködésével. A csoport célként a Covid19-járvánnyal kapcsolatos angol forrásnyelvű hiteles információk, szakirodalmak magyarra fordítását és közzétételét tűzte ki, amelyhez egy több mint 1,7 millió szövegszónyi korpuszt hoztak létre a résztvevők (B. Papp–Somogyi 2022; Mány 2022).

A nagy mennyiségű szövegek szisztematikus, korpusznyelvészeti feldolgozása fontos terminológiai elemzéseket tesz lehetővé, valamint olyan adatbázisok alapjául is szolgál, amelyek a fordítóprogramok és a mesterséges intelligencián alapuló alkalmazások számára is hasznosíthatók.

Az internetes kommunikáció és a korpuszépítés lehetőségei számos más alkalmazott szemponttal bővítik az egészségügyi kommunikáció vizsgálatát. Többek között arra is ráirányíthatják a figyelmet, hogy a páciensek nem mindig az egészségügyi-intézményes, valamint a közéletben használt betegségkonceptiókat részesítik előnyben. Ezen a területen kiemelkedő kutatásnak tekinthető Elena Semino és munkatársainak a vizsgálata (2017, 2018), akik a rákbetegség fogalmi metaforáit írják le különböző egészségügyi diskurzusokban. Eredményeik azt mutatják, hogy a metaforáknak kiemelt szerepük van abban, hogyan gondolkodunk a betegségről, hogyan fejezzük ki fogalmilag és nyelvileg, azaz hogyan keretezzük (*framing*) azt vagy a gyógyulást és az ahhoz való viszonyunkat. A kutatás arra mutat rá, hogy a legjellemzőbb és az intézményes egészségügyi kommunikációban is leggyakoribb HARC metafora mellett vagy helyett számos rákbetegséggel élő más fogalmi keretezést használ (ZENE, UTAZÁS, TERMÉSZET stb.). A kutatási projekt eredményeként egy egész „metaforamenü” készült el a rák fogalmi feldolgozására vonatkozóan (Semino et al. 2017). Továbbá a metaforák szerepére mutat rá az is, hogy az Egyesült Királyságban számos hivatalos intézményi írott dokumentumból tudatos döntésnek köszönhetően kikerült a HARC metafora, és ehelyett az UTAZÁS jelent meg (Cancer Reform Strategy 2007; <http://wp.lancs.ac.uk/melc/videos/>). Hasonló kutatások a magyar páciensek esetében is készültek, amelyek eredményei azonban egyelőre nincsenek hatással a klinikai nyelvhasználatra (Benczes 2023).

A laikus-orvos kommunikáció egy sajátos esetét jelenti, amikor más terület szakembereinek kell feldolgozni az orvosi szaknyelv egyes szövegeit, dokumentumait. Ilyen például a testi sértések láttelele, amelyet a bírósági eljárás során jogi szakembereknek is érteniük és értelmezniük kell. A tudományközi használat miatt ebben a szövegtípusban kötelező, hogy a kórismékben a sérülések típusai és pontos helyei magyar nyelven szerepeljenek (Fogarasi 2016). Erre a legtöbb esetben lenne is lehetőség, mivel

az anatómiai szavak mintegy 50%-ának van egyértelmű és rögzített magyar megfelelője (Varga 2010), mégis az a tapasztalat, hogy az esetek egy részében a látletelekből terminológiai okok miatt a sérülés pontos helye sem meghatározható (Fogarasi 2012; Schneider et al. 2018).

Szintén egyre nagyobb kihívást jelent, és számos terminológiai menedzselési feladat megfogalmazódik a többnyelvűség és az interkulturális kompetenciák fejlesztése terén (az utóbbira vonatkozóan lásd például Csabai et al. 2021). Ez az egészségügyi közegben érinti az élőnyelvi tolmácsolás számos kérdésén túl a medikusok képzését, valamint a többnyelvű dokumentumok elkészítését is, főként az ún. vitális, azaz kulcsfontosságú dokumentumok esetében mint a betegtájékoztatók, beleegyező nyilatkozatok stb. (összefoglalva lásd Horváth 2023).

Összefoglalva elmondható, hogy az orvos-beteg viszonyban alapvetően fontos a betegek teljes körű és érthető tájékoztatása. Terminológiaszempontból tehát érdemes azokat a beszédeseményeket és a hozzájuk kapcsolódó szövegtípusokat kiemelni, vizsgálni és szabványosítani, amelyek ebben nagy szerepet kapnak. Ilyenek például az orvosi dokumentáció szövegtípusai. Megfigyelhető továbbá, hogy a rövidítések és az idegen eredetű szavak az orvosi szaknyelv minden szintjén fontosak, de sok problémát és félreértést is okoznak. Ezek összehangolása alapvető feladat. Ezen túl egyre fontosabb a hiteles információk gyors felismerhetősége és kezelése, valamint a többnyelvű írásbeli és szóbeli kommunikáció számos helyzetének az előkészítése.

Terminológiai szinten az állapítható meg, hogy az orvos-laikus viszonyban kifejezetten fontos szerepet kap, hogy az egyes betegségeknek, szakkifejezéseknek legyen magyar megfelelőjük vagy jól érthető magyarázatuk, amely alapja lehet a tájékozódás egy következő lépésének. Jelenleg számos olyan adatbázis létezik, ahol a betegek tájékozódhatnak, azonban ezek ellenőrzése, összefogása, egységesítése jövőbeli feladatként fogalmazódik meg.

3.2. Gyakorlati szakmai nyelvhasználat

Már az előző alfejezetben is láthattuk, hogy az egyes felhasználói szintek nagyon szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az orvosi dokumentáció nyelve, a rövidítések, a mozaikszók túlzott vagy egyéni használata a gyógyítók egymás közötti szakmai nyelvhasználatát is megnehezítheti, noha azok a gyógyítók aktív szókincsének szerves részei. Bandur (2003: 14) szerint „egy orvos körülbelül 2-300 rövidítést használ aktív szókincsként és még ugyanennyit ért meg adott helyzetben! Gyakori eset, hogy az egyik szakterület művelője nem érti meg egy másik orvosi szakma ott bevett, szaknyelvinek tekintett rövidítéseit”. A rövidítések adatolása és szabványosítása tehát alapvető feladatnak tűnik az orvosi szaknyelv minden szintjén.

A gyógyítók egymás közötti szakmai érintkezését jellemző gyakorlati szakmai nyelvhasználatot nagyban befolyásolja az a beszédesemény, amelyben megvalósul. Ettől függően fonódik szorosabban össze a tudományos vagy a közvetítőnyelvvél (pl. szakmai konzílium, vizit, beutaló). Vannak kifejezetten kötött, konvencionalizált mintákat követő szövegtípusok, mint például a beutaló. A beutaló hivatalos dokumentum, így meghatározott információkat kötelező tartalmaznia. Például: a hivatalos intézményt/rendelőt, a beteg nevét, születési helyét és idejét, címét, tajsámát; az ellátás idejét; a naplósámot; a beutalás helyét, a vizsgálat idejét, a kórelőzményét és az iránydiagnózisát; az orvos nevét, aláírását, pecsétszámát és pecsétjét. Ezenkívül a hivatalosan előírt információkon túl megjelennek a személyközi kommunikációhoz tartozó, erősen konvencionalizálódott megszólító és köszönőformulák például: *T. Ultrahang! /Tisztelt Röntgenosztály! Köszönettel* (Ludányi–Varga 2021: 340–341).

A gyógyítók egymás közötti kommunikációjának egy sokkal kevésbé kötött, sajátos és ritkán kutatott jelensége az orvosi szleng (Bandur 2003; Csiszárík 2017), amely a gyógyítók mindennapi, szóbeli érintkezései során jelenik meg. Ez egyfajta „közös nyelv, közös gyakorlat” elvét mutatja az egymással együtt dolgozók közösségében. A szakszlengek kialakulásának, használatának több oka is lehet. Egyrészt meggyorsíthatja a kommunikációt, így hozzájárul az időbeli hatékonysághoz; másrészt lehetővé teszi a negatív tartalmú szavak helyettesítését a beteg jelenlétében; harmadrészt feszültségoldó hatása is megfigyelhető; továbbá az adott közösségben csoporterősítő hatása is lehet, ahogy ezt Bandur (2003) és Csiszárík (2017) vizsgálata is mutatja (az alábbi példák az idézett szerzőktől származnak). Így az orvosi szlengben megtalálható a rövidítés olykor tréfás becézéssel keveredve (*konzi* ’konzílium, orvosi tanácskozás’; *foncsi* ’fonendoszkóp’; *deku* ’decubitus, felfekvés’; *fundálni, fundizni* ’infúziót adni, infúziót bekötni’; *süfer* ’sürgősségi felvételi részleg’). Gyakorik a kifejezetten humoros vagy laza kifejezések, amelyek közvetlenebb hangulatot teremtenek: *autóstiáska* ’katéterzsák férfibeteg oldalán’; *fívéрке* ’férfi ápoló’; *karácsonyfa* ’infúzió-akasztóállvány’; *tüdőöcsi* ’tüdőödéma’; *asztmakarcsi* ’asthma cardiale’; *sztreptogombóc* ’Streptococcus’; *dizsi, diszko* ’discus hernia’. Megfigyelhetők az eufémizmusok is, amelynek célja a beteg előtti „kíméletes” kommunikáció, illetve a titoktartás, amennyiben szükséges. A társadalmilag negatív megítélésű jelenségeknél gyakori ez a stratégia (*etiles, hidroxilos, potátor, fogyasztó, abúzor, abúzusos* ’alkoholista, függő’), illetve a daganatos betegségeknel is megfigyelhető (*neoplasma, neoplázia, neopl, neop* ’daganat’). A szakszleng nemcsak a gyógyítók szakmai közösségének nyelvhasználatát érinti, hanem a beteggel való kapcsolatépítésben is szerepet kap (Csiszárík 2017: 60), továbbá az orvosok mindennapi interakcióiban is megjelenik (Bandur 2003: 14). Orvosi szlengszótár még nem született, habár a szakszleng funkcióit érdemes

lenne alaposabban megvizsgálni és elemezni. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy az nagyban segíti a gyógyító munka folyamatát. Bizonyos elemei, szerepei már a medikusi képzésben is szerepet kaphatnának (rövidítések, eufemisztikus használat, a gyógyító kapcsolatban betöltött szerepe stb.).

A gyógyítók szakmai nyelvhasználata nagyon komplex jelenség, amelyből mi itt csak néhány jellegzetességet emeltünk ki. Központi jelentőséggel bírnak ezen a szinten is az egyes beszédesemények, azok szabályozottsága és egyéb jellemzői; továbbá a gyakorlatközösségek bevett szokásai. Ezek a gyógyításhoz kötődően alapvető célként fogalmazzák meg, hogy minél jobban és könnyebben értsék meg egymást az együtt dolgozók. Megfigyelhető továbbá, hogy a szakmai nyelvhasználat nagyon szoros kapcsolatban áll a tudományos és a laikus-gyógyító közötti nyelvhasználattal is.

3.3. Elméleti/tudományos szaknyelv

A szaknyelvek legmagasabb absztrakciós fokkal jellemezhető szintje, az ún. elméleti, tudományos nyelvhasználat, amelynek szintén megvannak a jellemző beszédeseményei, diskurzustípusai és a hozzájuk kapcsolódó terminológiai problémái. A tudományos elméleti nyelv körébe sorolható többek között a tudományos előadásoknak, szakírásoknak (tanulmányok, monográfiák stb.), a medicina oktatásának és a többnyelvű fordításnak a szaknyelvi kérdéskörei. Ezzel összefüggésben számos kérdés merül föl. Csak néhányat kiemelve: Hogyan írjuk? Hogyan írjuk helyesen? Hogyan mondjuk? Hogyan ejtsük ki? Hogy magyarisunk? Magyarisunk-e? Hogy van ez más nyelven? Hogyan közvetítem ezt a tudást a többi felhasználói szintre?

Az orvoslás tudományos nyelvének alakulását a mai napig nagyban meghatározza az orvosi terminológia görög–latin eredete, amely több ezer éves hagyományra épül (Magyar 2009). A medicina tudásanyagának nemzeti nyelvű kialakításának az igénye már a 15–17. századtól megfigyelhető, ami fontos alapját képezi a gyógyítás magyar nyelvű tudományos és gyakorlati művelésének (Keszler 2009). A szaknyelv mindenkor szociokulturálisan beágyazott és meghatározott, így annak alakulására alapvető hatást gyakorolnak az egyes korok ismeretei, nézetei és egyéb társadalmi jellemzői (intézményesítés, a tudomány fejlődése, a tudomány „lingua franca”-jának alakulása stb.). Az orvosi terminológia rendszerezésének az igénye már nagyon korán megjelent, és a mai napig fontos feladatként fogalmazódik meg. Az elmúlt 500 évben számos orvosi szójegyzék, egy-nyelvű és többnyelvű szótár jött létre az orvosi terminológia összegyűjtésének és rendszerezésének céljából (az orvosi szakszótárakról összefoglalva lásd Zrínyi et al. 2014). Ez a mai napig fontos feladat maradt, annál is inkább, mivel az orvosi terminológia hatalmasra duzzadt. A 21. századra

az orvosi szaknyelv terminusainak számát hozzávetőlegesen 170 000-re becsülik (~80 000 gyógyszernév, ~10 000 szerv- és testrész megnevezése, ~20 000 szervi funkció, ~60 000 betegségnév). A gyógyító szakemberek és orvostanhallgatók aktív szókincsét pedig körülbelül 6000–8000 szakki-fejezésre teszik a német nyelvben (<https://web.archive.org/web/20220302231007/https://www.lecturio.de/magazin/medizinische-terminologie/?fv=1>). A számok ugyan a német nyelvre vonatkoznak, de valószínűsíthetően a magyar nyelvre is megállják a helyüket hozzávetőlegesen.

Ennek a nagy mennyiségű terminusnak a rendszerezésére, többnyelvű vagy éppen magyar nyelvű megfelelőinek egyértelmű rögzítése alapvető feladat a gyógyítás tudományos és gyakorlati elvárásaival összhangban. Szintén fontos feladatként fogalmazódik meg, hogy ezt a nagy mennyiségű terminust hogyan, milyen elvek mentén írjuk. Ennek megfelelően az elmúlt évtizedekben a szaknyelvi helyesírás az orvosi nyelvben is kiemelkedő jelentőséget kapott (összefoglalva lásd Ludányi 2013).

Az orvosi terminológia görög–latin eredetéből adódóan az írásgyakorlat egyik sarkalatos pontja az idegenes vagy magyaros írásmód közti választás kérdése. A témát már az *Orvosi helyesírási szótár* is tárgyalja (Fábián–Magasi 1992: 9), lefektetve két fontos alapelvet: a befogadó/szöveg-típus szerinti rendező elvet (például a laikusoknak szóló ismeretterjesztő írásokban a magyaros, a tudományos szaknyelvben pedig az idegenes írásmód a javasolt), valamint a köznyelvvé válás szerinti rendező elvet.

A köznyelvhez hasonlóan az orvosi nyelvben is problematikus a különírás-egybeírás területe (pl. Ludányi 2007, 2008, 2019b). Megfigyelhetjük mind a tömörítő, egybeíró, ún. szintetikus tendenciát, mind a mindent külön szóba író, széttagoló, analitikus tendenciát (Kemény 2010). Előbbire példa az egyes állandósult szókapcsolatok (pl. *idegen test*) „intézményesült” használata a szaknyelvben, az „egy fogalom – egy szó” „népi” helyesírási alapelv érvényesítése az írásgyakorlatban, eltérve a helyesírási normától (**idegentest*).¹ Míg a hosszú, többszörös összetételek esetén a szabályok szerinti írásmód helyett inkább a nem normatív, de jobban olvasható írásképet eredményező széttagoló, minden tagot külön szóba író tendencia érvényesül: *nyiroksejtesagyhártyagyulladás-vírus* ~ **nyiroksejtes agyhártyagyulladás vírus*.

További hangsúlyos terület a különféle kötőjelek (kis- és nagyköötjel) használata, különösen azóta, hogy az akadémiai helyesírási szabályzat (AkH.) 12. kiadása szerint a korábban harmadik mozgószabálynak nevezett szabály alkalmazásakor „[a] szaknyelvben bizonyos esetekben nem kifogásolható (az értelem pontos tükröztetése érdekében) a nagyköötjel használata sem” [141. c) pont] (pl. *köldök-symphysis távolság* vagy

¹ A helyesírással foglalkozó szakirodalom konvencióit követve csillaggal jelöljük az akadémiai helyesírási normát nem követő formákat.

köldök-symphysis távolság) (Ludányi 2008). Megemlítjük továbbá az úgynevezett tartozékbetűk, -számok (*hepatitis-A, 5HT-receptor, apoprotein-C2*) (erről lásd Bősze 2006), illetve a rövidítések és mozaikszók helyesírási kérdéseit (erről lásd Ludányi 2019a).

A helyesírás egységesítése már csak amiatt sem kerülhető meg, mert a terminológiai adatbázisok esetén fontos szempont a kereshetőség, ezt pedig óhatatlanul megnehezíti a helyesírási változatosság.

4. A terminológiastratégia ideológiai meghatározottsága

A terminológiastratégia cselekvési tervének első lépéseként az orvosi terminológia tudományos leírásának szükséges megtörténnie, ezt követheti a szociolingvisztikai szemléletű, szisztematikusan gyűjtött élőnyelvi adatokra alapozott nyelvalakítás, a szaknyelvi tervezés (Tolcsvai Nagy 2018: 499), szaknyelvmenedzselés (Lanstyák 2019).

Ahogy általában a nyelvtervezési és minden szervezett nyelvmenedzselési döntésnél, a terminológiai tervezés esetében is számolni kell annak nyelvideológiai meghatározottságával (Nekvapil 2012: 167). Nyelvi ideológiákon olyan – a legtágabb értelemben vett – nyelvvel kapcsolatos gondolatokat, gondolatrendszereket értünk, amelyekkel nyelvi tevékenységek, nyelvvel kapcsolatos döntések helytállósága vagy kifogásolható volta mellett érvelnek (Lanstyák 2017), vagyis értékítéleteket tartalmaznak arra nézve, hogy az adott beszélőközösségben mi számít jónak és rossznak, továbbá meghatározzák, hogy az adott közösség milyen nyelvtervezési lépéseket fog tenni (Cobarrubias 1983; Sándor 2003).

Figyelembe véve az orvosi szaknyelvnek az előző pontokban tárgyalt rétegzettségét, a terminológiastratégiában általános alapelvként a nyelvi pluralizmus (Lanstyák 2017: 33) ideológiáját célszerű érvényesíteni. Minthogy az orvosi szaknyelvnek is számtalan változata van, amelyet más-más szintereken használnak, a szaknyelv egységesítése, a nyelvi és nyelvváltozati sokszínűség visszaszorítása nem lenne szerencsés és valószínűleg lehetséges sem. Ez utóbbi cselekvések alapvető ideológiája a nyelv homogenizmus (Lanstyák 2017: 23). A nyelvi homogenizmus ideológiáját azonban értelmezhetjük szűkebben is, nem a nyelvváltozatokra, hanem az egyes nyelvi formákra nézve. Ha például a 3.1. pontban már tárgyalt rövidítésekre gondolunk (egy terminust többféleképpen rövidítenek), vagy a szaknyelvi írásgyakorlat változatosságára (egy terminust többféleképpen írnak, például egybe, külön és kötőjellel is), illetőleg az *Orvosi helyesírási szótár*-ban (Fábián–Magasi 1992: 11) is említett kevert (hibrid) írásmódra (pl. *haemofília, myelogén*), akkor éppenhogy az egységességre szükséges törekedni, és a pluralista ideológia helyett a homogenizmust választani. A terminológiai harmonizációt tekintve is a nyelvi homogenizmus ideológiájának alkalmazása a kívánatos: a teljes magyar

nyelvterületre érvényes egységes terminológiát lenne célszerű – a lehetséges mértékig – kialakítani (Tolcsvai Nagy 2018: 500).

A szaknyelv rétegzettségéből adódó másik alapvető, érvényesítendő ideológia a nyelvi szituacionizmus (Lanstyák 2017: 37): az az elgondolás, hogy az egyes terminusok megválasztásánál a kontextus kulcsszerepet tölt be. Hiszen nem mindegy, hogy a tudományos szaknyelvről, a gyógyító szakemberek egymás közti gyakorlati szakmai kommunikációjáról, avagy a közvetítőnyelvről van szó. Magától értetődő példa erre az idegen terminus vs. magyar terminus közti választás dilemmája, mert a köznyelvben kevésbé vagy nem ismert idegen szakkifejezés (pl. *appendicitis*) gátolhatja a beteg megértését, így a közvetítőnyelvben célszerű a magyar megfelelőt, a köznyelvben általánosan ismert (szakmailag némileg pontatlan) *vakbélgyulladás* megfelelőt használni. Ezzel szemben a tudományos szaknyelvben az idegen terminus esetleg még pontosabban is kifejezheti a jelentést, márpedig a pontosság a tudományos nyelvhasználat egyik alapkövetelménye. A gyakorlati szakmai nyelvhasználatban is megfelelőbb választás az idegen terminus, ha az könnyebben eszébe jut a gyógyító szakembernek, hiszen ezen a szinten kiemelt fontosságú lehet a kommunikáció meggyorsítása, a munkavégzés időbeli hatékonyságának növelése, hiszen – extrém esetekben – akár emberéletek is múlhatnak ezen. (Az idegen és magyar műszókhoz kötődő ideológiákról bővebben lásd Ludányi 2018.)

A terminusok magyarítása kapcsán érdemes megemlíteni a nyelvi uzualizmus ideológiáját (Lanstyák 2017: 38). A már bevett, a tudományos szakmai nyelvhasználat által szentesített terminusok magyar megfelelőjének megalkotására csak akkor van szükség, ha a köznyelvben azok (még) nem ismertek. Így például nem célszerű az olyan köznyelvié vált terminusok magyarítása, mint például az *asztma*, *allergia*, mert ezek jelentése a laikusok számára is közismert (ezt magyaros helyesírásuk is jelzi).

Az orvosi terminológiastratégiát tekintve végezetül érdemes szólni a vernakularizációról mint meghatározó ideológiáról, amely a magyar orvosi nyelv használatát támogatja a tudományos-szakmai nyelvhasználatban az idegen nyelvvel – a 21. században leginkább az angollal – szemben, természetesen elismerve az utóbbit is mint a tudomány „lingua francá”-ját. A vernakularizáció mint szaknyelvmenedzselési ideológia esetünkben azt jelenti, hogy támogatni szükséges a tudományos orvosi közlemények magyar nyelven történő publikálását, az orvostudomány magyar nyelvű művelését, a magyar nyelvű egyetemi oktatást, továbbá magyar nyelvű tankönyvek és egyetemi jegyzetek készítését (É. Kiss 2004: 171), nem hagyva figyelmen kívül a tudományos kutatással foglalkozó orvosokat érintő angol nyelvű publikációs kényszert (erről bővebben lásd Keresztes 2014).

4.1. A magyar orvosi szaknyelv fórumai

Terminológiastratégián – egyetértve Tolcsvai Nagy Gábornak (2017: 499) az általános nyelvstratégiáról elmondott gondolataival – olyan összetett cél- és cselekvési rendszert értünk, amelynek a szinterei, a tervezői és cselekvői nem alkotnak egyetlen egységes társadalmi intézményt, hanem a szaknyelvet használók közössége a legkülönbözőbb szintereken, fórumokon tevékenykednek. E fejezetben bemutatjuk, hogy melyek azok a fórumok, ahol az orvosi szaknyelv kérdéseivel foglalkoznak.

4.1.1. Egyetemek

Az orvosi szaknyelv kérdéseivel szükségszerűen foglalkoznak az egyetemek orvostudományi karain, hiszen – más szaknyelvektől eltérően – az orvosi nyelv terminológiája a görög–latin nyelvre épül, elsajátításához nélkülözhetetlen a latin nyelv alapszintű ismerete.

A Semmelweis Egyetem orvostanhallgatói az 1. évfolyam 1. félévében kötelező tárgyként tanulják a latin *Orvosi terminológiá-t*, és lehetőségük van az erre épülő kötelezően választható kurzus, a *Szakorvosi terminológia* keretein belül szert tenni alaposabb terminológiai ismeretekre (Fogarasi–Varga 2022, <https://semmelweis.hu/aok/files/2021/10/Tanulm%C3%A1nyi-t%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3-2021-2022.-friss%C3%ADtett-10.07.pdf>). 2002 óta a Semmelweis Egyetem hallgatóinak lehetőségük van a *Magyar orvosi nyelv* kötelezően választható kurzuson belül ismereteket szerezni az orvosi nyelvről és helyesírásról (Bősze 2005). Ehhez oktatási anyag (Bősze 2009) és tételkötet (Bősze 2019a) is készült. Az egyetem Szaknyelvi Intézetének feladata az orvosi, fogorvosi, gyógyszerészeti, egészségügyi, egészségügyi informatikai és konduktori szaknyelvek oktatása (latin–görög terminológia; angol, német, francia, spanyol, olasz, orosz szaknyelv; magyar szaknyelv külföldi hallgatók számára) és a nyelvvizsgáztatás. Az intézet az alábbi nyelvvizsgákra készíti fel a hallgatókat: Profex angol és német egészségügyi és orvosi szaknyelvi, telc angol és német általános nyelvi, telc Medizin német orvosi szaknyelvi, DFP (Diplômes de français professionnel) francia orvosi, üzleti, nemzetközi kapcsolatok és turisztikai szaknyelvi vizsga. Továbbá az intézet feladata az egészségügyi szakfordítók és tolmácsok képzése magyar–angol és magyar–német nyelvpárban. Az intézet minden félévben szervez egészségügyi angol és német nyelvből online tanfolyamot (<https://semmelweis.hu/szaknyelv/nyelvtanfolyam/egeszsegugyi-szaknyelv>).

A Semmelweis Egyetemen oktatott *Magyar orvosi nyelv* kurzushoz hasonló tematikájú tantárgy a Szegedi Tudományegyetemen is létezik *A magyar orvosi nyelv sajátosságai* címen (<https://www.med.u-szeged.hu/download.php?docID=131972>), továbbá az elmúlt években több szaknyelvi témájú kurzus indult a különböző képzéseken: *Műfajok és szövegtípusok az egészségügyben* (szakfordító/kommunikátor szakon),

How to write scientific papers? (PhD-hallgatók kurzusa, élettudományok), *The linguistic aspects of writing a scientific article* (PhD-hallgatók kurzusa, Általános Orvostudományi Kar) (Keresztes 2014).

A Pécsi Tudományegyetem ÁOK Egészségügyi Nyelvi és Kommunikációs Intézetében is folyik szaknyelvoktatás és -kutatás, nemcsak a magyar, hanem a német és az angol orvosi, egészség- és gyógyszerésztudományi szaknyelvé. Az intézet látja el az angol–magyar orvosi szakfordító- és tolmácsolóképzést, valamint az államilag elismert Profex szakmai nyelv-vizsgarendszer működtetését (<http://aok.pte.hu/hu/egyseg/index/60>).

A Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Karának Idegennyelvi Központjában is lehetőségük van a hallgatóknak – a hagyományos, kötelező latinoktatáson túl – orvosi angol (korábban német) nyelvet, illetve latin orvosi terminológiát tanulniuk (https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Oktat%C3%A1s/K%C3%A9pz%C3%A9si%20programok/2022/DE%20K%C3%A9pz%C3%A9si%20program_2022_2023_%C3%81OK.pdf).

Angol–magyar orvosi szakfordítóképzés mind a négy magyarországi orvostudományi egyetemen létezik, négy féléves továbbképzésként. A budapesti és a szegedi egyetemen angol egészségügyi szaknyelvi kommunikátor szakirányú továbbképzés is folyik.

A határon túli magyar nyelvű orvosképzés kapcsán a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemet érdemes megemlíteni, ahol háromnyelvű – román, magyar és angol – oktatás zajlik (<https://www.umfst.ro/hu/home.html>).

4.1.2. Online szótárak, adatbázisok, weboldalak

Számos tematikus weboldal foglalkozik az orvosi nyelv kérdéseivel, ezek közül többet már említettünk a 3.1. fejezetben a közvetítőnyelv tárgyalása során. Itt olyan értelmező-magyarító oldalakra, illetve rövidítés- és mozaikszó-gyűjteményekre térünk ki, amelyek a betegek szaknyelvi tájékozódását segítik. Sőt – ahogy az említett fejezetben már utaltunk rá – a rövidítés-gyűjtemények nem csupán a betegek, hanem a szakemberek tájékozódását is szolgálják, mivel a rövidítések a tudományos szaknyelvben sem mindig egységesek. Az egynyelvű weboldalak mellett léteznek többnyelvűek is (például görög, latin, angol, egyéb), amelyek a szakfordításban és a szaknyelvoktatásban hasznosíthatók. A *super55.com* online orvosi szótár (<http://www.super55.com>) például az egyes magyar nyelvű orvosi kifejezéseknek 15 egyéb nyelvbéli ekvivalensét adja meg, beleértve néhány nem európai, nem latin írásrendszerű nyelvet is, mint például az arab, a kínai és a japán. Mindezek mellett értelmezést is fűz az egyes terminusokhoz, valamint szinonimákat is megad. A *vakbélgyulladásra* például a következőket: *appendicitis*, *féregnyúlvány gyulladás* (sic!), *féregnyúlvány-gyulladás*, *féregnyúlványlob*. A nem normatív helyesírású

(különírt) **féregnyúlvány gyulladás* példája jól mutatja, hogy az ilyen típusú online szótárak anyaga tartalmazhat hibákat, mindentől eltekintve azonban használható eszköz lehet a szakfordításban, a szakmai idegen nyelv tanulásában, tanításában.

4.1.3. Magyar Orvosi Nyelv folyóirat

A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 2001-ben elindult a *Magyar Orvosi Nyelv* című tudományközi folyóirat, az első olyan magyar nyelvű, évente két alkalommal megjelenő kiadvány, amely egy adott szakma nyelvével, nyelvhasználatával, terminológiájával foglalkozik. E folyóirat hatására és részben mintájára született meg 2017-ben a második szaknyelvi folyóirat, a *Magyar Jogi Nyelv*.

A *Magyar Orvosi Nyelv* folyóirat lehetőséget biztosít mindenkinek, aki érintettnek érzi magát a szaknyelv kérdésében, hogy elmondhassa a véleményét. Vagyis – ahogy a főszerkesztői előszóból megtudhatjuk – afféle „nyomtatott nyilvánosság”-ként működik (Bősze 2001: 2). A folyóiratnak ebből a nyitott szemléletéből adódik, hogy szerzői között – szakterületüket tekintve – igen nagy változatosság figyelhető meg: a természettudományok odaláról orvosok, biológusok, kémikusok, mérnökök, a bölcsészettudomány területeiről nyelvészek, orvostörténészek stb. Noha a címben szerepel a „nyelv” szó, a folyóirat műfaja nem nyelvészeti szakfolyóirat, hanem sokkal inkább nyílt fórum, egyfajta összefogó szerepet is kíván betölteni azáltal, hogy az orvosi nyelv ügyében érintett személyek meg tudják vitatni a szaknyelvben felmerülő problémás kérdéseket.

Mindebből egyenesen következik, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* célközönsége sem a szűkebb nyelvész szakma. Ahogy a szerkesztői útmutatóban olvashatjuk, az olvasók több mint 80%-a orvos (Bősze–Kuna 2017: 50).

A folyóiratban az orvosi nyelv történetével foglalkozó írások mellett hangsúlyosak a mai magyar orvosi nyelv főbb stratégiai kérdéseivel foglalkozó cikkek: a „hogyan írjuk” (pl. Bősze 2015) és a „hogyan mondjuk” (pl. Bősze 2017 a *domén* és a *modul* szavak magyarázatáról). A folyóirat elsősorban az elméleti/tudományos szaknyelv terminológiai, nyelvhasználati, helyesírási kérdéseire összpontosít, a gyakorlati szakmai nyelvhasználatot, illetve az orvos-beteg kommunikációt érintő írások ritkábbak (Bandur 2003; Domonkosi 2009; Kuna 2016a, 2017; Csiszárík 2017).

A terminológiastratégia, a szaknyelvmenedzselés kérdésköréhez kapcsolódva a jelenkori tudományos szaknyelv aktuális kérdéseivel foglalkozó írások az alábbi főbb témakörök köré csoportosulnak: 1. a szaknyelvi helyesírás gondozása (grafizáció); 2. az orvosi nyelvi norma kialakítása, a norma rögzítése (standardizáció, kodifikáció); 3. szókincsfejlesztés, szókincsbővítés: az idegen (különösképpen a molekuláris biológia térhódítása miatt tömegével megjelenő angol) terminusok magyar megfelelőinek megalkotása.

4.1.4. Az MTA Orvosi Nyelvi Munkabizottsága (2014–2019)

2014-ben az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságon belül megalakult az Orvosi Nyelvi Munkabizottság Bősze Péter vezetésével (Bősze 2014). A munkabizottság céljait, teendőit a bizottság elnöke a következőképpen foglalta össze.

Egyfelől az orvosi nyelvi norma rögzítése, a helyesírás egységesítése. Ez utóbbinak elengedhetetlen feltétele egy orvosi helyesírási kézikönyv létrehozása, illetve a létező *Orvosi helyesírási szótár* (Fábián–Magasi 1992) átdolgozása, amelynek szóanyagát az orvostudomány fejlődésének következtében folyamatosan bővíteni szükséges. Ez együtt jár azzal is, hogy a helyesírási kodifikáció részeként az orvosi szaknyelv sajátos írás-szabályait és műszavait szükséges beépíteni a számítógépes helyesírás-előíró programokba. Ehhez az orvosi nyelvi norma kérdésköréhez az orvosoknak szóló, gyakorlati nyelvhasználati kézikönyv megírása is hozzátartozik.

Fontos célkitűzése továbbá a bizottságnak az orvosi szakszókincs bővítése, az egyes – főként angol – terminusok magyar ekvivalenseinek megalkotása a közérthető beteg tájékoztatás, valamint a tudományos szaknyelv megújításának, a magyar nyelv versenyképességének megtartása érdekében.

Az orvosi nyelv különféle szempontú vizsgálataihoz elengedhetetlen egy reprezentatív orvosi korpusz összeállítása, amely szintén a bizottság feladatai közé tartozik (Kuna 2016b; Kuna et al. 2017).

2019-ben jelent meg az új orvosi helyesírási kézikönyv (Bősze 2019b), amelynek lektorálásában, a szabályok és a példaanyag áttekintésében a bizottság tagjai aktívan közreműködtek. A helyesírási útmutató megjelenése után, 2019-ben a munkabizottság megszűnt.

5. Összegzés: az orvosi terminológiát érintő fő feladatok

A terminológiasztratégia a szaknyelvet érintő tevékenység legjelentősebb tényezőit, összetevőit tartalmazza: megfogalmazza, hogy mi a kitűzött cél, és melyek a cél eléréséhez szükséges legfontosabb cselekvési és körülménytényezők (Tolcsvai Nagy 2018: 489). A magyar orvosi nyelvet illetően elmondhatjuk, hogy a magyar intézményrendszer meglehetősen kiépült (akadémiai munkabizottság, egyetemek, orvosi szaknyelvi folyóirat, számos orvosi weboldal), de az egyes feladatkörök nem válnak el élesen, részleges átfedésben vannak egymással, vagyis jelenleg hiányzik az összefogott terminológiasztratégia (Fóris 2017). Feltétlenül szükséges lenne összehangolni az egyes feladatokat, az egyes szintek figyelembevételével megszervezni az együttműködési stratégiát.

Mínthogy a szaknyelv az egyes szövegtípusokban működik, alakul, továbbá a köznyelvhez való viszonya is ezek mentén értelmezhető,

alapvető stratégiai feladatnak tűnik az egyes felhasználói szinteken a legfontosabb – a terminológiai szabályozásba bevonható – szövegtípusok kijelölése, azok feldolgozása, tipologizálása.

Így például a laikus-szakmai szinten az orvos-beteg kommunikációban szerepet kapó beszédesemények és szövegtípusok (a dokumentáció szövegtípusai) vizsgálata és szabványosítása képezi az egyik alapvető feladatot.

A szakmai szinteken fontos lehet a gyakorlati szakmai nyelvhasználat alaposabb kutatása, az orvosi szakszleng funkcióinak tüzetesebb vizsgálata, tekintettel annak a gyógyító munkában betöltött szerepére. A tudományos szaknyelv terminusainak rendszerezése, többnyelvű vagy magyar nyelvű megfelelőinek egyértelmű rögzítése is alapvető feladat az oktatás, a fordítás és a (többnyelvű) gyógyítás kívánalmainak megfelelően. Egyre fontosabb szempont a hiteles információk felismerhetőségének megteremtése, valamint a többnyelvű, multikulturális közegben a megbízhatóság nyelvi-kommunikatív szempontjainak minél teljesebb körű biztosítása. Éppúgy jelentős nyelvmenedzselési feladat a helyesírásuk egységesítése. Továbbá érdemes kijelölni, hogy melyek azok az alapvető nyelvi ideológiák, amelyek érvényesítése az egyes terminológiai tervezési lépéseknél a leghatékonyabb.

A rövidítések és a mozaikszók kérdése az orvosi szaknyelv minden felhasználói szintjén jelen van, és sok esetben megértésbeli nehézséget okoznak. Ezen a területen tehát szükségszerű lenne a terminológiai egyértelműsítés, szabványosítás és az egyes rövidítések nyilvános, online adatbázisba foglalása és az egyetemi oktatásba való gyakorlati bevonása.

Fontos kiemelni, hogy az említett terminológiastratégiai kérdések nem fedik le az összes nyelvmenedzselési feladatot az egészségügyi kommunikáció területén. Továbbá arra is rávilágítanak, hogy az ezekkel való foglalkozás mindenképpen tudományos együttműködést kíván meg.

Megjegyzés: A tanulmány egy korábbi írás átdolgozott, aktualizált változata. A tanulmány eredeti megjelenési helye: Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia 2019. Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 120–139. Ezúton is köszönetünket fejezzük ki a kiadóknak, hogy hozzájárultak a tanulmány aktualizálásához és közléséhez.

Szakirodalom

- B. Papp Eszter – Somogyi Zoltán 2022. Kollaboratív terminológiai munka a Covid1001 önkéntes szakfordítói csoportban. In: Navracsics Judit – Bátyi Szilvia (szerk.) *Nyelvek, nyelvváltozatok, következmények II.* Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634548607>
- Bandur Szilvia 2003. „Dokiduma” – az orvosi szlengről. *Magyar Orvosi Nyelv* 3/1: 13–15.
- Benczes, Réka 2023. Not a battle to be won: Metaphorical conceptualizations of breast cancer among Hungarian patients. Talk held at *Semmelweis Medical Linguistics Conference*. 2–3 June 2023, Budapest.
- Bigi, Sarah. 2016. *Communicating (with) Care. A Linguistic Approach to the Study of Interactions in Chronic Care Settings*. IOS Press, Amsterdam.
- Bölcseki Andrea – Szoták Szilvia – Kuna Ágnes 2018. Szaknyelvi kommunikáció, terminológia: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.) *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. MANYE – Tinta Könyvkiadó – Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 141–152.
- Bősze Péter – Kuna Ágnes 2017. Szerzőink figyelmébe. Útmutató a kéziratok szerkesztéséhez. *Magyar Orvosi Nyelv* 17/1: 50–52.
- Bősze Péter 2001. Visszapillantás és bevezető gondolatok. *Magyar Orvosi Nyelv* 1/1: 1.
- Bősze Péter 2005. A „Magyar orvosi nyelv”: egy éledő új tantárgy a Semmelweis Egyetem Általános Orvosi Karán és a Doktori Iskolában. *Magyar Orvosi Nyelv* 5/1: 2–6.
- Bősze Péter 2006. Tartozékbetűk, tartozékszámok és tartozékmagyarázók az orvosi-biológiai irodalomban. *Magyar Nyelvőr* 131/2: 151–162.
- Bősze Péter (szerk.) 2009. *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Bősze Péter 2014. Megalakult az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság Orvosi Nyelvi Munkabizottsága. *Magyar Orvosi Nyelv* 14/2: 116–120.
- Bősze Péter 2015. A szaknyelvi csoportnevek írása a magyar orvosi nyelvben – javaslat megvitatásra. Hozzászólók: Berényi Mihály, Keszler Borbála, Kovács Éva, Kuna Ágnes, Laczkó Krisztina, Ludányi Zsófia. *Magyar Orvosi Nyelv* 15/1: 47–71.
- Bősze Péter 2017. *Domain, motíff, module* és a *-mer* utótagú kifejezések. Hozzászólók: Berényi Mihály, Ludányi Zsófia, Miklódy Dóra, Papp Eszter, Szabó T. Attila, Uray Katalin, Varga Csaba. *Magyar Orvosi Nyelv* 17/1: 39–44.
- Bősze Péter 2019a. *Magyar orvosi nyelv. Egyetemi tételkötet*. Medicina Kiadó, Budapest.

- Bősze Péter 2019b. *Magyar orvosi nyelv. Helyesírási útmutató*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Cobarrubias, Juan 1983. Ethical issues in status planning. In: Cobarrubias, Juan – Joshua Fishman (szerk.) 1983. *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Mouton, Berlin–New York–Amsterdam. 41–85.
- Csabai, Márta – Kuna, Ágnes – Látos, Melinda – Lucza, Lilla – Barabás, Katalin – Papp-Zipernovszky, Orsolya 2021. *Developing knowledge, attitudes and skills about Medically Unexplained Physical Symptoms and Intercultural Communication. E-Learning Modules for Medical Education*. (<http://mups-music-learn.eu>). (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- Csabai Márta – Csörsz Ilona – Szili Katalin 2009. *A gyógyító kapcsolat élménye. Kézikönyv és oktatólemez a kapcsolati készségek fejlesztéséhez*. Oriold és Társa Kiadó, Budapest.
- Csiszárík Katalin 2017. Kórházi szleng. Egy mozgásszervi rehabilitációs osztály szlengje. *Magyar Orvosi Nyelv* 17/2: 58–60.
- Domonkosi Ágnes 2009. Változó szabályok, bizonytalan szokásrend. Nyelvhasználati szabályszerűségek és bizonytalanságok a megszólítás, a kapcsolattartás és a levelezés területén. *Magyar Orvosi Nyelv* 9/2: 56–64.
- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Fábián Pál – Magasi Péter (főszerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest.
- Fogarasi Katalin – Varga Éva Katalin 2022. Szaknyelvoktatás nulláról? Gyakorlatorientált szaknyelvi kurzusok a Semmelweis Egyetemen. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 22/1: 22–39.
- Fogarasi Katalin 2012. *Limited Forensic Assessability of Soft Tissue Injuries. Contrastive Terminological Analyses of Hungarian, Austrian and German Medical Diagnostic Reports*. PhD Dissertation. University of Pécs, Pécs.
- Fogarasi Katalin 2016. Anatómiai terminusok használatának problémái látletei sérülésleírásokban. In: Reményi Andrea Ágnes – Sárdi Csilla – Tóth Zsuzsa (szerk.) *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 322–332.
- Fogarasi Katalin 2018. A diagnózis jelentése és jelentősége a beteg szemszögéből. In: Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.) *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*. SZAK Kiadó, Bicske. 774–804.
- Fóris Ágota 2010a. A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. *Magyar Nyelv* 106/4: 424–438.
- Fóris Ágota 2010b. A terminusalkotás módszerei és elvei: „magyarítás”, fordítás vagy szóalkotás? In: Zimányi Árpád (szerk.) *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. A XIX. MANYE Kongresszus előadásai. Eger, 2009. április 16–18. (A MANYE Kongresszusok előadásai 6.) MANYE – Eszterházy Károly Főiskola, Székesfehérvár–Eger. 182–190.*

- Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok és szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 27–36.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Budapest. 126–134.
- Horváth Ágnes 2023. Betegbiztonság és hatékony kommunikáció multikulturális és többnyelvű egészségügyi intézményekben – Nemzetközi jó gyakorlatok hazai adaptálásának lehetőségei. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 1. különszám. 5–34.
- Horváth Tamás – Matics Katalin – Meskó Bertalan 2018. Rendszer az egészségügyi weboldalak hitelesítésére. *Orvosi Hetilap* 159/13: 511–519.
- Jakusné Harnos Éva 2016. A szaknyelvi szövegek tipologizálásának lehetséges szempontjai. In: Besznay Rita (szerk.) *Porta Lingua 2016. A szaknyelv rétegződése a szakmában, az oktatásban és a kutatásban*. SZOKOE, Budapest. 381–390.
- Kemény Gábor 2010. A szintetikus és az analitikus tendencia érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban. In: Kemény Gábor. *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 107–119.
- Keresztes Csilla – Borda Bernadett – Vincze Veronika 2019. Mi derül ki a SZE-MEK-ből? Egy magyar nyelvű orvosi korpusz morfológiai sajátosságai. In: Besznay Rita (szerk.) *Interdiszciplináris megközelítések a szaknyelvtanításban és -kutatásban. Cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvtanításról és -kutatásról*. (Porta Lingua 2019.) SZOKOE, Budapest. 97–109.
- Keresztes Csilla 2014. Közölj vagy elveszel. Publikáljunk, de melyik nyelven/nyelveken és hogyan. In: Bocz Zsuzsanna (szerk.) *Porta Lingua 2014. Szaknyelvi regiszterek és használati színterek*. SZOKOE, Budapest. 109–121.
- Keszler Borbála 2009. A magyar orvosi nyelv története. In: Bősze Péter (szerk.) *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest. 87–118.
- Kun J. Viktória 2018. „Magának már úgysincs szüksége a méhére”. Durván beszélnek az orvosok a betegekkel Magyarországon, de miért hiányoznak a gyógyító szavak? *168 óra*, 2018. jan. 10. <http://168ora.hu/itthon/maganak-mar-ugysincs-szuksege-a-mehere-durvan-beszelnak-az-orvosok-a-betegekkel-magyarorszagon-de-miert-hianyoznak-a-gyogyito-szavak-15075>
- Kuna Ágnes – Kocsis Zsuzsanna – Ludányi Zsófia 2017. A Magyar orvosi nyelv 16–17. századi alkorpusza. Tervezet, átirás, annotálás. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.) *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*. SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 239–253.

- Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia 2019. Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 120–139.
- Kuna Ágnes – Simon Gábor 2017. Műfaj, szövegtípus, szövegfajta. Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban. *Magyar Nyelv* 113/3: 257–275.
- Kuna Ágnes 2011. *A 16–17. századi magyar nyelvű orvosi recept szövegtipológiai és pragmatikai vizsgálata funkcionális-kognitív keretben*. PhD-értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- Kuna Ágnes 2016a. Hogy tetszik lenni? Hogy vagyunk, hogy vagyunk? A közélet nyelv stratégiai az orvos-beteg találkozásokon. *Magyar Orvosi Nyelv* 16/2: 75–79.
- Kuna Ágnes 2016b. A Magyar Orvosi Nyelv Korpusza. *Magyar Orvosi Nyelv* 16/1: 26–30.
- Kuna Ágnes 2017. „Dokiduma – betegbeszéd”. Mit mond az orvos, és mit ért a beteg? *Magyar Orvosi Nyelv* 17/2: 96–97.
- Kuna Ágnes 2022. Az orvos-beteg kommunikáció kutatása és a nyelvészet. In: Deme Andrea – Kuna Ágnes (szerk.) *Tanulmányok a nyelvészet alkalmazásainak területéről*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 41–71.
- Kuna Ágnes megj. e. *Az orvos-beteg kommunikáció nyelvészeti elemzése. Elmélet, gyakorlat, módszer*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Lanstyák István 2017. Nyelvi ideológiák (általános tudnivalók és fogalomtár). (2017. 05. 31-ei verzió.) http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf (Hozzáférés: 2023. június 2.).
- Lanstyák István 2019. Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt, Budapest. 73–93.
- Ludányi Zsófia – Varga Éva Katalin 2021. A szemészeti dokumentáció jellegzetességei. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Tartalomefejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 327–360.
- Ludányi Zsófia 2007. A külön- és egybeírás kérdései a magyar orvosi nyelvben. *Magyar Orvosi Nyelv* 7/1: 27–33.
- Ludányi Zsófia 2008. Kötőjel vagy nagyköötjel? A harmadik mozgósabályos alakulatok helyesírásának buktatói. *Magyar Orvosi Nyelv* 8/2: 64–67.
- Ludányi Zsófia 2013. *A mai magyar orvosi helyesírás*. PhD-értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- Ludányi Zsófia 2018. Idegen szavakkal és nyelvi formákkal kapcsolatos nyelvi ideológiák vizsgálata orvosok és orvostanhallgatók nyelvről szóló vélekedéseiben. In: Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.) *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*. SZAK Kiadó, Bicske. 757–773.

- Ludányi Zsófia 2019a. Rövidítések a magyar orvosi nyelvben: szemészeti kórlapok rövidítéseiről és helyesírásukról. In: Ludányi Zsófia: *Szabályok, normák, nyelvszokás. Tanulmányok a köznyelvi és szaknyelvi helyesírás és nyelvalkítás köréből*. Líceum Kiadó, Eger. 37–51.
- Ludányi Zsófia 2019b. A szótagszámlálás szabálya az orvosi helyesírásban, különös tekintettel az idegen prefixumos összetételekre. In: Ludányi Zsófia. *Szabályok, normák, nyelvszokás. Tanulmányok a köznyelvi és szaknyelvi helyesírás és nyelvalkítás köréből*. Líceum Kiadó, Eger. 22–36.
- Magyar László András 2009. Az európai orvosi nyelv története. In: Bősze Péter (szerk.) *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest. 73–86.
- Mány Dániel 2019. Az orvosi eufemizmusokról angolról magyarra fordított betegtájékoztatók tükrében. *Fordítástudomány* 21/1: 76–88.
- Mány Dániel 2022. Információátadás és érzelmi dimenzió az orvosi szakfordításban. *Fordítástudomány* 24/1: 72–86.
- Meskó Bertalan 2016. *Az orvoslás jövője. Ember és technológia*. HVG Könyvek Kiadó, Budapest.
- Mohay Zsuzsanna 2014. Mennyit ért a beteg a zárójelentésből? Gondolatok a kardiológiai rehabilitáció szaknyelvéről. In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 161–170.
- Nekvapil, Jiří 2012. Some thoughts on “noting” in language management theory and beyond. *Journal of Asian Pacific Communication* 22/2: 160–173.
- Padurean, Adrian 2008. *Orvosi rövidítések nemzetközi gyűjteménye*. Zafir Press, Budapest.
- Papp Tibor 2014. *Rövidített orvosi kifejezések gyűjteménye*. Novum Publishing Gmbh, Neckenmarkt.
- Pilling János 2008. *Orvosi kommunikáció*. (2. kiadás.) Medicina Kiadó, Budapest.
- Robin Edina – Dankó Szilvia – Götz Andrea – Nagy Annamária Lilla – Szegh Henriett – Török Gabriella – Zolczer Péter 2016. Fordítástudomány és korpuszku-tatás: bemutatkozik a Pannónia Korpusz. *Fordítástudomány* 18/2: 5–26.
- Roelcke, Thorsten 2002. Fachsprache und Fachkommunikation. *Der Deutschunterricht* 54/5: 9–20.
- Sándor Klára 2003. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer Ferenc – Siptár Péter (szerk.) *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 381–409.
- Schneider, Philipp – Patonai Zoltán – Péter Gergely – Fogarasi Katalin 2018. Testi sértés vagy emberölési kísérlet? Pontatlan orvosi szakkifejezések használatának hatása a büntetőeljárás kimenetelére. *Belügyi Szemle* 66/9. 147–163. DOI: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.9.8>
- Semino, Elena – Demjén, Zsófia – Demmen, Jane 2018. An integrated approach to metaphor and framing in cognition, discourse, and practice, with an application to metaphors for cancer. *Applied Linguistics* 39/5. 625–645. DOI: <https://doi.org/10.1093/applin/amw028>

- Semino, Elena – Demjén, Zsófia – Hardie, Andrew – Payne, Sheila – Rayson, Paul 2017. *Metaphor, Cancer and the End of Life. A Corpus-Based Study*. Routledge, New York. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315629834>
- Tolcsvai Nagy Gábor 2018. Tervezés, (ön)értelmezés, fenntartás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 487–507.
- Taavitsainen, Irma – Pahta, Päivi (eds.) 2004. *Medical and scientific writing in late medieval English*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Varga Éva Katalin 2010. Tükörjelenségek az anatómiai nevekben. In: Parapatits Andrea (főszerk.) *Féltűn 6. Az ELTE hatodik Féltűn konferencia kiadványa*. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/10831/8069/1/T%3%bck%3%b6rjelens%3%a9gek%20az%20anat%3%b3miai%20nevekben_VARGA.pdf
- Varga Éva Katalin 2017. Mit jelent a diagnózis? In: Szente Gábor – Szvath-Vecsera Dóra – Dombi Judit (szerk.) *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok. A MANYE XXVI. kongresszusának absztraktkötete*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 60–61.
- Varga Éva Katalin – Márton Emese – Indig Balázs – Sárközi-Lindner Zsófia – Palkó Gábor 2023. Erdélyi és anyaországi orvosi terminológia pandémia idején. *Alkalmazott Nyelvtudomány 2023/1. különszám*: 76–95.
- Vincze, Veronika – Szarvas, György – Farkas, Richárd – Móra, György – Csirik, János 2008. The BioScope corpus: annotation for negation, uncertainty and their scope in biomedical texts. *BMC Bioinformatics* 9/11: 1–9.
- Youngson, Robin 2017. *Együttérző gyógyítás. Szemléletváltás az orvoslásban*. HVG, Budapest.
- Zrínyi, Andrea – Fogarasi, Katalin – Meiszter, Erika 2014. Die Fachlexikographie der Medizin in Ungarn. In: Muráth, Judit (ed.) *Hungarian lexicography III. LSP Lexicography*. (Lexikográfiai füzetek 7.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 303–324.

Források

1997. évi CLIV törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.TV>
(Hozzáférés: 2023. június 2.)
- A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem honlapja.
<https://www.umfst.ro/hu/home.html> (Hozzáférés: 2023. június 5.)
- A szív szótára. http://www.mnsza.hu/szivbeteg/adattar/sziv_szotara.php (Hozzáférés: 2023. június 2.)
- AkH. = Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- AKUT Szakasz. https://www.facebook.com/akutzszakasz/?locale=hu_HU (Hozzáférés: 2023. május 30.)
- Általános orvos szak tanterve. Debreceni Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, 2022/2023. https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Oktat%C3%A1s/K%C3%A9pz%C3%A9si%20programok/2022/DE%20K%C3%A9pz%C3%A9si%20program_2022_2023_%C3%81OK.pdf (Hozzáférés: 2023. június 2.)
- Általános orvos szak tanterve. Szegedi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, 2022/2023. <https://www.med.u-szeged.hu/download.php?docID=131972> (Hozzáférés: 2023. június 5.)
- Betegszoba. Megelőzés, gyógyulás, wellness. <http://www.betegszoba.hu/> (Hozzáférés: 2023. június 2.)
- Egészségkalauz. <https://web.archive.org/web/20170804002239/http://www.egeszsegkalauz.hu/adattarak/orvosi-roviditesek> (Archivált hozzáférés, aktualizálva: 2023. június 7.)
- EgészségKommandó. <https://e-kommando.hu/tag/egeszsegkommando/> (Hozzáférés: 2023. május 2.)
- Elindultak az Akadémia nemzeti programjai. https://mta.hu/mta_hirei/elindultak-az-akademia-nemzeti-programjai-112597 (Hozzáférés: 2023. május 31.)
- How we talk about cancer, and why it matters? <http://wp.lancs.ac.uk/melc/videos/> (Hozzáférés: 2023. július 5.)
- Magyar Orvosi Nyelv. <https://orvosinyelv.hu/> (Hozzáférés: 2023. július 3.)
- Medizinische Terminologie: Die Sprache der Mediziner. 22 Februar 2018. <https://web.archive.org/web/20220302231007/https://www.lecturio.de/magazin/medizinische-terminologie/?fv=1> (Archivált hozzáférés, aktualizálva: 2023. június 7.)
- Orvosi szavak értelmezése. <https://www.keresztesattila.hu/orvosi-szavak-ertelmezese-a/> (Hozzáférés: 2023. június 2.)
- Orvosi szótár. <http://www.super55.com> (Hozzáférés: 2023. június 5.)
- Orvosi szótárak gyűjtőoldala. <https://orvosiszotar.lap.hu/> (Hozzáférés: 2023. június 2.)
- PharmindeX. <https://web.archive.org/web/20170909115027/https://www.pharmindex-online.hu/adattarak/orvosi-roviditesek> (Archivált hozzáférés, aktualizálva: 2023. június 7.)
- PTE ÁOK Egészségügyi Nyelvi és Kommunikációs Intézet. <http://aok.pte.hu/hu/egyseg/index/60> (Hozzáférés: 2023. június 2.)
- Semmelweis Egyetem Szaknyelvi Intézet. <https://semmelweis.hu/szaknyelv/nyelvtanfolyam/egeszsegugyi-szaknyelv/> (Hozzáférés: 2023. június 5.)
- Tanulmányi tájékoztató. Általános orvos mesterképzési szak egységes, osztatlan képzés. Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, 2021/2022. <https://semmelweis.hu/aok/files/2021/10/Tanulm%C3%A1nyi-t%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3-2021-2022.-friss%C3%ADtett-10.07.pdf> (Hozzáférés: 2023. június 5.)

WEBbeteg. <http://www.webbeteg.hu> (Hozzáférés: 2023. június 2.)

Webdoki. Magyarország vezető orvosi portálja. <http://www.webdoki.hu> (Hozzáférés: 2023. június 2.)

Webicina. <http://www.webicina.com> (Hozzáférés: 2023. június 2.)

WebORVOS. Online egészségügyi magazin. <http://www.weborvos.hu> (Hozzáférés: 2023. június 2.)

NÉMETH GABRIELLA^{1,2} – SZOTÁK SZILVIA^{1,3}

¹Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) Zrt., Budapest

² Budapesti Metropolitan Egyetem,
Nemzetközi Tanulmányok és Politikatudományok Intézet, Budapest

³ Budapesti Metropolitan Egyetem,
Marketing és Kommunikációtudományi Intézet, Budapest

titkarsag@offi.hu; szotak.szilvia@offi.hu

Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései

1. Bevezetés

A stratégia a 21. században divatszóvá vált. Anélkül, hogy a stratégia definíciójának ismertetésébe bocsátkoznánk, egy adott témára vonatkozóan a problémák feltárását, hosszú távú, alaposan átgondolt cselekvési tervet, a megvalósítás folyamatos kontrollját, az eredmények visszacsatolását és tudatos gondolkodást értünk alatta (vö. Bechmann 1981, idézi Tolcsvai Nagy 2017: 37). A stratégiaalkotás tehát egy összetett, a múlt eredményeire támaszkodó, a jelen helyzetet feltáró, ugyanakkor jövőbe mutató tevékenység, amely áthatja a szervezetek, a társadalom stb. működtetését, egymással összehangolt szándékok, döntések rendszere, amelyben az adott cél eléréséhez szükséges folyamatok vagy lépések is meghatározásra kerülnek. Az egyes állami stratégiaalkotások során speciális előírásokat is be kell tartani (lásd 38/2012. (III. 12.) Kormányrendelet a kormányzati stratégiai irányításról).

Az igazságügyi nyelvhasználatot érintő nyelvstratégiai kérdésekről való gondolkodás a nyelvészek és jogászok körében nem új keletű. A vissza-visszatérően felmerülő dilemmák részben azonosak, ezek közül az egyik, hogy vajon az igazságügyi nyelvhasználatot keretbe foglaló nyelvstratégiát önállóan vagy inkább egy egyetemes magyar nyelvstratégia részeként képzeljük-e el. A szerzők válasza az, hogy egy igazságügyi nyelvstratégiára a digitalizáció korában is szükség van, azonban azt nem elszigetelten, hanem egy komplex, 21. századi általános nyelvstratégia részeként volna érdemes megalkotni. Helyét az átfogó magyar nyelvstratégiai dokumentum azon fejezetében képzeljük el, amely az állam és nyelv kapcsolatával, azon belül a szaknyelvek jövőjével foglalkozik. Ahogy az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda egykori kiváló fordítója megfogalmazta, a „szaknyelvek fejlettsége általában egy adott társadalom

Németh Gabriella – Szoták Szilvia 2023. Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései. In: Prószyk Gábor (főszerk.) – Fóris Ágota – Bölskei Andrea – B. Papp Eszter – Lipp Veronika (szerk.) *A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv.* Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 135–164.

DOI: <https://doi.org/10.18135/term.2023.8>

mindenkori állapotát, politikai, gazdasági, kulturális, tudományos-műszaki szintjét és differenciáltságát és egyben nyelvi gazdagságát is tükrözi” (Karcsey 1981: 330).

A szaknyelvek jövője meglátásunk szerint szorosan összefügg a nyelv versenyképességével, amely széleskörűen használható köznyelvet és fejlett szaknyelveket, tudományos nyelvezetet feltételez, ugyanakkor a magyar terminológia és szaknyelv összehangolt fejlesztését is igényli (lásd Fóris–Bölcskei 2019). Ez utóbbi az állami fordításslágerületnek is érdekében áll (lásd 1. számú melléklet), amely stratégiájában felelősséget érez a magyar jogi szaknyelv megerősítéséért a digitális térben.¹ Az OFFI küldetése, hogy „önálló gazdálkodású állami fordításslágerületként a kormányzati intézmények és állami szervezetek, az igazgásslágerület és közigazgatás, a tág értelemben vett jogalkotási közreműködők és a fordító- és tolmácsképző helyek dinamikus partnerévé váljon” (OFFI 2023–2026). Emellett az állami fordításslágerület olyan digitális és nyelvtechnológiai fejlesztésekre is fókuszál, amelyek az általa ellátandó közfeladatok minőségének – amely például a terminológiai egységességgel és az ügyfél által kért teljesítési határidő csökkentésével jellemezhető – magas színvonalon tartását szolgálják. E szolgáltatás közvetlenül összefügg a jogi szaknyelv fejlődésével is.

Gondolatainkat alapvetően egy közfeladatot ellátó szervezet, az ország legnagyobb munkavállalói létszámú és legnagyobb múlttal rendelkező fordítóirodájának, a 100%-ban köztulajdonban lévő Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) Zrt. feladatellátásának szemszögéből fogalmazzuk meg. Ezzel összefügg, hogy az OFFI önmagát jogi és közigazgatási szakfordítóirodaként is definiálja, s a 2016–2023 közötti időszakban e tevékenységét saját *IUSTerm*TM jogi és igazgatási terminológiai adatbázisa folyamatos fejlesztésével támogatta. A téma számunkra mindezek mellett azért is fontos és aktuális, mert naponta tapasztaljuk azokat a nehézségeket, amelyek a jogi és okiratfordítás, a terminológiaépítés, a fordításhitelesítés közben a magyar jogi szaknyelvvvel kapcsolatban felmerülnek (vö. Németh 2021c: 7). Kijelenthetjük, hogy tevékenységünk

¹ A tanulmány első változatának megjelenése óta az OFFI – követve a 2016–18 és 2019–22 közötti intézményfejlesztési stratégiák építkezését – a 2023–26 közötti stratégiai tervét is kidolgozta. A dokumentum középpontjában az OFFI fordítóipari folyamatainak dinamikus digitalizációja áll, különös tekintettel a magyar jogi szaknyelv fejlesztésének mindazon lehetőségeire, amelyek az állami fordításslágerület – mint Magyarország legnagyobb jogi szakfordítóirodája – hatáskörén belül megvalósítható (vö. Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. 2023–2026 közötti intézményfejlesztési stratégiája, alcíme: Digitális és nyelvtechnológiai megoldások a közfeladat-ellátás szolgáltatásában, vezetői összefoglaló, kézirat.)

alapvetően az igazságügyet szolgálja: fordításszolgáltatási feladataink során többnyire jogi szakszövegeket ültetünk át különböző nyelvirányokra, különböző közigazgatási hivataloknak, hatóságoknak vagy a tágan értelmezett igazságügyi, illetve igazságszolgáltatási közfeladatokat ellátó megrendelői körnek (például rendőrség, minisztériumok, bíróság, ügyészség, adóhivatal vagy más hatósági jogkörrel is bíró állami szervezetek [pl. Magyar Nemzeti Bank] stb.).

A jogi szakszövegek átültetése írásban és szóban is lehetséges fordítás vagy tolmácsolás formájában. Ezenkívül még a magánszemélyek vagy cégek részére elkészítendő hiteles – általában okirat – fordítások is előbb-utóbb egy igazságügyi eljárásban kerülnek végfelhasználásra. Jó példa erre az Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság (OIF) által a magánszemélyektől az őket érintő tartózkodási vagy letelepedési engedélyezési eljáráshoz bekért hiteles fordítás, melyet az OFFI-tól nem az OIF, hanem az érintett magánszemély rendel meg, és amelyről az OFFI valójában nem is tudja, hogy azt melyik hatóság mely eljárásában fogja a megrendelő felhasználni. Nem véletlen ugyanis, hogy az egyes eljárási (per)rendtartások számos előírást tartalmaznak az anyanyelvhasználat érvényesülése érdekében a bizonyítási eljárás során benyújtandó okiratfordításokra vagy a tolmácsolásra vonatkozóan. Ezért fontos számunkra a címben megadott témakörben is a stratégiai gondolkodás.

Tanulmányunkban kitérünk az igazságügyi szaknyelvére, a nyelvhasználattal kapcsolatos stratégiai szemlélet és a szükséges szakpolitikák összefüggéseire, az igazságügy és nyelvezetének jogértelmezési és nyelvészeti, terminológiahasználati összefüggéseire, a jó gyakorlatokra, és a fordításszolgáltató jogi szaknyelvvvel kapcsolatban ellátott lehetséges stratégiai feladataira, fejlesztési lehetőségeire és garantóri szerepére is. Tesszük mindezt terminológiaiapolitikai nézőpontból, feltárva a lehetséges intézményi érintettséget és a stratégia által nyújtott konkrét előnyöket egyaránt. A tanulmány elsődleges célja a gondolatébresztés, az OFFI érintettségének bemutatása, amihez társul a több mint másfél évszázadnyi jogi szakfordítói intézményi tapasztalat is.

2. Stratégiai szemlélet és közfeladat-ellátás (szakpolitikák)

A stratégia igényli a jelen állapot észlelését (önismeret), a célállapothoz vezető út vízióját (jövőkép), és az erőforrások tervezését. Az irányítás tartalma mindig valamilyen szakpolitika (policy) (Kádár 2012: 10). A szakpolitika arra utal, hogy az adott politika nem az egész társadalmat, hanem csak egy ágazatot, egy szakterületet érint, vagyis az adott terület tartalmi értelemben vett politikáját fejezi ki. A szakpolitikák magukban foglalják az adott területtel kapcsolatos kormányzati célokat, értékeket és a megvalósításukhoz szükséges eszközöket (Kádár 2012: 11). A szakpolitikák tehát általában nem köthetők egyetlen intézményhez, minden esetben egy

társadalmi problémához kapcsolódnak. Az igazságügyi politika célja, hogy keretet adjon a kormányzat igazságügyi munkájának, az ellátott feladatok tükrözzék az igazságügyi politika értékrendjét (lásd: 1710/2014. (XII. 5.) kormányhatározat az igazságügyi politikáról).

Az igazságügyminiszter 2014 és 2018 közötti szakpolitikája – amely aktualitásában átívelt napjaink igazságügyi kormányzati feladataihoz is – kifejezetten hangsúlyt helyez az igazságügybe vetett közbizalom növelésére. Az igazságügybe vetett közbizalmat építő és romboló hatások számosak lehetnek. Közülük néhány azonosítható, ugyanakkor felismerésük és fejlesztésük az állam működésének szempontjából kulcsfontosságú. Amennyiben az igazságügy hazai és nemzetközi intézményi szereplői (mint amilyenek pl. a bíróságok, a hatóságok, a jogász-, illetve igazságügyi képzésért felelős intézmények és tárcák, vagy akár az állami fordítószolgálat stb.) saját stratégiai dokumentumaikban (pl. a Miskolci Törvényszék vagy a Kúria középtávú intézményi stratégiája 2013; a 2011 és 2020 közötti időszakra szóló európai igazságügyi képzési stratégia; az OFFI Zrt. 2016 és 2018, valamint 2019 és 2022 közötti időszakra vonatkozó intézményfejlesztési stratégiája stb.) függetlenül azok hatalmi ágakon belüli elhelyezkedésétől, intézményi szinten is egymásra reflektáló, harmonizáló célokat tudnak megfogalmazni saját közfeladat-ellátásuk körében, akkor fenntartható módon hosszú távon fókuszban tarthatók az állam, egy politikai közösség vagy a társadalom számára fontos ügyek. Ilyen a szerzők szerint a jogi szaknyelv „ügye” az egyre digitalizáltabb igazságügyi rendszerek korában.

A felelős szaktárca alá tartozó intézmény maga is alkothat olyan, a szűkebb szakterületére vonatkozó szakpolitikai stratégiát, amely illeszkedik a felügyeleti szaktárca ágazati irányító szempontjaihoz (lásd 1710/2014. (XII. 5.) kormányhatározat az igazságügyi politikáról). Az IM fordítási és tolmácsolási ágazati irányító szerepkörén belül az IM mint alapító által jóváhagyott OFFI intézményfejlesztési stratégia a bírósági tolmácsolási és jogi szakfordítási szakterület fejlesztési irányait közvetve is meghatározhatja a digitalizáció korában rendelkezésére álló erőforrásokra támaszkodva.²

A jog és a közigazgatás közérthetősége, nyelvi és tartalmi érthetősége olyan alapvető követelmény, amely nélkül egy erős állampolgári bizalom alapuló, jól működő, ügyfélbarát és hatékony állam elképzelhetetlen. Az, hogy a társadalom valamennyi tagja számára egyformán irányadó jogi normák lehetnének könnyen érthetőek, a közigazgatási tájékoztatók

² Az OFFI intézményfejlesztési stratégiáinak fejlesztési eszközei 2016 óta a projektek, amelyek költségvetésének és erőforrásfelhasználásának meghatározása az intézményvezető hatáskörében van, kellő alapítói ellenőrzés mellett (pl. könyvvizsgáló, felügyelőbizottság).

problémamentesen követhetők, a bírósági ítéletek és a hatósági határozatok egyértelműek, örömteli lehetőség a laikusok számára, mivel vitamentessé és elégedetté teheti számukra az ügymenetet.

Egy egyetemes nyelvstratégiai dokumentumba foglalt igazságügyi nyelvstratégia kellő keretet nyújthat ahhoz, hogy a jogi tárgyú, igazságügyi tartalmú kommunikáció hogyan válhat fenntarthatóvá akár a digitális térben is. Az igazságügyi miniszter maga utalt arra 2015-ben az Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiája (továbbiakban: Jogakadémia) kapcsán, hogy mennyire fontos, hogy az igazságszolgáltatásban, az igazságügyben tevékenykedők jól képzettek legyenek, és az ügyfelekkel való kommunikáció területén is fejlődniük kell (Varga 2015). Az igazságügyi hivatásrendekbe vetett közbizalom erősítését szem előtt tartva kiemelt célként fogalmazták meg a jogászképzés minőségének és a jogászok szakmai felkészültségének emelését. (lásd: T/17578. számú törvényjavaslat). A jogászképzés által létrehozott jogi szaktudás, kultúra ugyanis elengedhetetlen a nemzetgazdaság versenyképességéhez, amelynek része a jogi szaknyelv alkalmazására vonatkozó tudás is. (Ma a jogász hivatásrendeket részben képző és továbbképző Jogakadémia keretében már van mód a közérthetőségről is beszélni, egyelőre a hivatáserkölcstan keretében, az etikai kötelezettség oldaláról megközelítve azt.)

Ugyanakkor egy igazságügyi nyelvi kritériumrendszer számára kellő iránymutatást nyújthat egy általánosabb, nagyobb koncepció, a magyar nyelvstratégiáé, amelyhez a jogi szaknyelv, ezen belül az igazságügy szaknyelve is szervesen kapcsolódhat a maga specialitásaival. A jogi szaknyelvet sokan és sokféleképpen művelik: a minisztériumok jogalkotásért felelős, a jogi normákat előkészítő kormánytisztviselői, a tágran értelmezett jogász hivatásrendek tagjai és más jogász közreműködők (bírák, ügyvédek, ügyészek, végrehajtók, közjegyzők, vagy akár a szociálisabban rászorulókat is segítő, jogi szakképesítéssel bíró vagy azt hamarosan megszerző segítségnyújtók, áldozatsegítők vagy pártfogó felügyelők, esetleg a jogklinikák tagjai) (<https://www.juris.u-szeged.hu/oktatas/jogklinikabemutatasajogklinikabemutatasajogtudomanymuveloi,azorszaggyulésikepviselők,a kormányhivatalok és a hatóságok ügyintézői, akár az ügyfelekkel kapcsolatot tartó jogi irodák jogi asszisztensei> (<https://jog.unideb.hu/jogi-asszisztens-felsooktatasi-szakkepzes>), az engedélyező szervezetek szakmunkatársai vagy megbízott szakértői, de még a jogi tartalmak nyelvi közvetítésével megbízott fordítóirodák fordítói, tolmácsai vagy akár a perekbe, eljárásokba a szakértelmük miatt bevont igazságügyi szakértők is stb. A szaknyelv funkciója itt többes: az állam hatékony működésének, az állampolgár elégedettségének biztosítása, emellett a jogtudomány, a jogászság hagyományainak fenntartása. A kellő gondosság hiánya éppen ezért jelentős kockázatokat hordozhat a társadalomban, az állam

működésében, a gondosság garanciája viszont beépíthető e működési területeket érintő egyes intézményi vagy stratégiai dokumentumokba.

3. Igazságügy és nyelv: a közérthető jogi szaknyelv iránti igény lehetséges jogi keretei

Az igazságügy összefog nemcsak minden jogszolgáltatás körébe tartozó tevékenységet, azaz a törvénykezés elvi és gyakorlati érvényesítését és végrehajtását, hanem számos kiegészítő tevékenység is kapcsolódhat hozzá (igazságügyi orvostan, igazságügyi szakértés, igazságügyi nyilván tartó rendszerek, igazságügyi képzések, igazságügyi igazgatás stb.). A széles terminushasználatból is kikövetkeztethető, hogy intézményrendszer és tevékenysége szerteágazó, áthatja a teljes közigazgatást és a társadalmat is. A jogi szaknyelv rétegzettsége, illetve a közérthetőségre vonatkozó széttagolt és nem teljes körű jogi szabályozás tovább nehezíti az egységes politika kialakulását.

Az OFFI stratégiai víziója szerint amennyiben az igazságügyi fordítást és tolmácsolást a digitális ökoszisztémában is közfeladatként tartjuk fókuszban, az állami fordítóiroda nyelvi hitelesítő szolgáltatásai valamennyi hatalmi ág és a lakosság által dinamikusan és fenntartható módon igénybe vehető marad, akár a 2026 utáni időszakban is, eközben saját digitális adatbázisai és nyelvi közvetítő továbbképzései révén a 155 éves magyar jogi szaknyelvi hagyományok is fenntarthatóak (OFFI Zrt. 2023–2026 közötti intézményfejlesztési stratégiája 2023).

3.1. Az igazságügyi tevékenység nyelvstratégiai aspektusai

Ha a jogszolgáltatást úgy tekintjük, mint bírói, hatósági, illetve társadalmi tevékenységet a vitás vagy megtámadott jog érvényesítésére (ÉrtSz.), akkor is számos szegmenst, intézményt, hatalmi ágat érinthet, és nyelvezetének minősége alapvető fontosságú a címzeti kör jogkeresése, illetve jogérvényesítése szempontjából. A jogalkotási tevékenységben, az igazságszolgáltatásban, a kormányzásban és a közigazgatásban közreműködők szaktevékenysége szerteágazó. A jelen tanulmányban éppen ezért igazságügy alatt – függetlenül a meglévő jogtudományi definíciós kísérletektől – az imént említett lehető legszélesebb olyan hivatali, kormányzati, igazságszolgáltatási, esetleg az igazságügyi miniszter alá tartozó hivatásrendekkel összefüggő működési területek összességét értjük, ahol a laikusok gyakran találkozhatnak a jogi szaknyelvvvel, és nem tudják elkerülni azt (lásd 94/2018. (V. 22.) kormányrendelet a kormány tagjainak feladat- és hatásköréről). (Az OFFI belső szóhasználatában a fordítási projektmenedzserek nem véletlenül használják a „hatósági megrendelés” kifejezést minden olyan fordítási projektre, amely az igazságügyből és nem magán-személyektől vagy cégektől érkezik. Ezen belül törvényszékektől,

rendőrségtől, hivatalokból stb. érkező megrendelésekről van itt szó, akkor is, ha maga a megrendelő szerv ténylegesen nem minősül hatóságnak [pl. bíróság, ügyészség]. Ez a minősítés a fordítóirodában a terminológusok számára is gyors iránymutatást ad az adott projekt nagy valószínűséggel jogi szaknyelvi szükségletű kiszolgálásához.)

Összetett feladatokról van szó, így meglátásunk szerint az igazságügyi nyelvstratégia eddigi hiánya abból is adódhat, hogy bár az igazságügyi rendszerek a jogi szaknyelvet használják működésükhöz eszközként, nyelvi tervezéssel nem foglalkoznak. A nyelvészek több kezdeményezést elindítottak már, a két diszciplína művelői körében tehát elindult a párbeszéd (továbbképzések, tudományos tanácskozások, egyeztetések, projektek formájában és keretében), amelynek eredménye egyes részterületeken, intézményekben már kimutatható. Ugyanakkor delegált hatáskörrel rendelkező koordináló intézmény hiányában a nyelvre vonatkozó stratégiai szemléletű dokumentum mégsem készült el. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet felállítása 2014-ben ebben változást ígért ugyan, de megszűnésével az eredmény még várat magára (Tolcsvai Nagy 2017: 513). A jogi szaknyelvet jól ismerő szakfordítókat pedig – a közfeladatot ellátó, közszolgálati szemlélettel is rendelkező szakmai szervezetek (pl. kamara) híján – nem vonják be ágazati (pl. igazságügyi) szakpolitikák alakításába. Erre kizárólag az állami fordítóiroda stratégiai dokumentumának kialakítása körében van mód, de csak részlegesen, hiszen azt az Igazságügyi Minisztérium mint az alapítói jogok gyakorlója – egyben a szakfordítási terület felett ágazati irányítást gyakorló központi szervezet – hagyja jóvá. Ugyanakkor ennek korlátja, hogy kizárólag a fordítóiroda belső stratégiáját, esetleg saját partneri együttműködési kereteit határozhatja meg a saját pénzügyi erőforrásaira és szakismeretére alapozva, de a teljes igazságügyi nyelvi kérdéskört nem érintheti, erre vonatkozó kifejezett hatáskör hiányában.³ Ugyanakkor nem vitás, hogy az OFFI stratégiája hatással lehet az egész szakfordítói piac működésére, így megfontolandó, hogy a 2023–26 közötti intézményfejlesztési stratégiában lefektetett célok (pl. nyelvstratégiai kötelező egyetértési jog, előzetes véleményezési jog jogi vagy igazságügyi szaknyelvi kérdésekben) akár a közfeladat-kataszterbe is bejegyzésre kerülhessenek (lásd 45/2018. (III. 19.) kormányrendelet az állami és önkormányzati közfeladat-kataszterről).

³ Bár a fordítóknak és fordítóirodáknak van szakmai egyesületük, de a jogi szakfordításokért és az igazságügyi tolmácsolásokért kizárólagosan felelős szervezet nincsen. Az OFFI a jogszabályok alapján alapvetően a hiteles fordításokért és a budapesti bírósági és hatósági tolmácsolásért felelős, de e szakterületeken mások is jogosultak eljárni egyes okiratfordítások vagy Budapesten kívüli igazságügyi tolmácsolási feladatok esetén, a 7/1986. (VI. 26.) IM-rendelet 6. § alapján.

3.2. A jogi szaknyelv rétegzettsége

A nyelv vertikális tagozódása szerint a csoportnyelvek egyike a főleg foglalkozásokhoz kötött szaknyelvek kategóriája, ide soroljuk a jogi szaknyelvet is. A *jogi szaknyelv*, *hivatali szaknyelv*, *közigazgatási szaknyelv* kifejezéseket legtöbbször szinonimaként használják a szakirodalomban (vö. Dobos 2009; Kurtán 2016, 2017; Szabó 2010, 2015; Vinnai 2011), ugyanakkor a *jog*, a *közigazgatás*, a *hivatal* kifejezések nem használhatók szinonimaként a jogtudományban.

A *közigazgatás* terminus definíciója szerint a közigazgatás két nagy ágra oszlik: államigazgatásra és önkormányzati igazgatásra, és újabban a kamarák, közalapítványok, közintézmények is ebbe a körbe tartoznak (lásd közigazgatás rendszerének ágrajzát: Tamás–Szoták 2021: 251). Tehát a közigazgatás alatt a szervezetrendszer és annak tevékenységét is értjük. A szervezetrendszerre mint megannyi nyelvi szintérre tekintünk, amely egyben a jogi szaknyelv nyelvhasználati tere is. A jogi szaknyelvnek meglátásunk szerint vannak/lehetnek jogterület szerinti sajátosságai (polgári jog, igazságügy, rendészet [Tóth 2021] stb.), ezek kutatása létfontosságú az adott jogterület fejlesztése mellett a korábban már említett nyelvi versenyképesség szempontjából is. A szerzők szerint is hasznos lehet egy interdiszciplináris kutatóműhely (pl. amely az igazságszolgáltatás valamely ágazatának nyelvi sajátosságait vizsgálná, így a bírói és bírósági nyelvre, a fogyasztóvédelemre, a jogalkotásra vagy a büntetőeljárásra fókuszálva [Tóth 2021]).

A jogi dokumentumok tartalmát a társadalom rétegződése szerint különböző regisztereket használva kellene közzétenni közérthetően úgy, hogy a társadalomban élő alacsony iskolázottságú (érettségivel nem rendelkező, lásd https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf015.html) állampolgárok számára is érthető legyen, mert a szociális hátrány sokszor nyelvi hátránnyal társul (Szoták et al. 2018; Szoták 2021b). Ez azt jelenti, hogy a különböző társadalmi rétegekhez eltérő nyelvi rétegeket kell rendelni.

A jogi szaknyelv felosztásának egyik lehetősége Vinnai (2011: 100–101) szerint az eltérő közlési szintek, azaz az ún. nyelvi rétegek alapján történik. Az egyes szinteket a terminológiai pontosság és a közlésmód igényessége választja el egymástól (Karcsey 1981: 330). Minden szaknyelvnek, így a joginak is meg kell küzdenie azzal a problémával, hogy egyszerre szól a szakma művelőjéhez (a jogszabályok és a jogtudomány szintjén) és a laikusokhoz (ide sorolok minden nem jogi végzettségű személyt), akik az eljárásokban és a hivatali ügyintézésben találkoznak a jogi szaknyelvvvel, és egyben az ország állampolgárainak több mint 90%-át teszik ki. A laikusok egy bírósági tárgyalás során például többszörösen hátrányba kerülhetnek: 1. társadalmi helyzetük miatt; 2. nyelvváltozatuk miatt, amely eltér a köznyelvitől; 3. a jogi szaknyelvi regiszter ismeretének hiánya miatt (Szoták 2021a: 91–92).

A jogi szaknyelv olyan intézményesített nyelvhasználat, amely közvetítő szerepet tölt be adott fórumok, intézmények és hatóságok döntései, valamint a döntéseket és határozatokat végrehajtók között. Ez a közvetítés lényegében arra tér ki, hogy valaki(k) nevében megfogalmazzák és továbbítják valaki(k)nek a döntéseket, tájékoztatásokat, kéréseket, normákat, elvárásokat, ajánlásokat vagy utasításokat. Az írott és beszélt szövegek az intézmények, szervezetek belső, személyközi, más szervezetekkel zajló vagy kifelé irányuló kommunikációjának megnyilvánulásai. A jellemző szövegtípusok és műfajok a következők: tájékoztatók, szabályzatok, határozatok, jegyzőkönyvek, emlékeztetők, nyomtatványok, hivatalos levelek, űrlapok, engedélyek, szerződések, garancialevelek, biztosítási kötvények stb. (Kurtán 2017). Ez egyfajta nyelvi közvetítés, amely lehet nyelvek közötti (fordítás és tolmácsolás forrásnyelvről egy másik célnyelvre), és lehet nyelven belüli is.

Az igazságügyben használt speciális szaknyelv írott és beszélt változatának felhasználói köre is – igazodva tehát a korábban (3.1.) ismertetett tevékenységek tartalmából megismert közreműködői körhöz – igencsak szerteágazó: használják a jogalkotók, a joggyakorlók, a jogalkalmazók, a jogot tanuló egyetemi hallgatók, az oktatók és a kutatók is, így jogi szaknyelv alatt a hagyományos felfogás szerint a tételes jogot (jogszabályokat), a jogalkalmazás és a jogtudomány nyelvét egyaránt értjük, amely még kiegészíthető a jogi ismeretterjesztés és tömegtájékoztatás által használt szövegtípusokkal és szakkifejezésekkel (vö. Dobos 2009; Novák 2014, idézi Tamás 2021).

E fenti gondolatmenetből kimaradt, hogy a jogi szaknyelv a közigazgatásban számos olyan nyelvi szintéren is használatban van, ahol hivatali ügyintézés folyik. Ezekben a szintereken a közérthetőség problémája szokott felmerülni. A verbalitáson túl meghatározó a különböző hivatali gyakorlatban alkalmazott nyomtatványok és (kiértésítő) levelek mennyisége és nyelvisége. Kurtán a közérthetőség problémájára is rámutat, amikor megjegyzi, hogy különösen a jogi-közigazgatási nyelvhasználat szinterein számos olyan beszédhelyzet alakul ki, amikor a laikusok közléseit kell a szakterület megfelelő szakmaiságának szintjén újrafogalmazni vagy éppen a szaknyelvet kell közérthetővé tenni a laikusok számára (Kurtán 2017).

A nyelvtudomány művelői körében több nyelvstratégiai vonatkozású tanulmány és tanulmánykötet látott napvilágot az elmúlt öt évben, amelyek érintették a szaknyelvek helyzetét és jövőjét (a teljesség igénye nélkül: Tolcsvai 2017; Fóris–Bölcskei 2019), és arra is tudunk kitűnő példát említeni, amikor tudományos folyóirat keretében gondolkodnak együtt jogászok és nyelvészek (*Magyar Jogi Nyelv; Jog, Állam, Politika* 2021/1. Műhely rovat; *Glossa Iuridica* 2023/3. tematikus száma). Mindemellett a közigazgatásban is születtek nem nyilvánosan elérhető munkaanyagok, de ez idáig explicit magyar nyelvstratégia nem készült. Nem készült el az igazságügy nyelvhasználatára vonatkozó (pl. egyes intézmények vagy

hivatásrendek számára a szaknyelvhasználatot, terminológiát, közérthetőséget elvárásként vagy célként meghatározó) nyelvstratégia sem, de készültek olyan stratégiai dokumentumok, amelyek kitérnek bizonyos részfeladatokra, illetve olykor megjelennek bizonyos nyelvhez köthető elvárások és irányelvek mind a nemzetközi dokumentumokban, mind a hazai jogszabályokban (lásd a 2. számú mellékletet: A közérthetőség megjelelése nemzetközi és hazai dokumentumokban).

3.3. A közérthetőség jogi keretei

Az érthető igazságügyi nyelvezetre vonatkozó követelmények megjeleníthetők a közérthetőséget általában szem előtt tartó és előíró egységes normában (Plain Writing Act 2010, USA),⁴ vagy akár az Alaptörvénybe és az egyes jogszabályokba foglalt, a norma értelmezésére vonatkozó rendelkezésként. A magyar Alaptörvényben megfogalmazott nemzeti hitvallással és az igazságügy-politikával (1710/2014. (XII. 5.) kormányhatározat)⁵ összhangban időszerűvé vált, sőt, inkább az aktualitását évek óta el nem vesztő fontos és állandó feladattá vált az igazságügy szaknyelvének stratégiai továbbgondolása, nemzeti középtávú stratégiájának kidolgozása a magyar nyelv versenyképessége, a közérthetőség és a hivatalokba vetett közbizalom növelése, a jó állam hatékony működésének fenntartása, valamint a költségoptimalizálás céljából (úgy mint a fordítási költségek elkerülése vagy az érthető tartalmak okán elmaradó viták költségeinek elmaradása).

Magyarország független, demokratikus jogállam, amely hivatalos nyelvként védi a magyar nyelvet is, biztosítja a tisztességes gazdasági verseny feltételeit, fellép az erőfölénnyel való visszaéléssel szemben, és védi a fogyasztók jogait is. Eme alkotmányos alapjogok mindegyike Alaptörvényünkől ered, azonban e jogok akár korlátozódhatnak is egy-egy jogi szöveg érthetlensége folytán, legyen szó közzétett hivatalos jogszabályról

⁴ A 2010-es Plain Writing Act egy olyan jogszabály, amely a polgárok kormányzati információkhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférését segíti azáltal, hogy megállapítja, hogy a nyilvánosság számára kiadott kormányzati dokumentumokat egyértelműen és más célokkal kell írni. („An act to enhance citizen access to Government information and services by establishing that Government documents issued to the public must be written clearly, and for other purposes.” Forrás: <https://www.govinfo.gov/app/details/PLAW-111publ274>.)

⁵ A Kormány igazságügyi politikája 2014-től az alapjogok érvényre juttatásával, a jogszabályok előkészítésével, a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatásba vetett közbizalommal, az Alaptörvényben meghatározott tisztességes eljárás követelményével, a jogászképzés színvonalának emelésével, a jogászai identitástudat növelésével, az európai együttműködés keretén belül a nemzeti érdek hatékony képviselésével és az igazságügyi szervezetrendszerrel folytatott hatékony közreműködéssel és kapcsolattartással foglalkozott.

vagy egy állami hivatal, állami szolgáltató cég által aláíratatni kívánt jegyzőkönyvről vagy szerződésről (Németh 2019a: 129). Ráadásul az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire nézve kötelezőek, akkor is, ha bonyolult jogi szakkifejezésekkel tűzdelt normákban valósulnak meg. Korábban egy egyetemes nyelvstratégiára utaltunk, amely alatt azt értjük, hogy egy magyar nyelvstratégiának a Kárpát-medencében és a diaszpórában élő magyar csoportok nyelvhasználatára is ki kell térnie, s eme gondolat ugyancsak összhangban van az alaptörvény D) cikkével, amely kimondja, hogy „Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket”. Korrelál az egyetemes nyelvstratégia terve az OFFI stratégiájával is: az OFFI fordítóipari tevékenységében rendkívül fontos a terminológiai egységesítés és harmonizáció, a fordítók terminológiai kiszolgálása, s az ennek érdekében a szervezet jogi-közigazgatási terminológiai adatbázisát (továbbiakban *IUSTerm*TM) szükség szerint a szomszédos országok kétnyelvű nyelvész-jogász-terminológus szakértőinek bevonásával építjük.

A nyelvstratégia, terminológiastratégia, igazságügyi nyelvstratégia stb. mint minden stratégia, csak akkor lehet sikeres, ha áthatja a teljes közigazgatást, és az igazságügy komplex rendszerének minden résztvevője támogatja (Szoták 2017). A stratégiák akkor sikeresek, ha a megvalósításnak van felelőse az ehhez szükséges döntési- és hatáskörökkel, intézményi háttérrel, s elegendő költségvetéssel. Az igazságügy szaknyelvi regisztere ugyanis olyan speciális területe a magyar közigazgatási terminológiának, amelynek stratégiai fejlesztése több tudományterület/szervezet/intézmény összefogását is igényli. A kormányzat felelőssége az államnyelv fejlődése tekintetében meghatározó, különös tekintettel arra, hogy az egyik legfontosabb beavatkozási terület maga a közigazgatás, a közigazgatás nyelvhasználatára, ugyanis a magyarul beszélő emberek – ma éppúgy, mint a miniszterelnökségi fordítói intézmény, a Központi Fordító Osztály létrehozásakor 1869-ben, vagy ezt megelőzően, a Szemere Bertalan vezette Belügyminisztériumban felállított nyolc fős hiteles fordítói hivatal létrehozásakor 1848-ban – a mindennapi ügyintézésük során „találkoznak” a magyar állammal vagy hivatalos állami igazgatási ügyekkel (F. Kiss 1974, 1987).⁶ Fontos, hogy a mindennapokban használt nyelvi eszköz,

⁶ A belügyi fordítói hivatal felállítását minisztertanácsi határozat rendelte el 1848-ban. Az új magyar kormányzatnak szüksége volt a fordítókra a nemzetiségekkel és a külfölddel való érintkezésben. Érdekesség, hogy az 1869-ben megalapított miniszterelnökségi fordító osztály 1907-ben újra belügyi fordítói osztállyá alakult, majd 1949 után került át az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá (Szoták 2019).

nemzeti nyelvünk az állam és az állampolgár számára egységesen érthető és elérhető/hozzáférhető legyen.

A jogalkotásról szóló törvény szerint egy jogszabálynak a címzettek számára *egyértelműen értelmezhető* szabályozási tartalommal kell rendelkeznie (lásd 2010. évi CXXX. törvény 2. §). Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt is feltételezni kell, hogy azok *a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt* szolgáljanak (lásd Alaptörvény 28. cikk). Még akkor is, ha szövegük nem közérthető, vagy esetleg ellentmondásos. A polgári törvénykönyv a szerződésalkötési szabadság körében egyenesen feljogosítja a feleket arra, hogy szabadon állapítsák meg megállapodásuk tartalmát (lásd: 2013. évi V. tv. (Ptk.) 6:59. § (2) bek.), ugyanakkor segítő iránymutatást is tartalmaz a szerződések értelmezéséhez (Ptk. XVII. fejezete). Aki ugyanis a szerződés megkötésére irányuló szándékát egyértelműen kifejező és a lényeges kérdésekre kiterjedő jognyilatkozatot tesz, az a megtett – egyértelmű – nyilatkozatához kötve is marad (Ptk. 6:64. §). Látható, hogy nemcsak a jogszabályok, határozatok megértése segíti a jogkövetést, hanem az önkéntes vagy kötelező szerződéses tartalmak érthetősége is, mert a felek vitamentes kapcsolatát támogatja. Az értelmezési vita elkerülése is költségeket spórolhat, hiszen a megállapodások teljesülése gyorsabban és extra erőforrások (pl. bíróság, ügyvéd, idő, szakértő, felmondás stb.) bevonása nélkül valósulhat meg (Szalai 2013: 7). A magánjogon belül az érthető jogi tartalmat egyenesen a tisztességesség vélelmével ruházza fel a jogalkotó, amikor kimondja, hogy a közérthető és világos szerződési feltételek nem eshetnek a tisztességtelen általános szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések alá (lásd 2013. évi V. törvényt a polgári törvénykönyvről 6:102. § (3) bek.). A példák idézését bármely jogág (polgári, büntetőjogi, közigazgatási), tehát közjog vagy magánjog területéről egyaránt folytathatnánk. Ugyanakkor a jogszabályokban foglalt jogi normák közérthetőségén kívül más jogi tartalmak közérthetősége is elvárásaként jelenik meg a fogyasztóvédelmi szabályozásban, így például a békéltető testületek eljárására vonatkozó törvényi rendelkezések *rövid, közérthető bemutatásával* is előmozdítható a fogyasztók tájékoztatása stb. (lásd 1997. évi CLV. tv. 37/A. §). Ahhoz, hogy a szerződésekben fogyasztóvédelmi mechanizmusként találkozhasunk a közérthetőség vitákat és pereket is megelőző, az önkéntes jogkövetést segítő hatásával, ugyanezzel kellene szembesülnünk a szerződésekre irányadó jogalkotási „termékek” körében. Hiszen hogyan volna elvárható a jogalkalmazóktól, hogy érthető határozatokat vagy szerződéseket készítsenek, ha adott esetben a jogalkotó sem ügyel eléggé arra, hogy a szerződésbe vagy más dokumentumba foglalandó jog vagy kötelesség jogi normában történő megjelenése egyértelmű legyen? Ugyanezen tartalmak, szövegek nyelvi közvetítése – fordítása, tolmácsolása – során további bonyodalmat okozhat, ha a forrásnyelvi jogi szöveg nem egyértelmű. Hiszen

erről a legjobb minőségű és a legjobban érthető célnyelvi fordítást elkészíteni sem lehetséges, ha maga az alapot szolgáltató jogi dokumentum kétértelmű vagy szövegértelmezéssel vitatható tartalmú.

Az igazságügyért való felelőssége keretében a magyar igazságügyi miniszter felel jelenleg a Kormány igazságügy-politikájának kialakításáért (lásd 1710/2014. (XII. 5.) kormányhatározat az igazságügyi politikáról, továbbá a hatályos 94/2018. (V. 22.) kormányrendelet 112. § (1) bek.) és az alkotmányos szervekkel együttműködve annak végrehajtásáért. A miniszter az igazságügyért való felelőssége keretében előkészíti nemcsak a jogalkotásra, a jogszabályok előkészítésében való társadalmi részvételre, a hivatalos lapokra és a hivatalos jogszabálygyűjteményekre, a bírósági szervezetre, a bírák és az igazságügyi alkalmazottak jogállására, szolgálati jogviszonyára, a bírósági igazgatásra és ügyvitelre, a választott bírászkodásra, a bírósági végrehajtásra és a bírósági végrehajtói szervezetre, a közjegyzőkre, az ügyvédi tevékenységet gyakorlóakra, az igazságügyi szakértőkre és a jogi szakvizsgára vonatkozó, hanem többek között a közigazgatási perrendtartásra, valamint a közigazgatás-szervezésért felelős miniszterrel együttműködve az általános közigazgatási rendtartásra vonatkozó jogszabályokat (uo.).

Jelenleg az igazságügyért felelős miniszter felel a jogalkotás minőségének fejlesztéséért is, e tekintetben meghatározza és a kormányzati döntés-előkészítés során érvényesíti a jogszabályszerkesztés követelményeit: folyamatosan felülvizsgálja a jogrendszert, összehangolja a tartalmi és technikai deregulációt, megszervezi és lebonyolítja a minisztériumokban a jogi és a kodifikációs feladatokat végző személyek képzését (94/2018. (V. 22.) kormányrendelet 112. § (2)–(3) bek.).⁷ E körben természetesen van és lehet mód az érthető jogalkotási szempontok akár nyelvészeti és a jelen tanulmányban komplex módon bemutatott további szempontok szerinti szem előtt tartására, kifejezetten a jogi szaknyelv vágyott közérthetősége céljából. Ehhez a napjainkra felgyorsult jogalkotási folyamatba extraidő bevonására volna szükség, hiszen e munkafolyamat egyfajta nyelvi lektorálással is kiegészülhetne. Ha e folyamat további komplexitása viszont már nem kívánatos, akkor az alapfolyamatban közreműködők jogi alap- és/vagy továbbképzésében lehetne e tudást átadni, integrálni. E kérdések szintén a stratégia részeként kialakítandó igazságügyi nyelvstratégiában nyújthatnak kellő iránymutatást.

⁷ Felhívjuk a figyelmet arra, hogy egyes miniszterek hatásköre kormányzati ciklusonként változhat, az itt jelzett feladatkörök jogalkotás folytán átkerülhetnek más tárcák hatáskörébe (lásd korábban Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium [2010–2014] vagy Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium [2006–2010]).

Mindemellett szintén az igazságügyi miniszter gondoskodik a jogszabályok és más jogi aktusok kihirdetéséről, illetve közzétételéről, valamint azok módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt, hatályos szövegének tartalmilag hiteles, a jogalkotásról szóló törvény előírásainak és a jogszabályszerkesztés szabályainak megfelelő, nyomdakész formában történő megjelentetéséről (lásd a 94/2018. (V. 22.) kormányrendelet 112. § (3) bek.).

Az igazságügyi tevékenység körében a kormányrendeletben megtaláljuk még a jogi segítségnyújtási, a közjegyzői és az ügyvédi tevékenységet gyakorlókkal, a bírósági végrehajtókkal, a polgári és közigazgatási jogi közvetítői tevékenységgel, a pártfogó felügyelői tevékenységgel és az igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos feladatokat, a bírósági és az ügyészségi fogalmazók, a közjegyzőjelöltek, az ügyvédjelöltek, az ügyvédi kamarai nyilvántartásba vett jogi előadók és a más munkakörben dolgozó jogászok jogi szakvizsgájának, valamint egyéb szakmai továbbképzésének feladatait, továbbá a bírósági végrehajtók és a végrehajtási ügyintézők szakvizsgájának, szakmai továbbképzésének, valamint az igazságügyi szakértők szakmai vizsgájának alapvető szabályait és feltételeit is. Mivel az igazságügy-miniszter a kormány igazságügyért felelős tagja, az itt található részletes felsorolásból tudunk következtetni az igazságügyben tevékenykedők körére. E körben érdekes vizsgálat tárgya lehet, hogy vajon a jogi szaknyelvet ki alkalmazza, és ki az, aki megérti, és ki az, aki nem. A joggyakorlat továbbfejlesztésében és az ítélkezési gyakorlat egységesítésének biztosítása érdekében a miniszter javaslatot tehet jogegységi eljárás indítványozására, együttműködik a jogi képzési tevékenységet folytató egyetemek vezetőivel, elősegíti a jogászképzés színvonalának emelését, értékeli a jogászképzés helyzetét és arról tájékoztatja a Kormányt, ellátja a szakfordító és tolmácsoló tevékenység ágazati irányítását, továbbá fejleszti és felügyeli az igazságügyi informatikai rendszerek működését és kialakítja az igazságügyi statisztika rendszerét. A szaknyelvi következtetések levonása után tehát lehetőség van azok integrálására a képzési, illetve az infrastrukturális rendszerekbe, és bevonhatók a javaslatok kivitelezésébe az igazságügyben nevesített közfeladatot ellátó vagy koordináló szervezetek is (pl. OBH a bíróságok tekintetében, az OFFI a szakfordításokhoz szükséges hiteles terminológia tekintetében).

4. Egy igazságügyi nyelvstratégia lehetséges tartalma és előnyei: hatékony közigazgatás és nyitott kormányzás

A jogszabályok és egyéb jogi szövegek információs szempontból rendkívül lényeges eszközei a társadalmi narratívák megteremtésének, így a jogi szaknyelv szemantikai megformáltsága, illetve érthetősége is fontos tényező (Novák 2014: 60–73). A nyelv változik, a 21. században felgyorsult gazdasági környezetben egyszerűsödik. Az állampolgár gyorsan és

egyszerűen akar ügyet intézni és ezzel időt megtakarítani. Érdekes megvizsgálunk a statisztikák alapján a társadalom tagozódását iskolai végzettség szerint, és figyelembe venni azt a tényt, hogy a közérthetőség mércéjét a kevésbé iskolázott társadalmi réteghez kell(ene) igazítani (Szoták et al. 2018, 2021; lásd még Hettinger 2021; Gellén 2021; Horváth 2021). A svéd modell például azért működik jól, mert a közigazgatási szervek közérthető módon kommunikálnak az állampolgárokkal annak érdekében, hogy az állampolgárok gyakorolni tudják alapvető jogait, betartsák a társadalmi normákat, megbízzanak a hatóságokban és elfogadják a döntéseket vagy ajánlásokat. A jogbiztonsághoz és a jól működő demokráciához erre nagy szükség van, ráadásul a közérthető kommunikációval pénzt és időt takaríthatunk meg (Strandvik 2016).

Ehelyett – ahogy napjainkban is tapasztaljuk – az ügyfelekkel való levelezés során a hivatalok írásbeliségét mindinkább a túlbonyolított, terpeszkedő szerkezetekkel tűzdelt megfogalmazás jellemzi (bonyolult, hosszú mondatok, nominális szerkezetek, személytelenség, redundancia), amelynek nem feltétlenül célja a közérthetőség vagy az ügyfélközpontúság (Szoták 2021a: 91). Ez még azon jó szándék esetében is gyakran előfordulhat, amikor a bürokráciacsökkentés és az ügyfél-elégedettség érdekében úgynevezett mintaszövegek kerülnek kialakításra egyes hatóságok munkafolyamataiban. Az állampolgárok számára a különböző hivatalokból érkező levelek szövegeinek értelmezése legtöbbször gondot okoz a fent leírt szövegtani sajátosságok miatt. Ugyanakkor célszerű, ha a hivatalos, az állam működése közben keletkező és nehezen érthető tartalmakat nem magánszemélyek saját vállalkozása,⁸ hanem valamely állami stratégiához kapcsolódó közfeladat-ellátó szervezet alakít át értelem- és tartalomvesztés megelőzése céljából, az állam szolgáltató típusú működésének erősítése érdekében, közszolgálati etikai szemléletmóddal.

A közérthetőség tulajdonképpen azt jelenti, hogy a szöveg nyelvezete, felépítése világos és egyértelmű, azaz olyan, hogy az állampolgár első olvasásra megérti a szöveget és képes az információt felhasználni/alkalmazni úgy, hogy abból semmilyen hátránya ne származzon, tehát az ügyintézési folyamat sikeres legyen. De jog és nyelv is szükségszerűen változik, és a közérthetőség is relatív, attól függően, hogy ki milyen társadalmi státusból, milyen professzióból, milyen anyagi körülmények és határidők közül és milyen olvasóeszközzel a kézben tekint a jogi norma szövegére, akár a digitális térben, az interneten olvasva azt (Németh 2021b: 45).

Kiemelten utalunk arra is, hogy számos olyan jogszabály van, amely előírja a közérthető kommunikációt a jogviszonyok szereplőinek (lásd a

⁸ Pl. Világos Beszéd ügynökség. Időről időre a sajtónyilvánosság figyelmét is foglalkoztatja az érthetetlen hivatalos szövegek problémája, ezért is aktuális a téma napjainkban.

2. számú mellékletet). Ezért a közérthetőség megteremtésében szükséges az állam példamutatása. Egy igazságügyi nyelvstratégia célja lehet, hogy elősegítse a közérthető jogi nyelvhasználatot, szükségességének és módszereinek bemutatásával, kialakítása pedig fontos párbeszédet valósíthat meg a szakma (jog) és a nyelvészek, a jogi eljárások és a nyelvhasználat gyakorlati szakértői és művelői, közreműködői – esetleg az érintett (címezett) laikusok – között. A jogi szaknyelvi közérthetőség etikai követelménnyé is válik a technológiai fejlődés korában, különös tekintettel az online közzétett jogi tartalmú dokumentumok és szövegek esetében. Az internetet megváltoztatni csupán a jog követhetőségének fenntartása céljából nem lehetséges, de az online tér mindazon fejlesztői számára, akik nem jogászok, de jogi szaknyelvi szövegekkel dolgoznak – készítik, közzéteszik azokat –, irányadók kell, hogy legyenek a legfontosabb jogészetikai alapelvek is: a jóhiszeműség, a tisztesség, az együttműködés, az akadálymentes kommunikáció folytatása, a jogkövetés elősegítése, és az ezek ellen ható hatások kiküszöbölésére való folyamatos törekvés. A jogászképzésen belül magát a jogi szaknyelvet közérthetőítő kurzus kialakításának is számtalan előnye lehet (Németh 2021a: 58). Az itt említett szakterületek – beleértve a jogászképzést is – tehát alapvetően az igazságügyi feladatokat koordináló, ellátó miniszter hatáskörébe esnek, így releváns megoldások szülehetnek egy komplex igazságügyi nyelvi stratégia megalkotásakor.

A demokratikus joggyakorlason belül a demokratikus jogalkalmazás és demokratikus végrehajtás követelményének maradéktalanul érvényesülnie kell annak érdekében, hogy az állampolgárok hozzájussanak a kormányzati folyamatokkal összefüggő információkhoz, mert a magas szintű átláthatóság pozitív hatással van a kormányzati intézkedések társadalmi, politikai és jogi értelemben vett legitimitációjára is. A nyitott kormányzás kérdésével az OECD Közigazgatási és Területfejlesztési Igazgatósága koncepcionálisan foglalkozott, mivel a nyitott és átlátható kormányzás felépítésének kihívásával valamennyi országnak szembe kell néznie (OECD 2003). A jó kormányzás széles körben elfogadott alapelvei között a következők szerepelnek: átlátható és számonkérhető működés; méltányosság és egyenlőség a polgárokkal való bánásmódban; hatékony és eredményes szolgáltatások; átlátható és alkalmazható törvények és szabályozások; a törvények rendelkezéseinek tiszteletben tartása; valamint az etikus viselkedés magas foka. Mindezek hazai megvalósítása a magyar igazságügybe vetett közbizalmat támogathatja, és a magyar jogi szaknyelvi szövegekkel operál.

Számos jó gyakorlatnak lehetünk tanúi,⁹ de ezek nem egy koherens stratégia mentén történtek, elszigetelt próbálkozások csupán, és az állam részvétele ebben szintén esetleges. A releváns közszolgálati képzések iránt is megnövekedett az igény, ezért is lenne hasznos stratégiai keretbe foglalni és tudatos terv szerint végrehajtani azt. Hiszen a megértés az információhoz való hozzáférés egyik alapja. Az információkhoz való hozzáférés megfelelő szintjének és az információk védelmének biztosításához nemcsak megalapozott törvényekre van szükség, hanem arra is, hogy az állampolgárok ismerjék és értsék jogaikat, és hajlandók és képesek legyenek ezeknek megfelelően cselekedni (OECD 2003).

Az igazságügy általában írott dokumentumokra támaszkodik. Ezeknek közös jellemzője kell, hogy legyen a tárgyilagosság, a pontosság és az egyértelműség. A jogértelmezés alapja a jogszabály szövege, tehát a nyelvi értelmezés szükségképp alapvető (Sárközy 2016). A 21. századi demokratikus jogállamban is az államszervezet minden tevékenységének az állampolgár egyéni szabadságának mind teljesebb érvényesülését kell szolgálnia. Amennyiben az állampolgár nem jut hozzá az őt érintő legfontosabb információkhoz, úgy sem politikai véleményét nem tudja megfelelően kialakítani, sem politikai jogait nem tudja megfelelően érvényesíteni (NKE Jó állam jelentés, 2017: 137), de még a normáknak vagy az ajánlásoknak megfelelő cselekvés sem tud megvalósulni. Nem beszélhetünk a közzétett, nyilvános információkhoz való hozzájárásról abban az esetben, ha a közzétett információ (pl. jogszabályok szövege vagy a hatóságok honlapon szereplő eljárási tájékoztatója stb.) nem közérthető, a használt terminológia szempontjából nem érthető az adott információt igénylő számára. E kritérium a magyar és az idegen nyelvű információk adatbázisokra egyaránt vonatkozik.

⁹ 1. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Vezető- és Továbbképzési Intézete (VTKI) a rendvédelmi szövívők számára 2016-tól két és fél éves képzést indított; 2. Az NKE Államtudományi és Közigazgatási Karon elindul a Közszolgálati Média és Kommunikáció Tanulmányok Program, amelynek célja a közszolgálati kommunikáció oktatásával és kutatásával hozzájárulni a közigazgatás-fejlesztési programok kiteljesítéséhez; 3. Az OBH a 2017-es évet a közérthetőségnek szentelte: olyan képzéseket, konferenciákat szerveztek, amelyek az állampolgárok és a bíróságok közötti közvetlen és közvetett kommunikációs kapcsolatok javítását szolgálták; 4. NAV közérthetőségi programja az ügyfél-szolgálati kommunikációban; 5. MANYISI–NKE KKMTK (2017. szeptember 6.) Kerekasztal-beszélgetés a közigazgatási szaknyelv közérthetőségéről; 6. Az MTA ÁJB Közjogi Albizottsága tudományos vitautalást szervezett 2017. június 14-én, amelynek témája a jogalkotás szakszerűsége és a jog közérthetősége volt; 7. MTA DE Közszolgáltatási Kutatócsoport működése 2012 és 2017 között; 8. Miskolci Egyetem A tisztességes eljárás jogi aspektusai – a jogi nyelv hatása, a joghoz való hozzáférés eredményessége című OTKA projektje (2014–2017).

Az állampolgároktól nem várhatjuk el, hogy hirtelen képzetebbek legyenek a jogalkalmazás, a jogszolgáltatás területén. Sokkal inkább a hivatalnak kell megküzdenie saját korlátaival: a hierarchikus rendszerből fakadó nehézségek, a hivatalok élén álló vezetők stílusa, szakértelme és felkészültsége, a szervezet kommunikációja mind-mind segíthetné az ügyfélbarát kiszolgálást (Szoták et al. 2018).

Természetesen a közérthetőségnek gazdasági haszna is van, mert ha például a hivatalok informatív, átlátható honlappal rendelkeznek (mint például az Egyesült Királyságban),¹⁰ könnyen értelmezhető leveleket írnak az ügyfeleknek, akkor az abban foglaltakat többen és szívesebben végrehajtják, a szabályokat együttműködésben betartják (kulcsszavak: hozzáférhetőség, elégedettség, erőforrás-hatékonyság, felkészült hivatalnokok, kevesebb ügyfélteher). Örömteli, hogy egyre több magyar állami portál (pl. kormányzati weblap vagy köztulajdonú gazdasági társaságok weblapja) törekszik magas színvonalú és informatív digitális felületek létrehozására. A stratégia szintén megfogalmazhat ajánlásokat ezekhez, amelyek a kötelező előírás helyett kellő iránymutatással segítik az elektronizált információátadást, annak specialitásaira is tekintettel. Hiszen ma már tudjuk, hogy a társadalmi pozíció vagy a műveltség, illetve az anyagi helyzet különbségei mellett a közlő és az olvasó közé beékelődő digitális eszközhasználat is hatással lehet – nem csak igazságügyi tartalmak esetén – az érthetőségre.

Egy a magyar jogi és közigazgatási kultúrából építkező, mégis az új, digitális világhoz való alkalmazkodást is szem előtt tartó lehetséges igazságügyi nyelv stratégia – a kormányzati stratégiaalkotás kereteit előíró rendelet és a stratégiaalkotás módszertani kötelező elemein túl – a következő területeket érintheti: a jogalkotás nyelvezete (jogszabályok); a nemzetközi jogszabályok implementációja (terminusok harmonizációja); a hivatali szolgáltatások nyelve (igazgatás); az igazságszolgáltatás (bíróságok) nyelvezete – írásban, szóban (joggyakorlat-elemzés); az igazságügyi hivatásrendek kommunikációja (Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiájának tevékenysége); a jogtudomány és a jogászképzés nyelvezete (MTA és felsőoktatás); a jogi, igazságügyi fordítások terminológiai iránymutatása (OFFI); a magyar–magyar kommunikáció, a jogszabályokon kívül megtalálható jogi tartalmak (pl. tájékoztatók vagy határozatok) érthetősége; a digitális tér hatása az igazságügyi, a jogi szaknyelvre; az érintetti kör azonosítása.

A stratégiák lehetséges célja a definícióalkotás is, így a nyelvstratégia további feladata, ily módon érdemi tartalma lehet az is, hogy megvizsgálja, elemezze, vajon el kell-e különíteni a szaknyelven belül a jogi, az igazságügyi vagy a közigazgatási terminológiát, illetve ezek vajon milyen viszonyban állnak egymással. Ha ezek tartalma eltérő, vajon hol van az a

¹⁰ Az Egyesült Királyságban összevonták az összes közigazgatási oldalt egy helyre, a www.gov.uk oldalra, mert az ügyfélközpontúság áll a középpontban, nem a hivatal.

határ, amely megkülönbözteti, elválasztja őket egymástól. A vizsgálat eredménye az is lehet, hogy ezek egymással szorosan összefüggő, közös halmazokkal is rendelkező, élesen nem elválasztható szaknyelvi területek. Ez esetben az összefoglaló gyűjtőnév megalkotása interdiszciplináris előnyt nyújthat majd a nyelvtudomány vagy a fordítástudomány, illetve a jogtudomány számára is.

Amennyiben ez a lehetséges tartalom irányadónak tekinthető, az eddigi argumentumok alapján könnyen megállapítható azon szervezetek és intézmények köre is, amelyeknek e stratégia megalkotásában érdemes részt venniük: az Igazságügyi Minisztérium, a Parlament és a szaktárcák kodifikációs főosztályai, a jogalkotás, a nemzetközi szerződés és nemzetközi gyakorlatok koordinációjáért felelős, külügyi hatáskörrel rendelkező tárca, minden hivatal, amelyben ügyet intézünk, az OBH és a Kúria, a jogi hivatásrendek, pl. ügyvédi, szakértői, végrehajtók testületének kamarái vagy más köztestületek, egyetemek és az Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiaja, az állami tulajdonú fordítóiroda (OFFI Zrt.) és más jogi fordítóirodák, illetve a magyar nyelvi tervezéssel tudományos igényességgel foglalkozó osztály vagy kutatóintézet.

5. A közfeladat-ellátó fordításszolgáltató mint a jogi szaknyelvi terminológia lehetséges garantőre

A terminológia a nyelvtudomány azon területei közé tartozik, ahol a nyelvtudatos alakítása folyik (vö. Tolcsvai Nagy 2019: 34). Ezt a tudatosságot az állami fordítószolgálat, az OFFI Zrt. is magáénak vallja, hiszen a tudatos terminológiaépítés az aktuális (2023 és 2026 közötti) időszakra irányadó intézményfejlesztési stratégiájának része. Az intézmény az igazságügy szereplőjének tekinti magát a hiteles fordítások és az igazságügyi (bírói, bírósági, hatósági) tolmácsolás letéteményeseként,¹¹ és magára nézve

¹¹ Az OFFI Zrt. 2019 és 2022 közötti időszakra szóló középtávú fejlesztési stratégiája (kelt: 2019. március 29., továbbiakban: OFFI Stratégia) szerint az OFFI Zrt. egy integráltan minőségbiztosított (ISO 9001:2015 és ISO 17100:2015), 100%-ban állami tulajdonú fordítóiroda, amelynek jogszabályok (pl. 24/1986. (VI. 26.) miniszteri rendelet 5. §) alapján fő tevékenysége a hiteles fordítás, az igazságügyi és egyéb kijelölés alapján ellátott tolmácsolás, a 338/2011. (XII. 29.) kormányrendelet 2. § (4) bekezdése szerinti jogszabályfordítás, mindezekhez kapcsolódó terminológiai fejlesztések, illetve feladattól függően a lakosság, cégek és a kormányzati szervek részére további közfeladatok ellátása. Küldetése „olyan digitális okirati- és terminológiai tudásbázisok, fordításminták és ügyviteli modernizációk megvalósítása, amelyek az elektronikus hiteles fordításokhoz és az (e-)közizgatási, illetve igazságügyi fordítások magas színvonalú, dinamikus és biztonságos kiszolgálásához elengedhetetlenek, és amelyek az etikus közszolgálati elvek mindenkori szem előtt tartásával valósulnak meg” (OFFI Stratégia 1. 2).

általában is irányadónak tekinti az igazságügyre és a kormányzásra vonatkozó fejlesztési irányelveket (lásd a 24/1986. (VI. 26.) miniszteri rendelet a szakfordításról és tolmácsolásról). A következőkben kifejtjük, hogy mit jelent a gyakorlatban az OFFI – magyarországi viszonylatban egyedülálló – terminológiastratégiai tevékenysége.

Az OFFI annak érdekében, hogy a 21. század elvárásainak megfelelően, közfeladatait kiváló és egységes minőségben lássa el, innovatív igényeket kielégítő jogi és közigazgatási terminológiai adatbázist épít *IUS-Term*TM néven (lásd például Tamás 2019, 2021; Németh 2019b) az alapító Igazságügyi Minisztérium által jóváhagyott intézményfejlesztési stratégiában lefektetett elvek szerint. A *IUS-Term*TM mögött egy országos viszonylatban egyedülálló, terminológus végzettségű szakmai csapat áll kiváló hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerrel. Az adatbázis (esetleges elérhetővé tétele) a közigazgatást kiszolgáló jogi szakfordítások elkészítése során a célnyelvi fordítások jobb érthetőségéhez, hosszú távon a közérthetőséghez és a jobb felhasználhatósághoz is hozzájárulhat, ami Magyarország (nyelvi) versenyképességét is erősítheti. Ennek keretében nemcsak a közigazgatási vagy a bírósági eljárásokhoz szükséges, jogszabály alapján ellátandó okiratfordítások és tolmácsolás fordítási szóhasználata válhat egységessé és magas minőségűvé (lásd 24/1986. (VI. 26.) miniszteri rendelet 5. §-át a szakfordításról és tolmácsolásról és pl. a Polgári perrendtartás vonatkozó rendelkezéseit), de a hivatalos jogszabályfordítások (lásd 338/2011. (XII. 29.) Nemzeti Jogszabálytárról szóló kormányrendelet 2.§ (4) bekezdését) egységes terminológián alapuló érthető nyelvzete is eredményezheti a jogrendszerbe vetett bizalmat. E tevékenységével terminológiai politikai szempontból is hasznos tevékenységet folytat: a jogi és közigazgatási fordítások területén előmozdítja a terminológiai egységesítést és harmonizációt (vö. Fóris 2021), mert közfeladat-ellátási kötelezettsége nyomán hatással van a közigazgatásban és az igazságügyben felhasznált dokumentumokban megjelenő magyar nyelvű terminológiára, annak egységességére és minőségére. Az OFFI-ban folyó felelősségteljes terminológiai munka egyik célja, hogy alapvető elvárásként hozzájáruljon a hiteles fordítások közérthetőségéhez (Szoták–Tamás 2021: 46), és alapvető célkitűzése a fordítói tevékenység hatékony terminológiai támogatása a nyelvtechnológiai eszközök használatával (Klenk–Polácska 2021).

Az OFFI 2019 óta hatályos stratégiája kiter az arra is, hogy hazánk jogi és nyelvi versenyképességét fejlesztendő meg kellene valósítani minden olyan egységesítésre törekvő, magyar nyelvű szakterminológiai feladatot, amelynek célja, hogy a magyar nyelv (ideértve a szaknyelveket is mint a jogi és közigazgatási nyelvet) a digitális térben minél erőteljesebben jelen

legyen (vö. Ács et al. 2017).¹² E körben a magyar közigazgatási és jogi terminológiai adatbázis-építést (pl. a tulajdonos OFFI stratégiájában etalon minőségű (irányadó), magyar nyelvű, a nemzetközi terminológiákkal folyamatosan egyeztetett *IUSTerm*TM adatbázis kialakítását), vagy a nem az irányadó adatbázis-tulajdonos által készített, gépi adatbázisokban felhasználandó igazságügyi és jogi terminológiai adatbázisok auditját (felügyeletét, azaz szakmai hitelességi ellenőrzését) is állami közfeladattá érdemes tenni, és jogalkotással valamely, az igazságügyi tárca által felügyelt jogi szaknyelvi terminológiai hatáskörrel rendelkező intézményhez érdemes telepíteni.¹³ A közfeladati státusz – egységes és hiteles magyar jogi és közigazgatási terminológiai korpusz fejlesztése, akár gépi fordítóprogramok számára – végül jogalkotással nyerhető el, ehhez szükséges a cél megjelenítése állami digitális és nyelvi stratégiákban és ezekkel összefüggő vagy más releváns szakpolitikákban (OFFI Intézményfejlesztési stratégia 2023–2026).

Az OFFI a gyakorlati tevékenységén és konkrét nyelvstratégia-vízióin túl – az OFFI Akadémia kereteiben megvalósított rendezvényeivel – folyamatosan részt vesz tudományos terminológiapolitikai diskurzusokban, és lehetőségeihez mérten olyan kiadványok megjelenését is támogatja, amelyek a mindennapi innovatív fejlesztések szakmai alapjául szolgálnak (pl. Fóris–Bölcskei 2019; Szoták 2021b; Tamás–Szoták 2021). Az OFFI Zrt. terminológia tevékenysége és fejlesztései igazodnak a fordítóipari szabványok (pl. MSZ EN ISO 17100:2019) által meghatározott munkafolyamathoz, amelyek elsődlegesen a magas minőségű fordítások folyamat-alapú és fenntartható szervezését támogatják, mivel az állami fordítóiroda nem költségvetési szerv, üzleti eredményessége mindenkor elvárt, ez pedig függ az elégedett, minőségorientált megrendelői körtől.

¹² Kutatások szerint az információtechnológia következő generációja olyan szintű nyelvi képességgel fog rendelkezni, hogy az emberi felhasználók saját nyelvükön élőbeszédben tudnak majd kommunikálni a technológiát használva. A magyar nyelv az OFFI szerint egyelőre még nincs veszélyben, viszont a helyzet drámaian megváltozhat akkor, amikor a technológiák új generációja elkezd valóban hatékonyan kezelni a beszélt nyelvet. Egy nyelv státusza pedig nemcsak beszélőinek számától függ, hanem attól is, hogy mennyire van jelen az információs térben és a szoftveralkalmazásokban.

¹³ Amikor egy magántulajdonú gazdasági társaság világméretű jogi szótárat épít akár a magyar nyelv érintésével, de ahhoz nem kapcsolódik az adott nemzeti jogintézményeket kialakító állami igazságügyi szaktárcák együttműködése (pl. TransLegal.com, World Legal Dictionary), akkor kérdésként merülhet fel, hogy vajon a magyar jogi terminológiát egy külföldi gazdasági társaság szakértői mennyire tudják pontosan kialakítani, az érintett nemzeti szervezet, pl. az IM vagy intézménye (pl. OFFI) megkérdezése, a vele való szakmai konzultáció nélkül.

6. Összegzés

A hazai közigazgatási és bírósági – igazságügyi – eljárásokban biztosítandó az anyanyelvhasználat joga, amely az Alaptörvényben meghatározott tisztességes eljáráshoz mint alapjoghoz kapcsolódik (XIV. tc. 2.), továbbá az igazságügybe vetett közbizalom növelése, a jogi versenyképesség összetevőinek erősítése, és nem utolsósorban az európai együttműködés keretén belül a nemzeti érdek hatékony képviselője egyaránt igényli azokat a nyelvstratégiai törekvéseket, amelyek egy egységes igazságügyi nyelvstratégia kialakítása irányába mutatnak.

Ha ajánlásként létezne a jogi szaknyelvi regiszter egységes használatára és közérthetőségére vonatkozó igazságügyi nyelvstratégia – amely illeszkedik egy átfogó magyar nyelvstratégiába –, akkor ehhez az állami iránymutatáshoz számos, az állam működtetésében közreműködő intézmény, hivatal és szervezet is alkalmazkodhatna, és ez egységes terminológiahasználatot, ugyanakkor jogi tartalomvesztés nélküli, közérthető, a közigazgatást és az állampolgárokat egyaránt kiszolgáló szaknyelvi tartalmat eredményezhetne. A nyelvstratégia fókuszált célokat és cselekvési tervet – akár új közfeladatokat és intézményi hatásköröket – határozhatna meg, amelynek mentén egységesebb és célhoz kötöttebb további szakpolitikák is létrehozhatók, vagy a meglévő szakpolitikák a magyar nyelv és a szaknyelvek fenntarthatóságának kérdéseivel is kiegészíthetők, ideértve a hazai hivatali és jogi nyelv gyakorlatias szempontjait. Egy egységes és hiteles magyar jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis fejlesztése akár új állami közfeladatként is elképzelhető a gépi fordítások és a mesterséges szövegalkotás korában.

Igy az állam működése hosszú távon, s a digitális térben is fenntartható módon ügyfélbarát lehetne, azaz az államhoz forduló vagy az állammal kapcsolatba kerülő állampolgár a könnyű megértés, a könnyebb jogkövetés, a könnyű ügyintézés élményét élhetné meg, amikor a közigazgatás vagy a jog világával a hivatalokban – akár az elektronikus! – ügyintézés során érintkezni kénytelen. Nem kérdés, hogy a nyelvi közvetítésben a közérthetőségnek, az egységes terminológia használatának és az auditált módszertanok alkalmazásának nélkülözhetetlen szerepe van. Mindeközben a világ valamennyi jogállama előtt kihívásként magasodik az átlátható és nyitott kormányzás demokratikus követelménye.

Az igazságügyi feladatok körében az OFFI Zrt. stabil partneri együttműködésre képes a nyelvstratégiát alakító és az igazságügyi nyelvstratégiában közvetve vagy közvetlenül is érdekelt kormányzati és szakmai szervezetekkel, különös tekintettel azokra a közfeladatokra, amelyek a szervezet tevékenységéhez koherensen illeszkednek. Az állami fordítószolgáltatnál az ehhez szükséges kapacitás, pénzügyi erőforrás és szakismeret is rendelkezésre áll a 2023–26 közötti legújabb intézményfejlesztési stratégia alapján.

Javasolt az igazságügyi nyelvhasználat jövőjéről egy olyan hosszú távú stratégiát alkotni, amely a digitális térben is biztosítja a magyar jogi szaknyelv jelenlétét és fenntarthatóságát.

Megjegyzés: A jelen tanulmány egy korábbi, azonos című írás frissített, aktualizált változata. A tanulmány első megjelenésének adatai: Németh Gabriella – Szoták Szilvia 2021. Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és nyelv vonatkozásában. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 23–47. Ezúton is köszönetünket fejezzük ki a kiadónak, hogy hozzájárult a tanulmány aktualizálásához és közléséhez

Szakirodalom

- Ács Judit – Pajkossy Katalin – Kornai András 2017. Digital vitality of Uralic languages. *Acta Linguistica Academica* 64/3: 327–345.
- Bechmann, Armin 1981. *Grundlagen der Planungstheorie und Planungsmethodik: eine Darstellung mit Beispielen aus dem Arbeitsfeld der Landschaftsplanung*. UTB für Wissenschaft, Stuttgart.
- Dobos Csilla 2009. Az igazságügyi nyelvészettől a jogi transzlatológiáig – a jogi szakmai nyelvhasználat kutatásának legfontosabb területei. In: Silye Magdolna (szerk.) *Szaktudás idegen nyelven*. Porta Lingua, Debrecen. 255–264.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) 2019. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest.
- Fóris Ágota 2021. Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 48–60.
- F. Kiss Erzsébet 1974. Fordító iroda 1848–49-ben. *Magyar Hírlap* november 11.
- F. Kiss Erzsébet 1987. *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gellén Klára 2021. A szerződési jognyilatkozatok érthetősége és értelmezése, különösen a fogyasztói szerződések körében. *Jog, Állam, Politika* 13/1: 61–77.
- Hettinger Sándor 2021. A közérthetőség követelményének érvényesítése az általános szerződési feltétellel létrejövő szerződések magyarra fordításakor. *Jog, Állam, Politika* 13/1: 77–89.
- Horváth Péter Iván 2021. Mitől közérthető és tömör egy jogi szöveg? *Jog, Állam, Politika* 13/1: 103–115.
- Kádár Krisztián 2012. *A közigazgatás stratégiai tervezésének és fejlesztésének módszertana*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. ÁROP–1.1.21-2012-2012-0001

- Karcsay Sándor 1981. Jog és nyelv. *Jogtudományi Közlöny* 36/4: 325–338.
- Klenk Márk – Polácska Edina 2021. Nyelvtechnológiai kihívások a hiteles fordításban. In: Szoták Szilvia (szerk.) *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest. 89–100.
- Kurtán Zsuzsa 2016. Jogtudomány, nyelvtudomány és szaknyelvkutatás kapcsolatai. In: Hegyi Szabolcs – Vinnai Edina – Zódi Zsolt (szerk.) *Orbis Iuris. Ünnepi tanulmánykötet Szabó Miklós 65. születésnapjára*. Bíbor Kiadó, Budapest. 147–162.
- Kurtán Zsuzsa 2017. *A jogi-közigazgatási szaknyelv rétegzettsége és a közérthetőséggel kapcsolatos problémák főbb nyelvészeti kutatási eredményei*. Elhangzott 2017. szeptember 6-án Magyar Nyelvstratégiai Intézet (MANYSI) és az NKE KKMTK által szervezett Kerekasztal-beszélgetés a közigazgatási szaknyelv közérthetőségéről című fórumon.
- Németh Gabriella – Szoták Szilvia 2021. Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és nyelv vonatkozásában. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 23–47.
- Németh Gabriella 2019a. A közérthetőség etikájának jelentősége a jogalkotásban és a sablonizált szerződési feltételekben. In: Szoták Szilvia (szerk.) *150 éves az állami fordítószerződés*. OFFI Zrt., Budapest. 127–136.
- Németh Gabriella 2019b. Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.) vezérigazgatójának köszöntője. Jogi és közigazgatási terminológiai fejlesztések az állami fordítószerződésben. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 24–30.
- Németh Gabriella 2021a. A közérthető fogalmazás jelentősége a digitális szerződések esetében (Előszó). *Jog, Állam, Politika* 13/1: 43–45.
- Németh Gabriella 2021b. A normahatás és a közérthetőség összefüggései a sablonizált elektronikus szerződésekben. *Jog, Állam, Politika* 13/1: 47–59.
- Németh Gabriella 2021c. Az igazságügyi szaknyelvi közfeladatok ellátásának aktuális kihívásai. In: Németh Gabriella sorozatszerk., Szoták Szilvia (szerk.) *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest. 7–9.
- Novák Barnabás 2014. Jogi dokumentumok terminológiájának fordítási kérdései: Magyarország Alaptörvénye. *Glossa Iuridica* 1/1: 60–73.
- Az OFFI Zrt. 2023–2026 közötti intézményfejlesztési stratégiája – Digitális és nyelvtechnológiai megoldások a közfeladat-ellátás szolgálatában (kézirat).
- Sárközy Tamás 2016. Civiljogi kodifikáció és a nyelv. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.) *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művésze*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 108–115.
- Strandvik, Ingemar 2016. A közérthető nyelvhasználat Svédországban. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.) *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művésze*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 60–73.

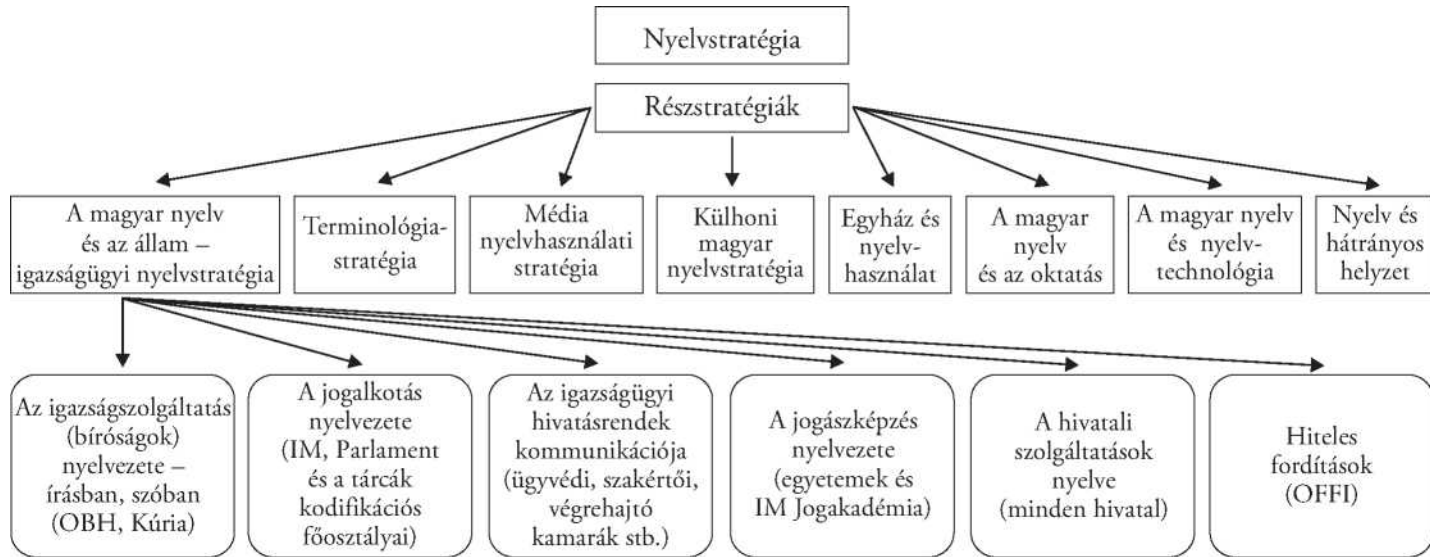
- Szabó Miklós (szerk.) 2010. *Nyelvében a jog: Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Szegedi László 2011. Az európai Tanács jó közigazgatásról szóló ajánlásának magyar szövegéhez. *Pro Publico Bono* (1): 105–109.
- Szabó Miklós (szerk.) 2015. *A jog nyelvi dimenziója*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Szalai Ákos 2013. *A szerződés tartalma*. Pázmány Law Working Papers 11. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.
- Szoták Szilvia – Bölcskei Andrea – Kuna Ágnes 2018. Szaknyelvi kommunikáció, terminológia: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.) *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Tinta Könyvkiadó – MANYE – MANYSI, Budapest. 141–153.
- Szoták Szilvia – Tamás Dóra 2021. A hiteles fordítás közérthetősége. In: Szoták Szilvia (szerk.) *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest. 46–67.
- Szoták Szilvia 2017. A nyelvpolitikai stratégia külföldi vonatkozásai. In: Zimányi Árpád (szerk.) *Tanulmányok a bölcsészettudományok köréből*. Líceum Kiadó, Eger, 69–79.
- Szoták Szilvia 2018. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat terminológiai tevékenysége – A Termini magyar–magyar szótár jogi vonatkozásai és a közérthetőség. *Magyar Jogi Nyelv* 1: 25–29.
- Szoták Szilvia 2019. 1869-től napjainkig – A 150 éves állami fordítószolgálat története. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. OFFI Zrt., Budapest. 15–47.
- Szoták Szilvia 2021a. Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – a közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben. *Jog, Allam, Politika* 13/1: 89–103.
- Szoták Szilvia (szerk.) 2021b. *A hiteles fordítás mint közfeladat*. OFFI Zrt., Budapest.
- Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) 2021. *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest.
- Tamás Dóra Mária 2019. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. OFFI Zrt. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2. átdolgozott kiadás.
- Tamás Dóra Mária 2021. Jogi terminológia a terminológus szemével, avagy milyen célokot érdemes megvalósítani az oktatás, az egységesítés és a terminológiai politika terén? In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 61–101.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Tóth Judit 2021. *A rendészeti nyelv: átmenet vagy helyben járás?* Az előadás elhangzott az Átmenetek – globális és lokális kultúrák találkozása című konferencián, SZTE Kapocs Műhely–Szentgyörgyi Agóra, Szeged. 2021. március 12–13.

- <https://docplayer.hu/213332064-A-rendeszeti-nyelv-atmenet-vagy-helyben-jaras-toth-judit-szte-ajtk.html>
- Varga Anna 2015. *Trócsányi a jogakadémiáról: Helyre kell állítani az igazságszolgáltatás társadalmi megítélését!* (2015. október 12.)
<https://szegedma.hu/2015/10/trocsanyi-a-jogakademiáról-helyre-kell-allitani-az-igazsagszolgáltatás-társadalmi-megiteleset>
- Vinnai Edina 2011. *Nyelvhasználat a jogi eljárásban.* ME ÁJK, Miskolc. PhD-értekezés. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_12225_section_4264.pdf

Források

- 1710/2014. (XII. 5.) kormányhatározat az igazságügyi politikáról
2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról
2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről
- 24/1986. (VI. 26.) miniszteri rendelet a szakfordításról és tolmácsolásról
- 338/2011. (XII. 29.) kormányrendelet a Nemzeti Jogszabálytárról
- 38/2012. (III. 12.) kormányrendelet a kormányzati stratégiai irányításról
- 45/2018. (III. 19.) kormányrendelet az állami és önkormányzati közfeladat-kataszterről
- 94/2018. (V. 22.) kormányrendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről
- Annual Report OECD, 2003. <https://www.oecd.org/about/2506789.pdf> (Hozzáférés: 2023. március 31.)
- ÉrtSz. = Bárczi Géza – Ország László (szerk.) 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára.* Budapest, Akadémiai Kiadó. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/j-32DF3/jogszolgáltatás-3364D/> (Hozzáférés: 2023. március 31.)
- Jó állam jelentés 2017. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest.
- KSH. A 15–74 éves népesség száma legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemeként (1998–). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf015.html (Hozzáférés: 2023. március 31.)
- Magyarország Alaptörvénye 2011.
- Plain Writing Act 2010., USA. <https://www.govinfo.gov/app/details/PLAW-111publ274> (Hozzáférés: 2023. március 31.)
- T/17578. számú törvényjavaslat a Magyarország 2016. évi központi költségvetéséről szóló 2015. évi C. törvény végrehajtásáról, X. fejezet Igazságügyi Minisztérium (kelt: 2017. augusztus 27.) <https://www.parlament.hu/irom40/17578/adatok/fejezetek/10.pdf> 5. o. (Hozzáférés: 2023. március 31.)

1. számú melléklet. A nyelvstratégia részei

2. számú melléklet. A közérthetőség megjelenése nemzetközi és hazai dokumentumokban

1. Nemzetközi dokumentumokban megjelenő példák

1.1. Bírák Magna Chartája. Strasbourg, 2010. Alapelvek 16. pont:
A bírósági iratokat és a bírósági határozatokat érthető, egyszerű és világos nyelvezettel kell megfogalmazni.

1.2. ENCJ 2011. „Vilnusi Nyilatkozat” 7. pont:

Az igazságszolgáltatásnak meg kell tennie a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy erősödjön a bíróságokba vetett közbizalom. (...) Az *ítéletek és más bírósági határozatok világos és érthető nyelvezettel* történő megfogalmazása mind elengedhetetlen e cél elérése érdekében.

A **Jó közigazgatás programot** és az *Ajánlást* a Miniszteri Bizottság 2007. június 20-án fogadta el. Az *Ajánlásban* megfogalmazott legfontosabb követelmények között szerepelnek a közérthetőség vonatkozásában többek között az alábbiak:

- a jó közigazgatást olyan minőségi jogalkotásnak kell biztosítania, amely célravezető, egységes, könnyen érthető és alkalmazható;
- a jó közigazgatás az alkalmas, a hatóságok számára rendelkezésre álló emberi erőforrásoktól és a közhivatalnokok megfelelő képzésétől függ (Szegedi 2011).

1.3. Tájékoztatás, konzultáció és a nyilvánosság részvétele a politikai döntésekben: A nyitott kormányzat felépítése az OECD tagállamaiban (OECD 2003).

2. Magyarországi jogszabályokban megjelenő példák

2.1. 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

62/A. § (1) A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság törekszik arra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személyekkel történő írásbeli és szóbeli kommunikáció során *egyszerű és közérthető* módon fogalmazzon. A jogokról való tájékoztatást és a kötelezettségekre való figyelmeztetést az érintett személy számára érthető módon, az érintett személy állapotára, személyes jellemzőire figyelemmel kell megfogalmazni. (Hatályos: 2015. XI. 1., 2015. évi CLI. tv. 7. §)

(2) A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a szóbeli kommunikáció során meggyőződik arról, hogy az elmondottakat az érintett személy megértette-e, ennek hiányában a tájékoztatást, illetve a figyelmeztetést megmagyarázza.

2.2. 61/2009. (XII. 14.) IRM-rendelet a jogszabályszerkesztésről és a 19/2010. (XII. 21.) KIM-rendelet a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM-rendelet módosításáról

2. § A jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni (a 19/2010. [XII. 21.] KIM-rendelet rendelkezése, amely 2011. január 1-től hatályos).

2.3. A 2010. évi CXXX. törvény¹⁴ a jogalkotásról

2. § (1) A jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie.

3. Jogszabályban nem megjelenő egyéb szakmai anyagok

3.1. Magyar Zoltán Közigazgatásfejlesztési Program (2011: 34)

„A Magyar Program célrendszere szerint *érthető szövevezésű (nem gőgös) és egyszerű szerkezetű (őszinte)* jogszabályokat kell írni.”

3.2. Közigazgatás- és Közszolgáltatásfejlesztési Stratégia (2014–2020)

„... az ügyintézésrel kapcsolatos nyelvezetet (pl. értesítések) is emberközelivé és közérthetővé kell tenni.”

3.3. A Kúria középtávú intézményi stratégiája,¹⁵ különös tekintettel a joggyakorlat-elemző tevékenység fejlesztésére (2013)

„f) A Kúria működési és szervezeti rendszerét az átláthatóság és hatékonyság, valamint a bírói hivatásrend által elfogadott értékek szem előtt tartásával alakítja ki” (2013: 9).

3.4. Országos Bírói Hivatal¹⁶

„Az előkészítés során elsődleges szempontként fogalmazódott meg, hogy a szabályzat nyilvános, közérthető és egységesen valamennyi bíróságra kiterjedően elérhető legyen. Kiemelt kodifikációs elvként érvényesült a bíróságok társadalmi megítélésére, a szolgáltató jelleg erősítésére, a működés ellenőrizhetőségének, önkontrolljának biztosítására vonatkozó igazságszolgáltatási filozófia.”

¹⁴ https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1000130.TV (Hozzáférés: 2021. június 20.).

¹⁵ http://kuria-birosag.hu/sites/default/files/allamiprojekt/kuria_imprimaturahoz.pdf (Hozzáférés: 2021. június 20.).

¹⁶ http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnokei-beszamolok/obhe_beszamolo_2012_ife-lev_teljes.pdf (2012: 48, Hozzáférés: 2021. június. 20.).

3.5. Az OFFI 2019–2022 közötti intézményfejlesztési stratégiája

„Küldetésünk olyan digitális okirati- és terminológiai tudásbázisok, fordításminták és ügyviteli modernizációk megvalósítása, melyek az akár elektronikus hiteles fordításokhoz és az (e-)közigazgatási ill. igazságügyi fordítások magas színvonalú, dinamikus és biztonságos kiszolgálásához elengedhetetlenek, és amelyek az etikus közszolgálati elvek mindenkor szem előtt tartásával valósulnak meg.”

3.6. Az OFFI 2023–2026 közötti intézményfejlesztési stratégiája

„Amennyiben az igazságügyi fordítást és tolmácsolást a digitális ökoszisztémában is közfeladatként fókuszban tartjuk, az OFFI Zrt. nyelvi hitelesítő szolgáltatásai valamennyi hatalmi ág és a lakosság által dinamikusan és fenntartható módon igénybe vehető marad, eközben saját digitális adatbázisai és nyelvi közvetítő továbbképzései révén a 155 éves magyar jogi szaknyelvi hagyományok is fenntarthatóak... Az OFFI Zrt. elkötelezett a magyar nyelv, ezen belül a jogi szaknyelv jelenlétének támogatására a digitális térben, ennek érdekében részt vesz és közreműködik értékmentő programok felkutatásában vagy megszervezésében.”

Továbbá

„Hazánk – jogi és nyelvi – versenyképességét fejlesztendően meg kell valósítani minden olyan egységesítésre törekvő, magyar nyelvű szakterminológiai feladatot, amely arra a célra irányul, hogy a magyar nyelv (ideértve a szaknyelveket is, mint a jogi és közigazgatási nyelvet) a *digitális térben is fennmaradhasson*. E körben a magyar közigazgatási és jogi nyelvi terminológia készítését (pl. etalon, magyar nyelvű, a nemzetközi terminológiákkal folyamatosan egyeztetett „jogi fogalomtár” kialakítását), vagy mások által készített, gépi adatbázisokba felhasználandó igazságügyi és jogi terminológiai adatbázisok auditját (felügyeletét, azaz szakmai hitelességi ellenőrzését) is állami közfeladattá érdemes tenni... Meg kell találni az összefüggéseket a nemzetstratégiai, az innovációs és az igazságügyi modernizációs kihívásokért felelős szakpolitikákkal. A közfeladati státusz – egységes és hiteles magyar jogi és közigazgatási terminológiai korpusz fejlesztése, akár gépi fordítóprogramok számára – végül jogalkotással nyerhető el (bekerülés állami digitális és nyelvi stratégiákba és ezekkel összefüggő vagy más releváns szakpolitikákba).”

3.7. IM-költségvetéshez (Költségvetés X. fej.) indoklás, a miniszter előterjesztése

(IM, 2016), <https://www.parlament.hu/irom40/17578/adatok/fejezetek/10.pdf> (Hozzáférés: 2021. június 20.)

FISCHER MÁRTA

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Idegen Nyelvi Központ, Budapest
fischer.marta@gtk.bme.hu

Nyelvtervezés, fordítás és a magyar EU-terminológia

1. Bevezetés

Az európai integráció nemcsak egyre szorosabbra fonódó együttműködést, új területek közös politikák alá vonását hozza magával, hanem mélyreható lexikai és fogalmi változásokat is eredményez az Európai Unió hivatalos nyelveiben. Az uniós hivatalos státusz a nyelvek többsége – így a magyar nyelv – számára is folyamatos fordítási kötelezettséget jelent, amelynek koordinálásáért a csatlakozást követően már nem a tagállamok, hanem az uniós intézmények felelnek. Ez sajátos helyzetet teremt a nyelvtervezésben, egyedülállóvá teszi az uniós fordítók szerepét, és közvetlen hatással van a nyelvekre is. Így az európai integráció egy sajátos uniós nyelv – pontosabban uniós nyelvek – kialakítását is eredményezi.

A tanulmány célja, hogy áttekintést adjon az európai uniós kontextus nyelvtervezésre gyakorolt hatásáról, a hivatalos nyelvek „uniós rétegének” kutatásokkal igazolt sajátosságairól, majd részletesen elemezze az uniós szövegek fordításának terminológiai kihívásait, különös tekintettel a magyar nyelvre. Míg egy korábbi tanulmányomban az uniós terminológia sajátosságait a felhasználók szemszögéből vizsgáltam, és a fókuszban a terminusok felismerése és megfeleltetése állt (Fischer 2018), addig jelen írásban az uniós terminusok alkotásának sajátosságaira helyezem a hangsúlyt. Ennek során nagyban támaszkodom azokra a friss kutatási eredményekre, amelyeket a téma nemzetközi szakirodalmának vizsgálata során tártam fel (Fischer 2023b).

2. Nyelvtervezés: státusz- és korpusztervezés EU-kontextusban

A nyelvtervezési lépések státusz- és korpusztervezésre való felosztása Heinz Kloss (1969) nevéhez fűződik. Einar Haugen (1983) később négy lépést különített el, attól függően, hogy a tervezés a formára, a funkcióra, a nyelvre vagy a társadalomra irányul. Kloss ezek közül a két utolsó szempontra helyezte a hangsúlyt. A társadalomra irányuló nyelvtervezési lépéseket

státusztervezésnek (a haugeni modellben kiválasztás – elterjesztés), míg a nyelvire irányuló lépéseket (kodifikáció – kidolgozás) korpusztervezésnek nevezte el (lásd erről részletesen Sándor 2006). Bármely lépésről is legyen szó, a nyelvtervezés fogalmát legtöbbször adott országokhoz kötjük, hiszen e döntéseket a kormányok, az akadémiák, a nyelvi intézetek, a szakmai közösségek hozzák. Ezért uniós kontextusban lényeges kérdés, hogy a tagállamok milyen mértékben vehetnek részt az egyes lépésekben (Fischer 2008).

Tosi (2003: 128) szerint az Európai Unió alapító atyái nagy hangsúlyt helyeztek a többnyelvűség biztosítására, de kevés figyelmet szenteltek a nyelvtervezési és fordítási kérdéseknek. Vizsgáljuk meg közelebbről, mi rejlik e kijelentés háttérében!

A többnyelvűség valóban már a kezdetekkor kiemelt kérdés volt, hiszen az Európai Gazdasági Közösség alapító tagjai a nyelvhasználat szabályozásáról döntöttek először. A Tanács első, 1/1958/EGK rendelete határozta meg a Közösség hivatalos és munkanyelveit, mégpedig úgy, hogy az alapító országok hivatalos nyelvei váltak az EU hivatalos és munkanyelveivé. E rendelet szerint a hivatalos és munkanyelveket kell használni az intézmények és a tagállamok közötti kommunikációban, e nyelveken jelenik meg a Hivatalos Lap, és e nyelveken kell szövegezni a rendeleteket és az egyéb általánosan alkalmazandó dokumentumokat is. A rendeletet az új tagállamok csatlakozásakor mindig módosítják, így 2004-ben a magyar nyelv is hivatalos, a többivel egyenrangú státuszt kapott. Kloss (1969) modelljében mindez azt jelenti, hogy az uniós szintű státusztervezést az egyenrangúság elve határozza meg – azaz minden, tagállami szinten hivatalos státuszt élvező nyelv számára adott a lehetősége annak, hogy uniós szinten is hivatalos státuszt kapjon.

E lehetőség érvényesülését az biztosítja, hogy a Tanács a nyelvhasználat szabályozásáról egyhangúlag dönt, azaz a tagállamok mindegyike vétőjoggal rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy a nyelvek uniós státuszáról nem szülehet olyan döntés, amellyel akár egy tagállam nem ért egyet. Így összességében elmondhatjuk, hogy az uniós szintű *státusztervezés* a tagállamok közvetlen részvételével és egyhangú döntéshozatalával valósul meg. De hogyan is történik mindez az uniós szintű *korpusztervezésben*? E kérdés megválaszolásához először azt kell megvizsgáljunk, milyen változást eredményez a nyelvekben az uniós státusz.

Az uniós hivatalos státusszal rendelkező nyelveknek kettős funkciót kell betölteniük: meg kell jelölniük mind a tagállami fogalmi rendszerhez, mind az uniós fogalmi rendszerhez kötődő fogalmakat. Ez a követelmény a korpusztervezés mindkét lépését, azaz a kidolgozást (pl. új terminusok alkotása) és a kodifikációt (terminusok rögzítése) is érinti, hiszen az európai integráció folyamatosan új fogalmak megjelenését eredményezi.

A hivatalos nyelvek között azonban jelentős eltérések vannak e lépések megvalósulását illetően.

Bár a hivatalos nyelvek és a munkanyelvek között *de jure* nincs különbség, a gyakorlatban csak a nyelvek egy része tölt be *de facto* munkanyelv szerepet. Az 1/1958/EGK rendelet kimondja, hogy az intézmények eljárási szabályzataikban rögzíthetik, mely nyelvet kell használni meghatározott esetekben. Ez túlnyomórészt az angol, kivéve az Európai Unió Bíróságát, amelyre más szabályok vonatkoznak, ott a francia a belső munkanyelv. Mindez azt jelenti, hogy bár a rendelet nem utal explicit módon fordításokra, implicit módon tartalmazza a fordítási tevékenység lehetőségét, sőt kötelezettségét. Így a hivatalos státusz a nyelvek többsége számára folyamatos fordítási kötelezettséget, egyfajta *célnyelvi státuszt* jelent (Fischer 2008: 387). Mindennek a nyelvtervezés szempontjából nagy jelentősége van, hiszen a folyamatos fordítási kötelezettség azt eredményezi, hogy a korpusztervezés lépéseinek (kidolgozás – kodifikáció) és a kapcsolódó terminológiai munkának a keretét is a fordítás adja.

További fontos tényező az, hogy míg a csatlakozás előtt a több ezer oldalnyi uniós joganyag fordításáról a tagjelölt országnak kell gondoskodnia, addig a csatlakozás után a fordítási tevékenységet már nem a tagállami, hanem az uniós intézmények koordinálják. Így a korpusztervezés *kidolgozás* lépésében ugyan hazai fordítók vesznek részt – de az uniós intézmények koordinálásával. A *kodifikáció* ugyancsak uniós szinten történik, hiszen ennek eszköze az EU intézményközi adatbázisa, a *IATE (Interactive Terminology for Europe)*, amelyet az intézmények terminológusai töltenek fel terminusokkal.

Mindez azt jelenti, hogy a Kloss modellje szerinti státusztervezés (az adott nyelv társadalmi-jogi helyzetének meghatározása) és a korpusztervezés (azaz a nyelv formai változásainak és kodifikációjának tervezése) uniós kontextusban különválnak. Míg a státusztervezés tagállami szinten maradt – hiszen az EU Tanácsában a tagállamok egyhangúlag döntenek a hivatalos státuszról –, addig a korpusztervezés mindkét lépése (a kidolgozás és a kodifikáció) az uniós intézményekhez került.

Mindezek fényében nagy jelentősége van annak, hogy a tagállam milyen mértékben tudja továbbra is szemmel tartani az uniós fordítások folyamatát, sikerül-e rendszeresített csatornákat kiépítenie az uniós fordítók, terminológusok, tolmácsok és a hazai intézmények, szakemberek között. A hazai szakemberek és a kinti fordítók, tolmácsok közötti együttműködés kulcskérdés, hiszen utóbbiak a hazai folyamatoktól távol dolgoznak. E folyamatok sikerének egyik alapfeltétele az, hogy mind a fordítók, tolmácsok, mind a szakemberek érzékenyek legyenek a terminológiai-fordítási kérdésekre. Ez felelősséget jelent nemcsak a fordító- és tolmácsképző intézmények, de bármilyen képzés számára, hiszen a fordítás nyelvoktatásból való

kiszorulásával a szakemberek nem feltétlenül találkoznak tanulmányaik során fordítási és terminológiai kérdésekkel (Fischer 2010b).

A koordinációt nagyban segítené az is, ha a hazai fordítási és terminológiai munkát átfogó fordítási, valamint nyelv-, illetve terminológiastratégia segítené. Szabari (1996, 2005) már az uniós csatlakozást megelőzően rámutatott arra, hogy fontos lenne egy megfelelő fordításpolitikai, illetve a fordítást is integráló nyelvpolitika megfogalmazása. És egyre komolyabb igény fogalmazódik meg a mindezzel szorosan összefüggő terminológiastratégia, illetve terminológiapolitika megfogalmazására is (Bölcskei-Fóris 2019; Fóris 2011, 2017, 2021; Sermann 2021).

3. A hivatalos nyelvek „uniós rétege”

3.1. Nyelvhasználat EU-kontextusban: A Eurospeak-tól az eurolektusig

A szoros gazdasági és politikai együttműködés, az újabb és újabb területek közös politikák alá vonása egy önálló – a tagállami rendszerekkel is összefüggő – uniós fogalmi rendszert eredményez. Mivel nincs egy közös, semleges nyelv, amely kizárólag eme uniós fogalmi rendszert írná le, így ezt a funkciót is – az uniós státusszal rendelkező – tagállami hivatalos nyelveknek kell betölteniük. Ez szükségszerű változást okoz a hivatalos nyelvek korpuszában, hiszen kialakul a nyelvek egy olyan rétege, amely az Európai Unióhoz kötődő fogalmakat írja le.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a nyelvek eme „uniós rétege” nem merül ki az uniós terminológiában. Az európai uniós szövegalkotás és fordítás a nyelv további szintjeiben is változást eredményez, megváltoztathatja bizonyos kötésszavak és egyéb lexikai elemek gyakoriságát, a mondatok szerkezetét, a szövegek felépítését. Így a korábbi vélekedéssel ellentétben – amely az EU-nyelvek sajátosságait kizárólag annak terminológiájában látta – az uniós nyelvek sajátosságai a nyelv számos további elemében tetten érhetőek (e kutatási eredményekről lásd részletesen Fischer 2023b).

Az angol nyelv különösen érintett e jelenségben, hiszen a szövegek többségét e nyelven fogalmazzák, sőt a fordítás is leggyakrabban angol nyelvre történik. A 2000-es évek elején számos kutatás indult az EU-angol e sajátosságainak feltárására, amit a korpusznyelvészeti kutatások fellendülése is elősegített. Népszerű kutatási téma volt például a *shall, may, must* segédigék használatának vizsgálata az uniós jogi aktusokban (Caliendo 2007; Foley 2001, 2002).

Az EU-angol kutatások sorába illeszkedik két hazai kutató vizsgálata is. Jablonkai Réka (Rátkainé Jablonkai 2010) doktori disszertációjában a *British National Corpus*-t vetette össze az általa létrehozott *Angol EU nyelvhasználati korpusz*szal, amely 1 174 753 szövegszót, 40 különböző EU-műfajt és 241 szöveget tartalmaz. Jablonkai olyan sajátosságokat tárt

fel (pl. bizonyos lexikai csoportok és nyelvtani szerkezetek gyakorisága), amelyek egyértelműen igazolták az EU-angol nyelvhasználat eltérését a többi írott regisztertől. Trebits Anna (2008) egy kisebb, 200 ezer szóból álló korpuszon vizsgálta az uniós angol nyelvhasználatot, és hasonló következtetésekre jutott. Mindkét kutatásnak fontos pedagógiai üzenete is van: az uniós szövegek olvasása a B1–B2 szintű nyelvtudással rendelkezők számára kihívást jelenthet, hiszen számos olyan (nem csupán terminológiai) sajátossággal találkozhatnak, amelyek csak az uniós szövegekre jellemzőek (Trebits–Fischer 2009).

A kutatások az angol mellett más nyelvekben is hasonló eredményekre jutottak, hangsúlyozva a fordítási tevékenység hatását. A hivatalos nyelveken ugyanis az egyes fordítói megoldások óhatatlanul hasonlítani kezdenek egymásra. A fordítók a megnevezések szintjén is igyekeznek a forrásnyelvvel azonos megfelelőket találni, így „minden nyelvben megjelennek a hasonlóan képzett struktúrák” (Rádai-Kovács 2009: 221). Biel (2020) kutatásai rámutattak, hogy az angol *shall*, *must* és *should* az EU-lengyelben e segédigék tükörfordításaként jelenik meg, miközben a lengyel *musi* (*must*) ige kifejezetten ritka a lengyel jogszabályokban. E kötelező cselekedetet jelző szerkezetet a lengyel ugyanis inkább az *obowiazany to* (*is obliged to*) szerkezettel oldja meg. Hasonló eltéréseket tártak fel a finn (Piehl–Vihonen 2006; Mikhailov–Piehl 2018) és az olasz uniós nyelvhasználatban is (Caliendo 2007). Végül fontos megemlíteni a *Eurolect Observatory Project* kutatást (Mori 2018), amely e sajátosságok – mint önálló nyelvváltozatok – létezését 11 nyelvből 9 esetében bizonyította. A két kivétel a máltai és a lett, amelyek azonban nem tekinthetők valódi kivételeknek (Biel 2020).

Több kísérlet is született már a fenti jelenségek megnevezésére, így találkozhatunk a *Eurospeak*, *Eurojargon*, *Eurolanguage*, *Eurish* és a *eurolect* elnevezésekkel is. Mindez jól tükrözi azt a tényt, hogy van egy olyan közös réteg, amely valamennyi hivatalos uniós nyelvben megjelenik. Emellett jól látható, hogy vannak olyan, kutatásokkal igazolható sajátosságok, amelyek egy-egy adott tagállam hivatalos nyelvéhez/nyelveihez kapcsolódnak (vö. Mori 2018). A Goffin (1990) nevéhez fűződő francia *eurolecte*, majd az angol *eurolect* eredendően az uniós jogi nyelv megnevezésére szolgált, de a nemzetközi szakirodalomban egyre jellemzőbb, hogy ma már általában a nyelvek uniós rétegének leírására ezt a megnevezést használják.

A magyar szakirodalomban találkozhatunk ugyan az angol *eurolect* tükörfordításával (Kovács 2006; Rádai-Kovács 2009), de a magyar *eurolektus* megnevezés még nem terjedt el (vö. Fischer 2023b). Ennek hátterében az áll, hogy elenyésző azoknak a hazai kutatásoknak a száma, amelyek az uniós nyelvváltozat(ok)at a nyelv több rétegében vizsgálnák – holott a korábbi, kisebb mintákon végzett eredmények (Klaudy 2004)

mindenképpen igazolják ennek hazai relevanciáját. A hazai kutatások ma elsősorban az uniós (jogi) terminológia sajátosságaival foglalkoznak. A továbbiakban ezeket mutatom be részletesen, a korábbi kutatásaimban kidolgozott elméleti keret alapján (Fischer 2010a, 2012).

3.2. Terminológia EU-kontextusban: uniós vs. nem uniós terminus

Gyakori tévhit, hogy az EU-szövegekben megjelenő valamennyi terminus európai uniós terminus. Az európai uniós szövegek fordításának egyik legnagyobb kihívása azonban éppen az, hogy a szövegek uniós és nem uniós terminusokat egyaránt tartalmazhatnak. De mit is értünk uniós és nem uniós terminuson?

E kérdés megválaszolásához először a *terminus* fogalmát kell tisztáznunk, amelynek egy szűkebb és egy tágabb megközelítéséről is beszélhetünk (Fischer 2012). A tág megközelítés fontosságára éppen a fordítások tapasztalatai mutattak rá, így uniós kontextusban is ezt célszerű alkalmazni. E tág, fordításközpontú megközelítésben – amelyet az EU hivatalos terminológiai adatbázisa, a *IATE* is alkalmaz – a terminus fő kritériuma nem az egyértelműség vagy a definiáltság magas foka, hanem a célnyelvi megfelelő kötöttsége, a fordító korlátozott szabadsága.¹ Ennek köszönhető, hogy gyakran akár teljes mondatrészek terminusként szerepelnek az adatbázisban (Stefaniak 2017).

E tág értelmezésre uniós kontextusban azért is van szükség, mert az uniós (jogi) fogalmak nem mindig határozhatóak meg pontosan. Ennek hátterében egyrészt az uniós fogalmi rendszer egyfajta töredezettsége áll, azaz az a jelenség, amikor egy adott definíció nincs összhangban egy más – akár ugyanazon a jogterületen belüli – jogi aktusban már szereplő definícióval (Somssich 2011: 74). Másrészt lehet szándékos is, ha az uniós terminus egy kompromisszum eredménye, és éppen a kevésbé pontos definíció a cél.

Az *uniós terminus* fogalmát ugyancsak többféleképpen értelmezik. Gyakran csak szorosan az EU működéséhez és intézményéhez kapcsolódó, azaz a jogi és intézményspecifikus terminusokat tartják uniós terminusnak. Rádai-Kovács Éva (2009) hívja fel a figyelmet arra, hogy – az általa euroterminológiának nevezett – uniós terminológia a jogi és intézményspecifikus terminusokon kívül más, az egyes szakterületekhez kötődő terminusokat is magában foglalhatja. Hasonló leszűkítés eredménye az is, ha csak azokat a terminusokat tekintjük uniós terminusnak, amelyek az európai uniós intézmények által kibocsátott dokumentumokban fordulnak elő. Uniós terminusok azonban más szövegekben is felbukkanhatnak,

¹ A *IATE* adatbázisról lásd részletesen Lesznyák (2010), illetve Kardos és Rádai-Kovács (2014) írását.

sőt ugyanazon uniós fogalomhoz egy más regiszterben a hivatalostól eltérő megnevezés is kapcsolódhat (pl. az uniós intézményekben töltött *gyakorlat* bevett megnevezése – a hivatalos megnevezés mellett – a legtöbb nyelvben a francia *stage*).

E gondolatmenetet követve azokat a terminusokat tekinthetjük uniós-nak, amelyek uniós fogalmat írnak le, függetlenül attól, hogy jogi, adminisztrációs vagy más szakterülethez kötődnek, európai uniós vagy más szövegekben fordulnak elő, illetve milyen regiszterben jelennek meg (Fischer 2010a: 158). Az 1. táblázat mutat példát uniós terminusokra. A három csoport között lehetnek átfedések, hiszen a szakterületekhez kötődő terminusok között lehetnek jogi fogalmakat leíró terminusok is, az elkülönítés mégis segít abban, hogy az uniós terminológiát egy adott szempont szerint rendszerezzük.

1. táblázat. Példák uniós terminusokra

jogi terminusok	intézményspecifikus és adminisztrációs terminusok	szakterületekhez kötődő terminusok
jogi aktusok (rendelet, irányelv, határozat, vélemény, ajánlás)	munkacsoportok (Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: tanulmányozó csoport, szerkesztői csoport)	szociálpolitika (<i>flexicurity</i> / <i>rugalmas biztonság</i> , <i>irreguláris migráció</i>)
nem jogalkotási aktusok (felhatalmazáson alapuló jogi aktus)	dokumentumok (Európai Bizottság: <i>fehér könyv, zöld könyv</i> , <i>közlemény</i> ;	gazdaság (<i>inkluzív növekedés</i> , <i>hozzáadottérték-adó</i>)
eljárások (<i>rendes jogalkotási eljárás</i> , <i>költségvetési eljárás</i> , <i>előzetes döntéshozatal</i>)	Tanács: <i>következtetések</i>) uniós tisztségek (Bizottság: <i>biztos</i> ; Parlament: <i>előadó</i> ; Bíróság: <i>főtanácsnok</i> ; Tanács: <i>főképviselő</i>)	oktatás (<i>strukturális munkaerőhiány</i> , <i>második anyanyelv</i>)

A három különböző – és különösen az első és utolsó – csoport között azért is lehet átfedés, mert ma már kevés olyan uniós terminus születik, amely kizárólag az uniós fogalmi rendszer sajátja lenne, és amely kizárólag az uniós jogban lenne értelmezhető. Sokkal inkább arról van szó, hogy az uniós jog újabb és újabb területeket von a szabályozása alá – beleértve e területek terminológiáját is. Somssich Réka (2011) e terminusok által leírt

fogalmakat az *uniós jog által használt* fogalmaknak nevezi. Az 1. táblázat utolsó oszlopában szereplő terminusok közül tehát azokat lehetne e kategóriába sorolni, amelyekhez uniós jogi szabályozás kapcsolódik.

Az *uniós terminus* fogalmának tisztázása a kutatások szempontjából is nagy jelentőséggel bír. Az eurolektusokat tárgyaló nemzetközi szakirodalom vizsgálata során feltártam, hogy a nemzetközi kutatások gyakran nem használnak egységes elnevezést, és nélkülözik a terminológiai sajátosságok vizsgálatához szükséges fogalomalapú megközelítést (Fischer 2023b). Előfordul az is, hogy a terminus/terminológia szó meg sem jelenik a kutatásban, miközben egyértelmű, hogy nem köznyelvi szavakról, hanem uniós fogalmakat leíró terminusokról van szó. Erre mutatnak példát a *Eurolect Observatory Project* kutatási beszámolói is (vö. Mori 2018), ahol a *semantic Europeism* megnevezésen olyan lexikai egységeket értenek, amelyek köznyelvi jelentésük mellett európai fogalmat is jelölnek (pl. *regulation, directive, recommendation* stb.). A felsorolt példák közül nyilvánvaló, hogy az európai uniós terminológiáról van szó – a terminológia vagy terminus szó azonban nem jelenik meg a kutatás kategóriarendszerében, és ez az eredmények értékelésére is hatással van.

Az 1. táblázatból jól látható, hogy a magyar terminusok mögött más-más fordítási stratégia húzódik meg. Az *inkluzív növekedés* (*inclusive growth*) és az *irreguláris migráció* (*irregular migration*) tükörfordítás, míg a *felhatalmazáson alapuló jogi aktus* (*delegated act*) körülírás eredménye. Van példa az eredeti terminus közvetlen átvételére is, hiszen a *IATE* szerint a *flexicurity* ugyanúgy elfogadott a magyar uniós terminológiában, mint a *rugalmas biztonság*. E példák jól mutatják az uniós fordítások nagy előnyét: míg az angol nyelv esetében nincs idő átgondolni, milyen megnevezés írja le az adott uniós fogalmat – hiszen maga a fogalmi gondolkodás, majd szövegezés is e nyelven folyik – addig a magyar *mint célnyelv* esetében van lehetőség dönteni egyik vagy másik megnevezés használatáról. A továbbiakban e döntéseket, az uniós terminusok alkotása mögött meghúzódó fordítási stratégiákat elemzem részletesen, az alábbiakban javasolt elméleti keretben.

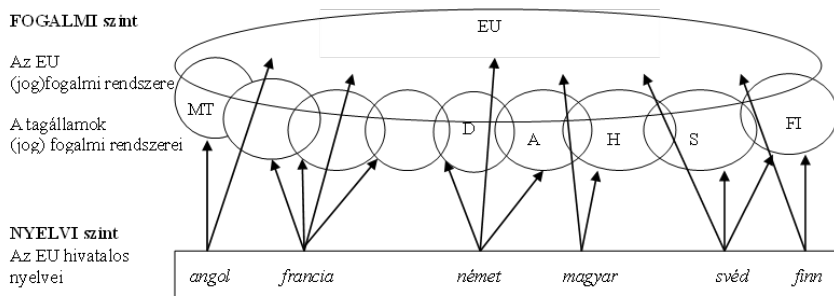
4. Fordítás és terminológia (fogalmi szint): stratégiák

4.1. Honosítás vs. idegenítés

Az uniós fogalmak megnevezése a hivatalos nyelveken összetett folyamat, hiszen uniós kontextusban több nyelv és fogalmi rendszer is összekapcsolódik. Az 1. ábra e nyelvi-fogalmi szintű kapcsolatok komplexitását kívánja szemléltetni.

A körök összekapcsolódása jelzi, hogy a tagállami fogalmi rendszerek és az uniós fogalmi rendszer között lehetnek átfedések. Ez különösen a jogi fogalmak esetében igaz. Az uniós szintű szabályozás eredményeként születő új jogi fogalmak egy önálló, európai uniós (jog)fogalmi rendszert

alkotnak. Az Európai Bíróságnak az ún. CILFIT-esetben hozott ítélete óta beszélhetünk arról, hogy létezik egy olyan uniós jog, amely a tagállamok felett áll, azaz szupranacionális.² A CILFIT-ítélet kimondja azt is, hogy az uniós jog egy sajátos uniós terminológiát használ, és a mögöttes jogi fogalmak nem feltétlen azonosak a tagállami rendszerekben megjelenő jogi fogalmakkal. Ezzel a Bíróság egyértelműen rögzítette az uniós jog autonómiáját – és ezzel önálló fogalmi és terminológiai rendszerét.

1. ábra. A nyelvek és fogalmi rendszerek összekapcsolódása EU-kontextusban (Fischer 2010a: 165 alapján)

E rendszernek azonban csak egy részét teszik ki olyan uniós jogi fogalmak, amelyek kizárólag az uniós fogalmi rendszerhez kötődnek. A fogalmak jó részét az uniós jog gyakran a *pick and choose* módszerrel válogatja a tagállami fogalmi rendszerekből, és ezeket helyezi egy új rendszerbe, az uniós jogba (Somssich 2003: 747). Az EU önálló jogrendszerének egy része tehát a tagállami jogrendszerektől független jogi fogalmakat tartalmazza, míg más része megegyezik a tagállami fogalmi rendszerek egy részével. Ezt az átfedést jelzi a tagállami körök és az uniós kör összekapcsolódása. Ehhez hasonlóan a tagállami (jog) fogalmi rendszerek között is lehetnek átfedések, hiszen vannak olyan fogalmak, amelyek a két tagállam jogrendszerében azonosak.

Látható az 1. ábrán az is, hogy a hivatalos nyelvek több fogalmi rendszert is leírnak. Így a magyar nyelv leírja nemcsak a magyarországi, hanem az uniós fogalmi rendszert is. Azoknál a nyelveknél, amelyek több országban is hivatalosak, még összetettebb a kép, hiszen például a német leírja nemcsak az uniós, de az ausztriai és a németországi (jog) fogalmi rendszert is.

² 283/81. sz. Srl. CILFIT és Lanificio di Gavardo Spa kontra Egészségügyi Minisztérium ügy.

A nyelvi eszközök tehát korlátozottak, a nyelv nem ad végtelen számú megoldást arra, hogy minden egyes uniós fogalmat a tagállamitól elkülönülő megnevezés írjon le. Így előfordulhat az, hogy egy adott nyelvben egyazon megnevezés leír egy uniós és egy tagállami fogalmat is. Ez különösen az angol uniós terminusokra jellemző, hiszen ott nincs lehetőség dönteni. Mivel az angol nyelv az uniós fogalmi gondolkodás alapja, ezért a terminusok nagy része angol nyelven születik, azaz az elsődleges terminusalkotás angol nyelvű.

Más nyelvek esetében azonban van lehetőség átgondolt döntéseket hozni, hiszen ott az uniós terminusok alkotása egy másodlagos tevékenység – azaz fordítás – eredménye. A kérdés itt alapvetően az, hogy az uniós fogalmi rendszer és a tagállami fogalmi rendszer elkülönítése a megnevezések szintjén is megjelenjen-e. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy folyamatosan vizsgálni kell, hogy az adott uniós fogalomhoz társítandó célnyelvi megnevezés nem „foglalt-e” már, azaz nem jelöl-e már egy más tagállam-specifikus vagy univerzális fogalmat. Ebből következik, hogy szükség van az adott nyelven belül az uniós fogalmi rendszer és a tagállami fogalmi rendszer összevetésére. Az összehasonlító terminológiai munkára tehát egy nyelven belül is – valamennyi hivatalos nyelven – szükség van. Ezt a munkát *vertikális összehasonlító terminológiai munkának* neveztem el (Fischer 2010a: 174).

A vertikális terminológiai munka során kiderülhet, hogy a javasolt megnevezés jelöl már egy tagállam-specifikus vagy más, univerzális fogalmat. Ekkor kétféle döntés születhet. Egyrészt dönthetnek arról, hogy a megnevezés ugyanaz marad. Ekkor egyazon megnevezés egy uniós és egy tagállami (vagy más, univerzális) fogalmat is jelölni fog. Másrészt születethet arról is döntés, hogy az adott uniós fogalmat egy más, akár teljesen új megnevezéssel jelölik meg. Ennek eredményeként jöhetnek létre a nyelvben gyakran idegenül hangzó megnevezések, amelyeknek azonban éppen az lehet a célja, hogy egyazon nyelven belül világosan elkülönítsék az uniós fogalmakat jelölő terminusokat. Erre példa a *value added tax* uniós magyar megfelelője, a *hozzáadottérték-adó*, amely kifejezetten az uniós adót jelöli, tudatosan elkülönítve azt a magyar *általános forgalmi adó* fogalmától.

E kétféle döntés egyben két különböző fordítási stratégiát is jelent. Ha ugyanazon megnevezés mind az uniós, mind a tagállami fogalmat jelöli, akkor *honosításról* beszélünk, ha pedig a cél az uniós fogalom tagállami fogalomtól való elkülönítése egy eltérő megnevezéssel, akkor *idegenítési stratégiáról* van szó. A továbbiakban e két stratégiára mutatok példákat.

4.2. Honosítás: funkcionális ekvivalens

A honosítás stratégiája mögött az a szándék húzódik meg, hogy a két fogalmi rendszer közötti *hasonlóságot* szeretnénk hangsúlyozni. Ennek érdekében egy olyan célnyelvi megfelelőt használunk, amely már létezik a célnyelvben, azaz amely már egy *létező célnyelvi fogalmat* jelöl meg. Nem véletlen, hogy e stratégia eredményeként alkalmazott ekvivalenseket *funkcionális ekvivalens*nek nevezi a szakirodalom, hiszen a célnyelvi ekvivalens ugyanazt a funkciót hivatott betölteni a célnyelvben mint a forrásnyelvben – még akkor is, ha a két fogalmi rendszer között különbség van. E stratégia alkalmazásával a célnyelvi olvasóban a saját („honi”) fogalmi rendszerének fogalmait hívjuk elő. Ezért vigyáznunk is kell, hiszen ha túl nagy a különbség a forrásnyelvi és a célnyelvi fogalom között, és mégis a honosítást alkalmazzuk, akkor az az olvasó számára félrevezető lehet.

A honosításra mutat példát az *administrator* uniós pozíció magyar megfelelője. A *tanácsos* a hazai közigazgatás hierarchiájában a diplomás kormánytisztviselőre utal. Így ha nem is fedi le teljesen az uniós *administrator* fogalmát, a két fogalom mégis hasonló, így az uniós terminológusok a megfeleltetés mellett döntöttek. Hasonlóan jártak el az *out-of-work benefit* esetében, amely az egészségügyi, családi vagy álláskeresői okból állandó jelleggel vagy ideiglenesen nem dolgozó személynek fizetett ellátásra utal. A hazai *aktív korúak ellátása* terminus a hátrányos munkaerőpiaci helyzetű, aktív korú személyek és családjuk részére nyújtott ellátást jelöli, amelynek két típusa van: a foglalkoztatást helyettesítő támogatás, valamint az egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás. Látható, hogy a két fogalom hasonló, így az uniós terminológusok itt is a megfeleltetés mellett döntöttek.³

Somssich Réka (2021) további szép példát hoz funkcionális ekvivalens használatára. A 2016-os uniós GDPR-rendelet egy meghatározó terminusa a *personal data breach*, amelynek magyar hivatalos megfelelője az *adattvédelmi incidens* lett. Látható, hogy nem egyszerű tükörfordításról, hanem az angol szerkezettől teljesen eltérő magyar elnevezésről van szó. Somssich részletesen megvizsgálta, mi rejlik e megoldás hátterében. Az eltérő elnevezés oka az, hogy a magyar megfelelő az amerikai *privacy incident* tükörfordítása, amely egy korábbi uniós jogi aktusban, az EU és az Egyesült Államok közötti adattovábbítási megállapodásban (PNR) szerepelt. Ennek a magyar megfelelője lett az *adattvédelmi incidens*. E terminus olyannyira a magyar jog általánosan elfogadott terminusává vált, hogy az újabb uniós jogi aktusba, a GDPR-rendeletbe is már ez a terminus épült be – feltehetően hazai szakértői javaslatra (lásd 2. táblázat). Ez esetben is

³ A példákért Kardos Orsolyának, az Európai Unió Tanácsa fordító-terminológusának tartozom köszönettel.

tehát honosításról volt szó, hiszen a fordítás során a magyar jogba már beépült, azaz a magyar jognak egy már létező fogalmát leíró terminusra esett a választás.

2. táblázat. Példák a honosítás stratégiájára

Uniós terminus (EN)	Uniós terminus (HU)
administrator	tanácsos
out-of-work benefit	aktív korúak ellátása
personal data breach	adatvédelmi incidens

4.3. Idegenítés: fordítási ekvivalens

A honosítással ellentétben az idegenítés célja éppen a két fogalmi rendszer közötti *különbség* hangsúlyozása. Ezért a fordítás során nem olyan célnyelvi megfelelőt választunk, amely már jelöl egy fogalmat a célnyelvben, hanem olyat, amely kizárólag *a forrásnyelvi fogalmat* jelöli meg, azaz nem kötődik hozzá forrásnyelvi fogalom. E stratégia eredményének elnevezése a szakirodalomban nem egységes (lásd erről részletesen Fischer 2023a). Mivel a korábbi munkáimban a *fordítási ekvivalens* elnevezés mellett foglaltam állást – a funkcionális ekvivalens ellenpárjaként –, így a továbbiakban is így hivatkozok e megoldásra.

Az idegenítés stratégiájának a célja a forrásnyelvi fogalmi rendszer leírása, így nem véletlen, hogy a fordítási ekvivalensek gyakran idegenül is hangozhatnak a célnyelvi olvasó számára – mint például a *hozzáadottérték-adó* esetében. Mindehhez több eszköz is rendelkezésre áll. A forrásnyelvi fogalom jelölésének módja lehet a célnyelvben – leegyszerűsítve – tükörfordítás, kölcsönzés, körülírás vagy akár egy teljesen új megnevezés (neologizmus) alkotása is. Ezek az eszközök már a nyelvi szinthez kapcsolódó döntések, amelyekkel az 5. fejezetben foglalkozom részletesebben.

Az idegenítés stratégiájára mutat példákat a 3. táblázat. Ez tartalmazza a már említett *value added tax* uniós terminust, amelynek magyar uniós megfelelője – tükörfordítás révén – *hozzáadottérték-adó* lett. Ez egy tudatos döntés eredménye volt, a magyar *általános forgalmi adó* helyett. Míg az angol uniós terminológiában a *value added tax* terminus jelöli mind az uniós szintű adótípust, mind ennek tagállami, konkrét megvalósulását, addig a magyar terminológiában a megnevezések szintjén is különbséget tettek e két fogalom között. A magyar uniós terminológiában az uniós szintű adótípust egy új megnevezés, a *hozzáadottérték-adó (héta)* jelöli, míg az *általános forgalmi adó (áfa)* terminus a konkrét hazai adónemre utal (Trebits–Fischer 2009: 184).

Az *inclusive growth* terminus magyarra fordítását széleskörű szakmai egyeztetés előzte meg (lásd erről részletesen Fischer–Lesznyák 2013).

Ennek eredménye egy hosszú lista lett a *befogadó növekedéstől* kezdve a *minden társadalmi rétegre kiható növekedésen* át a *kirekesztést mellőző növekedésig*. A javaslatok egy részét azért vetették el, mert túl hosszú és összetett volt a nyelvi szerkezet, más részüket pedig azért, mert a javasolt megnevezés már „foglalt” volt, azaz kötődött hozzá egy másik célnyelvi fogalom. A megoldás így végül az eredeti terminus tükörfordítása, *inkluzív növekedés* lett, amely bár idegenül hangzik a magyar fülnek, de egyértelműen utal arra, hogy egy uniós terminusról van szó. A 3. táblázat utolsó példája a *self-employed person*, amely azért *önálló vállalkozó*, mert ez egy tágabb fogalom, és magában foglalja az *egyéni vállalkozó* fogalmát is.

3. táblázat. Példák az idegenítés stratégiájára

Uniós terminus (EN)	Uniós terminus (HU)
value added tax	általános forgalmi adó helyett hozzáadottérték-adó
inclusive growth	befogadó növekedés helyett inkluzív növekedés
self-employed person	egyéni vállalkozó helyett önálló vállalkozó

5. Fordítás és terminológia (nyelvi szint): a forrásnyelvtől való távolság szerepe

Az előző alfejezet példái elsődlegesen a fogalmi szintű döntési helyzetekre világítottak rá. Láthattuk, hogy minél nagyobb az eltérés az uniós és a tagállami fogalmi rendszer között, annál inkább van szükség az idegenítés stratégiájának alkalmazására. Ez utóbbi stratégia követése során azonban a fogalmi különbségek mellett már a két nyelv közötti eltérés is komoly fejtörést okozhat a fordító számára. Ez volt már látható az *inclusive growth* magyarra fordítása során tapasztalt nehézségekben. Az idegenítés eszközei közül a tükörfordítás, a kölcsönzés, a körülírás alkalmazása vagy éppen egy neologizmus alkotása tehát már nem a fogalmi, hanem a nyelvi szintet érintő döntés. E nyelvi döntéseknek uniós kontextusban különösen nagy jelentősége van.

Az uniós szövegek fordításának ugyanis kiemelt követelménye az ekvivalencia, amelynek nem csak fogalmi szinten (vö. Somssich 2012), de gyakran a nyelvi forma tekintetében is érvényesülnie kell. Ez azt jelenti, hogy az egyes nyelvi megoldásoknak már „ránézésre” is azonosnak, hasonlóknak kell lenniük. A nyelvek közötti távolságnak itt különösen nagy szerepe van, hiszen e követelményt könnyebben teljesítik azok az uniós hivatalos (cél)nyelvek, amelyek kevésbé különböznek az angol (forrás)nyelvtől. Ennek olyan nyelvpárokban van jelentősége, mint például az angol–magyar, ahol a nyelvek lényegesen különböznek egymástól, azaz a

forrás- és a célnyelv nem egy nyelvcsaládba tartozik. Bart és Klaudy megfogalmazása szerint magyar nyelven azért is lehet nehezebb az uniós terminológia megfeleltetése, mert a magyar jogi szakszókincs ma már távol esik az európai nyelvek többségének latin alapú jogi szaknyelvtől (Bart–Klaudy 2008: 9).

Az EU hivatalos nyelvei három nagy nyelvcsaládba sorolhatók: az indoeurópai (ebbe tartozik az angol), az uráli (ebbe tartozik a magyar) és az afro-ázsiai nyelvcsaládba. A fordítási kihívások szempontjából az a döntő, milyen távol vannak e nyelvek a három eljárásnyelvtől, de különösen az angoltól. Minél távolabb helyezkedik el a célnyelv a forrásnyelvtől, annál nagyobb kihívást jelent a fordítás, és annál nehezebb megteremteni az egyes nyelvi változatok közötti nyelvi szintű ekvivalenciát. Ahogyan Mori (2018) rámutat: az ugyanazon nyelvcsaládba tartozó nyelvi változatok több hasonlóságot, nagyobb homogenitást mutatnak. E nehézségekre mutat példákat a 4. táblázat, amelyeket a továbbiakban részletesen is kifejték.

4. táblázat. Példák a nyelvek közötti távolságból adódó fordítási nehézségekre

Uniós terminus (EN)	Uniós terminus (HU)	Megjegyzés
Plan for Democracy, Dialogue and Debate	D-terv: demokrácia, párbeszéd és vita	nem lehetett az eredetiben szereplő három „d” kezdőbetűt megteremteni
personal adoptive language	második anyanyelv	más nyelvi megoldással (egy más szempont kiemelésével) lehetett csak a magyar megfelelőt megalkotni
skills mismatch	strukturális munkaerőhiány	más nyelvi megoldással (a következmény kiemelésével) lehetett csak a magyar megfelelőt megalkotni
flexicurity	rugalmas biztonság / flexicurity	nem lehetett a szójátékot visszaadni / a IATE szerint elfogadott a magyarban a <i>flexicurity</i> is.
geoblocking	területi alapú tartalomkorlátozás	tükörfordítással nem, csak körülírással lehetett a magyar megfelelőt megalkotni
euro	euro	hazai kontextusban elfogadott a magyar helyesírási szabályoknak megfelelő euró írásmód is

A 4. táblázat első példája az Európai Bizottság *Plan for Democracy, Dialogue, Debate* programjának magyarra fordítása, ahol jelentősége volt a „d” kezdőbetű megtartásának. Bár születtek javaslatok ennek megőrzésére (*demokrácia, dialógus, diskurzus*), az idegen szavak nem játékosá, hanem éppen túl hivatalossá tették volna az üzenetet. Végül a *D-terv: demokrácia, párbeszéd és vita* lett a magyar megfelelő, azaz a kezdőbetűt a rövidítésben sikerült megtartani (Fischer 2012). Érdekes, hogy e terminus fordítása csak a magyarban és a finnben jelentett problémát. A *IATE* szerint a finnek ügyesen megoldották: sikerült három olyan szót találniuk, amely „k” betűvel kezdődik, így ők a *K-terv* mellett döntöttek.

Még nehezebb a fordító feladata, ha szókapcsolatokat, szójátékokat kell más nyelvre lefordítani, a stiláris árnyalat és a játékos hangulat elvesztése nélkül (Rádai-Kovács 2009: 53). E jelenség egy további, sajátos példáját mutatja a *flexicurity* uniós terminus. Míg a többi nyelvben könnyen, egyszerű tükörfordítással meg lehetett alkotni a célnyelvi megfelelőket, addig a magyarban nem. A hivatalos megfelelő a *rugalmas biztonság* lett, de a *IATE* szerint a *flexicurity* terminus is elfogadott a magyar (!) uniós terminológiában.

Egy másik példa az oktatás területén az ún. Értelmiségiek csoportjának ajánlása egy *personal adoptive language* elsajátítására. Ez a megnevezés azokra az idegen nyelvekre utal, amelyeket az egyének saját akaratukból, személyes preferenciáik alapján választanak. A terminus magyar fordítása (*második anyanyelv*) jól mutatja, hogy nem lehetett ugyanazzal a szerkezettel visszaadni a terminust, amely az angol gondolkodás eredményeként született (Fischer 2008: 394). Hasonló példa a *skills mismatch*, amelynek megfelelője a *IATE* szerint lehet egy hosszabb körülírás (*készségigények és a készségkínálat közötti összhang hiánya*) is, de az ajánlott megfelelő a *strukturális munkaerőhiány*. Az előző esethez hasonlóan itt is látható, hogy röviden csak úgy lehetett visszaadni az eredeti terminust, ha a magyarban a fogalom egy más szempontjára (lényegében a következményre) helyezük a hangsúlyt.

További példa a *geoblocking*, amely a honlapokhoz, internetes szolgáltatásokhoz való hozzáférés korlátozását jelenti a felhasználó IP-címe alapján, és amellyel szemben az EU rendeletben lépett fel. Somssich Réka (2021) részletesen kifejti, hogy a hivatalos nyelvek többsége számára ez a terminus nem okozott befogadási problémát, azt a nyelvek vagy ugyanebben a formában megtartották (*geoblokering* – DA), vagy az angol szóösszetételt feloldva saját szabályaikhoz igazították (pl. *bloccage géographique* – FR, *bloqueio geográfico* – PT, *blokowania geograficznego* – PL). A magyarban nem lehetett hasonló nyelvi szerkezetet létrehozni, így a hivatalos terminus egy körülírás (*tartalomalapú korlátozás*) lett. Érdekes ugyanakkor, hogy míg az uniós és a kapcsolódó magyar jogszabályokban következetesen ezt a terminust használják, addig az információs anyagokban és a magyar szakirodalomban a *geo-blocking* (kötőjellel) is szerepel. Feltehetően azért, mert az angol megnevezésre egyszerűbb hivatkozni.

A 4. táblázat utolsó sora egy szép példát mutat a nyelvi ekvivalencia megteremtésének nehézségeire az *euro* terminus magyarra fordítása. E terminusnak ugyanis egységesen, minden nyelven ez lenne az írásmódja, a magyar helyesírás szabályai azonban ezt felülírják. Ennek feloldására az a megoldás született, hogy a Hivatalos Lapban megjelenő uniós szövegekben csak az *euro* forma alkalmazható, hazai kontextusban, a hazai dokumentumokban azonban használható az *euró* írásmód.

Végezetül fontos megemlíteni, hogy az uniós terminológia alkotásában az uniós jogi aktusok egyikének, az irányelveknek a fordítása még több döntési lehetőséget jelent. Mivel az irányelvet a tagállamnak még át kell ültetnie a saját nemzeti jogába, ezért az irányelv (lefordított magyar) terminológiája nem épül be automatikusan a nemzeti jogi nyelvbe. A nemzeti jogalkotónak lehetősége van az irányelv uniós terminusait „újrarendezni”, azaz – ugyanarra a fogalomra – az irányelvben szereplő megnevezéstől eltérő kifejezést bevezetni (lásd erről részletesen Somssich 2003). Így azon nyelvek számára, amelyek elsősorban célnyelvként funkcionálnak – azaz nem e nyelveken szövegezték az irányelv szövegét – ez a jelenség a fordítás szempontjából egy újabb sajátos helyzetet teremt.

6. Összegzés

Az európai integráció eredményeként egy sajátos, a tagállami fogalmi rendszerekkel és nyelvekkel szorosan összekapcsolódó uniós fogalmi rendszer jön létre. E rendszert valamennyi uniós hivatalos nyelvnek, így a magyar nyelvnek is le kell írnia, azaz meg kell alkotni az uniós fogalmakat jelölő magyar terminusokat. Kutatások igazolják, hogy e sajátos „uniós réteg” egyrészt az uniós terminológiában, másrészt a nyelv más (lexikai, nyelvtani, stilisztikai, frazeológiai) sajátosságaiiban is tetten érhető, ami az uniós hivatalos nyelvekben ún. eurolektusok kialakulását eredményezi.

A magyar uniós terminológiára több tényező is hatással van. Először is jelentősége van annak, hogy a csatlakozást követően a nyelvtervezés mely (uniós vagy hazai) intézmények kezébe kerül. Ráműtöttem, hogy míg a státusztervezés tagállami szinten marad (és ezzel a magyar nyelv hivatalos státusza is biztosított), addig a korpusztervezésért (és a terminológiai munkáért) már nem a hazai, hanem az uniós intézmények felelnek. Másodsorban a korpusztervezés keretét a fordítás adja, hiszen a magyar nyelv uniós kontextusban egyfajta célnyelvi státuszt tölt be. A magyar uniós terminológia tehát elválaszthatatlan a fordítási tevékenységtől. Így a szakemberek mellett az uniós fordítók (és tolmácsok is) nagy szerepet játszanak mind az uniós, mind a nem uniós szakterületek terminológiájának kialakításában.

A tanulmány egy olyan elméleti keretet vázolt fel, amely támpontot adhat e kérdések vizsgálatához. A fordítás és a terminológia összefüggéseit a fogalmi és a nyelvi szint különválasztásával mutattam be. Fogalmi

szinten két alapvető stratégiáról, honosításról és idegenítésről beszélhetünk. Honosítást alkalmazunk akkor, ha a cél az uniós és a magyar fogalmi rendszer közötti hasonlóság hangsúlyozása. Ekkor a kiválasztott célnyelvi terminushoz (funkcionális ekvivalenshez) már kapcsolódik egy létező magyar fogalom – és ezt feleltetjük meg az uniós fogalomnak. Idegenítés esetében a cél éppen ellenkező, az uniós fogalmi rendszer különbözőségét emeljük ki. Ennek érdekében egy olyan célnyelvi megfelelőt (fordítási ekvivalenst) választunk/alkotunk, amelyhez nem kötődik magyar fogalom, e terminus csak az uniós fogalmat írja le.

Az a döntés, hogy az idegenítés eszközei (kölcsonzés, tükörfordítás, körülírás, neologizmus) közül melyiket alkalmazzuk, már nem a fogalmi, hanem a nyelvi szinthez kapcsolódik. E döntésre ugyanis már a nyelvek közötti különbségek is hatással vannak. Minél távolabb van a célnyelv a forrásnyelvtől, annál nehezebb a fordítás (és terminusalkotás) – ahogyan ez uniós kontextusban, az angol–magyar nyelvpárban különösen jellemző. Ezért is lenne elengedhetetlen e stratégiák gyakoriságát és általában a magyar uniós terminológia sajátosságait nagyobb korpuszokon, empirikus kutatások keretében vizsgálni. Ehhez jó alapot, mintát adhatnak azok a kutatások, amelyek más nyelvpárokban már vizsgálták az uniós sajátosságokat. A hazai kutatások indítását, támogatását indokolná az is, hogy nemzetközi viszonylatban is feltáratlan területnek tekinthető az uniós terminológia (mint önálló sajátosság) fordítás- és terminológiaelméleti keretben való vizsgálata.

Bár legtöbbször az uniós fordítások nehézségeiről olvashatunk, fontos hangsúlyozni, hogy a fordítás lehetőséget is jelent. Az uniós fordítási kötelezettség ugyanis számos szakterületen teszi szükségessé a folyamatos terminusalkotást, amivel megelőzhető az ún. *domain loss* jelensége, amikor is a nyelv kiszorul bizonyos területekről. Emellett míg az angol nyelvet folyamatosan *használják*, addig a magyarban lehetőség van a *döntésre*, a stratégiák és eszközök közötti tudatos választásra – az irányelvek esetében két lépcsőben is. Ezzel viszont a tagállam csak akkor tud élni, ha a csatlakozás után is kellő figyelmet fordít a fordítási-terminológiai tevékenységek koordinációjára, a szakemberek érzékenyítésére, e komplex uniós folyamatok megismertetésére. A tanulmány ehhez kívánt elméleti keretet és gyakorlati példákat nyújtani.

Megjegyzés: A tanulmány egy korábbi, azonos című írás bővített, átdolgozott változata. A tanulmány első megjelenésének adatai: Fischer Márta 2022. Nyelvtervezés, fordítás és a magyar EU-terminológia. In: Misad Katalin (szerk.) *Megalkuvások a fordításban. A 2021. március 10-i pozsonyi fordítástudományi konferencia előadásai*. Szenczi Molnár Albert Egyesület, Pozsony. 25–49. Ezúton is köszönetemet fejezem ki a szerkesztőnek, hogy hozzájárulását adta a tanulmány bővítéséhez és közléséhez.

Szakirodalom

- Bart István – Klaudy Kinga 2008. *EU-fordítóiskola. Európai uniós szövegek fordítása angolról magyarra*. Corvina, Budapest.
- Biel, Łucja 2020. *Eurolects and EU Legal Translation*. In: Ji, Meng – Laviosa, Sara (eds) *Oxford Handbook of Translation and Social Practices*. Oxford University Press, Oxford.
- Bölcseki Andrea – Fóris Ágota (szerk) 2019. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest.
- Caliendo, Giuditta 2007. Modality and communicative interaction in EU law. In: Candlin, Christopher – Gotti, Maurizio (eds.) *Intercultural aspects of specialized communication*. Peter Lang, Bern. 241–259.
- Fischer Márta – Lesznyák Ágnes 2013. A befogadó növekedéstől az inkluzív növekedésig. Terminusalkotás európai uniós kontextusban. In: Klaudy Kinga (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején. Jubileumi Évkönyv 1973-2013*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 107–129.
- Fischer Márta 2010a. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. PhD-értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- Fischer Márta 2010b. Fordítás és közvetítés a nyelvoktatásban – mit nyújthat a nyelvoktatásnak a fordítástudomány? *Fordítástudomány* 12/1: 50–63.
- Fischer Márta 2008. Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. *Magyar Nyelvőr* 132/4: 385–402.
- Fischer Márta 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban. *Fordítástudomány* 14/2: 5–30.
- Fischer Márta 2018. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához III. Európai uniós terminológia. *Fordítástudomány* 20/2: 5–26.
- Fischer Márta 2022. Nyelvtervezés, fordítás és a magyar EU-terminológia. In: Misad Katalin (szerk.) *Megalkuvások a fordításban. A 2021. március 10-i pozsonyi fordítástudományi konferencia előadásai*. Szenczi Molnár Albert Egyszület, Pozsony. 25–49.
- Fischer Márta 2023a. Honosítsunk vagy idegenítsünk? Fordítási stratégiák a szövegszinttől a terminusig. *Fordítástudomány* 25/1: 5–26.
- Fischer Márta 2023b. *Eurolektusok – Az Európai Unió hatása a nyelvekre, külön tekintettel a jogi nyelvre*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Foley, Richard 2001. Going out of style? Shall in EU legal English. *UCREL Technical Papers* 13: 185–195.
- Foley, Richard 2002. Legislative Language in the EU: The Crucible. *International Journal for the Semiotics of Law – Revue Internationale de Sémiotique Juridique* 15: 361–374.

- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat es az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép- Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.
- Fóris Ágota 2021. Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 48–60.
- Goffin, Roger 1990. L'Europe en neuf langues: champ d'affrontements et ferment d'intégration linguistique. *Meta* 35/1: 13–19.
- Haugen, Eugen 1983. The implementation of corpus planning: Theory and practice. In: Cobarrubias, Juan – Fishman, Joshua A. (eds) *Progress in language planning*. (Contributions to the sociology of language 5). Mouton, The Hague. 269–289.
- Kardos Orsolya – Rádai-Kovács Éva 2014. IATE-2 – az Európai Unió terminológiai adatbázisának új verziója. In: Muráth Judit (szerk.) *Magyar lexikográfia. Lexikográfiai füzetek 10*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 136–156.
- Klaudy Kinga 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128/4: 389–407.
- Kloss, Heinz 1969. *Research Possibilities on Group Bilingualism: a Report*. International Center for Research on Bilingualism, Quebec.
- Kovács Ilona Julianna 2006. Új Babel tornya épül? A gazdasági terminológia szótári feldolgozásának szociolingvisztikai vonatkozásairól. *Külkereskedelmi Főiskolai füzetek* 17. 34–46.
- Lesznay Ágnes 2010. Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: a IATE. *Magyar Terminológia* 3/2: 161–181.
- Piehl, Aino – Vihonen, Inkaliisa (toim.) 2006. *Vuosikymmen EU-suomea*. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 142). Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Mikhail, Mikhailov – Piehl, Aino 2018. Observing Eurolects: The case of Finnish. In: *Observing Eurolects. Corpus analysis of linguistic variation in EU law*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 93–119.
- Mori, Laura (ed.) 2018. *Observing Eurolects: Corpus analysis of linguistic variation in EU law*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- Rádai-Kovács Éva 2009. *Az euroterminus, avagy az európai uniós terminológia jellemzői, különös tekintettel az újlatin nyelvekben megjelenő sajátosságokra*. PhD-értekezés. ELTE BTK, Budapest.

- Rátkainé Jablonkai Réka 2010. *A corpus-linguistic investigation into the lexis of written English EU discourse: An ESP pedagogic perspective*. PhD-értekezés. ELTE PPK, Budapest.
- Sándor Klára 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 958–995.
- Sermann Eszter 2021. *Terminológiai szabványosítás és nyelvi közvetítés*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- Somssich Réka 2003. A jogfogalmi megfeleltetés problémái a közösségi jogban az irányelvek átültetésének szintjén – a jogi „fordítás” sajátos formája. *Magyar Jog* 50/12: 746–753.
- Somssich Réka 2011. *Az európai jog fogalmai*. ELTE Állam – és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszék, Budapest.
- Somssich Réka 2012. Ekvivalencia az uniós jog és a nemzeti jog fogalmainak szintjén. In: Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Szent István Egyetem GTK, Gödöllő. 21–31.
- Somssich Réka 2021. Nyelvfejllesztés és nyelvvédelem a magyar nyelvű uniós jogalkotásban. In: Kruzslíc Péter – Sulyok Márton – Szalai Anikó (szerk.) *Liber Amicorum László Trócsányi: Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából - Studies commemorating the 65th birthday of László Trócsányi - Mélanges offert à László Trócsányi pour ses 65 ans*. SZTE ÁJK NRTI, Szeged. 441–452.
- Stefaniak, Karolina 2017. Terminology work in the European Commission: ensuring high-quality translation in a multilingual environment. In: Svoboda, Tomáš – Biel, Lucia – Łoboda, Krzysztof (eds.) *Quality aspects in institutional translation*. Language Science Press, Berlin. 109–123.
- Szabari Krisztina 1996. Az Európai Unió és a nyelvek. A nyelvi szabályozási gyakorlat, valamint a fordítás és a tolmácsolás jelene és jövője. *Modern Nyelvoktatás* 2/3: 31–45.
- Szabari Krisztina 2005. Az EU-csatlakozás nyelvi dimenziója. A magyar mint az Európai Unió hivatalos nyelve. In: Cs. Jónás Erzsébet – Székely Gábor (szerk.) *Nyelvek és nyelvoktatás Európa és a Kárpát-medence régióiban. A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. Vol. 1. (A MANYE Kongresszusok Előadásai 1.) MANYE – Bessenyei György Kiadó, Pécs–Nyíregyháza. 36–42.
- Tosi, Arturo (ed.) 2003. *Crossing Barriers and Bridging Cultures: The Challenges of Multilingual Translation for the European Union*. Multilingual Matters, Clevedon.
- Trebts Anna 2008. English lexis in the documents of the European Union – a corpus-based exploratory study. *Working Papers in Language Pedagogy (WoPaLP)* 2: 38–54.
- Trebts Anna – Fischer Márta 2009. *EU English. Using English in EU Contexts with English-Hungarian EU Terminology*. Klett Kiadó, Budapest.

PRÓSZÉKY GÁBOR
Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest
proszeky.gabor@nytud.hu

Terminológia és neurális hálók

1. Az ember-gép viszonyról

A szóbeágyazási módszerek is használhatók terminológiai célokra. A tanulmány célja az arra vonatkozó első kísérletek és fejlesztési eredmények bemutatása, hogy hogyan lehetséges ezeket a módszereket a magyarra felhasználni. A szóbeágyazás először hasonló fogalmak készletével lát el bennünket, majd klaszterezési módszereket alkalmazunk ezeken, végül a klaszterek reprezentatív elemei más nyelvek (esetünkben az angol) segítségével generálásra kerülnek a már létező forrásaik felhasználásával. Röviden leírjuk, hogyan lehet ezt megvalósítani.

Az ember megszületik, az első pillanattól kezdve hallja a nyelvet, látja a világot, és kezdi érteni az abban előforduló jelenségeket. A számítógép nem ilyen: ha nyelvi információ megértését várjuk el tőle, jelentős hátránnyal indul, ugyanis teljesen kész szövegeket kap, nincs semmi evolúció, ráadásul a gép általában nem ismeri a világot, azaz éppen azt, ami körülveszi. Röviden: a gép sose volt ember – és nem is lesz...

Disztribúciósnek nevezett modellek régóta léteznek a nyelvészetben, de eddig inkább csak egyfajta metaforaként, hiszen az egyes szavak összes szóba jövő környezetét nemcsak felsorolni, de megközelíteni is reménytelennek tűnt. Amikor Wittgenstein (1989) azt javasolta, hogy ha a szavakat meg akarjuk érteni, akkor azoknak ne a jelentését, hanem a használatát keressük, akkor valószínűleg ő se gondolta, hogy ezt a felszólítást a maga konkrét mivoltában a 21. században kézzelfogható közelségbe hozzák a számítógépes nyelvészeti megoldások. Azt eddig is tudtuk, hogy minden nyelvi jelenség csak a környezettel együtt értelmezhető, anélkül nem megy semmi. Ha tehát a meglévő szövegeinkből a gép valahogy ki tudja találni a jelentést és a világismereti relációk egy részét, akkor közelebb kerülünk a gépi szövegmegértéshez.

2. A szóbeágyazási modellekről

A szóbeágyazási modellekben a lexikai elemek vektorok, azaz egy valós vektortér egyes pontjai, ahol az egymáshoz szemantikailag és/vagy

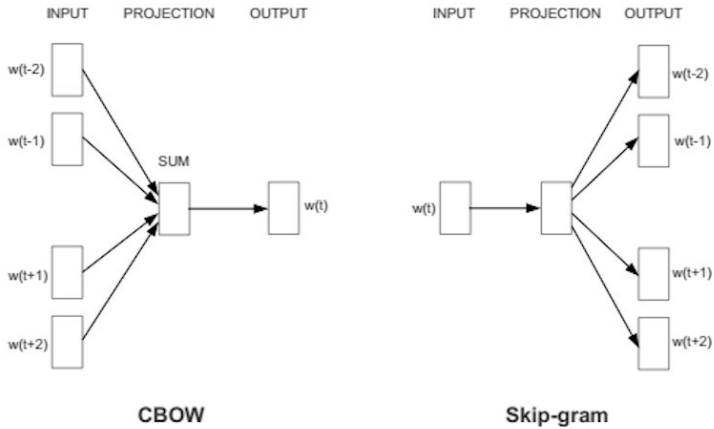
morfológiailag hasonló szavak egymáshoz közel, a jelentésben eltérő elemek egymástól távol esnek. Elvileg ez érthető, de hogy jön létre egy ilyen modell? A szóbeágyazás adatait Mikolov et al. (2013a) módszerével nagy méretű elemzetlen szövegtörzsekből automatikusan nyerjük. Az eredményül kapott térben két elem jelentésbeli hasonlósága meghatározható a két vektor távolságaként. Az első eredmények igen meggyőzők, bár egy ilyen alapmodellben vannak még problémás esetek, hiszen ezek a modellek például még nem tudják kezelni a többértelműségeket, és csak önálló szavakra működnek, szókapcsolatokra még nem. Persze a szavaknak egy szóba vagy kettőbe írása alapvetően helyesírási kérdés, de témánk szempontjából azért is fontosak a több szóból álló kifejezések, mert a terminológia világa javarészt ilyenekből áll. A szavakból épített vektortérben aztán alapvető vektoralgebrai műveletek is alkalmazhatók, például összeadás és kivonás, amivel a nyelvészetben a 20. század eleje, egészen pontosan Ferdinand de Saussure óta jól ismert, de matematikai módszerekkel gyakorlatilag nemigen modellált analógia fogalma is megfoghatónak tűnik (Saussure 1967).

A legalapvetőbb módszer, amellyel az MTA-PPKE Magyar Nyelvtudományi Kutatócsoportja néhány kiinduló kísérletet végzett, a word2vec (Mikolov et al. 2013b). Ennek két alapmodellje a CBOW, ahol a környezetből következtetünk az egyes szavakra és a Skip-gram modell, amivel az egyes szavakból következtetünk a környezetre (1. ábra). A vektoros reprezentációk előállításához alapvetően sok adat, jó algoritmus, hatékony szoftveres megvalósítás, gyors kompilálási idő és intuíció kell a rengeteg paraméter beállításához. Ami a kísérlet megkezdésekor (Siklósi–Novák 2016) rendelkezésre állt, az egy 3 milliárd szavas magyar szövegtörzs, a word2vec algoritmus (esetünkben a CBOW modellel, 5-5 szavas szókörnyezetre építve, és az előzetes kísérletek tapasztalata alapján 300 dimenziós vektortérrel), valamint elfogadható kompilálási idő, továbbá az az intuíció, amivel az MTA-PPKE Magyar Nyelvtudományi Kutatócsoport két kutatója, Siklósi Borbála és Novák Attila rendelkezett.

3. Az első kísérletek magyarra

A most következő kísérleteket tehát kiértékelésükkel együtt a kutatócsoport tagjai végezték (Novák–Novák 2017). Először a word2vec algoritmus teljesen elemzetlen szövegtörzsen futó eredményeit illusztráljuk azzal, hogy egy megadott szóalakra visszkapott környező alakok közül megjelenítjük az első nyolcat. A *kenyerek* szó vektorának lekérdezése olyan vektorokat ad vissza, melyek tartalma a pékek által készített napi ételek világába visz el (2. ábra). Erdemes észrevenni, hogy csak többes számú alakok jelennek meg a lekérdezéshez használt többes számú szó legközelebbi „rokonaként”. Az egyes szóalakokat követő numerikus értékek közül az első a keresőszóhoz való hasonlóságot mutatja, a másik a korpuszbeli

gyakoriságot. Jól látható, hogy más statisztikai módszerekhez képest itt egyértelműen nem a gyakoriság, hanem a hasonlóság a fő szempont. Hasonlóságon ezekben a modellekben a keresőszó és a rokon szó vektorának koszinuszmértékét, azaz a két vektor által bezárt szög koszinuszát értjük.

1. ábra. A word2vec algoritmus két alapmodellje
(Forrás: <https://deeplearning4j.org/word2vec>)

0	kenyerek	1	2270
1	zsemlék	0.8105	283
2	péksütemények	0.8048	997
3	kekszek	0.7972	1046
4	pékárúk	0.7957	771
5	tészták	0.7881	2466
6	lepények	0.7849	202
7	kiflik	0.7843	349
8	kalácsok	0.7841	277

2. ábra. Köznevek

A módszer előnye, hogy nemcsak a szótárakban felsorolt alakokat, hanem akár a tulajdonneveket is meg tudja jeleníteni a megfelelő morfológiai formában. A 3. ábrán a *Trabantok* keresőszóra többes számú gépkocsinevek jelennek meg (ráadásul, mint látszik, elsősorban a rendszerváltás előtti időszak tipikus gépkocsikéi).

0	Trabantok	1	277
1	Wartburgok	0.8822	142
2	Skodák	0.8569	237
3	Zsigulik	0.8537	111
4	Ladák	0.8511	410
5	Moszkvicsok	0.8506	91
6	Volgák	0.8189	90
7	Daciák	0.7917	115
8	Suzukik	0.7893	272

3. ábra. Tulajdonnevek

A word2vec módszer természetesen akkor is működik, ha a korpusznak nem az eredeti szóalakjai, hanem azok szótövei kerülnek vektorosításra. Így a különböző szavak morfoszintaktikai jegyei nem lesznek már jelen (hiszen ezekre utaltak az aktuális toldalékok), viszont a jelentés még pontosabban körvonalazható, hiszen egy-egy szónak sokkal több előfordulása elemezhető, ha minden alakot visszavezetünk a szótári alapformájára. Ha valakinek a *franciakulcs* tematikusan rokon alakjaira volna szüksége, valószínűleg maga is a 4. ábrán látható szerszámokat sorolná fel.

0	franciakulcs	1	255
1	feszítővas	0.8590	846
2	csavarkulcs	0.8445	473
3	csípőfogó	0.8242	345
4	pajzszer	0.8219	567
5	hidegvágó	0.8054	156
6	csavarhúzó	0.7984	4369
7	csőfogó	0.7890	111
8	villáskulcs	0.7890	764

4. ábra. Tövesített korpusz: fogalmi kapcsolatok pontosabb kimutatása

A szóbeágyazási modellek triviális tulajdonsága, hogy minden olyan szóalak, mely általában hasonló szöveggörnyezetben jelenik meg, a felsorolt, rokonnak mondható szavak között lesz. Mivel a módszer a polarításra nem érzékeny, ezért óvatossnak kell lennünk, hiszen könnyen lehet, hogy egyes szavaknak nemcsak a szinonim, hanem az antonim alakjai is megjelennek a szűkebb környezetben. Ezt mutatja egyfajta illusztrációként az 5. ábra, ahol a *lerombol* szónak nemcsak a rokon értelmű *szétrombol*, *szétzúz*, *elpusztít*, hanem a hasonló szöveggörnyezetekben megjelenő, ám ellentétes értelmű *újjáépít* is megjelenik a holdudvarában.

0	lerombol	1	18374
1	szétrombol	0.9202	3158
2	szétzúz	0.8700	3662
3	elpusztít	0.8554	38350
4	újjáépít	0.8423	8664
5	szétver	0.8360	15517
6	újjraépít	0.8344	3063
7	feléget	0.8329	4243
8	rombol	0.8175	28932

5. ábra. Hasonló pozíciók: antonimák

Hasonló a helyzet a hibásan írt szavakkal is, hiszen minden olyan szó, mely elütést vagy bármely más helyesírási hibát tartalmaz, szöveggörnyezetét tekintve pontosan ott fordul elő, ahol helyesen írt megfelelői. Nyilván a Google keresőprogramjának az esetleges pontatlanságok kiküszöbölésére vonatkozó *Did you mean ...?* kérdése is hasonló felismerésen alapul. Azonban a formai pontatlanságok mellett továbbra is ott vannak a tartalmi hasonlóságok is. Ezért nem meglepő, de talán mosolygásra okot adó hasonlóság a 6. ábrán mutatott és a korpuszban az utolsó karakter levágásával keletkezett helytelen *rövidnac* alak esete: ennek legközelebbi „rokonai” a szövegek tanúsága szerint az ember szélesebb értelemben vett ruhatárába tartozó *pizs*, *napszemcs* vagy *sap* szavak, és a szintén *i*-hiányos, de szemantikusan távolabbi szavak csak ezek után következnek.

0	rövidnac	1	43
1	pizs	0.7731	180
2	napszemcs	0.7584	37
3	sap	0.7460	374
4	zacs	0.7259	170
5	szemcs	0.7209	37
6	pih	0.7198	149
7	suzuk	0.6943	131
8	nemtomm	0.6795	47

6. ábra. Hasonló pozíciók: elütések

Végül egy megfigyelés, ami némiképp már az eddigi példák alapján is feltűnhetett, hogy a formai és a jelentéstani hasonlóságon túl a stilsztika is megjelenik a csoportosításokban. A 7. ábrán látható három magyar női keresztnév – *Katalin*, *Eufrozina* és *Kincső* – rokonai egyaránt női keresztnévek, ám *Katalin* környezetében a mai magyar társadalom középkorú hölgyeinek tipikus nevei jelennek meg, míg *Eufrozina* esetében elsősorban a kimondottan régies, szokatlan, ritka, javarészt idegen nevek állnak, *Kincső* mellett pedig a listában a mai névadás népszerű nevei szerepelnek.

0	Katalin	1	88546	0	Eufrozina	1	254	0	Kincső	1	1242
1	Zsuzsanna	0.8893	30461	1	Jolánta	0.7732	307	1	Csenge	0.8689	4680
2	Ilona	0.8783	33342	2	Konstancia	0.7679	275	2	Evelin	0.8662	3497
3	Ágnes	0.8750	69813	3	Gertrúd	0.7469	1530	3	Bianka	0.8620	4242
4	Gabriella	0.8735	27494	4	Eugénia	0.7418	342	4	Fanni	0.8465	10955
5	Judit	0.8730	74435	5	Adelhaid	0.7410	185	5	Kitti	0.8452	6544
6	Szilvia	0.8483	18932	6	Amália	0.7187	1748	6	Cintia	0.8387	1194
7	Ildikó	0.8465	55454	7	Sarolt	0.7168	795	7	Villő	0.8358	542
8	Klára	0.8442	22176	8	Gertrud	0.7093	802	8	Lilla	0.8296	15016

7. ábra. Stilsztikai különbségek: több mint egyszerűen hasonló jelentés

A következőkben a 8–10. ábrák segítségével bemutatunk néhány olyan lekérdézt is a számítástechnika, a biológia, az elektronika, a sörkészítés és a fizika területéről, melyek esetén a rendszer a terminológiai világra oly jellemző egyértelmű szakszavak valamilyen értelemben vett, de szinonimának csak kivételes esetben tekinthető rokonait adja meg.

Terminológia és neurális hálók

0	merevlemez	1	22422	0	sejtmembrán	1	1475	0	félvezető	1	3342
1	merevlemez	1.0000	22422	1	sejtmembrán	1.0000	1475	1	félvezető	1.0000	3342
2	HDD	0.9006	7475	2	sejthártya	0.9419	726	2	vékonyréteg	0.8208	268
3	meghajtó	0.8834	21503	3	sejtjál	0.8994	1581	3	polimer	0.8194	4180
4	hättértár	0.8721	3516	4	riboszóma	0.8420	517	4	szilárdtest	0.8098	401
5	memóriakártya	0.8492	6245	5	mitochondrium	0.8392	1631	5	tranzisztor	0.7986	4445
6	diszk	0.8484	3693	6	bélfal	0.8316	1404	6	szilícium	0.7978	3417
7	pendrive	0.8300	7121	7	citoplazma	0.8233	555	7	germánium	0.7594	379
8	hättértároló	0.8240	1174	8	célsejt	0.8138	284	8	dióda	0.7522	3216

8. ábra. A merevlemez (számítástechnika), a sejtmembrán (biológia) és a félvezető (elektronika)

0	sörélesztő	1	642	0	erjesztés	1	2500	0	ale	1	310
1	sörélesztő	1.0000	642	1	erjesztés	1.0000	2500	1	ale	1.0000	310
2	búzacsíra	0.8492	1306	2	lepártás	0.8319	1912	2	lager	0.7510	279
3	lectin	0.8396	1157	3	fermentáció	0.8238	873	3	felsőerjesztésű	0.7310	74
4	lenmag	0.8297	2093	4	fermentálás	0.8055	350	4	búzasör	0.7289	609
5	szójalecitin	0.8241	216	5	erjedés	0.7897	4521	5	cider	0.7268	663
6	citromsav	0.8220	1728	6	préselés	0.7897	2332	6	gyömbérsör	0.6886	153
7	szójafelhérje	0.8180	490	7	értelelés	0.7878	4652	7	lambic	0.6867	52
8	szójatej	0.8178	872	8	desztilláció	0.7807	631	8	stout	0.6830	75

9. ábra. A sörkésztés területéről három lekérdezés: a sörélesztő, az erjesztés és az ale

0	hologram	1	2852	0	lézersugár	1	1728	0	kvantumfizika	1	1964
1	hologram	1.0000	2852	1	lézersugár	1.0000	1728	1	kvantumfizika	1.0000	1964
2	holografikus	0.7097	1906	2	lézernyaláb	0.8997	405	2	kvantummechanika	0.9156	2939
3	lézerfény	0.6994	1134	3	lézerfény	0.8966	1134	3	kvantumelmélet	0.8683	1036
4	lézersugár	0.6980	1728	4	sugáryaláb	0.8781	622	4	részecskefizika	0.8591	796
5	mátrix	0.6741	16844	5	röntgensugár	0.8198	1165	5	hürelmélet	0.8555	591
6	lézernyaláb	0.6717	405	6	lézer	0.8056	14436	6	kaozelmélet	0.8555	706
7	hőkép	0.6631	288	7	elektronsugár	0.8006	306	7	kozmológia	0.8343	2063
8	röntgensugár	0.6603	1165	8	nyaláb	0.8001	2333	8	magfizika	0.8220	376

10. ábra. Három keresőszó és rokonai a fizika területéről: a hologram, a lézersugár és a kvantumfizika

4. Csoportosítás klaszterekbe

Azt jól láthatjuk, hogy a rokon szavak nem feltétlenül szinonimák: sokszor hiponimák vagy hiperonimák is lehetnek, illetve olyan szavak, melyeket a hagyományos teauruszokban sokszor 'related term' viszonynak mondanak. Ezeknek a hasonlósági listáknak az első nyolc elemét mutattuk meg az előző példákban, de a nyolcas szám természetesen semmilyen bővös határt nem jelent, hiszen van olyan lista, amely sokkal lejjebb is tartalmaz rokon szavakat, míg másoknál már az első nyolc szó közé is keverednek kevésbé jól magyarázható szóalakok. Klaszterezéssel a kapott szövektörök különféle elemszámú csoportjaiból olyan reprezentációt hozhatunk létre, amelyekben a szavak valamilyen szempont szerint hasonló szemantikai jegyekkel rendelkeznek. Erre mutat példákat a 11. ábra.

Foglalkozások

író költő író drámaszerző prózaíró novellista színműíró regényíró drámaíró
 ökológus entomológus zoológus biológus evolúcióbíológus etológus
 hidegburkoló tapétázó mázoló szobafestő festő-mázoló szobafestő-mázoló bútorasztalos
 tehénpásztor kecskepásztor birkapásztor fejőnő marhahajcsár tehenész marhapásztor
 őrm ftörm zls alezr vörgy szkv ezds hdgy örgy szds fhdy

Nyelvek

kuwaiti szaudi szaúdi kuvaiti jordán szaúd-arábiai jordániai
 lengyel cseh bolgár litván román szlovák szlovén horvát szerb
 osztrák-német német-osztrák elzászi dél-tiroli flamand
 bánási háromszéki gömöri széki gyimesi felföldi sárközi

Anyagnevek

feketeszén kőszén barnaszén lignit feketekőszén barnakőszén
 fluorit rutil apatit aragonit kvarc kalcit földpát magnetit limonit
 konyhasó kálium-klorid nátriumklorid nátrium-klorid

Textilek

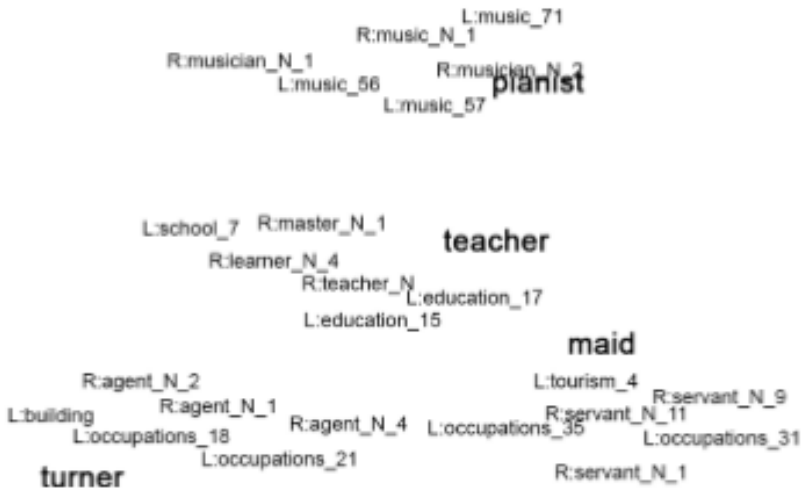
selyemszatén bélésselyem düsesz shantung
 posztó szűrposztó abaposztó őzbőr teveszőr kendervászon házivászon háziszöttes
 csipke bársony selyem kelme brokát selyemszövet tafota damaszt batiszt

11. ábra. Néhány automatikusan létrejött klaszter

5. A reprezentáns elem-generálás felé

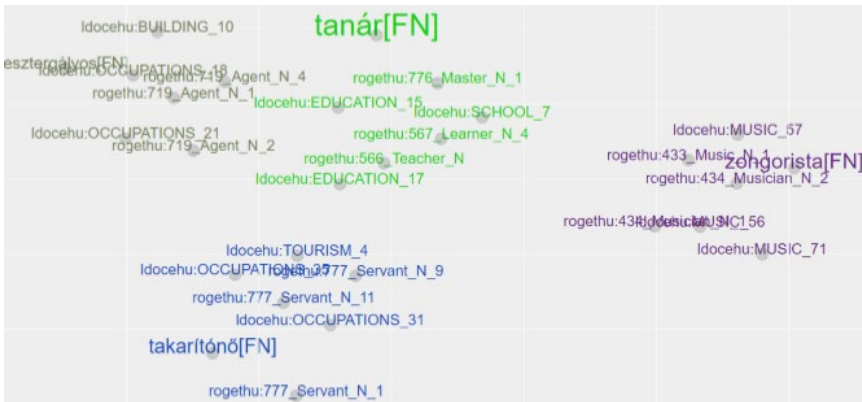
A kapott klaszterek tagjai valamilyen értelemben „egyenértékűek”, azaz nincs az egész halmazt meghatározó kifejezés hozzájuk rendelve, nincs tehát ún. reprezentáns elemük, kategóriacímjük. Azonban ilyen elemekre a későbbiekben egy terminológiai adatbázis (fél)automatikus építéséhez szükségünk lesz. A szóbeágyazási modellek természetéből adódóan ilyenkor nem egy előre definiált tudományos rendszertani besorolást szeretnénk érvényesíteni, hiszen a szavak reprezentációjának alapja is azok disztribúciós viselkedése, tehát a tényleges nyelvhasználat.

A célból, hogy legyen egy olyan más nyelvű szövegtörzsünk is, melyhez több komoly és könnyen hozzáférhető erőforrás létezik, az angol nyelv adja magát. Az angol *Wikipedia* szövegeiből kutatóink létrehoztak egy szófajcímkékkel ellátott és tövesített, összesen 2,25 milliárd szóból álló angol korpuszt (Siklósi 2018). További kísérleteink megmutatták, hogy néhány ismert lexikai erőforrás – pl. a *Roget's Thesaurus* és a *Longman Dictionary of Contemporary English* – kategóriacímkei szintén megjeleníthetők az angol modell által létrehozott szemantikai térben, amire egy egyszerű példát mutat a 12. ábra.

12. ábra. Angol szavak és kategóriáik egy térben
(*turner; teacher; pianist; maid*)

A magyar és az angol szóbeágyazási modellek által definiált szemantikai terekről az is kiderült, hogy jól leképezhetők egymásba: a célnyelvi modellben az eredményvektorhoz közel található szavak az eredeti szó közelítő fordításai (Siklósi–Novák 2016). A cél természetesen nem a pontos fordítások azonosítása volt, hanem a magyar és az angol nyelvű szemantikai tér egymásra illesztése. Sikerült tehát az angol erőforrásokból létrehozott szemantikai kategóriacímkekhez rendelt vektorokat leképezni a magyar nyelvű szóbeágyazási modell terébe. A 13. ábrán egy példa látható, mely néhány magyar szó elhelyezkedését mutatja az angol nyelvi térben.

13. ábra. Magyar szavak az angol szemantikai térben
(esztergályos, tanár, zongorista, takarítónő)

A 14. ábra alapján képet kaphatunk arról, hogy az olyan nem szótári szavaink, mint a szakszavak vagy a tulajdonnevek, milyen szemantikus, illetve világismereti kategóriákba kerülnek azáltal, hogy a mindenkori szövegkörnyezeteik alapján a magyar térben elfoglalt helyük angol megfelelői az angol fogalmi rendszerekben milyen címkéket kapnak (itt helyszűke miatt csak az első két ilyen mutatjuk). Így lesznek a nyelvi rendszer számára automatikusan elérhetőek az olyan – nem feltétlen nyelvi – információk, amik kiolvashatók a táblákból: például, hogy a *Károli*, a *PPKE* és az *ELTE* iskolával és tudással kapcsolatos fogalmak, a *lézer* fényvel és színnel relációba hozható valami, *Kodály* és *Presser* zenével kapcsolatos személy (de az utóbbiról az is kiderül, hogy aktív zenész is), *Orbán* kormányzati vezető, *Vasarely* festő, a *FIDESZ* kormányalkotó politikai tényező, a *MŰPA* elsősorban zenei szórakoztatással kapcsolatos dolog, az *ÁVÓ* pedig valami olyan, a biztonsággal is kapcsolatba hozható valami, amiről sokan a börtön juthat először eszébe.

"Károli"	"PPKE"	"ELTE"
Károli[FN]	PPKE[FN]	ELTE[FN]
568_School_N_2	568_School_ADJ	514_Knowledge_N_2
568_School_ADJ	514_Knowledge_N_2	568_School_ADJ

"Iézer"	"Kodály"	"Orbán"	"Vasarely"
Iézer[FN]	Kodály[FN]	Orbán[FN]	Vasarely[FN]
441_Luminary_N_6	433_Music_N_1	723_Director_N_2	582_Painting_N_4
447_Color_N_2	433_Music_ADJ	767_Government_N_14	580_Representation_N_9

"Presser"	"FIDESZ"	"MÚPA"	"ÁVÓ"
Presser[FN]	FIDESZ[FN]	MÚPA[FN]	ÁVÓ[FN]
433_Music_N_1	768_Politics_N_2	878_Amusement_N_3	783_Prison_N_7
434_Musician_N_2	767_Government_N_16	433_Music_N_1	693_Safety_N_7
434_Musician_N_1	768_Politics_N_5	665_Store_N_10	777_Servant_N_2
433_Music_N_2	768_Politics_N_1	878_Amusement_N_2	1006_Legality_N_1
433_Music_N_5	776_Master_N_9	198_Abode_N_6	789_Consignee_N_3
623_Poetry_N_2	767_Government_N_14	200_Receptacle_N_4	1008_Jurisdiction_N_1
433_Music_ADJ	954_Pity_N_3	433_Music_N_5	776_Master_N_10
428_Stridor_N_1	725_Council_N_2	921_Ostentation_N_2	552_Information_N_1

14. ábra. Magyar szavak az angol szemantikus tér fogalmi kategóriáival

7. Dinamikus modellek, transzformerek

A szóbeágyazás két hátrányát, a többértelmű szavaknak a különböző környezetekben történő megfelelő értelmezését, valamint a többszavas kifejezések kezelését oldják meg az öt éve megjelent dinamikus reprezentációra épülő ún. transzformer-alapú modellek, melynek két nagy típusa a szövegek elemzését végző enkóder, melynek legismertebb megvalósítása a BERT, azaz a Bidirectional Encoder Representations from Transformers architektúra (Devlin et al. 2018) és a szöveggenerálást végző dekóder, melynek legnevesebb megvalósítása a GPT, azaz a Generative Pre-trained Transformer (Radford et al. 2018). Ezek a modellek képesek a nyelvi kontextus finomabb megértésére és a szemantikai jelentések pontosabb reprezentálására. A terminológiai kutatásban a transzformer-alapú megoldások számos előnyt kínálnak. Először is, a hatalmas mennyiségű szöveges adatokra épített előtanított modellek képesek a korábbiakhoz képest sokkal részletesebb nyelvi tudást működtetni, amelynek eredményeként gazdagabb és pontosabb terminológiai reprezentációkat is képesek előállítani. Figyelemmel tudják kísérni a szókapcsolatokat és jelentős nyelvi környezetre építenek, ezáltal sokkal pontosabban képesek értelmezni a terminusok használatát és összefüggéseit. Finomhangolással vagy a terminológiai adatokkal történő kibővítéssel a modellek testreszabhatók egy-egy konkrét területen előforduló terminológiára. Ez lehetővé teszi a terminológiai adatbázisok és szótárak korábbiaknál hatékonyabb automatikus építését,

valamint a terminológiai definíciók és használati példák automatikus előállítását. A terminológiai fogalmak osztályozása, sőt az egyes osztályok reprezentatív elemeinek a kiválasztása is lényegesen hatékonyabb, mint korábban. Leszögezhető, hogy a közeljövőben a transzformerek által nyújtott megoldások a terminológiai kutatás és fejlesztés területén is hozzá fognak járulni a hatékonyabb és pontosabb munkához.

8. Összefoglalás

Röviden bemutattuk, hogy a szóbeágyazási modellek segítségével az anyanyelvi beszélők által is értelmezhető jegyek állíthatók elő a nyelv egyes szavaihoz, és hogy a magyarra is építhetők ilyen modellek. A morfoszintaktikai, jelentéstani és világtismereti hasonlóságok nyers, illetve tövesített korpuszokból megfelelő matematikai módszerek segítségével automatikusan kinyerhetőek. Az adatok klaszterezése után az eredményt a más, nyelvtechnológiailag jobban feldolgozott nyelvekre kialakított erőforrásokkal össze lehet kapcsolni, így olyan nyelvek esetében is sikeres lehet a szemantikai osztályozás, mint a magyar, amelyhez nem állnak rendelkezésre megfelelő lexikai erőforrások. A bemutatott módszerek ráadásul nemcsak a „szokásos” nyelvi elemekre, hanem a tipikus erőforrásokban egyáltalán nem szereplő (nem sztenderd) szóalakokra (amilyenek például a tulajdonnevek vagy a rövidítések) és a normától eltérő alakokra (elütések, helyesírási hibák miatt betű szerint nem is létező szóalakokra) egyaránt jól működnek. Az áttekintés első változatának megjelenése óta létrejöttek az ún. dinamikus nyelvmodellek, melyek számára sem a többértelműség helyes kezelése, sem a több szóból álló kifejezések, vagy akár teljes mondatok hasonló jellegű reprezentáció sem probléma. Ez azt jelenti, hogy ezekkel új lehetőségek jelentek meg a terminológia területén is, hiszen mindezek ott is jól hasznosíthatók, például a fogalmak definícióinak kialakításánál. A kísérletek ebben az irányban is folytatódnak.

Megjegyzés: A tanulmány egy korábbi írás javított, átdolgozott változata. A tanulmány első megjelenésének adatai: Prószéky Gábor 2019. Terminológia és szóbeágyazás. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 47–58. Köszönetemet fejezem ki a kiadóknak, hogy hozzájárulásukat adták a tanulmány bővítéséhez és közzétételéhez.

Szakirodalom

- Devlin, Jacob – Chang, Ming-Wei – Lee, Kenton – Toutanova, Kristina 2018. BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. arXiv:1810.04805
- Mikolov, Tomas – Chen, Kai – Corrado, Greg – Dean, Jeffrey 2013a. Efficient estimation of word representations in vector space. *CoRR*, abs/1301.3781.
- Mikolov, Tomas – Yih, Wen-tau – Zweig, Geoffrey 2013b. Linguistic regularities in continuous space word representations. In: *Proceedings of the 2013 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*. ACL, Atlanta. 746–751.
- Novák Attila – Novák Borbála 2017. Magyar szóbeágyazási modellek kézi kiértékelése. In: Vincze Veronika (szerk.) *A XIV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. 67–77.
- Prószéky Gábor 2019. Terminológia és szóbeágyazás. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 47–58.
- Radford, Alec – Narasimhan, Karthik – Salimans, Tim – Sutskever, Ilya 2018. *Improving Language Understanding by Generative Pre-Training*. Preprint.
- Saussure, Ferdinand de 1967. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Siklósi, Borbála 2018. Using embedding models for lexical categorization in morphologically rich languages In: Gelbukh, Alexander (ed.) *Computational Linguistics and Intelligent Text Processing (Lecture Notes in Computer Science 9623)*. Springer, München. 115–126.
- Siklósi Borbála – Novák Attila. 2016. Beágyazási modellek alkalmazása lexikai kategorizációs feladatokra. In: *A XII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. 3–14.
- Siklósi Borbála – Novák Attila – Prószéky Gábor 2018. Segíthetnek-e a szóbeágyazási modellek a társadalomtudósoknak? *Magyar Tudomány* 179/7: 945–954.
- Wittgenstein, Ludwig 1989. *Logikai-filozófiai értekezés* (ford. Márkus György). Akadémiai Kiadó, Budapest.

Források

Word2Vec, <https://deeplearning4j.org/word2vec> (Hozzáférés: 2023. július 12.)

CSEERNICKÓ ISTVÁN^{1,2} – SZABÓMIHÁLY GIZELLA³

¹II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék,
Magyar Tanszéki Csoport, Beregszász

²Pannon Egyetem, Humántudományi Kar, Magyar és
Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Veszprém

³Konstantin Filozófus Egyetem (UKF), Közép-európai Tanulmányok Kara,
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra
csernicsko.istvan@kmf.org.ua; gszabomihaly@ukf.sk

Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól

1. Bevezetés

A statisztikai-demográfiai felmérések és a népszámlálási adatok, valamint a kisebbségi magyar közösségekben folytatott identitásvizsgálatok egyértelműen igazolják, hogy a magyar nemzetiség és a magyar anyanyelv bevallása és vállalása (használat) nagyfokú korrelációt mutat. E közösségek tagjainak etnikai tudatában a magyar nyelvközösséghez tartozás központi helyet foglal el (pl. Gereben 1998, 1999: 90; Papp–Veres 2007). Ennek következtében tehát a nyelvcsere rendszerint egyben nemzetiségváltást is jelent, és viszont.

Ennek ismeretében a kisebbségi magyar közösségek fennmaradása szempontjából rendkívül fontos a nyelvmegtartás. Ez csak akkor érhető el, ha a magyar nyelv nem szorul vissza a magánéletbe, hanem pozíciói megmaradnak és erősödnek a nyilvános nyelvhasználati színtereken is, továbbá fennmaradnak, sőt kibővülnek a nyelvmegtartást lehetővé tevő, azt erősítő oktatási programok. A magyardomináns oktatási programok presztízse nagymértékben függ attól, hogy színvonalas képzést, piacképes tudást nyújtanak-e, biztosítják-e a diákok számára az esélyegyenlőséget ahhoz, hogy sikeresen érvényesüljenek a hazai, a magyarországi és esetleg a külföldi munkaerőpiacon. Ehhez azonban az is szükséges, hogy a magyar tanyelvű iskolák megfelelő színvonalon oktassák és sajátíttassák el a többségi nyelvet és legalább egy idegen nyelvet.

2. A fogalmi keret tisztázása, terminológiai kérdések

A *nyelvpolitika* és a *nyelvtervezés* a szakirodalomban általánosan használt fogalmak, ám a közöttük levő viszonyt különböző szerzők különbözőképpen értelmezik (Labrie 1999). Ez azzal függ össze, hogy mindkettő háttérében a nyelvi pluralizmus áll: mind a nyelvpolitika, mind a nyelvtervezés legalább két nyelv vagy egyazon nyelv több nyelvváltozata közötti viszonyt, kapcsolatot befolyásolja, szabályozza. Tanulmányunkban a nyelvpolitikát a nyelvi viszonyokba és a kommunikációs szokásokba történő, rendszerint valamilyen ideológiai háttérű politikai beavatkozásként (Bochmann 1999: 32), a nyelvtervezést pedig (részben) ennek a végrehajtásaként értelmezzük (Kontra 2004: 25). Mivel a nyelvpolitikát a politikai szereplők szintjére helyezzük és többnyelvű környezetben vizsgáljuk, a tanulmányban az érintett államok döntéshozó szerveinek és a kisebbségi politikai szerveződéseknek a többségi nyelv és a kisebbségi nyelvek (ezen belül a magyar) viszonyával, funkciómegoszlásukkal, használatukkal kapcsolatos elképzeléseit, döntéseit tárgyaljuk. A nyelvtervezést e munkánkban korpusztervezés értelemben fogjuk használni; ez az ún. „belső nyelvpolitika”, amely a nyelvi-nyelvtani normákat, kódhasználatot szabályozza.¹ E tekintetben a magyar nyelv központi (magyarországi) és kisebbségi változatai közötti kapcsolattal foglalkozunk.

Van még egy szó, amelynek jelentését tisztáznunk kell: a *magyar* melléknév, amely utalhat a magyar nemzetre és a magyar államra (Magyarországra). A *magyar nyelvpolitika*, *magyar nyelvtervezés* kifejezéseket tehát értelmezhetjük magyar nemzeti, illetve magyarországi nyelvpolitikaként/nyelvtervezésként. A kisebbségi magyarok a magyarországiakkal egy nyelvközösséget, kulturális értelemben egy nemzetet alkotnak, viszont különböző államok állampolgárai, ennél fogva eltérő nyelvpolitikai helyzetben vannak. Ezért teljesen egységes magyar nemzeti nyelvpolitikáról és nyelvtervezésről aligha beszélhetünk. Érdemes volna ugyanakkor a különböző országok magyar közösségeiben (ideértve a magyarországit is) a nyelvpolitikát és a nyelvtervezést összehangolni. Tanulmányunk címében a magyar melléknév ebben az átfogó értelemben szerepel.

¹ A nyelvtervezésen belül hagyományosan megkülönböztetünk státusz- és korpusztervezést. Előbbi azokat a nyelvtervezési döntéseket jelöli, amelyek meghatározzák, hogy egy adott közösségben vagy országban különböző célokra milyen nyelveket vagy nyelvváltozatokat választanak ki. A korpusztervezés ezzel szemben egy adott nyelvváltozat nyelvi tulajdonságainak a kiválasztását, meghatározását jelenti. Kimenete tipikusan valamilyen kodifikációs célú kiadvány: szótár, helyesírási szabályzat stb. (Tolcsvai Nagy 1998, 2005).

Külön foglalkozunk az oktatáspolitikával, pontosabban annak nyelvi részével, ugyanis a nyelvpolitika és a nyelvtervezés szintjén hozott döntések befolyásolják az oktatást: az oktatott nyelveket, ezeken belül a nyelvváltozatokat, azok viszonyát, a tanterveket és az oktatási módszereket. Az pedig, hogy egy nyelv megjelenik-e vagy sem az oktatásban, illetve miként (tantárgyként vagy tannyelvként), jelentős hatással van a nyelv presztízsére, jövőjére.

3. A kisebbségi közösségek nyelvpolitikai és nyelvi jogi helyzete

3.1. Általános kérdések

A trianoni békedöntés után több országba került magyar közösségek nemzetiségi és nyelvi jogait elsősorban az adott állam többségi nemzeteinek politikája, a kisebbségekhez való viszonya határozta meg. A második világháborút követően (az ausztriai közösséget kivéve) a szovjet érdekszféra államaiba került magyar kisebbségeknek a kötelező internacionalista propaganda köntösébe bújtatott asszimilációs politikával kellett szembenéznük. Ez a politika időnként szélsőséges formában nyilvánult meg, példaként a 18–55 éves kárpátaljai magyar férfiak 1944. novemberi deportálását, vagy a csehszlovákiai magyarság 1945 és 1948 közötti teljes jogfosztottságát lehet említeni.

Az évek során a szocialista tábor országaiban élő magyar közösségek mindegyikében sikerült átmenteni vagy kialakítani valamilyen mértékű magyar intézményrendszert: iskolákat, könyvtárakat, színházakat, közművelődési intézményeket stb. A Magyarországgal szomszédos országokban a magyar nyelv tehát, ha korlátozott mértékben is, de jelen volt a nyilvános szférában, elsősorban az oktatásban és a kulturális életben. Ennek ellenére minden régióban jelentős asszimilációs veszteségek érték a magyar kisebbségeket.

A 20. század végén a térség politikai és gazdasági átrendeződése mérőben új helyzetet teremtett a Kárpát-medencében. A szovjet befolyás megszűnése, a demokratikus átalakulás a nemzetiségi és nyelvi jogok területén is változásokat hozott. Ám a megváltozott helyzet azt is magával hozta, hogy a frissen függetlenné vált államokban a többségi nemzetek és a kisebbségi magyar közösségek közösségépítő törekvései keresztezték egymást. A fokozatosan saját államiságot nyert szlovákok, ukránok, szerbek, horvátok és szlovének, valamint a kötelező internacionalizmus béklyóját már előbb levető románok nemzetállam-építésbe kezdtek, s ebben kiemelt, szimbolikus szerepet kapott az ún. államnyelv, amely valójában a többségi nemzet nyelve. Ugyanakkor a demokratikus átalakításban rejlő lehetőségeket kihasználó magyar kisebbségek minden régióban megszervezték saját érdekvédelmüket, igyekeztek nemzetiségi és nyelvi jogukat kibővíteni, intézményhálózatukat megerősíteni.

A magyar kisebbségek és a többségi társadalmak szándékai és törekvései közötti nyelvi alapú konfliktusok tehát nagyrészt abból fakadnak, hogy a Magyarországgal szomszédos államok többségében a nyelvi nacionalizmus ideológiája az uralkodó, amely a többségi nyelv nemzeti-reprezentatív funkcióját a kommunikatív funkció elé helyezi. Többek között ez azt jelenti, hogy az államnyelvet mindenkinek saját jól felfogott érdekében meg kell tanulnia, mert ez a társadalmi előmenetel nélkülözhetetlen eszköze, legfőbb záloga. Eközben a nemzetállamot építő politikai hatalom olyan helyzetet teremt az országban, melyben az államnyelv valóban a társadalmi hierarchiában való előrejutás alapvető feltételévé válik, s a központilag hangoztatott ideológia az államnyelv egységesítő, szimbolikus és gyakorlati értékeiről a mindennapokban is igazolást nyer. Azaz a hozzáadó (additív) kétnyelvűség helyett a többségi társadalmak a felcserélő (szubtraktív) kétnyelvűséget s ezáltal az integráció helyett az asszimilációt kínálják a kisebbségeknek (Bartha 1999: 184–196; Göncz 2004, 2005a).

3.2. Közös és eltérő vonások, nemzetközi vonatkozások

A kisebbségi magyar közösségek jelenlegi helyzetét számos belső (az adott államon belüli) és külső (nemzetközi) tényező befolyásolja, ezért bizonyos hasonlóságok ellenére minden közösség helyzete más és más, illetve e közösségek bizonyos szempontok szerint csoportosíthatók. Témánkat tekintve ilyen szempontként merül fel:

- A közösség nagysága: a nagyobb létszámú (romániai, szlovákiai, ukrainai, szerbiai) közösségek esetében több lehetőség nyílik az anyanyelv használatára, mind a nyilvános nyelvhasználati szinteken, mind pedig a magánéletben,² mint a kislétszámú (horvátországi, szlovéniai és ausztriai) közösségekben. A nagyobb közösségek nagyobb érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek, mint a kis létszámúak.
- Tömbhelyzet és szóránnyhelyzet: a nagy közösségeken belül is léteznek szóránnyok, a kis közösségek azonban maguk is szóránnyak minősülnek, hiszen a saját lakóhelyükön is nagyrészt kisebbségben vannak.

² A kis közösségekben értelemszerűen nő az etnikailag vegyes házasságok aránya, ezért a kisebbséghez tartozó családtagnak még családi körben is nehéz anyanyelvét használnia, továbbá az ilyen közösségekben könnyebben megszakad a kisebbségi nyelvnek a családon belüli átörökítése. Ezt igazolják a magyarországi kisebbségek körében végzett különböző kutatások is (pl. Homišinová 2008: 168–177).

- Európai uniós tagállamban, ezen belül a schengeni övezetben élő kisebbségi magyaroknak jóval egyszerűbb a kapcsolattartás a többi nemzetrésszel, mint a nem uniós állampolgárságú magyaroknak.
- Az adott államnak Magyarországhoz viszonyított gazdasági helyzete: valamely nyelv presztízse összefügg a beszélő- és nyelvközösség gazdasági erejével. Míg Magyarország a szocializmus idején, de a múlt század kilencvenes éveiben is jobban állt e téren, mint a legtöbb környező ország, mára ez az előny nagyrészt megszűnt.
- A magyarság száma és helyzete az adott államban élő többi kisebbséghez viszonyítva: a tapasztalatok azt mutatják, hogy egy-egy országban a kisebbségekkel szemben folytatott állami nyelvpolitikát a legnépesebb kisebbséggel szembeni (történeti) viszony határozza meg. Szlovákiában és Romániában ez a magyar kisebbség, ezzel szemben például Ukrajnában a magyar kisebbség a jelentős létszámú és gazdaságilag erős orosz kisebbséggel szembeni ukrán politika szenvedő alanya (Beregszászi–Cserniczkó 2020). A kisebbségi nyelvi jogok tekintetében „nagyvonalúbbak” azok az országok, ahol kisebb a kisebbségek aránya.

Az említett különbségek ellenére a kisebbségi magyar közösségek jelenlegi nyelvpolitikai és nyelvi jogi helyzetében számos hasonlóság is kimutatható. Ez elsősorban az 1980-as évek végétől kezdődően a volt szocialista országokban lezajlott társadalmi változásokkal, ezen belül egyrészt a többségi politikai elitnek nemzetállami törekvéseivel, másrészt pedig az alapvető emberi és a polgári jogok, így a szólásszabadság, a gyülekezési és az egyesülési jog érvényesülésével függ össze. E jogokat kihasználva új, különféle profilú magyar sajtóorgánumok létesültek, számos önálló magyar szervezet, szakmai szerveződés jött létre, amelyek tárgyalási nyelve a magyar lett, a magyarság és a kisebbségek érdekeinek védelmét célul tűző pártok alakultak. A magyar pártok létrejötte több szempontból is pozitív fejleménynek tekinthető. A nyelvhasználati és az oktatási jogok biztosítása, valamint az asszimiláció lassítása közötti nyilvánvaló összefüggés miatt e pártok agendájában a kisebbségi jogok – s ezen belül a nyelvi jogok – érvényesíthetősége jelentős helyet foglal el. Az önálló párt(ok) révén a magyarság már nem csupán a politika objektuma, hanem a politikát alakító tényező is, azaz hathat a helyi, a regionális és az országos nyelvpolitikai döntésekre. A magyar pártok működése a nyelvhasználatra abban a tekintetben is pozitívan hatott, hogy jelentős mértékben fejlődött a magyar nyelvű közélet, új témák jelentek meg a közbeszéd szintjén, több politizáló embernek van lehetősége és alkalma arra, hogy nyilvános, formális helyzetekben magyarul beszéljen.

A vázolt folyamatokkal párhuzamosan hatott a nemzetközi környezet változása. A kisebbségi és nyelvi jogok érvényesülését korábban az is nehezítette, hogy a kilencvenes évek előtt a releváns nemzetközi szervezetek ezekkel a problémákkal igen felületesen foglalkoztak, s csak az utóbbi évtizedekben gyorsult fel a fejlődés e területen. A Kárpát-medencei magyar kisebbségek számára elsősorban az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ, illetve ezen belül a nemzeti kisebbségi főbiztos) és az Európa Tanács játszott jelentős szerepet, ugyanis ezeknek minden érintett állam a tagja.

Az EBESZ dokumentumai közül elsősorban az emberi dimenzióval foglalkozó koppenhágai konferencia dokumentumát kell megemlíteni, mivel ennek IV. fejezete tartalmazza azokat a minimális kisebbségi nyelvi jogokat, amelyeket a tagállamoknak tiszteletben kell(ene) tartaniuk.³ Eszerint a kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van arra, hogy anyanyelvüket a magán- és a közéletben szabadon használják, továbbá joguk van az anyanyelvű információterjesztéshez, információhoz jutáshoz és információcseréhez, anyanyelvük oktatására vagy az anyanyelvükön való oktatásra, anyanyelvük használatára a hatóságokkal való kommunikációban. Az említett jogokat azért soroltuk fel, mert ezek jelennek meg (többé-kevésbé részletezve) *A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény*-ben és *A kisebbségi vagy regionális nyelvek európai chartája*-ban, illetve a Magyarország és a szomszédos államok között az 1990-es években megkötött ún. alapszerződésekben.

Az Európa Tanács (ET) ugyancsak fontos szerepet játszik az európai kisebbségvédelemben: az 1990-es évekre jellemző tagfelvételi hullámban a tagság egyik feltétele a demokratikus jogrendszer és az európai „standardoknak” megfelelő kisebbségvédelmi jogszabályok megléte volt. Emiatt húzódtott el például Szlovákia vagy Horvátország felvétele is. A témánk szempontjából legfontosabb két ET-dokumentum *A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája* (1992) és *A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény* (1995), ugyanis ezeket a Magyarországgal szomszédos minden állam aláírta. Az egyezmények a részes államok számára kötelezettségeket fogalmaznak meg, és ellenőrzési mechanizmusuk is van, bár szankciók nélkül (a nemzetközi jogi környezetről és dokumentumokról bővebben lásd Majtényi–Vizi 2003; Varennes de 2001; Szabó-mihály 2005a). A Magyarországgal szomszédos államok közül Ausztria, Szlovénia, Szlovákia és Románia tagja az Európai Uniónak, és bár az unió

³ *Document of the Second Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*, 1990. Magyarul: Majtényi–Vizi 2003: 195–198. A kisebbségi nyelvi jogok szempontjából természetesen nagy jelentőségűek a főbiztosi ajánlások: az oktatási kérdéseket érintő *Hágai ajánlások* (1996) és a nemzeti kisebbségek nyelvi jogait rögzítő *Oslo-i ajánlások* (1998).

a tagfelvételnélkor a tagjelöltek kisebbségpolitikáját is vizsgálta, nincs egy-egy kisebbségi- és nyelvpolitikája. A kisebbségi kérdés viszont folyamatosan napirenden van, és a kilencvenes években elfogadott ajánlások már utalnak az említett ET-dokumentumokra, sőt az EU a tagállamokat a Chartához való csatlakozásra buzdítja. A magyar kisebbségek szempontjából természetesen annak is jelentősége van, hogy minden uniós tagállam nyelve – így a magyar is – az EU-ban hivatalos nyelv.

3.3. A többségi nemzetek (államok) kisebbségi nyelvpolitikája

A magyar kisebbséggel rendelkező Kárpát-medencei államok csatlakoztak (olykor nemzetközi nyomásra) a releváns nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumokhoz, ami azt jelenti, hogy vállalták a már említett minimális kisebbségi nyelvi, nyelvhasználati jogok biztosítását. Abban azonban már különbségek vannak, miképpen építették be ezeket jogrendjükbe, és milyen a jogok érvényesíthetősége (Csernicskó 2016; Szabó Mihály 2017; Csernicskó–Tóth-Orosz 2021). Látszólag példaértékű a szlovén kisebbségi nyelvpolitika, hiszen a muravidéki ún. vegyes lakosságú területeken a magyar is hivatalos nyelvnek számít, ám a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban „a magyar nyelv használata inkább szimbolikus, ténylegesen csak elvétve fordul elő” (Göncz 2006: 71).

A jogok és alkalmazhatóságuk közötti „szakadék” más országok esetében még érzékelhetőbb, sőt a legtöbb országban már a jogszabályok szintjén is megnyilvánul a kisebbségi nyelvi jogok szűkítése, és amint említettük, nyelvpolitikájukat az asszimilációs ideológia határozza meg. Ma már eléggé ritka a nemzeti ideológia nyílt hangoztatása, gyakrabban találunk viszont a gazdasági és társadalmi érdekeknek, valamint a kisebbségi integráció szükségességének a hangoztatásával. Ilyen érvekkel szorgalmazzák például a kisebbségi iskolákban a többségi nyelven (államnyelven) oktatott tantárgyak számának növelését vagy a közigazgatásban a többségi nyelv elsődleges alkalmazását. A belső jogszabályokat áttekintve úgy tűnik, hogy az érintett országok leginkább a kulturális életben, az alsófokú oktatásban és részben a tömegtájékoztatásban hajlandók elismerni és támogatni a kisebbségi nyelvek használatát (Kontra–Hattyár 2002; Glatz 2003; Nádor–Szarka 2003). Azaz arra törekednek, hogy a kisebbség nyelve (esetünkben a magyar) csak a közösségen belüli kommunikáció nyelve maradjon, ne bővüljenek társadalmi funkciói. Az érintett országokra jellemző, hogy a kisebbségek tagjaitól rendszerint elvárják a többségi nyelv magas szintű ismeretét, azt azonban alig (vagy egyáltalán nem) támogatják, hogy a kisebbségekkel együtt élő többségi lakosság

elsajátítsa és használja is a kisebbségi nyelvet.⁴ A többségi társadalmak tehát az aszimmetrikus kétnyelvűséget tartják természetesnek.

Ezzel a megközelítéssel függ össze a már említett szakadék jog és gyakorlat között: a hatóságok a kisebbségi nyelvi jogok érvényesítését a kisebbségi beszélők magánügyének tartják, és ehhez csak a minimális támogatást adják meg. Jó példája ennek a közigazgatás. Az ügyfelek, a lakosság ugyanis csak akkor tud a hatóságokkal kisebbségi nyelven kommunikálni, ha az érintett hivatalok megteremtik ennek a feltételeit (pl. alsóbb szintű jogszabályban, végrehajtási rendeletben részletezik ennek módját, vannak az adott kisebbségi nyelvet megfelelő szinten bíró tisztviselők, hivatalnokok, az ügyfeleket kisebbségi nyelven is tájékoztatják, az űrlapok és nyomtatványok kisebbségi nyelven is hozzáférhetőek stb.). Erre azonban az államigazgatásban szinte alig akad példa, sőt ezzel ellentétes gyakorlat figyelhető meg: a vonatkozó törvények szövegezése nem egyértelmű, vagyis nem lehet tudni, hogyan alkalmazhatók a gyakorlatban, hiányoznak a végrehajtási rendeletek, nincs elég kisebbségi nyelven (esetünkben magyarul) beszélő hivatalnok, hiányoznak a kisebbségi nyelvű vagy kétnyelvű űrlapok. Ezek a hiányosságok lényegében minden, kisebbségben lévő magyarok lakta országra érvényesek.⁵

Az állam alapvetően sehol sem támogatja aktívan a kisebbségi nyelvek valós használatát, azt, hogy tényleges kommunikatív funkciója legyen a magyar nyelvű szövegeknek. Legalábbis erre utal az a tény, hogy a hatóságok rendszerint nem törődnek a magyar nyelvű szövegek nyelvi és szakmai színvonalával. Romániában például a törvényeket magyarul is publikálják, ám alacsony színvonaluk miatt e fordítások nem képesek betölteni jogi szöveg funkciójukat. Az oktatásban is hasonló a helyzet: Romániában, Ukrajnában és Szlovákiában is rendszeresen felmerül, hogy a tanulmányi versenyek kérdéseit, esetleg bizonyos központi vizsgák tételeit nem megfelelően fordítják, ezért a magyar szöveget választó versenyző, vizsgázó hátrányba kerül. Pozitív példaként említhető viszont, hogy Szlovákiában a kisebbségi kormánybiztos kezdeményezésére 2019 óta a kisebbségeket érintő fontosabb törvényeket az interneten hozzáférhető hivatalos értesítőben (törvénytár) magyar, roma, ukrán, ruszin és

⁴ Szlovéniában a Muravidéken ugyan a magyart környezeti nyelvként tanulják a szlovénok is, a kétnyelvű oktatás szlovén modellje azonban nem hozta meg a várt eredményt: a szlovénok alig tanulnak meg magyarul, a magyar tanulók viszont fokozatosan áttérnek a szlovén használatára (Bernjak 2008).

⁵ A *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*-nek a kisebbségi nyelvi jogokkal foglalkozó 2006. évi 2. számában a jogszabályok nem egyértelmű szövegezésére mutatott rá tanulmányában pl. Csernicskó (2006) és Szabó Mihály (2006), a magyarul beszélő tisztviselők hiányára Csernicskó (2006), Szabó Mihály (2006) és Veress (2006).

német nyelven is megjelentetik, jelenleg (2023-ban) 21 törvény olvasható magyarul; Romániával ellentétben a magyar szöveget nyelvészt és jogászt is a soraiban tudó fordítócsoport fordítja, ezért ezek jó színvonalúak.

Ezzel a kérdéssel függ össze a fordítóképzés megoldatlansága, valamint a megfelelő terjedelmű és minőségű kétnyelvű szótárak hiánya is. A Magyarországgal szomszédos államok közül Ausztriában két egyetemen (Bécsben és Grazban) folyik régebb óta magyar szakpárosítással fordító- és tolmácsképzés (Törzsök 2008: 125), a többi országban csak a rendszerváltozás után indultak ilyen kezdeményezések, részben a magyar kisebbség szorgalmazására. Szlovákiában jelenleg (2023-ban) a pozsonyi Comenius Egyetemen, az Eperjesi Egyetemen és a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen lehet felvenni fordító- és tolmácsképzésben a magyar nyelvet is (a hallgatók leginkább az angollal kombinálják). Szlovéniában a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karán a 2008/2009-es tanévben indult ún. nyelvközi tanulmányok–magyar nyelv alapképzés, erre épül az MA-szintű szlovén–magyar fordító- és tolmácsképzés. Romániában a Sapientia Tudományegyetem marosvásárhelyi Műszaki és Humántudományok Karán hirdettek meg a 2009/2010-es tanévben hároméves angol–magyar, német–magyar és román–magyar fordító- és tolmácsképzést. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán angol filológia szakon (MA-szint) végzetek szereznek fordító és tolmács oklevelet.

Lényegében mindenhol megoldatlan a hatósági (hivatalos) fordítók képzése és továbbképzése, holott bizonyos szövegek esetében őket kell kötelezően felkérni. Szlovákiában magyar érettségivel és egy jogi tanfolyam elvégzésével, az előírt vizsga letételével bárkiből hivatalos fordító lehet. Az általuk magyarra és/vagy szlovákra fordított szövegek elemzése azt mutatja, hogy jelentős részük nem ismeri sem a jogi szakkifejezéseket, sem a jogi szaknyelvet (illetve annak sajátosságait a két nyelvben), de még azt sem tudják, milyen szakirodalomra, szakszótárakra stb. támaszkodhatnak (a szlovákiai szakfordítások színvonaláról lásd Szabó Mihály 2003, a fordítók felkészültségéről Sándor 2008).

A kétnyelvű szótárak kapcsán megállapítható, hogy Románia kivételével a többi országban 1989 előtt főképp kis- és középszótárakat, illetve iskolai szakszótárakat adtak ki.⁶ Romániában viszont elsősorban a Kriterion Kiadó a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben román–magyar és magyar–román műszaki, erdészeti, jogi szótárakat is megjelentetett. A rendszerváltozás után általában tovább folytatódott az a trend, hogy a korábbi középszótárakat kibővítve új kiadásban folyamatosan megjelentették, így minden többségi nyelven létezik iskolai használatra alkalmas középszótár. Egyúttal az is megfigyelhető, hogy – elsősorban a magyar

⁶ Az Akadémiai Kiadó kiadásában Magyarországon megjelentetett szótárakat nem említjük.

kisebbségi intézményekhez és felsőoktatási intézményekhez kapcsolódva – több általános és szakszótár is elkészült, a legtöbb természetesen Romániában (pl. matematikai, gazdasági, orvosi), sőt ott háromnyelvű (angollal vagy franciával bővített) szótárakra is van példa. A magyar nyelvnek a hivatalos kapcsolatokban és a közigazgatásban való használatát nagyban elősegítik a jogi-közigazgatási szótárak (pl. Fazakas 2002; Benő et al. 2004; Orosz 2005; Bárány et al. 2017; Terminologický slovník 2019). Több régióban további szótártervek vannak a megvalósítás stádiumában. Végül meg kell említeni, hogy az utóbbi években megjelentek az online kétnyelvű szótárak (általános és szakszótárak) és adatbázisok is. A kétnyelvű szótárak színvonala változó, és ez nemcsak attól függ, mennyire voltak lexikográfiaiag-lexikológiaiag képzettek a szerzők (szerkesztők), hanem attól is, mennyire vannak szinkronban a magyar szaknyelv fejlődésével (erre a problémára mutat rá pl. Misad 2007).

3.4. Magyar kisebbségi nyelvpolitikák

A rendszerváltozást követően szinte minden országban, régióban létrejöttek magyar pártok és politikai mozgalmak. Ezek programjában az adott ország által ratifikált nemzetközi egyezményekben szereplő kisebbségi nyelvi, oktatási és kulturális jogok érvényesíthetőségének, kibővítésének követelése mellett a különböző típusú autonómiák kialakítása iránti igény is megfogalmazódik. Az autonómia problémáját azért említjük, mert a különböző típusú autonómiákhoz kapcsolódó intézményrendszer fontos mind a kisebbségi nyelvhasználati szinterek bővítése, mind pedig a kisebbségi nyelvtervezés, nyelvfejlesztés szempontjából.⁷ Az érintett hét állam közül jelenleg csak a három volt jugoszláv tagköztársaságban rendelkeznek a kisebbségi magyar közösségek törvényileg garantált kulturális autonómiával: Szlovéniában, Horvátországban és Szerbiában. Szlovákiában, Romániában és Ukrajnában viszont a hatalom mindenféle autonómia-elképzelést elutasít. Azokban az országokban, ahol végbement a közigazgatás decentralizálása (pl. Szlovákiában), a jelentős magyar lakossággal rendelkező településeken – ha a magyar lakosság aktív részvételének következtében a helyi képviselő-testületekben erős a magyarság képviselete – nyilván nagyobb lehetőség van a helyi magyarság sajátos igényeinek a képviseletére vagy megvalósítására, akárcsak a magyar nyelv használatára ezekben a hivatalokban. Ezek az önkormányzatok és képviselő-testületek azonban ugyanolyan jogosítványokkal rendelkeznek, és ugyanolyan feladatokat látnak el, mint bármely más település önkormányzata. Nyelvi

⁷ Terjedelmi okokból nem térünk ki az egyes kisebbségi pártok és egyéb érdekvédelmi szervezetek programjaira, ezeket a témával foglalkozó kutatók folyamatosan elemzik: pl. Bárdi–Éger (2000); Gerencsér–Juhász (2001); Blénesi–Mandel (2004); Szarka (2004); Fedinec et al. (2018).

szempontból viszont mindenképpen pozitív hatást gyakorolnak a környezetükre, még ha tapasztalataink szerint a magyar nyelv használata főleg a szóbeliségre korlátozódik is.

Az állam által a magyar közösségeknek biztosítandó jogok, ezen belül nyelvi jogok tekintetében a többség (és reprezentánsa, az állam), valamint a magyar kisebbség (a magyar kisebbségi pártok) között nyelvi konfliktus áll fenn, amelynek intenzitása a politikai helyzet függvényében változó.⁸ A szlovákiai és a romániai magyar pártok kormányzati szerepvállalása azt bizonyította, hogy bizonyos mértékben lehet enyhíteni a nyelvi konfliktust és lehet érvényesíteni a kisebbségi nyelvpolitikai érdekeket. Így Szlovákiában a Magyar Koalíció Pártjának, Romániában pedig a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek nagy szerepe volt a kisebbségi nyelvhasználatot lehetővé tevő törvények megalkotásában, a nemzetközi egyezményekhez való csatlakozásban. A következetes és egyértelmű szabályozást azonban nem sikerült elérniük, ezért a fent részletezett okok miatt bizonyos nyelvi jogok érvényesíthetősége a pártok közötti háttéralkuktól függ, illetve attól, hogy az érintett magyar párt kormányzati pozícióban (esetleg megyei szinten vezető pozícióban) van-e. Egyúttal úgy tűnik, hogy a kisebbségi pártok és mozgalmak nyelvpolitikai elképzelései elsősorban a jogszabályi garanciák elérésére korlátozódnak, ugyanis minimális figyelmet fordítanak arra, hogy a már meglévő jogok érvényesítésében támogassák a kisebbségi lakosságot, ezért ez leginkább a civil szervezetekre hárul.

4. A magyar nyelv helyzete, nyelvpolitikai és nyelvtervezési feladatok a határon túli magyar közösségek körében

4.1. A magyar nyelv státusának és a nyelvválasztásnak az összefüggései

A fentebb tárgyalt nyelvpolitikai tényezők szükségszerűen hatással vannak a határon túli magyarok nyelvhasználatára, nyelvválasztására. Az anyanyelv használatára vonatkozó korlátozott jogok egyenes következménye, hogy a kisebbségi magyarok számos helyzetben nem az anyanyelvüket, hanem az államnyelvet használják. Egy 1996-os, azonos szempontok szerint végzett vizsgálat során négy országban (Románia, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna) több száz magyar válaszolt arra a kérdésre, milyen nyelvet vagy nyelveket használ egy-egy szituációban. A templomban és a családban szinte mindenki magyarul beszél mindegyik régióban, de a lakásból kilépve (a munkahelyen, hivatalban, orvosnál, rendőrségen) egyre

⁸ Ez természetesen elsősorban a nagy (romániai, szlovákiai, ukrajnai és szerbiai) magyar közösségekre érvényes. Nem lehet azonban azt mondani, hogy a többi országban ideális volna a helyzet, a magyar kisebbségi közösség kis száma és gyengébb érdekérvényesítő képessége miatt azonban a konfliktus kevésbé „látványos”.

kevesebben használják a magyart. Ezzel éppen ellentétes a többségi nyelv (államnyelv) használata: a családban alacsony, a nyilvános helyzetekben ellenben mind a négy országban magas az államnyelv használati aránya (bővebben lásd Beregszászi–Csernickó 2004a: 62).

Összességében megállapítható, hogy valamennyi régióban azonos szintereken csökken a magyar nyelv használati aránya, és ezzel párhuzamosan emelkedik a többségi nyelv. Ahogyan távolabb kerülünk a privát szférától és közeledünk a formális nyelvhasználati szinterek felé, úgy emelkedik az államnyelv használata és esik a magyar nyelv. Egyúttal az adatokból az is leolvasható, hogyan befolyásolják az előző fejezetben tárgyalt jogszabályok és törvényi lehetőségek a kisebbségi nyelvhasználatot: a nyilvános szintereken a legjobb értékek a Vajdaságban mutathatók ki, ez annak a következménye, hogy ott már a titói időkben is támogatta az állam a két- és többnyelvűséget.

Az említett kutatás eredményei egyébként nem azt jelzik, hogy a határon túli régiókban a magyar nyelv már kiszorult volna a nyilvános szinterekről, épp ellenkezőleg: a kisebbségi nyelvek nyilvános és hivatalos használatát lehetővé tevő, az előző fejezetben említett jogi szabályozás következtében egyes szintereken erősödött a jelenléte. A magyar lakosság létszámától függően különböző mértékben jelen van a tömegtájékoztatásban: a hagyományos írott sajtó, televízió, rádió mellett megjelentek az interneten a magyar nyelvű hírportálok és egyéb kisebbségi magyar tartalmak. A közoktatás mellett már a felsőoktatásban is új, magyarul is oktató felsőoktatási intézmények létesültek Erdélyben, Szlovákiában, Kárpátalján, a Vajdaságban.

A közigazgatásban viszont elsősorban beszélt, mint írott formában van jelen a kisebbségi magyar nyelv használata. Ebből a szempontból nagy jelentősége van annak, hogy bizonyos államigazgatási jogköröket a helyi önkormányzatokra delegáltak. A tapasztalatok egyúttal azt mutatják, hogy a magyar nyelv tényleges hivatali használatára ott van lehetőség, ahol a helyi képviselő-testületben és a polgármesteri hivatalokban a magyarok többségben vannak.

Az előzőekben már érintettük, milyen fontos egy nyelv presztízse szempontjából a használhatósága, ezen belül is az, ha a gazdasági és üzleti életben is megjelenik. A rendszerváltozás után e területen is javult a helyzet, legalábbis a nagy régiókban, azaz vannak magyar vagy kétnyelvű reklámok, szórólapok és hirdetések. Ezek azonban csak részben célozzák meg a helyi magyar beszélőközösséget; a magyar nyelvű szövegek jelentős része – elsősorban a turisztikai szolgáltatásokat kínáló reklámok, honlapok és egyéb szövegek – a potenciális magyarországi látogatóknak szól.

A nyelv választást természetesen a nyelvtudás is befolyásolja. A kisebbségi magyar közösségek bizonyos mértékben minden régióban

kétnyelvűek. Arról azonban, hogy milyen fokon ismerik a többségi nyelvet, nincsenek érdemi adataink. 1996-ban „A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén” című kutatási program keretében 1-től 7-ig terjedő skálán válaszoltak kisebbségi magyarok arra a kérdésre, milyen szinten beszélik a többségi nyelve(ke)t. Bár az adatok egyrészt kis mintavételből származnak, másrészt szubjektív önbevalláson alapulnak, mégis megállapítható, hogy az adatközlők saját többségi nyelvtudásukat jónak vagy nagyon jónak tartották, ez alól kivételt a kárpátaljai megkérdezettek képeztek, ők ugyanis általában a „nem nagyon jó” választ preferálták. Hasonló tendenciákat rögzített a „Kárpát Panel 2007” kutatás is a szlovákiai, ukrainai, romániai és szerbiai magyarok többségi nyelvtudása tekintetében (Papp–Veres 2007).

4.2. A magyar nyelv határon túli változatainak jellegzetességei, a nyelvi szétfejlődés problémája és a „határtalanítás” programja

4.2.1. Miben különböznek a kisebbségi magyar nyelvváltozatok a magyarországiaktól?

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek – a második világháború időszakát kivéve – kilencven éve élnek kisebbségi helyzetben, a központi magyar nyelvterületől határok által elválasztva. Ez alatt voltak olyan időszakok, amikor az élő magyarországi nyelvhasználattal szinte semmilyen kapcsolatuk sem volt, a többségi nyelv azonban mindennapi életük részét képezte.⁹ Mindezek a tények természetesen kihatottak a magyar nyelvhasználatra is.

A magyarországi és kisebbségi magyar nyelvváltozatok közötti eltérések között tarthatjuk számon például azt, hogy a határon túli nyelvhasználatban markánsabban jelennek meg a nyelvjárási sajátosságok. A kisebbségi magyar közösségek a magyar nyelvterület peremén élnek, s a központtól távol(abb) eső régiókban jellemzően tovább maradnak fenn az archaikus és nyelvjárási nyelvi formák. Ez mindig így volt, a nyelvi konzervativizmust azonban nagyban felerősítette a trianoni döntés, mivel ezt követően a központ és a peremrégiók közötti kapcsolatok meglazultak, a nyelvi újítások pedig lassabban jutnak el a magyar nyelvterület periferiájára (P. Lakatos–T. Károlyi 2002). Így például Magyarországon a *laktanya* szó a köznyelvből kiszorította az elavulónak minősített *kaszárnya* szót, amely a határon túli régiókban viszont továbbra is köznyelvi használatú.¹⁰ Ráadásul azoknak a nyelvhasználati színtereknek egy jelentős részén, ahol

⁹ Itt nemcsak a szocializmus idejére jellemző utazási nehézségekre gondolunk, hanem például arra, hogy a határtól távolabb nehezen vagy nem is voltak foghatók a magyarországi rádió-, majd később tévéadók.

¹⁰ Lásd a határon túli magyar kutatóállomás-hálózat (Termini) honlapján az ún. ht-online szótárban: [ht.nyud.hu/htright/htright.php?action=search](http://ht.nyud.hu/htonline/htright.php?action=search).

Magyarországon a köznyelvet használják, a kisebbségi régiókban a többségi nyelv fordul elő. Ezért kisebbségben a nyelvjárások jóval gyakrabban és több funkcióban használatosak, mint Magyarországon, ahol a nyilvános beszédhelyzetekben leggyakrabban a köznyelvet használják.

A határon túli magyarok mindenütt két- vagy többnyelvű környezetben élnek, ahol anyanyelvük mellett szükségszerűen jelen van a többségi közösség nyelve is. Ezek a kontaktusok is több száz évre mennek vissza, bár 1918 előtt jelentőségük természetesen jóval kisebb volt, mint azt követően, hogy az érintett közösségek kisebbségi helyzetbe kerültek. A kétnyelvű környezet a nyelv(használat) valamennyi szintjén nyomot hagy. Az anyanyelv korlátozott használatának egyik legjellemzőbb következménye a nyelvi lapszus és a nyelvi hiány (bővebben Lanstyák 2000: 176–184, 2002b). Az első esetben a beszélőnek nem jut eszébe a kontextusba illő anyanyelvi elem, a másik esetről pedig akkor beszélünk, amikor nem is ismeri. A nyelvi lapszus és hiány kiküszöbölésére – melyek a beszélő szempontjából problémaként jelentkeznek – az empirikus kutatások szerint a beszélők többfajta stratégiát alkalmazhatnak: a hiányzó szó helyett használhatnak egy fölérendelt fogalmat (a szó hiperonimáját), szinonimát, körülírást stb. A másik lehetőség az, hogy a többségi nyelvből átvesszik azt az elemet, amelynek magyar nyelvi megfelelője nem jut az eszükbe vagy nem is ismerik. Ha átmeneti, az adott kontextusra korlátozódó az idegen elem (vagy akár hosszabb szöveg) átvétele, akkor kódváltásról¹¹ beszélünk; ezzel szemben a kölcsönzés olyan kontaktuselem, amely beépült a kisebbségi beszélők nyelvhasználatába, azaz állandósult.

A kódváltásra, valamint a hosszabb, az állandósult kontaktushatás eredményeként jelentkező kölcsönzés egyik válfajára, az ún. közvetlen kölcsönzésre figyelnek fel leginkább az egynyelvűek (a kölcsönzőtípusokra lásd Lanstyák 2006b). A legfeltűnőbb hatás tehát a nyelv leggyorsabban változó részében, a szókészletben jelentkezik.

A kölcsönzések között vannak olyanok, amelyek csak egy-egy régióban használatosak. Erdélyben (Er, Románia) ismert például a *motorina* ‘gázolaj, nyersolaj’, *doszár* ‘irattartó, dosszié’; a Felvidéken (Fv, Szlovákia)

¹¹ A szlovákiai magyarok körében végzett vizsgálatok (Lanstyák–Szabó Mihály 1996) azt mutatják, hogy a kódváltás oka leginkább a szlovákul hallott vagy mondott szöveg idézése, szlovák nyelvű iratra, dokumentumra való hivatkozás. Ami a nyelvi hiánynak a kódváltással történő megoldását illeti, ez tipikusan a szaknyelvi regiszterben jelentkezik: a szlovákiai magyarok többsége szlovák nyelven végezte tanulmányait, tehát nem ismeri jól a magyar szakkifejezéseket, ezért használ helyette szlovák szót, szakkifejezést. (A kódváltás típusairól lásd Lanstyák 2005a, 2005b, 2006a; Németh 2002; román–magyar kódváltásra Benő 2008: 44–53; ukrán/orosz–magyar kódváltásra Beregszászi 2004; Márku 2008.)

használják a *válenda* ‘heverő’, *zsumpa* ‘emésztőgödör’ szavakat; a Vajdaságban (Va, Szerbia) élő magyarok körében a bizalmas nyelvhasználatban elterjedt a *duduk* ‘bárgyú, tökkelütött’, *kuluk* ‘robot (munka)’; Kárpátalján (Ka, Ukrajna) mindenki tudja, mi a *csurma* ‘börtön’, a *pápka* ‘irattartó, dosszié’; a Horvátországban (Hv) élők használják a *penkala* ‘töltőtoll’, *vozácska* ‘jogsi’ lexémákat; Muravidéken (Mv, Szlovénia) *lucška* a ‘(nyeles) jégkrém’, *narasztek* a ‘festett haj lenőtt töve’; Örvideken (Öv, Ausztria) *glüváj*n-nak nevezik a forralt bort, *pikkelli*-nek a (gépkocsi) műszaki vizsgáját.

Akadnak olyan kölcsönszavak is a határon túli magyar nyelvváltozatok szókészletében, melyek valamennyi vagy több kisebbségi magyar közösségben ismertek: ezek gyakran hangalakjukban is hasonlóak vagy azonosak. Így például minden régióban közvetlen kölcsönszóval is megnevezik az influenzát, s ezek a szavak hangalakjukban is erősen hasonlítanak egymásra: Er, Va, Hv, Mv *gripa*, Ka *gripp*, Öv *grippe*, Fv *chripka*. A különféle üdítőitalok neve is hasonló a legtöbb régióban: Er *szukk* ‘üdítőital’, ‘szörp’, Ka *szok* ‘gyümölcslé’, Mv *szok* ‘gyümölcslé, üdítőital, szörp’, Hv *szók* és Va, Hv *szokk* ‘gyümölcslé, üdítőital, szörp’. Előfordulnak több (öt, hat, hét) régióra kiterjedő teljes hangalaki és jelentésbeli azonosságok is a közvetlen kölcsönszavak között. Például Er, Fv, Va, Hv, Mv, Öv *cirkula* ‘kőrfürész’, Fv, Va, Ka, Hv, Mv *szesztra* ‘(kórházi) nővér, ápolónő’ stb.

A szókészleten kívül a többségi nyelvek hatása gyengébben ugyan, de a grammatikai szerkezetek szintjén is megmutatkozik. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a többségi nyelvek hatására bizonyos nyelvtani szerkezeteket a kisebbségi magyarok esetenként szignifikánsan gyakrabban használnak, mint a magyarországiak. Ilyenek például az ún. feminizáló formák (a foglalkozásnevek női változatának preferálása) vagy bizonyos analitikus szerkezetek. (A nyelvtani szerkezetekre bővebben: Lanstyák–Szabó Mihály 1997; Göncz 2004: 85–195; Kontra 2006a.) A nyelvi hiányból eredő kódváltás, valamint a kölcsönelemek különböző típusainak (beleértve a kalkokat is¹²) használata a beszélők természetes reakciója az előző szakaszban vázolt kisebbségi nyelvi helyzetre: a beszélők ily módon oldják meg azt a kommunikációs és nyelvi problémát, hogy bizonyos fogalmakat,

¹² A kalkok (tükörszavak, tükörkifejezések, tükörszólások) „olyan szókészleti egységek, amelyek az átadó nyelv szavainak hatására jöttek létre az átvevő nyelvben úgy, hogy azok többé-kevésbé követik a modellként szolgáló szavak alaki szerkezetét, vagy legalábbis jelentéstani szempontból hasonlóan motiváltak, mint átadó nyelvi modelljeik” (Lanstyák 2002a: 97). Ilyen például a szlovákiai magyarban a ‘munkaköri leírás’ jelentésű *munkatöltet* (a szláv *pracovná náplň* mintájára), a romániai magyarban a *vizsgát ad*, azaz ‘vizsgálják’ (román *a da examen*), a kárpátaljai magyarban a *becsenget* ‘telefonál’ (orosz/ukrán *звонить/дзвонити*).

jelenségeket csak többségi nyelven tudnak megnevezni.¹³ A kisebbségi magyarok nyelvhasználatában megfigyelhető kontaktushatásokat (elsősorban a direkt kölcsönszókat) a magyar nyelv művelés ennek ellenére nagyon sokáig rendkívül negatívan értékelte. Sokan úgy vélekedtek, hogy az ilyen szavak „fölsőlegeseek”, „szennyezik a nyelvet”, „nyelvromlást okoznak”, s ezzel „veszélyeztetik a magyar nyelv jövőjét”. Nyelvtudományilag igazolható tény azonban, hogy sem „szennyezett”, sem „romlott” nyelv nem létezik: ezek a minősítések nyelvtudományi szempontból értelmezhetetlenek. Egyetlen olyan nyelv sincs a világon, melyben ne volnának idegen eredetű szókészleti elemek. A magyar nyelvben egyébként is nagy számban találhatók más nyelvből származó elemek (a szláv eredetű *ablak*-tól a németből kölcsönzött *zsák*-ig), ám a magyar nyelv jövőjét ez nem fenyegeti. A kölcsönszavak önmagukban ugyanis soha nem lehetnek kiváltói a nyelvcserenek. Ha egy kétnyelvű közösségben beindul a nyelvcsere folyamata, annak mindig nyelven kívüli, társadalmi okai vannak. Például az, ha a beszélők szemében a nyelv elveszíti a presztízsét, értékét, és nem akarják tovább használni, amint ezt az ausztriai magyarság nyelvvesztéséről írt klasszikus munkájában Susan Gal is bizonyította (Gal 1979, lásd még Gal 1991).

A kisebbségi helyzet és a domináns helyzetben levő többségi nyelvek felől érkező állandó hatások következtében tehát a kisebbségi nyelvváltozatok bizonyos eltéréseket mutatnak egymáshoz és a magyarországi köznyelvhez viszonyítva. Ezért számosan megfogalmazták azt az aggályt, hogy a különböző országokban beszélt magyar nyelvváltozatok olyannyira elkülönülnek egymástól, a magyar nyelv olyannyira szétfejlődik, hogy néhány évtized múlva ezek a nyelvváltozatok kölcsönösen érthetetlenek lesznek. Eddigi kutatásaink ezt az aggályt nem igazolják. A többségi nyelvi hatás mindenhol elsősorban is a szókészletet – ezen belül is meghatározott fogalomkörökhöz tartozó szavakat – érinti (Lanstyák 2008), a nyelvtani szerkezet esetében a többségi nyelvi hatás ott érvényesül, ahol ez összhangban van a magyar nyelv egynyelvű változataiban is megfigyelhető tendenciákkal (Lanstyák–Szabó Mihály 1997). A magyarral kontaktusban levő nyelvek az indoeurópai nyelvcsaládba tartoznak, ezért nagymértékben különböznek a magyartól, ami szintén gátolja a nyelvi kölcsön-

¹³ A kétnyelvű környezetre jellemző különböző kommunikációs és nyelvi problémák kezelésére egy kisebbségi közösségben (lásd Lanstyák–Szabó Mihály 2009). A kontaktuselem használata a kétnyelvű közösségen belül nem okoz megértési problémát, hiszen a beszédpartner is ismeri ezeket, mivel a kisebbségi magyarok anyanyelvüknek egy ún. kontaktusváltozatát sajátítják el. A kutatások és a tapasztalatok is azt mutatják, hogy egyes kölcsönszók idegen eredetűt a beszélők fel sem ismerik, magyar szónak tartják őket (lásd Lanstyák et al. 1998; Szilágyi 2008 adatait).

hatás nagyfokú érvényesülését (Lanstyák 2002a: 106). Szilágyi N. Sándor pedig a nyelvi változatosságban éppen a magyar nyelv életképességének bizonyítékát látja (Szilágyi 2008: 106).

4.2.1. A magyar nyelvészek együttműködése és a nyelvi határtalanítás programja

Már az 1990-es évek elején világossá vált, hogy a kisebbségi magyarság hosszú távú fennmaradása szempontjából a nyelvmegtartásnak kiemelt jelentősége van, és a kisebbségben élő magyarok nyelvi, nyelvhasználati gondjait nem lehet a hagyományos nyelvművelés elméleti keretein belül és a hagyományos nyelvművelői módszerekkel – pl. nyelvművelő cikkekkel – kezelni. Átfogóbb nyelvpolitikai, nyelvstratégiai programra volna szükség, ilyen azonban nincs (Kontra 1994/1998, 2009a). A magyar (nyelv)tudomány e területen kialakult adósságának egyik oka – a belső, nyelvtudományi okok mellett¹⁴ – politikai tényezőkben keresendő. A kommunizmust építő, kötelezően internacionalista blokkon belül nem volt ildomos az egy szekértáborba tartozó baráti szocialista állam belügyének tekintett s akként is kezelt, a kisebbségi problémákkal szorosan összefüggő nyelvi, nyelvhasználati és nyelvi emberi jogi kérdések felvetése. Az alap kutatások szinte teljes hiányában pedig nem is lehetett érdemben, szakmai alapossággal foglalkozni a témával.¹⁵

Talán elsőként a nyelvészek között kezdődött el az a fajta együttműködés, melynek eredményeképpen tudományos kutatásokból származó rendszerezett ismereteink vannak az egyes határon túli magyar közösségek nyelvpolitikai helyzetéről, a közösségek nyelvállapotáról, a nyelvcsere és nyelvmegtartás kontinuumában elfoglalt helyzetéről. Az 1988-ban indult Élőnyelvi Konferenciák sorozata lehetőséget teremtett arra, hogy a magyar nyelvészek országhatároktól függetlenül megismerhessék egymás kutatásait. A *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről* című kötet a probléma felvetését is szolgálta (Kontra 1991). Az összehangolt tudományos együttműködés 1994-ben az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya koordinálásával indult *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatási programmal. Ennek keretében az európai nyelvi kontaktusokat bemutató kézikönyv (Goebel et al. 1996–1997) szempontrendszerére alapozva országonként elemzik a kutatók Trianon nyelvi következményeit társasnyelvészeti szempontból. A könyvsorozat

¹⁴ Itt elsősorban arra gondolunk, hogy a múlt század nyelvtudományát a nyelvi rendszerre összpontosító, azt leíró nyelvészeti irányzatok határozták meg, amelyek nem vettek tudomást a nyelv társadalmi beágyazottságáról, a nyelvhasználati feltételekről és környezetről.

¹⁵ A kutatások politikai korlátaira mutat rá az a tény is, hogy a Magyar Nyelvjárások Atlaszának például mindössze 68 határon túli kutatópontja lehetett (az anyagát 1949 és 1962 között gyűjtötték).

kötetei folyamatosan jelentek meg (Cserniczkó 1998; Göncz 1999; Lansztyák 2000; Szépfalusi et al. 2012; Fancsaly et al. 2016; Péntek–Benő 2020), s több nemzetközi publikáció is született a kutatási programból (pl. a *Multilingua* című folyóirat 19: 1–2 (2000) száma; Fenyvesi 2005).

Ma már egységes hálózatként, összehangoltan működő intézményi háttere van a határon túli magyar régiókban létrejött nyelvészeti kutatóállomásoknak a jelenleg (2023-ban) a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében működő Gramma Nyelvi Iroda (Szlovákia), a kolozsvári és sepsiszentgyörgyi Szabó T. Attila Nyelvi Intézet (Románia), a beregszászi Hodinka Antal Nyelvi Intézet (Ukrajna), a szabadkai Magyarorsággutató Tudományos Társaság (Szerbia) és a szlovéniai, horvátországi és ausztriai magyar nyelvészeti kutatásokat integráló Imre Samu Nyelvi Intézet révén, melyek felett egyfajta ernyőszervezeteként működik a Termini Kutatóhálózat. A kutatóhálózat intézetei számos konferenciát szerveztek, több kötetet publikáltak saját kutatásaikból (pl. Benő 2004; Beregszászi–Cserniczkó 2004a; Cserniczkó 2003; Göncz 2004; Kolláth 2005a; Lansztyák–Szabó Mihály 2002; Péntek–Benő 2003; az első tíz év kutatásait összefoglaló kötet: Benő–Péntek 2011).

A Termini Kutatóhálózat közös programjainak egyike az ún. *határtalanítás*, amely lényegében az előző alfejezetben említett nyelvi különfejlődéssel kapcsolatos félelmekre adott egyfajta válasznak is tekinthető. A határon túli magyar nyelvváltozatokban az államnyelv(ek) hatására használt szavak közül több nemcsak a szóbeli érintkezésben fordul elő, hanem az újságokban, folyóiratokban vagy a szépirodalomban is. Ez azt jelenti, hogy ezek a szavak nem csupán a lezser(ebb) nyelvi rétegeknek a részei, esetleg alkalmi használatúak, hanem egy részük a helyi régió magyar köznyelvéhez tartozik. A magyar nyelv szótárai azonban hosszú évtizedekig nem vettek tudomást ezekről a szavakról, így valójában nem a magyar nyelv, hanem csak a magyarországi magyar nyelv szótárai lehettek. A rendszerváltást követően a magyar nyelvészek között a magyar nyelv magyarországi és határon túli változatainak egymáshoz való viszonyáról kialakult élénk, indulatoktól sem mentes vitákban ez a kérdés is felmerült (Kontra–Saly 1998; Lansztyák–Szabó Mihály 1994/1998).

Az első lépést a *Magyar értelmező kéziszótár* második, átdolgozott kiadása (Pusztai 2003) jelentette.¹⁶ Ezzel vette kezdetét a *határtalanítás* né-

¹⁶ Sajnálatos azonban, hogy – a csaknem egy évtizednyi átdolgozási munkálatok ellenére – a határon túli magyar lexikális jelenségek bemutatása igencsak töredezésre sikeredett: csak az erdélyi, szlovákiai és kárpátaljai területről sikerült adatokat szerezni, az egyes régiók szóanyaga között nagyságrendnyi eltérések vannak, a lexikális elemek feldolgozása, beépítése sem összehangoltan történt. (Az értelmező kéziszótár ún. határon túli anyagához lásd: Beregszászi–Cserniczkó 2004b; Kiss 2004; Lansztyák 2002d, 2005c.)

ven emlegetett tevékenység, amelynek célja, hogy a magyar nyelvet vagy annak valamely részrendszerét bemutató kiadványok a határon túli magyar beszélőközösségek által beszélt nyelvváltozatokat is magában foglaló egyetlen magyar nyelvvel foglalkozzanak (Péntek 2004; a határtalanításról bővebben Kolláth 2005b, 2008; Lanstyák 2005c, 2006c. stb.).

A program révén ma már több olyan szótár is van, mely bátran állíthatja magáról, hogy „A” magyar nyelv szótára. Az *Értelmező szótár+* (Eöry 2007) és az Osiris Kiadó kiadványai közül az *Idegen szavak szótára* (Tolcsvai Nagy 2007) éppúgy tartalmaz határon túli magyar szavakat, szójelentéseket, mint például a 2004-ben megjelent *Helyesírás* (Laczkó–Mártonfi 2004) című kiadvány szótári része.

A határtalanítás programja azt a célt szolgálja, hogy a magyar nyelvváltozatok között ne a különbségek váljanak hangsúlyossá, hanem a magyar nyelv változatosságban élő egysége, vagyis az, hogy ne néhány, hanem egyetlen közös standard magyar nyelvváltozat, köznyelv legyen, amely nem kirekeszt, hanem befogad.

4.3. Nyelvpolitikai és nyelvtervezési feladatok

A magyar nyelv hosszú távú fennmaradása Magyarországon kívül elsősorban politikai tényezők függvénye, „megfelelő státusának biztosítása, használati körének (törvény által garantált) radikális kibővítése [...] nélkül a visszaszorulás és leépülés folyamata nem állítható meg” (Lanstyák 1998/2002: 131). Nem a magyar nyelvet kell védeni a többségi nyelv hatásaitól, hanem a nyelvet beszélő közösség nyelvhasználati jogait kell bővíteni. Arra kell törekedni, hogy a közösség minél több helyzetben használni tudja anyanyelvét, hiszen a nyelvet használata tartja fenn.

Mind a kisebbségi magyar pártok, mind a magyarországi aktuális kormányzat (pártállástól függetlenül) arra törekednek, hogy az érintett államok legalább a nemzetközi szerződésekben vállalt szinten biztosítsák a nyelvi jogokat. Ezen túl azonban célként a hasonló nagyságú és hasonló helyzetben levő nyugat-európai őshonos kisebbségek (pl. a finnországi svédek vagy a dél-tiroli németek) által elért státusz fogalmazódik meg. Tehát az, hogy a magyar nyelv az adott államban legalább regionális szintű hivatalos nyelv legyen. Ez a törekvés azonban (jelenleg még) a többségi politikai elitek ellenállásába ütközik, amelyek alapvetően csak a minimális egyéni nyelvi jogok biztosítására hajlandóak. Mivel a „magasabb szintű” nyelvi státusz jogszabályi garantálása a többségi politikai elit támogatása nélkül lehetetlen, meg kell keresni a hatékony érdekérvényesítés és együttműködés lehetőségeit.

A kisebbségi magyar nyelv státusának rendezése során ki kell használni Magyarország politikai támogatását s azt, hogy az Európai Unió parlamentjébe nemcsak magyarországi, hanem határon túli magyar képviselők is bejutottak. Magyarország emellett saját hatáskörében, például a

szomszédos államok magyar közösségei számára nyújtott támogatások révén, a nemzetközi fórumokon, valamint a szomszédos államokkal történő diplomáciai egyeztetések által is jelentős hatást gyakorolhat a magyar nyelv státusának erősítésére a környező országokban.¹⁷

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyelvi jogok törvényi szintű garantálása a kisebbségi nyelvek tényleges használatának csak előfeltétele. Az érintetteknek ismerniük is kell jogaikat, valamint meg kell teremteni számukra a jogbarát környezetet, azaz a joggyakorláshoz szükséges feltételeket. Az utóbbi időben e területen is megfigyelhető előrelépés: nyelvi jogi, anyanyelvhasználati útmutatók készültek a szlovákiai (Cúth et al. 2010), a szerbiai (Beretka 2011), a romániai (Bogdán–Mohácsék 2014) és az ukrainai (Beregszászi et al. 2014) magyarok számára. A Termini Kutatóhálózathoz tartozó szervezetek munkatársai is kifejtenek ilyen irányú ismeretterjesztő tevékenységet, sőt a nyelvi jogok kérdése fokozatosan bekerül a tankönyvekbe is.¹⁸

Ezzel szemben szinte alig van (ha van) példa arra, hogy a magyarok peres úton szerezzenek érvényt kisebbségi nyelvi jogaiknak. Ennek egyik fontos oka nyilván az, hogy nehezen bizonyítható a nyelvi jogok megsértése.¹⁹ A magyarországi székhelyű és 2012-ben alapított Kisebbségi Jogvédő Intézet hat szomszédos országban működtet – nagyrészt a helyi hasonló szervezetekkel együttműködve – állandó jogsegélyszolgálatot.

A fentiekkel szoros összefüggésben a nyelvi jogok gyakorlati érvényesítésének nyelvi feltételei kapcsán is vannak feladatok (Lanstyák–Szabó Mihály 1999/2002). Az előzőekben már rámutattunk, hogy a kódváltás, de főleg a kölcsönzavak használata annak a következményei, hogy a

¹⁷ Időnként Magyarország akaratlanul is rontja a magyar nyelv határon túli pozícióit és presztízsét. Példaként azt az esetet lehet említeni, hogy a legnagyobb magyar kereskedelmi bank szomszédos országokban nyitott fiókjában sem szóban, sem írásban nem lehet használni a magyar nyelvet, miközben több szerb vagy ukrán tulajdonú bankban kétnyelvű feliratok, űrlapok és magyarul is beszélő ügyintézők fogadják az ügyfeleket. De lehet említeni a magyar közszolgálati rádió hallgatása lehetőségének hiányát is (Kontra 2009a).

¹⁸ A Szlovákiai Lilium Aurum Kiadó 2002-ben *Általános és kisebbségi jogok* címmel kiegészítő tankönyvet adott ki az állampolgári ismeretek tantárgy oktatásához, s most készült el az új gimnáziumi magyarnyelv-tantervhez igazodó első osztályos tankönyv (szerzői a Gramma munkatársai: Misad Katalin, Simon Szabolcs és Szabó Mihály Gizella), amelyben már van a nyelvi jogokat, azok érvényesíthetőségét tárgyaló fejezet. Ennek fontosságára már Szépe György (2001: 67–68) is felhívta a figyelmet. Kárpátalján az új, 5–12. osztályos magyar nyelv tantervében is helyet kaptak a nyelvi jogi ismeretek.

¹⁹ A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságán tárgyalta esetek is ezt bizonyítják (lásd pl. Ernszt 2006; de Varennes 2001).

beszélő nem ismeri bizonyos fogalmak magyar nevét.²⁰ A nyelvi hiány tipikusan a szakszavak esetében jelentkezik: egyrészt a beszélők rendszerint többségi nyelven szereznek szakképzettséget, másrészt az államigazgatási szervekkel, intézményekkel való kapcsolattartásban, a hivatali ügyintézésben, az üzleti életben a magyar nyelv írásban évtizedek óta csak korlátozottan (vagy egyáltalán nem) használatos. Ezért bővíteni kell a magyar nyelvű szakképző programokat közép- és felsőfokon és a felnőttképzésben, két- és többnyelvű terminológiai adatbázisokat kell kialakítani. Ezek alapján pedig szakszótárakat lehet összeállítani, ezek anyagát folyamatosan korszerűsíteni és karbantartani kell, és nem utolsósorban arra törekedni, hogy a kisebbségi magyarok minél több jó minőségű magyar szöveggel találkozzanak.

E szempontból kiemelt jelentősége van a lehető legszélesebb értelemben vett közigazgatás és közszolgáltatások kétnyelvűsítésének. Ennek érdekében el kell készíteni a vonatkozó jogszabályok, tájékoztatók és űrlapok egységes terminológiájú magyar fordítását, s ezeket az érintett hivatalok, hivatalnokok, valamint kisebbségi ügyfelek számára hozzáférhetővé kell tenni. Mivel ezeket a feladatokat a legtöbb érintett országban nem vagy csak részben vállalják magukra a hatóságok, azokat jelenleg elsősorban a Termini Kutatóhálózatba tartozó nyelvi kutatóállomások végzik, karöltve más magyar szervezetekkel.²¹ Az utóbbi években a magyar nyelvnek a közigazgatásban való használatát illetően a legtöbb országban előrelépés történt (bővebben Szabó Mihály 2017). A valóban pozitív irányú elmozduláshoz azonban szükség van a fordítást vállalók (beleértve a hivatalos tolmácsokat és fordítókat is) rendszeres nyelvi és szakmai képzésére és továbbképzésére.

Mindezek a gyakorlati feladatok megfelelő elméleti háttér nélkül nem végezhetőek el, azaz szükség van szaknyelvi fejlesztésre és tervezésre. Mindeközben azonban azt is szem előtt kell tartani, hogy a kisebbségi nyelvváltozatoknak egymáshoz, illetve a magyarországihoz viszonyított

²⁰ A Gramma Nyelvi Iroda nyelvi közönségszolgálatához érkezett kérdések mintegy 90%-ában valamely szlovák szó vagy kifejezés magyar megfelelője iránt érdeklődnek.

²¹ A Szabó T. Attila Intézet munkatársai a kolozsvári székhelyű Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kezdeményezte és a 2010-ben, illetve 2021-ben megvalósított projekt keretében elkészült román–magyar kétnyelvű űrlapok nyelvi lektorálásába is bekapcsolódtak (Sárosi-Márdirosz 2023). Szlovákiában elsősorban a Pro Civis (<https://www.onkormanyzas.sk/rolunk>) és a Lingua Civis egyesületek készítenek kétnyelvű nyomtatványokat és egyéb szövegeket a települési önkormányzatok számára, gondot okoz azonban a nem egységes terminológiahasználat (bővebben Szabó Mihály 2017, 2021). A fiatal jogászokat tömörítő Jurista egyesület Velemjáró.sk alkalmazás magyar nyelvű ügyintézési útmutatót is tartalmaz (<https://velemjaro.sk/nyelvhasznalat/utmutato>).

és a korábbiakban már bemutatott nyelvi különbségei e területen a lehetőségek szerint minél kisebbek legyenek. Amennyire kedvezően ítéljük meg a szinonimák megjelenését például a köznyelvben vagy a nyelvjárás és köznyelv vonatkozásában, annyira nem kívánatos a párhuzamos terminusok kialakulása a szakterminológiában (a terminológiafejlesztés kisebbségi vonatkozásairól bővebben lásd a Tamás–Szoták 2021 kötetben megjelent tanulmányokat).

Szakmai-szaknyelvi és jogi-politikai szempontból kiemelt kérdésként kellene kezelni a Kárpát-medencei magyar helynévrendszer (ezen belül a helységnevek) egységes újrakodifikálását, ugyanis a nyelvi szétfejlődés éppen ezt a tulajdonnévtípust érintette erőteljesen. Trianon egyik nyelvi következményeként a határon túlra került régiók természet- és társadalomföldrajzi nevei gyakorlatilag kikerültek a magyarországi standardizálás hatóköréből. Az utódállamok saját szempontjaik alapján megalkották, alakították államnyelvű földrajzi terminológiájukat, egyúttal részben a korábbi magyar neveket is megváltoztatták, sőt a múlt században egy-egy területen többször is sor került más-más szempontokat figyelembe vevő névrendezésre. Az egyéb (pl. közigazgatási) változásokkal együtt mindez oda vezetett, hogy egyazon földrajzi objektumnak esetenként több magyar neve is használatos, vannak viszont olyanok, amelyeknek nincs (standardizált) magyar neve, s ezért jó néhány földrajzi objektum csak államnyelvi neve alapján azonosítható (bővebben Szabó Mihály 2007b).

A korpusztervezési munkálatok során sem tekinthetünk el azonban a nyelv társadalmi beágyazottságától. A szakterminológia kidolgozása és kodifikálása folyamatában az egységességre való törekvés nem jelentheti a magyarországi szaknyelvek terminológiájának teljes átvételét. Mára valamennyi nagyobb határon túli magyar régióban kialakultak olyan szavak, kifejezések, melyek általános használatúak az adott régió sajátos intézményhálózatának, a jogi környezet, hivatali élet egy-egy elemének megnevezésére.²² A magyar–magyar kommunikáció megkönnyítése végett tisztázni kell azonban e regionális hatókörű terminusok státuszát, az azonos vagy hasonló funkciójú magyarországi terminushoz való viszonyát.²³

²² Ide tartoznak tipikusan bizonyos intézménytípusok nevei: pl. Szlovákiában a *városi* vagy *községi hivatal* 'polgármesteri hivatal', *alapiskola* 'általános iskola', Romániában és Ukrajnában a *liceum* 'gimnázium', továbbá az adók, illetékek, járulékok, az állami juttatások, a társadalombiztosítási ellátások stb. fajtái és neve.

²³ A magyar nyelv nagyobb mértékű használatát a közigazgatásban és általában a közéletben a terminológiahasználatban megfigyelhető bizonytalanság és variabilitás is gátolja. Ugyanarra a fogalomra többféle megnevezés van használatban, ezek egymáshoz való viszonya nem tisztázott (bővebben: Szabó Mihály 2002, 2007a, 2021).

Sikeres, egyúttal a társadalom, az adott közösség által elfogadott nyelvtervezéshez megfelelő jogosítványokkal és presztízzsel rendelkező intézmények szükségesek. A teljes magyar nyelvterületen ezek közé csak magyarországi intézmények tartoznak, ilyen elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia. Ezért kívánatos, hogy a nyelvtervezés eredményeinek terjesztésébe (pl. szakszótárak készítésébe és kiadásába) az Akadémia is bekapcsolódjon.

5. Oktatáspolitikai, oktatástervezés

Az asszimilációs nyelv- és nemzetiségpolitika megvalósításának legfőbb területe a Magyarországgal szomszédos országokban a többségi nemzet által kontrollált oktatási rendszer. A kisebbségi oktatás ezért nyelvpolitikai vonatkozásokkal (is) bír. A kisebbségi magyar oktatás legfontosabb nyelvi céljait vázlatosan így foglalhatjuk össze:

- a magyar identitás fenntartása, megerősítése, a nyelvmegtartás elősegítése,
- a beszélők minél alaposabb felkészítése a kisebbségi helyzetből (is) adódó nyelvi kihívásokra,
- az integráció és mobilitás lehetőségének biztosítása.

Ha a magyar kisebbségek a magyar nemzeti identitás és a magyar nyelv megtartását, a tanulók nyelvi repertoárjának bővítését, valamint az integrációt tekintik célnak, akkor elengedhetetlen, hogy valamilyen szinten el-sajátítsák a többségi társadalom nyelvét is. Többség és kisebbség egyetért abban, hogy a kisebbségek integrációjának szükséges eszköze a kétnyelvűség. Ám abban már nincs konszenzus az államszervező többségi közösségek és a magyar kisebbségek között, hogy milyen típusú kétnyelvűség kialakítását kell elősegítenie és milyen módon az oktatási rendszernek (az egyéni kétnyelvűség típusairól: Bartha 1999; Göncz 2004).

A kisebbségiek által kitűzött cél a funkcionális, anyanyelvdomináns kétnyelvűség kialakítása, melyet a magyart tannyelvként használó iskolában, az anyanyelv-megőrzési program révén lehet a leghatékonyabban elérni. (Az egy-, illetve kétnyelvűséget eredményező oktatási programról és társadalmi céljaikról, következményeiről: Skutnabb-Kangas 1990/1997). Ebben az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv, a többségi nyelvet az anyanyelvi ismeretekre alapozva oktatják, a kisebbségi nyelvet is ismerő (kétnyelvű) tanárok segítségével, speciálisan az adott közösség számára kidolgozott tantervek, tankönyvek alapján.

A többségi (állam)nyelv mint tantárgy azonos címen szerepel ugyan a többségi és kisebbségi tannyelvű iskolák tan- és órarendjében, ám nem lehetnek azonosak a tárgy oktatásának céljai s ebből fakadóan módszerei sem. Ebből logikusan következik, hogy a kimeneti követelmények sem lehetnek egyformák (Kontra–Szilágyi 2002). Ha a többségi és kisebbségi

gyerekeknek azonos szemlélet, módszertan és követelmények alapján oktatják az államnyelvet, az semmiképp sem vezet magas szintű nyelvtudáshoz, s „nem az esélyegyenlőséget teremtik meg többségi és kisebbségi diákok között (...), hanem a nyelvi alapon meghatározott csoportok közti társadalmi hierarchiát (diszkriminációt) termelik újra” (Kontra 2006a: 571). Márpedig a többségi nyelv oktatása valamennyi Magyarországgal szomszédos országban olyan elméleti keretben és olyan módszerek alkalmazásával folyik, melynek eredményeként a magyar tannyelvű iskolában szocializálódók nagy részének államnyelvi ismeretének foka nem lesz megfelelő. Ezért gyermekük vélt jobb érvényesülésének reményében sok magyar szülő dönt a többségi nyelven oktató iskola mellett.

Amikor az állam szeretné kiszorítani a kisebbség nyelvét az oktatásból, rendszerint arra hivatkozik, hogy csupán a kisebbség integrációját, esélyegyenlőségét próbálja biztosítani és kiszabadítani őket nyelvi és nemzetiségi/etnikai gettójukból (az ehhez hasonló érvelésre lásd pl. Patten 2001, bírálatára lásd pl. Kontra 2006c). Vagyis a többség a kisebbségek hátrányos helyzetét nem úgy kívánja megszüntetni, hogy szélesebb nyelvi, nyelvhasználati és oktatási jogokat biztosít számukra, hanem úgy, hogy saját (többségi) nyelvét mint az érvényesülés és a társadalmi mobilitás eszközt kínálja fel. Szociológiai kutatások sora igazolja azonban, hogy szoros kapcsolat van a nemzeti identitás megőrzése és az anyanyelven végzett iskolai tanulmányok, illetve az asszimiláció és az államnyelven való iskoláztatás között (Gereben 1999; Molnár 2009). Pszicholingvisztikai vizsgálatok mutatnak rá, hogy a nem domináns nyelven való tanulás negatív hatással van a tanulók személyiségfejlődésére, iskolai előmenetelére, s a menet közbeni (például az iskola 5. osztályában bekövetkező) tannyelv-váltás is jelentősen rontja a tanulás hatékonyságát (Göncz 2004). A nem magyar tannyelvű iskolában szocializálódott diákok körében magasabb a nem standard nyelvi változatok előfordulási aránya (Lanstyák–Szabómihály 1997.) Mindezek alapján meghatározó az anyanyelvi iskolák megőrzése, valamint a tannyelv-váltás lehetséges következményei tekintetében tájékozatlan szülők felvilágosítása.²⁴

Az anyanyelven oktató iskola keretében kell kialakítani azokat a feltételeket, melyek a többségi nyelv eredményes elsajátításához vezetnek. A kis régiókban azonban az ilyen oktatási forma bevezetése nem reális. Ezekben a helyeken a már működő kéttannyelvű oktatás lehetőségeit kell felhasználni arra, hogy az iskola segítse a közösség nyelvi és társadalmi céljainak elérését.

²⁴ A szerbiai (Göncz 2005b), ukrainai (Csernicskó–Göncz 2009), szlovéniai (Koláth et al. 2009), horvátországi (Máté et al. 2009) és ausztriai (Kelemen et al. 2009) magyar szülők szervezett akció keretében juthattak szakszerű információkhoz ennek kapcsán.

A kisebbségi magyar oktatás kapcsán leggyakrabban a tömbben élő magyarok képzési lehetőségeiről esik szó, ritkán merül fel a szórványok oktatásának kérdése. Nem ritkán megfélelkezünk arról, hogy ha a tömbben élő, magyardomináns magyarok számára az anyanyelvet tekintjük a leginkább ajánlható tannyelvnek, akkor azok számára, akik már egyáltalán nem vagy csak alig beszélnek magyarul (ilyenek sokszor a szórványban élő emberek), szintén anyanyelvük (esetükben a többségi) a leghatékonyabb tannyelv, s a magyar nyelv kapcsán a nyelvélénkítés vagy a nyelvéllesztés jöhet szóba (Péntek 2008: 150; Bodó–Lajos 2020). Az oktatástervezési koncepcióban helyet kell kapnia a magyar anyanyelvű romák oktatásának is (Braun et al. 2010). Egyre nagyobb gondot okoz a roma gyerekek arányának növekedése a magyar tannyelvű osztályokban/iskolákban. A más szocializációs közezből érkező roma gyerekek kultúráját a gyakran előítéletes pedagógusok nem ismerik. A roma gyerekek standardtól eltérő nyelvváltozataik miatt nehezen boldogulnak a számukra idegen nyelvi kódot megkövetelő iskolai szituációban, beilleszkedésüket szociálisan hátrányos helyzetük is fokozza. Ugyanakkor sok kistelepülésen a magyar tannyelvű iskola fennmaradását szinte a roma gyerekek beiskolázása biztosítja. Éppen ezért a demográfiai trendeket figyelembe véve a kisebbségi magyar oktatás alapvető érdeke a magyar iskolákban tanuló, jelentős részben magyar ajkú roma gyerekek erőteljesebb integrálása, lemorzsolódási arányaik csökkentése.

A képzési rendszerek átjárhatóságára és a munkaerő szabad áramlásának biztosítására törekvő Európában a szak- és felsőfokú (sőt: középfokú) képzésnek a vertikális mellett a horizontális mobilitás lehetőségét is számításba kell vennie. Fel kell készíteni a diákokat arra, hogy akár szűkebb településterületükön kívül is megállják a helyüket. Olyan képzést kell kínálni az intézményekben, mely megteremti annak a lehetőségét, hogy a kisebbségi magyar diák akár az adott államban, akár Magyarországon, akár valamely más országban folytathassa tanulmányait, vállalhasson munkát. Ehhez nyelvi alapokra és hasznosítható minőségi tudásra van szüksége. A kisebbségi magyar oktatás hatékonyságához ugyanis a magyar tannyelvként való használata önmagában kevés. Presztízse attól is függ, milyen színvonalú képzést nyújtanak a magyar oktatási intézmények.

Az anyanyelvi nevelés területén (Magyarországon és azon kívül egyaránt) szemléletváltásra és az ezzel kapcsolatos módszertani megújulásra van szükség. A változtatásokra tartalmi szempontból (mit tanítsunk?), a tananyag révén közvetített rejtett tantervben (milyen nyelvszemléletet és nyelvi ideált közvetítsünk?) és tantárgy-pedagógiai (hogyan oktassunk?) egyaránt megérett az idő (a jelenlegi helyzet bírálatára lásd: Csernicskó–Váradi 1996 és Csernicskó–Kontra 2008 tanulmányait, valamint Lanstyák–Szabó-mihály 1994; Simon 2005; Szabó-mihály 2005b). A nyelvi mítoszok és

babonák konzerválása és terjesztése helyett feladatunk a létező nyelvi valóság alakítása (Lanstyák 2007a, 2007b). A magyar iskolák nagy része ugyanis ma még a nyelvi alapú egyenlőtlenségek és a diszkrimináció újratermelője (Kontra 2006b, 2009b). A magyar anyanyelvi nevelés országhatároktól függetlenül, a standard elsajátíttatására hivatkozva, évtizedekig egyik kiemelt céljának tekintette a nem standard nyelvváltozatok és nyelvi jegyek kiirtását a tanulók nyelvhasználatából (Kiss 1998). Az ilyen nyelvszemlélet ellen nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi érvek szólnak (Beregszászi–Csernicskó 2004a). Kisebbségben a nyelvjárásvészés, az otthonról hozott nyelvváltozat eltűnése együtt járhat a nyelvcserevel, hiszen számos településen a nyelvjárás az egyetlen használt változata a magyar nyelvnek. Az anyanyelvoktatásnak el kell mozdulnia a nyelvtan és a helyesírás oktatásának hagyományos körétől, ezt ki kell egészíteni olyan témákkal, melyek a gyakorlati nyelvhasználatra vonatkoznak. A határon túli magyar nyelvű közoktatást áttekintő tanulmányában Vančo Ildikó (2017: 422) megállapítja, hogy egyelőre csak a romániai és a kárpátaljai magyar közoktatásban sikerült meghaladni a standardista nyelvvideológiát (a kárpátaljai helyzetről bővebben: Beregszászi 2021; az új romániai magyar tantervről és feladatbankról: Magyar 2018).

A határon túli magyar oktatás vonatkozásában csak az utóbbi években került szóba, jelen kell-e lennie (s ha igen: milyen kortól, formában, mértékben) az államnyelvnek és az idegen nyelvnek az óvodai nevelésben (lásd a Vančo–Kozmács 2015 kötet tanulmányait). Alig foglalkozott valaki a szakmunkásképzők és szakközépiskolák tannyelvének problematikájával, a szaknyelvi regiszterek anyanyelvi fejlettségével, illetve azzal, hogy szükség van-e egyáltalán anyanyelvi szakképzésre. Bár a rendszerváltást követően mindegyik nagy határon túli régióban létrejöttek a magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmények, a felsőoktatás tannyelvi kérdései körül nem alakult ki érdemi párbeszéd. Jószérivel fel sem vetődött, van-e létjogosultsága a csak magyar nyelvű felsőoktatásnak; szükség van-e arra, hogy a felsőfokú intézményekből kikerülő fiatal értelmiségiek ne csak magyarul, hanem államnyelven és világnyelv(ek)en is képesek legyenek szakmájuk művelésére.²⁵

Olyan oktatási szerkezetet, modelleket és programokat kell tehát kialakítanunk és alkalmaznunk, melyek fenntartják a magyar nyelvet, újratermelik a magyar identitást, valamint versenyképes tudást biztosítanak. S ilyen intézményekre van szükség minden szinten: az óvodától a doktori

²⁵ Bár a felsőoktatás kapcsán az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság szervezésében 2004-ben sor került egy konferenciára, a tanácskozás és az ennek nyomán (Kontra 2005) megjelent tanulmánykötet címe, „Sült galamb?”, egyben jellemzi is a helyzetet.

képzésig, nem kifejejtve a szakképzést, szakoktatást. S ez esetben a kisebbégi helyzetből fakadó hátrányból akár előny is kovácsolható.

6. Összefoglalás

Péntek János hangsúlyozza egy tanulmányában, hogy „nem a nyelvi emlékek reliktuumszerű, muzeális mentésére vagy érzésére kell tervet vagy stratégiát kidolgozni, hanem az élő nyelv megtartására a mindennapi használatban, lehetséges funkcióinak teljes körében” (Péntek 2008: 140). A kisebbségi magyar közösségekben ma még nagyrészt természetes a családon belüli nyelvtörökítés. Hogy ez a jövőben is így maradjon, hatékony és összehangolt magyar nyelvpolitikára és nyelvi tervezésre, valamint az ezekhez igazított támogatáspolitikára van szükség. Tanulmányunk ezekhez kívánt szempontokat nyújtani.

Megjegyzés: A tanulmány egy korábbi írás aktualizált, átdolgozott változata. A tanulmány első megjelenésének adatai: Csernicskó István – Szabómihály Gizella 2010. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest. 167–198. Ezúton is köszönetünket fejezzük ki a kiadónak, hogy hozzájárult a tanulmány átdolgozásához és közzétételéhez.

Szakirodalom

- Bárdi Nándor – Éger György (szerk.) 2000. *Útkeresés és integráció. Határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumai*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Benő Attila – Péntek János 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok*. Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Intézet, Dunaszerdahely–Kolozsvar.
- Benő Attila 2004. *A kölcsönző jelentésvilága*. Erdélyi Tudományos Füzetek 246. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvar.
- Benő Attila 2008. *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvar.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004a. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár.

- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004b. Magyar értelmező kéziszótár: (majdnem) minden magyar szótára – Kárpátaljai szójegyzék. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István ... *itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint, Ungvár. 127–136, 137–138.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2020. Nyelvpolitika: harc a hatalomért (az ukrán államnyelvi törvény apropóján). *Magyar Nyelv* 116/3: 257–274. DOI: <http://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2020.3.257>
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Ferenc Viktória 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest. https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/karpatalja_nyelvhaznalati_utmutato_nyelvi-jogaink-es-lehetosegeink.pdf (Hozzáférés: 2023. július 28.)
- Beregszászi Anikó 2004. A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.) *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Ungvár–Beregszász. 36–43.
- Beregszászi Anikó 2021. *Alkalmi mondatok zongorára: A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben*. Termini Egyesület, Törökbálint.
- Beretka Katinka 2011. *Nyelvi jogaink Szerbiában. Anyanyelv-használati útmutató*. Magyar Nemzeti Tanács, Szabadka. http://www.zenta-senta.co.rs/dokumentum/nyelvi_jogaink_szerbiaban_jezicka_prava_u_srbiji.pdf (Hozzáférés: 2023. július 28.)
- Bernjak, Elizabeta 2008. Kétnyelvű oktatás a Muravidéken. In: Ruda Gábor (szerk.) *Identitás – nyelv – irodalom*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Gramma Nyelvi Iroda, Pilisvörösvár–Dunaszerdahely. 45–57.
- Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.) 2004. *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában (2002–2004)*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Bochmann, Klaus 1999. A nyelvpolitika elmélete, módszerei és elemzése. In: Szépe György – Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Corvina, Budapest. 25–69.
- Bodó Csanád – Lajos Veronika 2020. A moldvai csángó nyelvi revitalizációs folyamatok kutatása. Közösen értelmezett tudások, részvételiség és bevonás. *Korunk* XXXI/9: 42–50.
- Bogdán Andrea – Mohácsek Magdolna 2014. *Nyelvi jogi útmutató*. Editura Institutului pentru Studierea problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca.
- Braun László – Csernicskó István – Molnár József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. PoliPrint, Ungvár.
- Cúth Csaba – Horony Ákos – Lancz Attila 2010. *Nyelvi jogok Szlovákiában. Anyanyelvhasználati útmutató*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Anyanyelvünkért Polgári Társulás, Somorja–Komárom.

- Csernicskó István – Göncz Lajos 2009. *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, Budapest.
- Csernicskó István – Kontra Miklós (szerk.) 2008. *Az Üveghegyen innen. Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés*. PoliPrint – KMF, Ungvár–Beregszász.
- Csernicskó István – Szabómihály Gizella 2010. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest. 167–198.
- Csernicskó István – Tóth-Orosz Enikő 2021. A nyelvi jogok az oktatásban és a közigazgatásban a Karta Szakértői Bizottságának jelentései tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XXIII/1: 3–21.
- Csernicskó István – Várad Tamás (szerk.) 1996. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- Csernicskó István 2006. A magyar nyelv használata Kárpátalján. A jogok és a gyakorlat. *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny* IV/2: 51–62.
- Csernicskó István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Autdor-Shark, Ungvár.
- Csernicskó István (szerk.) 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász.
- Ernszt Ildikó 2006. Ébresztő a (látszólagos) csipkerózsika-álomból? – Nyelvi jogok a nemzetközi jogban. *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny* IV/2: 21–28.
- Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubic Mónika – Oszkó Beatrix – Siklósi Beáta – Žagar Szentesi Orsolya 2016. *A magyar nyelv Horvátországban*. (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén V.) Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, Budapest–Eszék.
- Fedinec Csilla – Szarka László – Vizi Balázs 2018. *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában, 1989–2014*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fenyvesi, Anna (ed.) 2005. *Hungarian Language Contact Outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- Gal, Susan 1979. *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. Academic Press, New York–San Francisco–London.

- Gal, Susan 1991. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio* 1/1: 66–76.
- Gereben Ferenc 1998. Anyanyelv és identitástudat kapcsolata a magyarpárú kétnyelvűség helyzetében. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.) *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében, különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűségre*. Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Pozsony. 113–127.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség*. Osiris, Budapest.
- Gerencsér Balázs – Juhász Albin 2001. *A kisebbségi autonómia (működő modellek, magyar elképzelések)*. Budapest. <http://www.hhrf.org/autonomia/18>. (Archív. Hozzáférés: 2009. szeptember 3.)
- Glatz Ferenc (szerk.) 2003. *Die Sprache un die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*. Europa Institut, Budapest.
- Goebel, Hans – Nelde, Peter. H. – Starý, Zdeněk (eds.) 1996–1997. *Kontaktlinguistik – Contact Linguistics – Linguistique de contact*. Walter de Gruyter, Berlin–New York.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék.
- Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége, Nyelvpszichológiai vonatkozások*. Magyarorsággutató Tudományos Társaság – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Szabadka.
- Göncz Lajos 2005a. A kétnyelvűség pszichológiája. In: Lanstyák István – Vančoné Kremmer Ildikó (szerk.) *Nyelvészetről – változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely. 33–76.
- Göncz Lajos 2005b. Tannyelv választás a kisebbségi régiókban. Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknek és a pedagógusoknak. *Új Kép* IX/4: 5–8.
- Göncz László 2006. Az anyanyelv használatához való jog Szlovéniában. *Romániai Magyar Jogi Tudományi Közöny* IV/2: 69–74.
- Homiščinová, Mária 2008. *Identitás – nyelvhasználat – asszimiláció. Etnikai folyamatok magyarországi kisebbségi családokban*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kelemen László – Szoatak Szilvia – Göncz Lajos 2009. *Tannyelv választás a kisebbségi régiókban: Tájékoztató füzet burgenlandi magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, Budapest.
- Kiss Jenő 1998. A magyar dialektológia és újabb feladatai az ezredfordulón. *Magyar Tudomány* 1998/8: 929–935.
- Kiss Jenő 2004. Egy régi-új nyelvi sikerkiadvány: a Magyar értelmező kéziszótár. *Magyar Tudomány* 2004/5: 670–673.
- Kolláth Anna – Varga István Štefan – Göncz Lajos 2009. *Magyar1 vagy magyar2? Tannyelv választás a Muravidéken: Útmutató magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, Budapest.
- Kolláth Anna 2005a. *Magyarul a Muravidéken*. Zora, Maribor.

- Kolláth Anna 2005b. Első fejezet a kisebbségi magyar nyelvhasználat összehasonlító vizsgálatából. Határtalanítás: előzmények és eredmények – szándék és megvalósulás. In: Lanstyák István – Menyhárt József (szerk.) *Tanulmányok a kétnyelvűségről III.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 15–30.
- Kolláth Anna 2008. Határtalanítás. In: Ruda Gábor (szerk.) *Identitás – nyelv – irodalom. Kérdések és válaszadási lehetőségek a Muravidéken és Dél-Szlovákiában.* Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Gramma Nyelvi Iroda, Pilisvörösvár–Dunaszerdahely. 7–28.
- Kontra Miklós – Hattyár Helga (szerk.) 2002. *Magyarok és nyelvtörvények.* Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.) 1998. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról.* Osiris, Budapest.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattyár Helga (szerk.) *Magyarok és nyelvtörvények.* Teleki László Alapítvány, Budapest. 3–10.
- Kontra Miklós (szerk.) 1991. *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről.* Magyarságkutató Intézet, Budapest.
- Kontra Miklós 1994/1998. Szubjektív megjegyzések a magyar nyelvi tervezésről. In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.) *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról.* Osiris Kiadó, Budapest. 266–275.
- Kontra Miklós 2004. Tannyelv, (felső)oktatás, nyelvpolitika. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* VI/4: 25–42.
- Kontra Miklós (szerk.) 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika.* Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely.
- Kontra Miklós 2006a. A határon túli magyar nyelvváltozatok. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Magyar nyelv.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 549–576.
- Kontra Miklós 2006b. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In: Sipőcz Katalin – Sevevényi Sándor (szerk.) *Elmélkedések népekről, nyelvekről és a profán medvéről. Írások Bakró-Nagy Marianne tiszteletére.* SZTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszék, Szeged. 83–106.
- Kontra Miklós 2006c. Nyelvi emberi jogi polémiák. In: Benő Attila – Szilágyi N. Sándor (szerk.) *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok.* Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár. 9–29.
- Kontra Miklós 2009a. A focihoz és a pedagógiához mindenki ért, a nyelvhez még a politikus is. *Korunk* 2009/május: 87–95.
- Kontra Miklós 2009b. A nyelvi genocídium fogalma és mai magyar megvalósulásai/megvalósításai. *Kritika* 2009/május: 22–25.
- Labrie, Normand 1999. Nyelvpolitika. In: Szépe György – Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom egyenlőség. Nyelvpolitikai írások.* Corvina Kiadó, Budapest. 15–24.

- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2002. Trianon hatása a nyelvi változásokra. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán – Guttmann Miklós (szerk.) *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely. 235–245.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1994. Anyanyelvi nevelés kétnyelvű környezetben. In: *IV. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Többnyelvűség az oktatásban és a kutatásban II.* (Folia Practico-Linguistica 24.). Budapesti Műszaki Egyetem Természet- és Társadalomtudományi Kar Nyelvi Intézet, Budapest. 782–787.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1994/1998. Standard – köznyelv – nemzeti nyelv. In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.) *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? (Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról)*. Osiris Kiadó, Budapest. 211–216.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1996. Kódváltás és nemzeti azonosságtudat. In: Gadányi Károly – Bokor József – Guttmann Miklós (szerk.) *Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat*. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely. 163–174.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. Nyelvi változók a szlovákiai és magyarországi középiskolások néhány csoportjának magyar nyelvhasználatában*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1999/2002. Nyelvi jogaink érvényesítésének nyelvi feltételei. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 117–126.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 2002. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Lanstyák, István – Szabó Mihályová, Gizella 2009. Hungarian in Slovakia: Language management in a bilingual minority community. In: Nekvapil Jiří – Sherman, Tamah (eds.) *Language Management in Contact Situations: Perspectives from Three Continents*. Peter Lang, Frankfurt am Main. 49–73.
- Lanstyák István – Simon Szabolcs – Szabó Mihály Gizella 1998. A magyar standard szlovákiai változatának szókincséről. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.) *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében*, Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Pozsony. 67–77.
- Lanstyák István 1998/2002. Magyar nyelvtervezés a Kárpát-medencében a 21. században. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 127–141
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Pozsony.

- Lanstyák István 2002a. A magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 84–108.
- Lanstyák István 2002b. Nyelvi hiány. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 109–116.
- Lanstyák István 2002d. A Magyar értelmező kéziszótár új kiadása és a magyar nyelv szlovákiai változatainak szókincse. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* IV/3: 115–128.
- Lanstyák István 2005a. A kódváltás nyelvtani aspektusának néhány kérdése a szlovákiai magyar beszélőközösségben. In: Lanstyák István – Vančóné Kremmer Ildikó (szerk.) *Nyelvészetről – változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely. 77–120.
- Lanstyák István 2005b. A kódváltásról – nyelvtani szempontból. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7/2: 121–130.
- Lanstyák István 2005c. Határtalanítás (a Magyar értelmező kéziszótár 2. kiadása után, 3. kiadása előtt). In: Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Sliz Marianna (szerk.) *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum Tudományos Kiadó, Budapest. 179–186.
- Lanstyák István 2006a. A kódváltás nyelvtani típusai a szlovákdomináns két-nyelvű beszélők nyelvhasználatában. In: Lanstyák István *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram, Pozsony. 105–146.
- Lanstyák István 2006b. A kölcsönzavak rendszerezéséről. In: Lanstyák István *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram, Pozsony. 15–56.
- Lanstyák István 2006c. A nyelvi változatosság mint szótártani probléma. Adalékok a határtalanítás módszertanához. In: Lanstyák István *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram, Pozsony. 57–104.
- Lanstyák István 2007a. A nyelvi tévhitekről. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Dunaszerdahely–Budapest. 154–173.
- Lanstyák István 2007b. Általános nyelvi mítoszok. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Dunaszerdahely–Budapest. 174–212.
- Lanstyák István 2008. A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után. In: Fedinec Csilla (szerk.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest. 118–135.

- Magyari Sára 2018. Új tananyagok a romániai magyar anyanyelvoktatásban. *Anyanyelv-pedagógia* XI/3: 83–86. DOI: <http://doi.org/10.21030/anyp.2018.3.8> (Hozzáférés: 2023. július 21.)
- Majtényi Balázs – Vizi Balázs (szerk.) 2003. *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai. Dokumentumgyűjtemény*. Gondolat Kiadó – MTA Jogtudományi Intézet – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Márku Anita 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. PoliPrint – KMF, Ungvár–Beregszász.
- Máté Anikó – Kosić Julianna – Göncz Lajos 2009. *Horvátországi magyarok tanulmányváltása: Útmutató a szülőknek és a pedagógusoknak*. Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, Budapest.
- Misad Katalin 2007. A szaknyelvi regiszterek helyzete szlovákiai magyar viszonylatban. In: *Terminology and Lexicology in Middle-Europe. Terminologia et Corpora. Tomus III*. Department of Applied Linguistics and Department of Uralic Studies, Berzsenyi College, Szombathely. 40–63.
- Molnár Anita 2009. Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint, Ungvár. 122–128.
- Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.) 2003. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Németh Andrea 2002. A kódváltás pragmatikai kérdései egy kétnyelvű közösségben. In: Lanstyák István – Simon Szabolcs (szerk.) *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 127–168.
- Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.) 2007. *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest.
- Patten, Alan 2001. Political theory and language policy. *Political Theory* 29: 691–715.
- Péntek János – Benő Attila 2003. *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár.
- Péntek János – Benő Attila 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén (6). Erdélyi Múzeum Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- Péntek János 2004. A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. *Magyar Tudomány* 49/7:724–726.
- Péntek János 2008. A magyar nyelv erdélyi helyzete és perspektívái. In: Fedinec Csilla (szerk.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest. 136–152.

- Sándor Anna 2008. Amikor a varietas non delectat (Egy fordítói szakvizsga tanulságai). In: Bárcki Zsófia – Vančonek Kremmer Ildikó (szerk.) *Fordítás – nyelv – irodalom – társadalom*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 51–58.
- Sárosi-Márdirosz Krisztina Mária 2023. A jogi-közigazgatási szövegek fordításának nehézségei a romániai közigazgatásban használt hivatalos űrlapok két-nyelvűsítésének fényében. *Glossa Iuridica* X/3: 243–257. DOI: <https://doi.org/10.55194/GI.2023.3.14>
- Simon Szabolcs 2005. A magyar nyelv oktatása a szlovákiai magyar gimnáziumokban – tankönyvek és segédletek tükrében. A kisebbségi magyar anyanyelv-változatok jellemzőinek oktatása – szlovákiai lehetőségek. In: Huszti Ilona – Koljadzsin Natália (szerk.) *Nyelv és oktatás a 21. század elején. Nemzetközi tudományos konferencia előadásainak gyűjteménye*. PoliPrint, Ungvár. 78–91.
- Skutnabb-Kangas [Skutnabb-Kangas], Tove 1990/1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Szabó Mihály Gizella 2002. A hivatali kétnyelvűség megteremtésének nyelvi vetületei. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 182–199.
- Szabó Mihály Gizella 2003. A szlovákiai magyar szakfordítások minőségének javításáról és az objektív fordításkritika megteremtésének feltételeiről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* V/4: 55–68.
- Szabó Mihály Gizella 2005a. Az emberi nyelvi jogokról. Dokumentumok és bibliográfiai áttekintés. In: Lanstyák István – Vančonek Kremmer Ildikó (szerk.) *Nyelvészetről – változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely. 203–232.
- Szabó Mihály Gizella 2005b. A kisebbségi magyar anyanyelv-változatok jellemzőinek oktatása – szlovákiai lehetőségek. In: Huszti Ilona – Koljadzsin Natália (szerk.) *Nyelv és oktatás a 21. század elején. Nemzetközi tudományos konferencia előadásainak gyűjteménye*. PoliPrint, Ungvár. 97–106.
- Szabó Mihály Gizella 2006. A szlovák nyelvpolitika és a kisebbségek anyanyelvhasználati lehetőségei és törekvései. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlemény* IV/2: 43–50.
- Szabó Mihály Gizella 2007a. Jogi-közigazgatási szövegek magyarra fordítása kisebbségi helyzetben. A célnyelvi norma kérdése. In: Heltai Pál (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai, Gödöllő, 2006. április 10–12. (A MANYE Kongresszusok Előadásai 3.)* Vol. 1, MANYE – Szent István Egyetem, Pécs–Gödöllő. 206–212.

- Szabó Mihály Gizella 2007b. A határtalanítás a helynevek területén. In: Maticsák Sándor (szerk.) *Nyelv, nemzet identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus* (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) *nyelvészeti előadásai*. I. kötet, Nemzetközi Magyarisztan-tudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 153–170.
- Szabó Mihály Gizella 2017. A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 299–320.
- Szabó Mihály Gizella 2021. A szlovák nyelvű és a magyar jogi terminológia helyzete Szlovákiában. In: Tamás Dóra Mária – Szoatak Szilvia (szerk.) 2021. *Terminologiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 129–155.
- Szarka László 2004. *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Szépe György 2001. *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra, Pécs.
- Szépfi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós 2012. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén IV). Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Budapest–Alsóőr–Lendva.
- Szilágyi N. Sándor 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla (szerk.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest. 105–117.
- Tamás Dóra Mária – Szoatak Szilvia (szerk.) 2021. *Terminologiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategia-es-jogi-alapterminusok-a-szomszedos-oroszagok-nyelven> (Hozzáférés: 2023. július 22.)
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 1998. *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. Nyelvi tervezés. Problémavázlat. In: Lanstyák István – Vančoné Kremmer Ildikó (szerk.) *Nyelvészetről – változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely. 233–255.
- Törzsök Erika 2008. *Jelentés a külhoni magyarság helyzetéről*. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest.
- Vančo Ildikó 2017. A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 357–432.
- Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.) 2015. *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Konstantin Filozófus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Nyitra.
- Varennes, Fernand de 2001. *A Guide to the Rights of Minorities and Language*. Colpi Paper No. 4. COLPI, Budapest.
- Veress Emőd 2006. Nyelvhasználati jogok a román közigazgatásban. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlemény* IV/2: 35–41.

Források

- A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény* (1995) <https://rm.coe.int/fcnm-leaflet-hu-version-final/1680a2c5cd> (Hozzáférés: 2023. július 21.)
- A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája* [Charta] (1992) https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Brochure/Brochure_hu.pdf (Hozzáférés: 2023. július 21.)
- Bárány Erzsébet – Csernicskó István – Gazdag Vilmos – Hires-László Kornélia – Kótyuk István – Márku Anita – Tóth Enikő 2015. *Ukrán-magyar hivatali (regiszter) szótár*. Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Beregszász. <http://real.mtak.hu/107214/> (Hozzáférés: 2023. július 21.)
- Benő Attila – Becze Orsolya – Erdély Judit – Nagy Zsuzsanna 2004. *Magyar–román közigazgatási szótár*. Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Eöry Vilma (főszerk.) 2007. *Értelmező szótár+. I–II*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Fazakas Emese (szerk.) 2002. *Román–magyar közigazgatási szótár*. Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Hágai ajánlások 1996 = *A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések*. 1996. The Foundation on Inter-Ethnic Relations.
- ht-online szótár. <http://termini.nytud.hu/> (Hozzáférés: 2023. július 21.)
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Oslo-i ajánlások 1998 = *A nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló Oslo-i ajánlások és értelmező megjegyzések*. 1998. Organization for Security and Co-operation in Europe.
- Orosz János 2005. *Szerb–magyar közigazgatási és jogi szótár*. Magyar Szó Lapkiadó, Újvidék.
- Pro Civis Polgári társulás. <https://www.onkormanyzas.sk/rolunk> (Hozzáférés: 2023. július 27.)
- Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Második, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Terminologický slovník 2019. = *Slovensko-maďarský odborný terminologický slovník*. 2019. Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny, Bratislava. (2. kiadás) https://www.narodnostnemen-siny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3580/slovensko-madarsky_odborny_terminologicky_slovník.pdf?csr=7908956142140575012 (Hozzáférés: 2023. július 22.)
- Tolcsvai Nagy Gábor 2007. *Idegen szavak szótára*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Velemjáró.sk. <https://velemjaro.sk/nyelvhasznalat/utmutato> (Hozzáférés: 2023. július 27.)

BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS
Babeş-Bolyai Tudományegyetem, BTK,
Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék, Kolozsvár
Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár
atilabe@yahoo.com; pentekj@gmail.com

A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben

1. Bevezetés

A szaknyelvek ismerete és használata hozzátartozik az adott nyelv, az anyanyelv funkcionális teljességéhez, részbeni vagy teljes hiányuk közvetlenül érinti beszélőinek érvényesülési esélyeit, csökkenti a nyelv kommunikációs, gazdasági értékét, kisebbségi helyzetben csökkenti a nyelvben való megmaradás esélyeit. Ebben a helyzetben a beszélő érvényesülésének feltétele a kétnyelvűség is, az esélyeit pedig minden további nyelv ismerete megnöveli. Kognitív előnyei miatt azonban az alap ebben is az anyanyelv, annak a nyelvközösség szakmai közösségeiben kialakult és folyamatosan gondozott egységes szaknyelvi regiszterei. Az előző században a peremrégiókban éppen ezek a regiszterek épültek le és különültek el amiatt, hogy megszűntek a feltételei mind a szakoktatásnak, mind a szaknyelvek használatának, a hivatali, munkahelyi nyelvhasználatban pedig nyelvpolitikai korlátozások érvényesültek (Péntek–Benő 2020: 97–98). Mindez a terminológiastratégiában, nyelvi tervezésben olyan feladatokat és műveleteket implicál, amelyek ellensúlyozzák a korábbi folyamatok következményeit. Mivel ezeknek a kedvezőtlen folyamatoknak két alapvető okuk volt, az egyik az elszigeteltség, elszigetelődés, a másik a korlátozás az oktatásban és a munkahelyi nyelvhasználatban, az elszigeteltség megszűnésével a helyzet pontos ismeretére épülő korpusztervezésre van szükség a szaknyelvi állományban, valamint további státusztervezésre és presztízstervezésre a szaknyelvek használata tekintetében.

2. A szaknyelvek helyzete, szintjei

A szaknyelvek részei az anyanyelv kontinuumának, csak terminológiájukban különülnek el viszonylagosan, stiláris sajátosságaik is lehetnek, egyébként több nyelvváltozatot érintenek, és ez bonyolultabbá teszi a nyelvi tervezést. A szaknyelvi szocializáció elsődleges színtere, az alapozás helyszíne a **közoktatás**, azonban a szakosodás, egy adott terület szaknyelvének,

alapfogalmainak és terminusainak megfelelő szintű elsajátítása ténylegesen a **felsőoktatásban és a tudományos képzésben** valósul meg. Ez alapozza meg az anyanyelvű tudományművelés nyelvi feltételeit. Ugyanakkor a szaknyelvi regiszterek megjelennek a munka világában, és így a **szakmai képzés** és a **szakoktatás** is érintett terület. Mivel a szaknyelvek bizonyos elemei a mindennapi **társalgási nyelv** részévé válnak, jelen vannak a **közéleti megnyilatkozásokban**, a szaknyelvi kérdések valamilyen mértékben minden beszélőt érintenek, és így a szaknyelvi probléma közérdekűvé is válik.

A **közoktatás** területén a szaknyelvi tervezés a **tannyelvpolitikát** és az **oktatástervezést** érinti. A tannyelvpolitikának az anyanyelvű, az államnyelvű és az idegen nyelvű képzés kérdéseire kell megoldásokat találnia (Kontra 2005; Péntek 2005). Ismert, hogy kisebbségi helyzetben az anyanyelvű oktatásnak meghatározó szerepe van a nyelvmegtartásban, presztízisének megőrzésében. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tannyelv választást meghatározó szociológiai, szociálpszichológiai tényezőket sem (Sorbán 2000), azt a tényt, hogy 2011-es népszámlálás idején, különböző motivációs háttérrel Erdélyben a középiskolai oktatásban a magyar anyanyelvű fiatalok mintegy 21,8%-a államnyelven tanult (Veres 2015: 89). Ez az arány remélhetőleg azóta csökkent, azt viszont a részadatokból tudjuk, hogy ennek nagyon egyenlőtlen a megoszlása a nyelvi környezet és az iskolatípusok függvényében (tömb és szórvány), és azt is, hogy ez az arány nő oktatási fokozatok szerint (az óvodától az egyetemig).

A rendszerbeli adottságokon kívül az oktatástervezésnek figyelembe kell vennie a pedagógusok magyar szaknyelvi kompetenciáját és a tananyagok, tankönyvek helyzetét. A pedagógusképzésben általában hiányzik a nyelvi, különösen a szaknyelvi kompetenciákat megalapozó képzés és az ezekre vonatkozó követelmény. Emiatt az oktatók szaknyelvi használatára általában jellemző a másodnyelvi kétnyelvűség, az államnyelvi eredetű kontaktuselemek gyakori jelenléte, a (szak)nyelvi bizonytalanság, az ad hoc megoldások érvényesülése. Az erdélyi magyar tankönyvek nyelvezetét pedig meghatározza az, hogy nagyobb részük fordítással készül román nyelvi mintát követve, és gyakran nyelvi szakszerűtlenségeket, tükkörfordításokat tartalmaz. A szakoktatás pedig gyakorlatilag teljesen nélkülözi a magyar nyelvű tankönyveket, noha az anyaországokat minden nehézség nélkül adaptálni lehetne.

Ismert, hogy a szaknyelvi kompetenciát döntő módon meghatározza a **felsőfokú oktatás nyelve**. A 2011-es adatok szerint az erdélyi magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók 61,6%-a román tannyelvű oktatásban vesz részt (Veres 2015: 89) többek között amiatt, mert a magyar nyelvű képzés ma is alig lépi túl a romániai egyetemi szakkínálat felét (Péntek 2009; Szikszai 2010). Az **oktatás- és korpusztervezésben** számolni kell azzal

is, hogy teljesen aránytalan a tudományterületek megoszlása. A számban kisebb nyelvközösség szubkritikus volta miatt már eleve számolni kell az-
zal, hogy nem lehet megteremteni minden tudományterület művelésének
feltételeit. A viszonylagos teljességről le kell mondani, és a nyelvközösség
közvetlen érdekeit szem előtt tartva tudomásul kell venni, hogy ilyen kör-
ülmények között az anyanyelvű tudományművelésben a társadalomtudo-
mányok vannak túlsúlyban a természettudományok és főként a műszaki
tudományok ellenében (Péntek et al. 2015). Ennek megfelelően aránytalan
a magyar szaknyelv és terminológia iránti igény. Éppen azokon a szakte-
rületeken csekély az igény és fokozottabb ma is az elszigetelődés, amelye-
ket az említett kedvezőtlen folyamatok leginkább érintettek.

3. Problémák a tudományos nyelvhasználatban

Az erdélyi magyar **tudományos nyelvhasználat** tükrözi a kisebb szakmai
közösségek belterjességét, az idősebb kutatók fokozottabb ragaszkodását
a hagyományos terminológiához. Az őket felváltó fiatalok nem kötődnek
szorosan sem az erdélyi nyelvi hagyományhoz, sem ahhoz, ami ma általá-
nosnak tekinthető az egyes szakterületek magyarnyelvűségében. A nem-
zedékváltás és az egymást követő két nemzedék nem pótolhatta azt a nem-
zedéki hiányt, a két nemzedék közötti szakadékot, amely az előző század-
ban az akkori egyre szigorodó korlátozások következtében kialakult. Így
a maiakat általában nem kapcsolja össze elődeikkel sem tanár–tanítvány
kapcsolat, sem a közös munka tapasztalata. Ez a diszkontinuitás, a drasz-
tikus váltás nem oldotta fel teljesen az elszigeteltséggel kialakult korábbi
belterjességet. A belterjességet tükrözi többek között a terminológia és a
nyelvhasználat gyakran érzékelhetően konzervatív jellege („mi őrizzük az
igazi szaknyelvet”), a jogos szaknyelvi bírálatokkal szembeni túlzott érzé-
kenység, és az is, hogy gyakorlatilag a legtöbb tudományterületen az er-
délyi tudománytörténetre irányuló témák dominálnak. A tudománynak ez
a folyamatos „múltbanézése” eltereli a figyelmet az aktuális jelenségekről,
folyamatokról, többek között azokról, amelyek a terminológiákkal kap-
csolatosak.

Vannak azonban az anyanyelvű tudományművelésnek, a szaknyelv-
használatnak olyan akadályai, amelyek belső erőfeszítéssel nem hárítha-
tók el. Három ilyen külső körülmény van:

(1) Hiányznak a magyar nyelvű tudományos intézetek. Ez a hiány
egyszersmind a legfontosabb nyelvhasználati szintér hiányát is jelenti. Az
eddigiekben az egyetemi intézeteken kívül szinte kizárólag egyesületi
szintű szerveződés, intézményesülés keretében valósult meg, és ez nem
teszi lehetővé az igazi tudományművelést.

(2) A tudományos publikációkban háttérbe szorul a magyar nyelv. Ez
a magyar tudományosság egészére jellemző, Erdélyben fokozottabban an-
nak következtében, hogy nyelvi alárendeltsége kettős. Az akkreditációs és

a tudományos teljesítményt mérő rendszerek az angol nyelvű publikációknak kedveznek, a magyar nyelvű közlemény kevésbé értékes, a románhoz képest is hátrányos helyzetben van. Most már szabad volna publikálni magyar nyelven, de különösen a karrierjüket építő fiatal szakemberek gondolják úgy, hogy nem érdemes.

(3) A publikációk nyelvi ellenőrzésében nem alakult ki rendszeres együttműködés a magyarországi és az erdélyi szakemberek között, továbbra is hiányzik a tankönyvek, szakkönyvek, folyóirat-közlemények kölcsönös lektorálása. Ennek ugyan nem volna külső akadálya, inkább az előítéleteken, érzékenységeken kellene túllépni. Ez általánosabban is jellemzője a kisebbségi kultúrának: a túlzott érzékenység, az, hogy a javító szándékú bírálatot is nehezen viseli el. (A kérdéskör egészére lásd Péntek et al. 2015.)

3.1. Jellemző vonások

A romániai magyar szaknyelvekre általában jellemző a **terminológiai ket-tősség**: a túlzott purizmus és rejtettebb kontaktusjelenségek érvényesülése. Az sem ritka, hogy éppen azok a szakemberek kifogásolják akár a közhasználatú idegen terminusok használatát, akik egyébként teljesen érzéketlenek a saját nyelvhasználatukban sem ritka tükörszerkezetekre, szintaktikai és szemantikai hatásokra. Jellemző például, hogy tankönyvszerzők vagy -fordítók szívesebben használják a *lélektan*-t, mint a *pszichológia*-t.

Határozott elvárás jelentkezik mind a szakemberek, mind a laikus nyelvhasználók részéről a folyamatos nyelvi, terminológiai szabványosításra, a román vagy angol eredetű terminusok, lexikalizálódott kifejezések egységesítésére. Ebben azonban nemritkán csak valamely hagyományos erdélyi terminus általános használatát tartják elfogadhatónak.

A szaknyelvi két- vagy többnyelvűség is többnyire aszimmetrikus abban az értelemben, hogy a szakemberek rendszerint csak egyik vagy másik nyelven tudják folyékonyan használni a szaknyelvet, annak függvényében, hogy milyen nyelven tanultak, milyen nyelven sajátították el a szakmai ismereteket. Mivel a felsőfokú képzésben részesült személyek többsége románul tanult, a szaknyelvek tekintetében a román nyelvi dominancia jellemzőbb, mint a magasabb szintű magyar szaknyelvi kompetencia. Ez pedig egyértelműen szükségessé teszi a magyar **szaknyelvi tervezést** a legkülönbözőbb tudományterületeken.

3.2. A szaknyelvi és a köznyelvi nyelvhasználat közös sávja

A szaknyelvi elemek egy része közismertté válik, és a **közhasználatba** kerülve, átlépi a szaknyelvváltozatok határát, és a laikusok megnyilatkozásainak is részévé lesz. Leginkább a társadalomtudományokban, az

orvostudományban, közigazgatásban, gazdasági életben, jogi ügyekben, ipari szolgáltatásokban, kereskedelemben megjelenő alapterminusok válnak a köznyelv elemévé, leginkább olyan területeken, ahol folyamatos a szakember kapcsolata, kommunikációja a nyelvközösség többi részével. Ebben a folyamatban a szaknyelv kérdése közüggé válik, hiszen a szaknyelveknek kétféle igénynek kell megfelelniük, eltérő mértékben és módon a szakértők és a laikusok igényének (Péntek 2018). A fogalmi háttér teljesen eltérő jellege miatt a szaknyelv és a köznyelv érintkezése két nyelvi problémát is felvet. Egyrészt a terminus közismertsége, a társalgási nyelvbe való épülése jelentésbeli egyszerűsödéshez vezethet, a felszínes ismeretek miatt elhomályosodhat a fogalmi struktúrája. Másrészt a szakemberek terminushasználata olykor érthetlenné válhat a laikus befogadó számára, sőt sértheti a beszélők nyelvi jogát, hogyha konkrét ügyek, helyzetek nyelvi megértése problémává válik, és emiatt a beszélők hátrányos helyzetbe kerülnek. Ezek miatt szükség van folyamatos **nyelvi tanácsadásra, nyelvi menedzselésre**. Különösen kétnyelvűségi helyzetben, mivel a nyelvi hiány és a nyelvi bizonytalanság erőteljesebben mutatkozik meg, hogyha az anyanyelv használati köre nem teljes körű, és az anyanyelv bizonyos funkcióit átveszi az államnyelv. Ezt a nyelvmenedzselési feladatot is vállalták a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat keretében működő határon túli nyelvi irodák (Benő–Péntek 2011).

Az erdélyi magyar szaknyelvhasználatban olyan **regionális sajátosságok** mutatkoznak, amelyek az államnyelv közvetlen vagy közvetett hatását jelzik, és amelyek eltérnek más régiók terminushasználatától. A regionális köznyelv szempontjából a sajtónyelvi megnyilatkozások jelzik ezt a jelenséget, ahogy ezt a *Termini magyar–magyar szótár és adatbázis* szócikkei is rögzítik. Az **oktatás** területén a következő kifejezések szemléltetik ezt a lexikai sajátosságot: *egyetem előtti oktatás* 'közoktatás' (< r. *învățământ preuniversitar* 'ua. '), *gimnázium* 'általános iskola felső tagozata' (< r. *gimnaziu* 'ua. '), *kalendarisztikus terv* 'tanmenet' (< r. *plan calendaristic* 'ua. '), *koordinátor; koordináló tanár* 'témavezető (tanár), a szakdolgozat irányítója' (< r. *profesor coordonator* 'ua. '), *licencvizsga* 'zárárvizsga' (< r. *exament de licență* 'ua. '), *liceumi oktatás* 'középiszkolai oktatás' (< r. *învățământ liceal* 'ua. '), *média* 'tanulmányi átlag' (< r. *media [generală]* 'ua. '), *posztliceális oktatás* 'szakosító képzés' (< r. *învățământ postliceal* 'ua. '), *szimulálás* 'próbavizsga' (< r. *examen de simulare*). Hasonló jellegűek az ilyen, **közigazgatással** kapcsolatos kifejezések: *finánc* 'pénzügyek', 'Közpénzügyi Hivatal' (< r. *finanțe [publice]* 'ua. '), *fizikai személy* 'természetes személy' (< r. *persoană fizică* 'ua. '), *régiség* 'szolgálati idő' (< r. *vechime* 'ua. '), *közszállítási eszközök* 'tömegközlekedési eszközök' (< r. *mijloace de transport în comun* 'ua. '), *komiszion* 'jutalék, illeték' (< r. *comision* 'ua. '), *kontesztáció* 'fellebbezés' (< r. *contestație* 'ua. '), *letesz* 'bead, befizet' (< r. *a depune* 'ua. '), *pénzügyi gárda* 'pénzügyőrség' (< r. *garda*

financiară 'ua.'). Az **egészségügy, orvoslás** területén általános használatú szaknyelvi eredetű lexikai kontaktusjelenségek például a következők: *fertőző betegségek kórháza* 'járványkórház' (< r. *spital de boli infecțioase* 'ua.'), *fisa* 'kórlap' (< r. *fișa [medicală]* 'ua.'), *fogászati poliklinika* 'fogorvosi rendelőintézet' (< r. *policlinică stomatologică* 'ua.'), *gripajárvány* 'influenzajárvány' (< r. *epidemie de gripă* 'ua.'), *infekció* 'fertőzés' (< r. *infecție* 'ua.'), *klinikai kórház* 'oktatókórház, klinika' (< r. *spital clinic* 'ua.'), *konzultáció* 'orvosi rendelés' (< r. *consultație* 'ua.'), *sürgősségi baleseti kórház, traumatológia* (< r. (*spital de urgență* 'ua.').

3.3. „Államspecifikus” terminusok a szaknyelvi egységesítésben

A szaknyelvi tervezésben figyelembe kell vennünk, hogy a külső régiók magyar nyelvváltozataiban olyan fogalmak, terminusok is megjelenhetnek, amelyeknek nincs egyértelmű magyarországi, köznyelvi megfelelőjük, tehát államspecifikusak. Ilyenkor a korpusztervezés módszereivel meg kell alkotni a vele egyenértékű magyar nyelvi kifejezést. Némelykor azonban ez a magyartítás nemcsak egy-egy terminusra terjed ki, hanem akár egy egész fogalmi mezőt érinthet. Egy ilyen feladatot kellett megoldaniuk 2002-ben a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkatársainak nyelvi közönségszolgálat keretében, amikor Romániában megváltoztatták a rendőri fokozatok megnevezését. Ez a terminológiai probléma elsősorban abban jelentkezett, hogy a hagyományos katonai rendfokozatok helyett más megnevezéseket vezettek be (lásd az 1. táblázatot).

Elsőként az újságírók jelezték, hogy gondjaik vannak az új román rendőri fokozatok „magyartításában”. Itt újra olyan esettel volt dolgunk, ahol a magyarországi mintához nem igazodhattunk, hiszen ott megőrződtek a hagyományos katonai rendfokozatok a rendőrségen belüli hierarchia jelölésére. Ebben az esetben nem egyszerűen fordítani vagy megfeleltetni kellett a román rendőri terminusokat, hanem meg kellett alkotni a magyar ekvivalens változatokat. Mivel egy fogalmi mezőbeli rendszer egészét kellett a magyar nyelvhasználat számára elfogadhatóvá tenni, nem az egyes szintagmák szintjén kellett megoldani a problémákat, hanem a csoportok közötti eltéréseket is jelölni kellett. Ha az *agent* fordítására lefoglaljuk az *ügynök* szót, akkor azt már nem használhatjuk a *chestor* magyartításában. Mindezek mellett a részrendszeren belüli fordítás következetesége is elengedhetetlen, hiszen a hierarchikus viszonyokat is jelölni kellett nyelvileg. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet mindezek figyelembevételével javasolta a 2. táblázatban látható megoldásokat. Az azóta eltelt időben a társadalmi úzus és konvenció hitelesíthette a javaslatokat: a következetes sajtónyelvi használatnak köszönhetően részben vagy teljesen elterjedtek a javasolt magyartítások.

1. táblázat. Újabb és a hagyományos rendőrfokozatok államnyelvi megnevezése Romániában

Új megnevezés	Régi (katonai fokozatok szerinti) megnevezés
Corpul ofițerilor de poliție	
a) <i>chestor-șef de poliție</i>	<i>general</i> (tábornok)
b) <i>chestor-șef adjunct de poliție</i>	<i>general-locotenent</i> (altábornagy)
c) <i>chestor principal de poliție</i>	<i>general-maior</i> (vezérőrnagy)
d) <i>chestor de poliție</i>	<i>general de brigadă</i> (dandártábornok)
e) <i>comisar-șef de poliție</i>	<i>colonel</i> (ezredes)
f) <i>comisar de poliție</i>	<i>locotenent-colonel</i> (alezredes)
g) <i>subcomisar de poliție</i>	<i>maior</i> (őrnagy)
h) <i>inspector principal de poliție</i>	<i>căpitan</i> (százados)
i) <i>inspector de poliție</i>	<i>locotenent</i> (hadnagy)
j) <i>subinspector de poliție</i>	<i>sublocotenent</i> (alhadnagy)
Corpul agenților de poliție	
a) <i>agent-șef de poliție</i>	<i>plutonier adjutant</i> (főtörzsőrmester)
b) <i>agent-șef adjunct de poliție</i>	<i>plutonier-major</i> (törzsőrmester)
c) <i>agent principal de poliție</i>	<i>plutonier</i> (őrmester)
d) <i>agent de poliție</i>	<i>sergent-major</i> (főszakaszvezető)

Hasonló helyzetet és problémát jelez a román *magistratură*, *magistrat*, *Consiliul Superior al Magistraturii* szócsaládot alkotó terminusok magyarártása, mivel olyan jogi terminusokkal van dolgunk, amelyek mögött eltérő állami jogi intézményrendszer áll. Romániában az a személy válhat bírónak vagy ügyésszé, aki a jogi egyetemi diplomát megszerezve sikeresen felvételizik a *magisztrátusi* hivatalba (*magistratură*, *Institutul Național al Magistraturii*), és eredményes záróvizsgálattal zárja a kétéves képzést, majd a bírói vagy ügyészi kinevezésével a *magisztrátus* tagjává válik. Ebben az esetben gondot okoz, hogy a régi magyar nyelvben a *magisztrátus* 'városi hatóság'-ot, 'tisztviselő, hivatalnok'-ot; az ókori Rómában pedig 'magas közhivatal viselő személy'-t jelentett. De ez nem lehetett akadálya annak, hogy a szó romániai vonatkozásban újabb jelentéssel bővüljön, ahogy ez az erdélyi magyar sajtóból már adatolható:

„Jelenleg több jelenlegi vagy volt politikus, üzletember, parlamenti képviselő, polgármester vagy volt **magisztrátus** áll bíróság előtt, vagy ül börtönben korrupciós cselekmények, illetve gazdasági csalások miatt.” (<http://szek-helyek.ro>)

„Az igazságszolgáltatás gerincét **magisztrátusok** alkotják, bírák és ügyészek.” (<http://erdelyijogasz.ro>)

2. táblázat. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet javaslata az új rendőrfokozatok magyarítására¹

Corpul ofiterilor de poliție	Rendőrtisztek testülete
a) <i>chestor-sef de poliție</i>	<i>vezető rendőrkesztor</i>
b) <i>chestor-sef adjunct de poliție</i>	<i>vezető rendőrkesztor-helyettes</i>
c) <i>chestor principal de poliție</i>	<i>főrendőrkesztor</i>
d) <i>chestor de poliție</i>	<i>rendőrkesztor</i>
e) <i>comisar-sef de poliție</i>	<i>rendőr-főbiztos</i>
f) <i>comisar de poliție</i>	<i>rendőrbiztos</i>
g) <i>subcomisar de poliție</i>	<i>helyettes rendőrbiztos</i>
h) <i>inspector principal de poliție</i>	<i>rendőr-főfelügyelő</i>
i) <i>inspector de poliție</i>	<i>rendőrfelügyelő</i>
j) <i>subinspector de poliție</i>	<i>helyettes rendőrfelügyelő</i>
Corpul agentilor de poliție	Rendőriügynökök testülete
a) <i>agent-sef principal de poliție</i>	<i>vezető főrendőriügynök</i>
b) <i>agent-sef de poliție</i>	<i>vezető rendőriügynök</i>
c) <i>agent-sef adjunct de poliție</i>	<i>vezető rendőriügynök-helyettes</i>
d) <i>agent principal de poliție</i>	<i>főrendőriügynök</i>
e) <i>agent de poliție</i>	<i>rendőriügynök</i>

A *Consiliul Superior al Magistraturii* intézménynévnek a magyarországi *Legfelsőbb Bírói Tanács* felelne meg, csakhogy Romániában ez az országos testület nemcsak bírókból áll, hanem ügyészekből is, sőt az országos főügyész és az igazságügyminiszter is tagja. Ezért célszerű lenne *Legfelsőbb Magisztrátusi Tanácsnak* nevezni. A mai erdélyi sajtóban azonban egyelőre nincs egységesen használt neve ennek az intézménynek, amint ezt az alábbi, ugyanabban az időpontban megjelent sajtónyelvi szövegrészletek jelzik:

„A **Legfelsőbb Igazságügyi Tanács** (CSM) visszautasította a DNA főügyészt, Laura Codruța Kövesit érintő vádak, amelyeket maga Tudorel Toader igazságügyi miniszter vázolt fel 20 pontban is az elmúlt héten, valamint a mai nap folyamán ismételt kiállt akkori álláspontja ellen.” (transindex.ro)

„A **Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács** (CSM) ügyészi részleget negatívan véleményezte az igazságügyi miniszter Laura Codruța Kövesi korrupcióellenes főügyész tisztségéből való elmozdítására irányuló kérelmét.” (www.agerpres.ro)

¹ http://www.sztanyi.ro/download/roman_rendorfokozatok_magyarul.pdf (Hozzáférés: 2023. május 20.)

„Negatívan véleményezte a bírák és ügyészek szakmai testületeként működő **Legfelsőbb Bírói Tanács** (CSM) ügyészi részlege kedden Laura Codruța Kövesi korrupcióellenes főügyész leváltását, amelyet Tudorel Toader igazságügyi miniszter kezdeményezett.”
(www.enepujasg.ro)

Általában gondot jelent a közigazgatási és a jogi szaknyelvben az államspecifikus intézménynevek, a tisztségszavak és az elvont szaknyelvi fogalmak magyarítása, a megfelelő terminus alkalmazása vagy létrehozása (Benő et al. 2021: 120–124).

4. Eredmények a szaknyelvi tervezésben

Be kell látnunk, hogy még a szaknyelvi regiszterek alakulásában is fontos szerepet játszanak a spontán nyelvi folyamatok. Az elmúlt negyedszázadban ez a nyelvközösség szempontjából kedvező spontán változás a szaknyelvi regiszterek kétnyelvű változatait is közelítette egymáshoz. Ezt az is elősegítette, hogy nemcsak a nyelvészek, hanem maguk a szakemberek is felismerték az anyanyelvűsítés és a közelítés fontosságát: az Erdélyben létrejött nagy szakmai egyesületek programja erre is kiterjedt. Különösen érzékelhető volt ez az Erdélyi Magyar Műszaki Társaság, valamint a Magyar Közgazdász Társaság működésében. Ezeknek a szervezeteknek a tagsága tudatában volt annak, hogy egyesületük nevében a *magyar* jelző igényes és pontos nyelvhasználatra is kötelezi őket. Ez a tudatosság tükröződik például abban, hogy a műszakiak képzést is szerveztek ebben a témakörben, a közgazdászok pedig magyar nyelvű folyóiratot indítottak el, szótárakat szerkesztettek stb. Az MTA tudománypolitikája szintén hozzájárult az integrációhoz, a szaknyelvi kapcsolatok erősödéséhez. Az MTA 2007-ben létrejött első határon túli területi bizottsága, a kolozsvári (KAB), rendezvényeivel és szakbizottságaival hasonló célokat tűzött maga elé (Péntek et al. 2015; Péntek 2022). Rendszerezésként váltak a kölcsönös meghívások, szereplések, előadások, nagyszámú fiatal szakember részvételével a közös nagy konferenciák. Ebben a műszakiak és az orvosok tűnnek ki, konferenciáikon együtt szerepelnek erdélyiek és magyarországiak, idősek és fiatalok, ezek mind a szaknyelvi képzés alkalmai. Hasonló szerepet is betöltenek a hallgatói mobilitások, valamint a Kárpát-medenceivé vált tudományos diákköri konferenciák.

A nyelvészeti kutatóállomások Kárpát-medencei hálózata a helyzet ismeretében minden régióban szintén programjába iktatta a magyar szaknyelvi regiszterekkel kapcsolatos nyelvi tervezést. Erdélyben ennek eredményei azok a papíralapú kétnyelvű szakszótárak és internetes adatbázisok, szójegyzékek, amelyek jórészt a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet közreműködésével készültek el és jelentek meg. Az elmúlt másfél évtizedben több újabb román–magyar, magyar–román kétnyelvű szakszótár jelent

meg (Benő 2009; Fazakas 2017), amelyeknek szinte mindegyike hiánypótlónak minősül. Mivel a regiszterhiány bizonyos szókincsbeli rétegekre utal, ezek a szótárak lehetőséget nyújtanak valamilyen szaknyelvi terminus magyar vagy román alakjának a megtalálásában. A „hiánypótlást” azokon a területeken tekintettük elsődleges fontosságúnak, amelyek a mindennapi nyelvhasználatot is közvetlenül érintik. Egyértelmű ugyanis, hogy az ilyen kétnyelvű szakszótárra nemcsak a szakembereknek van szükségük, hanem alkalmanként a kétnyelvű környezetben élő beszélők jórészenek is. Az alábbiakban ezeket a román–magyar/magyar–román szakszótárakat mutatjuk be a teljesség igénye nélkül.

Az erdélyi magyar közigazgatási regiszter egységesítését szolgálja a 2002-ben megjelent *Román–magyar közigazgatási szótár* (Fazakas 2002). A szótár Péntek János kezdeményezésére az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének kiadásában vált elérhetővé, és ezzel a kiadvánnyal a kiadó kétnyelvű szótársorozatot indított, hiszen két évvel később megjelent a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben készült közigazgatási szótár magyar–román párja (Benő et al. 2004). Ugyancsak a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben készült az úttörőnek tekinthető *Román–magyar oktatásterminológiai szótár* (Benő et al. 2009) és 2015-ben a fordított párja, a *Magyar–román oktatásterminológiai szótár* (Fazakas–Tóodor 2015). Mindkét szótár anyaga tágran értelmezett szaknyelvi koncepciót jelez, mivel az oktatás, a didaktika és a pedagógia terminusain kívül az oktatás intézményrendszerének különböző szintjeit megnevező szavakat is beépíti lexikográfiai anyagába. Egy másik jelentős kétnyelvű szakszótár a Romániai Magyar Közgazdász Társaság által kiadott, Fazakas Emese szerkesztette *Román–magyar gazdasági szótár* (Fazakas 2005). Amint az előszóban Somai József megjegyzi, ez szélesebb körhöz szól, hiszen a magyar gazdasági szaknyelvet használók száma több ezer lehet, nem beszélve azokról, akiknek nem tartozik szűk szakmai területükhöz a gazdaság mint szakterület, de nyelvhasználatukban óhatatlanul élniük kell ilyen jellegű terminusokkal. A szótár megjelentetését az is indokolja, hogy pontatlan vagy félreértett szakszavak használata tapasztalható a tömegtájékoztatóban, a nyilvános beszédben és ezek szakmai szempontból jogosan kifogásolhatóak. A szótár érdeme, hogy a szűk értelemben vett gazdasági terminusok mellett a mindennapi gazdasági gyakorlatban használt szavakat is tartalmazza, és az iparon és az agrárgazdaságon kívül kiterjed a bank, a könyvelés, a marketing, a humán erőforrás, a menedzsment, a tőzsde és a környezetgazdaság területeire is. Magyar–román párja 2008-ban jelent meg Fazakas Emese és Somai József szerkesztésében, szintén a Romániai Magyar Közgazdász Társaság gondozásában (Fazakas–Somai 2008). Lexikográfiai anyagában a fentebb említett szakszótárakhoz közvetlenül kapcsolódik a *Román–magyar jogi szótár* (Hegedűs et al. 2006). A Kriterion Könyvkiadó gondozásában 2006-ban megjelent kiadvány átdolgozott és bővített

változata az 1978-ban napvilágot látott *Román–magyar jogi szótár*-nak. Szóanyagát Deák Levente és Osváth Judit gyarapította a mai jogi szaknyelv, a megváltozott jogrendszer terminusainak figyelembevételével.

5. Igény és lehetőség az elektronikus megjelenítésben

Jogos igényként merül fel, hogy az eddig megjelent kétnyelvű szakszótárak interneten is elérhetőek legyenek. Ez biztosítaná a könnyű és gyors elérhetőséget, és lehetővé tenné lexikográfiai anyaguk folyamatos frissítését, korszerűsítését. Ezt támogatná az egyes területek szaknyelvi szókincsének két- vagy többnyelvű strukturált internetes adatbázisokban való megjelenítése is.

Az erdélyi és általában a külső régiók magyar szaknyelveinek jobb megismerését szolgálja – élőnyelvi adatokra alapozva – a *Termini magyar–magyar szótár és adatbázis*,² egy olyan interaktív, felhasználóbarát internetes lexikográfiai adattár, amely a külső régiók legkülönbözőbb szaknyelvi kontaktusjelenségeinek és megőrzött régiségeinek tanulmányozását teszi lehetővé (Benő 2017), és ilyenként az adatai a szaknyelvi tervezésben is nagymértékben hasznosíthatók. A szótári adatbázis jelenleg 46 *fogalomkörü minősítés*-t alkalmaz, és ez alkalmassá teszi az élőnyelvi példamondatokat, szövegrészleteket tartalmazó adatbázist arra, hogy segítségével a legkülönbözőbb szaknyelvi regiszterek lexikai sajátosságait tanulmányozzuk.³ A fogalomkörü keresésén kívül a szótár biztosítja a regiszterbeli hovatartozás szerinti keresést a következő minősítéseket alkalmazva: *szaknyelvi, szépirodalmi, sajtónyelvi, közéleti* (társadalmi, politikai, hivatali, gazdasági életről szóló megnyilatkozásokban jelentkező, nem kimondottan szaknyelvi elemek), *szlenghez tartozó*.

² Elérhetősége: <http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage> (Hozzáférés: 2023. május 27.)

³ A 46 fogalomkörü minősítés a következő: 1. állatvilág, állattan, 2. biológia, környezettan, 3. embertan, élettan, 4. építészet, 5. filozófia, 6. fizika, 7. földrajz, meteorológia, 8. gasztronómia, 9. geológia, 10. gépkocsizás, 11. háztartás, lakberendezés, 12. hivatali élet, közigazgatás, 13. hobbi, 14. informatika, 15. ipar, 16. irodalom, irodalomtudomány, 17. jogtudomány, 18. katonaság, hadtudomány, 19. kereskedelem, 20. kozmetika, 21. közgazdaság, 22. közlekedés, 23. lélektan, 24. matematika, 25. mezőgazdaság, 26. munka, foglalkozás, 27. műszaki tudományok, technika, 28. művészet, 29. néprajz, 30. növénytan, 31. nyelv, nyelvtudomány, 32. nyomda, 33. oktatás, 34. orvostudomány, 35. öltözködés, divat, 36. pénzügy, 37. politika, 38. sport, 39. természettudományok, 40. társadalomtudományok, 41. távközlés, 42. történelem, 43. vadászat, halászat, 44. válás, hitélet, 45. vegyészet, 46. villamosság, villanszerelés.

Ugyancsak internetes elérhetőséggel hasznosítható a *Magyar neve? Román intézménynevek magyarul* című kétnyelvű elektronikus szójegyzék.⁴ A www.nyelviujogok.ro honlap kezdeményezésére a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége és a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet közreműködésével elkészült román–magyar névjegyzék a romániai kormány és államigazgatási rendszer intézményneveinek magyar fordítását tartalmazza. A mintegy kétszáz intézményt felsoroló lista szerepelteti a minisztériumokat és kormány szerveket; a végrehajtó hatalomtól független országos állami intézményeket; a minisztériumoknak alárendelt fontosabb országos intézményeket; illetve a megyei, regionális államigazgatási szerveket.

6. Terminológiastratégiai feladatok

A nyelvi tervezés ismert kategóriáiból kiindulva, kétségtelen, hogy a szaknyelvi regiszterek esetében az elsősorban a terminológiára, a szakszókincsre irányul, ilyen értelemben korpusztervezés. Az előbbiekben bemutatott eredmények is ebbe a körbe tartoznak, és a továbbiak is elsősorban ilyen természetűek. Kétségtelen azonban, hogy a szaknyelvhasználat feltételeinek biztosítása nyelvjogi, nyelvpolitikai és oktatáspolitikai kérdés is, és ez a státusztervezésben a meglévő korlátok megszüntetésére irányul. A korlátok azonban, mint az előbbiekben is jeleztük, részben szubjektív természetűek, magukban a szaknyelvek használóiban vannak. Abban, hogy megvan-e bennük az igény saját magyar szaknyelvük ismeretére, használatára; abban is, hogy a felsőoktatás tanárai hogyan közvetítik az igényességet és a kompetenciákat tanítványaiknak; abban, hogy a külső, hivatalos értékelések negatív viszonyulása ellenére is fontosnak tartják-e a magyar nyelvű publikációt, különösen a tudománypromóciót. Mindez már a nyelvi attitűdhöz tartozik, befolyásolása a presztízstervezés területe. Mindez stratégiai programokba sűrítve a következőket jelenti:

(1) Internetes szaknyelvi adatbázisok, kétnyelvű, kettősnyelvű korpuszok létrehozása és folyamatos fejlesztése, gondozása. Ez csak az egyes szakterületeken belül valósítható meg terminológus nyelvészek és szakemberek közreműködésével.

(2) A külső régiók szaknyelvi regisztereinek további felzárkóztatása az MTA erre irányuló integrációs tudománypolitikája keretében, a régiók nyelvészeti kutatóállomásainak és a szakembereket tömörítő bizottságoknak, egyesületeknek a közreműködésével.

⁴ Elérhetősége: http://www.sztanyi.ro/download/roman_intezmenynevek_magyarul.pdf (Hozzáférés: 2023. május 20.)

(3) A magyar nyelvű egyetemi kézikönyvek, konferenciaelőadások és tudományos publikációk kölcsönös lektoráltatása a szaknyelv tekintetében is.

(4) A közoktatás szakmai, szaknyelvi megerősítése ilyen feladatokat is ellátó szakmai háttérintézmény létrehozásával. Ez ellensúlyozhatná a szubtraktív kétnyelvűséggel velejáró, a nyelvközösség szempontjából kedvezőtlen jelenségeket, változásokat, felügyelné a fordításokat stb.

(5) A magyar nyelvű közép- és felsőfokú (szak)oktatás bővítése, pedagógusok szaknyelvi képzése, terminológiai szójegyzékek összeállítása. A szakoktatás tankönyvellátása csak a magyarországi tankönyvek behozatalával oldható meg (ezt a román tankönyvtörvény nem tiltja), ez egyúttal biztosítéka lenne az egységes szaknyelvek megalapozásának.

(6) Az anyanyelvű szaktájékoztató kiterjesztése pl. a gyógyszerekre és mindazon kereskedelmi termékekre, amelyek tájékoztató hiányában akár veszélyesek is lehetnek használóikra.

(7) Az anyanyelvű közigazgatási, jogi jellegű közérdekű hirdetés és szaktájékoztató bővítése: a hivatali írott kétnyelvűség fejlesztése. A közigazgatásban, polgármesteri hivatalokban dolgozók magyar szaknyelvi kompetenciájának fejlesztése továbbképzések szervezésével.

(8) A tudományos eredmények szakszerű ismertetése, tudománynpszerűsítés. A nyelvközösség által is elismert, mérvadó intézmény hiányában nagyobb tere nyílik az áltudományok terjedésének, terjesztésének, a tudományellenességnek, a tudás lebecsülésének, relativizálásának.

(9). Intézményileg is összehangolt terminológiastratégia szükségessége (MTA, MTA Kolozsvári Területi Bizottsága, Nyelvtudományi Kutatóközpont, Magyarságtudományi Intézet, a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa, a KRE Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoportja, Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat stb.). Összehangolás és megfelelő tudománypolitikai, költségvetési támogatás nélkül a stratégiának nincs esélye a megvalósulásra.

Megjegyzés: A tanulmány egy korábbi írásunk átdolgozott változata. A tanulmány első megjelenésének adatai: Benő Attila – Péntek János 2019. A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 59–72. Ezúton is köszönetünket fejezzük ki a kiadóknak, hogy hozzájárulásukat adták a tanulmány átdolgozásához és közléséhez.

Szakirodalom

- Benő Attila – Kokoly Zsolt – Benő Loránd 2021. A román és a magyar jogi terminológia helyzete Romániában – szaknyelvi problémák és terminológiatervezési feladatok. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 102–129. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategia-es-jogi-alapterminusok-a-szomszedos-oroszagok-nyelven>
- Benő Attila – Péntek János (szerk.) 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Eredmények, beszámolók, kutatási programok*. Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Dunaszerdahely–Kolozsvár.
- Benő Attila – Péntek János 2019. A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben. In: Főris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 59–72.
- Benő Attila 2009. A dolgok másik neve. *Korunk* 2: 49–55.
- Benő Attila 2017. Termini – az internetes magyar–magyar szótár és adatbázis. In: Fábíán Zsuzsanna (szerk.) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 209–227.
- Fazakas Emese 2017. A kétnyelvű szótárírás nehézségei kisebbségi helyzetben (a magyar–román szótárak példáján keresztül). In: Fábíán Zsuzsa (szerk.) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 65–82.
- Kontra Miklós (szerk.) 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely.
- Péntek János – Benő Attila 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Könyvkiadó, Kolozsvár–Budapest. <https://eda.eme.ro/handle/10598/32624>
- Péntek János – Salat Levente – Szikszai Mária (szerk.) 2015. *Magyar tudományosság Romániában 2002–2013 között I–III*. Ábel Kiadó, Kolozsvár.
- Péntek János 2005. Tanulságok – szentencia nélkül. In: Kontra Miklós (szerk.) *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely. 239–246.
- Péntek János 2009. A(z) anya)nyelv a tudományos képzésben és a tudományművelésben. In: Bálint Emese – Péntek János (szerk.) *Oktatás nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról*. (A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 5) Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.

- Péntek János 2018. Magyar szaknyelvek a határon túli régiókban. In: Bódi Zoltán – Katona József Álmos (szerk.) *Gazdaság és szaknyelv. Tanulmányok*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 30–54.
- Péntek János 2022. *A Magyar Tudományos Akadémia Erdélyben. A Kolozsvári Területi Bizottság megszervezése és működésének első időszaka*. Ábel Kiadó, Kolozsvár.
- Sorbán Angella 2000. „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen”. Az asszimiláció természetrajzához. *Magyar Kisebbség* 3: 167–180.
- Szikszai Mária (szerk.) 2010. *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Támpontok egy lehetséges stratégiához*. KAB Felsőoktatási Munkacsoportja – MTA Kolozsvári Területi Bizottsága – Ábel Kiadó, Kolozsvár.
<http://www.adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=1355>
- Veres Valér 2015. Népegyesítség és nemzetiség. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.

Források

- Agerpres, <https://www.agerpres.ro/magyar> (Hozzáférés: 2023. május 20.)
- Benő Attila – Becze Orsolya – Erdély Judit – Nagy Zsuzsanna – Ördög-Gyárfás Eszter – Sárosi-Márdírosz Krisztina (szerk.) 2004. *Magyar–román közigazgatási szótár*. Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Benő Attila – Fazakas Emese – Sárosi-Márdírosz Krisztina (szerk.) 2009. *Román–magyar oktatásterminológiai szótár*. Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- E-népűjság, www.enepujasag.ro (Hozzáférés: 2019. május 20.)
- Erdélyi Jogász, <http://erdelyijogasz.ro> (Hozzáférés: 2019. május 20.)
- Fazakas Emese – Somai József (szerk.) 2008. *Magyar–román gazdasági szakszótár*. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár.
- Fazakas Emese – Tódor Erika (szerk.) 2015. *Magyar–román oktatásterminológiai szótár*. Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Fazakas Emese (főszerk.) 2002. *Román–magyar közigazgatási szótár*. Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy.
- Fazakas Emese (főszerk.) 2005. *Román–magyar gazdasági szótár*. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár.
- Hegedűs Sándor – Kiss András – Nemes István (szerk.) 2006. *Román–magyar jogi szótár*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár.
- Javaslat a megváltozott román rendőrfokozatok magyar megnevezésére 2002, http://www.sztanyi.ro/download/roman_rendorfokozatok_magyarul.pdf (Hozzáférés: 2023. május 20.)

Magyar neve? Romániai állami intézménynevek magyarul 2009, http://www.sztanyi.ro/download/roman_intezmenynevek_magyarul.pdf

(Hozzáférés: 2023. május 20.)

Nyelvi jogok, <https://www.nyelvi jogok.ro/> (Hozzáférés: 2023. május 20.)

Szek-helyek.ro, <https://hirlap.szek-helyek.ro/joomla30/> (Hozzáférés: 2023. május 20.)

Termini Kutatóhálózat, <http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=first-page> (Hozzáférés: 2023. május 27.)

Transindex, transindex.ro (Hozzáférés: 2023. május 20.)

LANSTYÁK ISTVÁN

Comenius Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Pozsony
istvan.lanstyak@uniba.sk

Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia

1. Bevezetés

Írásomban az ún. nyelvmenedzselés-elméletet mutatom be röviden, kiemelve azokat a jellegzetességeit, melyek alkalmassá teszik arra, hogy a hagyományosnak mondható nyelvtervezés helyébe lépve a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségekben jelentkező nyelvi – ezen belül terminológiai – problémák kezelésének eszközeül szolgáljon.

2. Nyelvmenedzselés-elmélet

A nyelvmenedzselés-elmélet (Language Management Theory) a nyelvi és kommunikációs problémák feltárására, elemzésére és kezelésére szolgáló átfogó elméleti keret, amely nagyon sokféle nyelvalkító törekvést képes integrálni, többek között a nyelvművelést mint a standard nyelvváltozat továbbfejlesztésére, valamint terjesztésére irányuló szervezett tevékenységet (vö. Nekvapil 2007, 2010) és a nyelvtervezést mint az ún. szervezett menedzselés egyik jellegzetes válfaját (a fogalom magyarozatát lásd alább). Lényegében minden olyan problémakezelő törekvést a nyelvmenedzselés-elmélet keretén belül érdemes számon tartani, amelyben jelen van a tágabb értelemben vett nyelvalkító szándék (Lanstyák 2014a, 2014b), így a terminológialakítást is (vö. Fóris–Bölcskei 2019: 144), melynek egyik indítéka a (szak)szövegek alkotásával és értelmezésével összefüggő problémák megelőzése, s melynél egyértelműen jelen van a nyelvalkító szándék is (szókincsalakítás).¹ A nyelvi problémák kezelésén

¹ Erre utalnak az UNESCO által kidolgozott terminológiastratégiai irányelvek is, melyek szerint a terminológiatudomány a különböző szakterületek terminológiáinak szerkezetét, létrehozását, fejlesztését, használatát és alakítását (menedzselését) tanulmányozza (UNESCO-irányelv 2005: 3). E feladatok közül a létrehozás, a fejlesztés és az alakítás egyértelműen nyelvmenedzselési feladat, de háttértevékenységként a használat vizsgálata sem idegen a nyelvmenedzseléstől (csak nem azon van a hangsúly).

túl más metanyelvi tevékenységek is jól értelmezhetők az elmélet keretében.²

A nyelvmenedzselés-elméletet Björn H. Jernudd és Jiří V. Neustupný dolgozta ki az 1970-es években mint a nyelvtervezés-elmélet egyik sajátos ágazatát, továbbfejlesztett változatát. Eleinte „nyelvkorrektció-elméletként” (Language Correction Theory) emlegették; magát a *nyelvmenedzselés* (*language management*) műszót Jernudd és Neustupný (1987) használta először egy konferencián, a kanadai Québecben.

Az elméletről szóló, illetve az elméletet felhasználó munkák bibliográfiája, amely a prágai Károly Egyetem honlapján található,³ jelenleg közel négyszáz tételt tartalmaz, melyekből nagyon sok szabadon le is tölthető. A bibliográfia összeállítói szerint az alapművek közé tartozik Jernudd – Neustupný 1987; Jernudd 1991, 1993; Neustupný 2002; Neustupný–Nekvapil 2003; Nekvapil 2012; Nekvapil–Sherman 2015; Fairbrother–Kimura 2020; Kimura–Fairbrother 2020; de számos további munka is fontos forrás azok számára, akik az elmélettel meg szeretnének ismerkedni, pl. Nekvapil 2000, 2006, 2007, 2009; Muraoka 2009; Jernudd 2020; Dovalil 2022. Itt említem meg három saját írásomat, melyek az elmélet határait feszegetik (Lanstyák 2014b, 2018b, 2021).

Az elmülethez kapcsolódó magyar nyelvű munkák közül először Szabó Mihály két írását kell megemlíteni (2005, 2007), melyekben a szerző bemutatja az elméletet, s hangsúlyozza a szlovákiai magyar viszonylatban való alkalmazhatóságát. Időrendben ezeket követi Nekvapilnak és több munkatársának egy magyar nyelvű tanulmánya, amely többnyelvű vállalatok nyelvmenedzselésével foglalkozik (Nekvapil et al. 2009), majd T. Balla Ágnes és Balogh Erzsébet további négy idevágó írása (Balogh–T. Balla 2009a, 2009b; T. Balla–Balogh 2010a, 2010b), végül Ludányi Zsófia és Domonkosi Ágnes egyik munkája (2022). Jómagam számos magyar nyelvű publikációmban említem a nyelvmenedzselés-elméletet; ezek közül három kifejezetten az elmélet egyes vonatkozásairól, illetve alkalmazási lehetőségeiről szól (Lanstyák 2014a, 2014c, 2015).

Angol nyelvű de a magyar nyelvalkításról szóló, a nyelvmenedzselés-elmélet által ihletett kutatásokról szól egyik, Szabó Mihály Gizellával

² A továbbiakban az *elmélet* mindig a nyelvmenedzselés-elméletre vonatkozik majd; a nyelvtervezés-elméletre többnyire mint *nyelvtervezés*-re utalok, természetesen nem azért, mert kétségbe vonnám elméleti megalapozottságát (a nyelvtervezés-elmélet jóval kidolgozottabb a nyelvmenedzselés-elméletnél, mivel sokkal többen és sokkal változatosabb kontextusokban művelik), hanem csupán azért, hogy a kettőt nyelviileg egyszerűen meg tudjam különböztetni.

³ Lásd <http://languagemanagement.ff.cuni.cz/bibliography> (Hozzáférés: 2023. május 29.)

közösen írt munkánk (Lanstyák–Szabó Mihály 2009), valamint Ludányi Zsófia két angol nyelvű közleménye (2019, 2020).

A nyelvmenedzselés-elméletet korábban inkább a kultúráközi kommunikáció során jelentkező nyelvi problémák kezelésére alkalmazták, ám nem annyira kisebbségi közösségekben, mint inkább olyan kisebb csoportokban, amelyek a maguk módján kisebbségiek ugyan, de nem élnek a kisebbségi kétnyelvűség körülményei közt. Ugyanakkor ez az elmélet maximálisan alkalmas arra is, hogy az őshonos nyelvi kisebbségi közösségek helyzete leírásának, illetve a bennük meglévő nyelvi problémák megoldásának keretétül szolgáljon.⁴ A kisebbségi közösségekben jelentkező nyelvi problémák számottevő hányada pedig épp a szaknyelvekkel, illetve a szaknyelvi és köznyelvi szövegekben található terminusokkal kapcsolatos (ld. pl. Misad 2009; Lanstyák 2018a).

A továbbiakban az elmélet legfontosabb vonásait veszem sorra, majd ehhez kapcsolódóan amellettt érvelek, hogy ez az elmélet alkalmasabb a határon túli magyar közösségekben meglévő nyelvi – köztük terminológiai – problémák kezelésére, mint a hagyományos nyelvtervezés.⁵

2.1. Nyelvi és metanyelvi tevékenység egyetlen keretben

A nyelvvel kapcsolatosan kétféle típusú tevékenységet lehet megkülönböztetni: az egyik a nyelvi, a másik a metanyelvi. A nyelvi tevékenység maga a spontán beszélés, a metanyelvi tevékenység a nyelvi tevékenységről való gondolkodás és beszélés. A metanyelvi tevékenység egyik jellegzetes válfaja a nyelvmenedzselés, illetve a nyelv alakítás.

Nyelvmenedzselésen az elmélet hívei elvben a metanyelvi tevékenységek összességét értik, így a nyelvről való gondolkodást és beszédet akkor is, ha nem kapcsolódik hozzájuk változtatási szándék. A gyakorlatban azonban más a helyzet: a konkrét nyelvi problémák kezelésének bemutatása és elemzése alapján úgy látszik, hogy „nyelvmenedzselésnek” az elmélet hívei valójában az olyan tevékenységet tekintik, melynek célja meglévő vagy jövőbeli beszéléstermékek (diskurzusok) nyelvi megvalósulásának tudatos befolyásolása vagy magának a gondolati valóságként létező nyelvi rendszernek, illetve az abban található elemeknek a megváltoztatása, azaz hagyományosan fogalmazva nyelvi változások előidézése.

⁴ Vö. Neustupný–Nekvapil 2003; Hübschmannová–Neustupný 2004; szlovákiai magyar viszonylatban Sherman 2007; Szabó Mihály 2007; Lanstyák–Szabó Mihály 2009.

⁵ Dolgozatomban a nyelvmenedzselést hangsúlyozottan a *hagyományos* nyelvtervezéssel vetem össze. Tudni kell azonban, hogy napjaink nyelvtervezése sokkal jobban hasonlít a nyelvmenedzselésre, mint a hagyományos nyelvtervezés.

Ebbe a kategóriába nem minden metanyelvi tevékenység tartozik bele. Nem menedzselés ilyen értelemben például egy nyelvtani jelenség leírása, ha azt nem motiválja nyelvváltoztatási szándék.

Jómagam nyelvmenedzselésen elméletileg is azt értem, amit az elmélet gyakorlatilag ért rajta. A *nyelvmenedzselés*, *diskurzusmenedzselés*, *menedzselés*, *menedzsel*, *nyelvmenedzselő* stb. terminusoknak mintegy szinonimájaként használom a *nyelvalakítás*, *diskurzusalakítás*, *alakítás*, *alakít*, *nyelvalakító* stb. terminusokat; nem azért, mert a purista nyelvi ideológia foglya volnék, hanem ezért, mert a *menedzselés* és családtagjai a nyelvmenedzselés-elméletet konnotálják; ezzel szemben a *nyelvalakítás* és családtagjai könnyebben alkalmazhatók a más elméleti keretekben vagy a nyelvművelésben folyó nyelvalakító tevékenységre. Írásomban tehát e két szócsalád egymásnak megfelelő tagjai szinonimának tekintendők.⁶

Ha a nyelvalakítás indítéka az, hogy valamilyen nyelvi problémát vagy nyelvi vonatkozású társadalmi problémát enyhítsünk, megoldjunk vagy más módon kezeljük (s a nyelvalakításnak többnyire ez az indítéka), **nyelvi problémakezelésről** is beszélhetünk (értelemtükröztető módon *nyelviprobléma-kezelés*-nek kellene írni, de ettől a nehézkes írásmódtól a csekély jelentésbeli különbség miatt eltekintek).

A nyelvhasználatnak és a metanyelvi tevékenységnek egységes elméleti keretben való tárgyalása az elmélet egyik legfontosabb tudományos hozadéka, mivel rávilágít arra a gyakran elhanyagolt tényre, hogy a spontán nyelvhasználat és a tudatos „nyelvtervezés” közt nincs éles határ (vö. Benő–Péntek 2019: 67), a hétköznapi beszélők, mindennapi élethelyzetekben is végeznek nyelvalakító tevékenységet, melynek hosszabb távon akár a nyelvi változásokra is kihatása lehet. Ez inspiráló a terminológia szempontjából is, a spontán terminusalkotás és a tudatos terminusalakítás közt sincs éles határ.⁷

2.2. Nyelvi probléma – az elmélet központi fogalma

A nyelvmenedzselés-elmélet központi fogalma a **nyelvi probléma**. A szokásos meghatározás szerint a nyelvi probléma nem más, mint egy adott beszédhelyzetben érvényesülő nyelvi normától, illetve beszélői elvárásoktól való, negatívan értékelt eltérés. Bár az elmélet normafogalma körül van

⁶ Fóris (2014) a terminológiaalakítást terminológiamenedzsmennek nevezi, s a terminológiatudomány alkalmazott ágához sorolja.

⁷ Ezenkívül – amint láttuk – a terminológiatudomány feladatai közt mind a nyelvi, mind a metanyelvi tevékenységek tanulmányozását megtaláljuk (UNESCO-irányelv 2005): a használat nyelvi, a létrehozás, a fejlesztés és az alakítás pedig metanyelvi tevékenység (ld. még i. m. 8).

némi bizonytalanság,⁸ mindenképpen előremutató, hogy a nyelvmenedzselők nem a standard nyelvváltozat normáját tartják irányadónak, hanem az adott beszédhelyzetben a résztvevők által ott és akkor megfelelőnek érzett normát. Kisebbségi körülmények közt ez már csak azért is előnyös megközelítés, mert így nem kérdőjeleződik meg a kontaktushelyzetben érvényesülő kontaktusnorma legitimitása.

Az elmélet egyik alaptétele az, hogy minden nyelvi probléma eredete a megnyilatkozások szintjének mikrojelenségeiben keresendő; ebből következően a szakemberek a nyelvi problémákat az interakciókban azonosítják, mégpedig hangsúlyozottan a *hétköznapi beszélők* interakcióiban. Ez persze nem azt jelenti, hogy a nyelvmenedzselők ezekről a problémákról azt gondolnák, hogy nem lehetnek társadalmi érvényűek és jelentőségűek, csak annyit, hogy érdeklődésük középpontjában a nyelvi problémákkal szembesülő egyén áll. Nyelvi problémának azt tekintik, amit a hétköznapi beszélők tartanak annak.

Ez a felfogás feltűnően különbözik attól, amit a hagyományos nyelvtervezésben látunk: ennek keretében az állami hatóságok vagy jobbik esetben a nyelvtervezés szakemberei döntenek el, mik a (fontos) nyelvi problémák egy-egy közösségben, sokszor anélkül, hogy az érintetteket megkérdeznék.⁹ Ezzel szemben a nyelvmenedzselők szerint a hétköznapi beszélőktől kell megkérdezni, mit tekintenek nyelvi problémának. Ezért a nyelvalkítási stratégiák tanulmányozása is a hétköznapi beszélők nyelvalkító tevékenységének megismerésével kezdődik. Ebből kiindulva foglalkoznak aztán a szakemberek azzal, mi módon lehet a különböző nyelvi problémákat egy-egy közösségben kezelni. Ez az eljárás egyrészt demokratikus,

⁸ Az elmélet normafelfogása a prágai iskola normafelfogására megy vissza. Ma már azonban a nyelvmenedzselőknek azzal a súlyos ellenvetéssel kell szembesülniük, hogy a normák minden konkrét beszédhelyzetben (egyedi módon) jönnek létre. Az is köztudottá vált, hogy nemcsak a nyelvi normák általában, hanem még a nyelvtani szabályok sem érvényesülnek szigorú következetességgel, azok is dinamikusak és variabilisak. A kontaktushelyzetekre pedig különösen jellemző, hogy több norma érvényesül bennük egyszerre. Ezeknek a problémáknak a nyelvmenedzselők tudatában vannak (ld. Neustupný 2002).

⁹ Arra, hogy hova vezethet, ha azt, hogy mi nyelvi probléma, nem a hétköznapi beszélőktől kérdezik meg, hanem maguk döntenek el a szakemberek, tanulságos példát hoz Grinev-Griniewicz (2014): a 300 000 (!) orvostudományi terminust tartalmazó tadzsik orvosi szótár szavait állítólag a szerzőn kívül senki sem használja, mivel az orvostanhallgatóknak épp elég gondot okoz a latin, az orosz és az angol terminológia elsajátítása, nincs idejük olyan terminusok megtanulására, melyeknek a gyakorlatban úgysem veszik hasznát. Bár az idézett állítás nem kutatási eredmény, s kissé sommásnak tűnik, nincs okunk kételkedni abban, hogy lényegét tekintve igaz; hasonló problémákról más nyelvtervezési projektek implementálásával kapcsolatosan is tudunk.

másrészt életszerű, s összhangban áll az újabb terminológiatudományi törekvésekkel is, melyekben a hangsúly az előírásról a leírásra került át (l. alább).

A nyelvmenedzselésnek ez a megközelítése nagyon előnyös a határon túli magyar kisebbségek számára, mivel valós nyelvi problémákat hoz a felszínre, s életszerű megoldásokat kínál rájuk. Az 1950-es–1980-as években szlovákiai magyar nyelvűvelők például felfigyeltek a szlovákiai magyar nyelvhasználatban „a” normától való eltérésre, ám ez a norma egyrészt nem az adott beszédhelyzetben érvényesülő norma volt, hanem egyfajta nyelvi platonista felfogású standardé, másrészt nem vették figyelembe azt, hogy a közösség tagjai az eltérést problémának érzik-e. Részen ez volt az oka annak, hogy tanácsaik nemegyszer hatástalannak bizonyultak.

Ennek szemléltetésére érdemes megnézni egy szlovákiai magyar terminus, az *összpontosítás* példáját.

Szlovákiában, illetve az egykori Csehszlovákiában azokat a rendezvényeket, melyeket valamilyen konkrét tevékenység együttes végzése érdekében szerveztek (például közös, rendszerint többnapos fölkészülés valamilyen versenyre, fellépésre; bentlakásos foglalkozás, tanfolyam), szlovákul *sústredenie*-nek nevezték és nevezik. A magyarban ilyen átfogó fogalom – és azt jelölő szó – nem létezik, Magyarországon külön-külön beszélnek pl. *bentlakásos próbá*-ról, *tanfolyam*-ról, *edzőtábor*-ról stb., sőt legújabbán *összetartás*-ról is. Ezek fölé nem boltozódik átfogó fogalom, s így nem is létezik mindezekre vonatkoztatható szó, hiperonima. A magyarországiak jól megvannak az ilyen szó nélkül, hiszen az ő tudatukban az ilyen eltérő tevékenységek nem álltak össze egyetlen fogalommá. Nem úgy a szlovákiai magyarok, akiknek szükségük van arra, hogy ezt a fogalmat magyarul is egy szóval (vagy esetleg állandósult szókapcsolattal) nevezzék meg.

Ennek a problémának az egyszerű (nem szakember) beszélők körében kétféle megoldása született, illetve létezik a mai napig: a beszélők egy része kódot váltva magyar szövegben is a *sústredenie* szót használja, más részük pedig a *sústredenie* szó evidensnek látszó közmagyar megfelelőjét, az *összpontosítás* terminust választja ebben a jelentésben, valószínűleg nem is tudatosítva, hogy az *összpontosítás* szónak a közmagyarban nincs ilyen jelentése. Mindez természetesen konkrét élethelyzetekben, „online” történik. Az első megoldás csak a beszélt nyelvben fogadható el, a második azonban az írott nyelvben is, ezért a szó a szlovákiai magyar írásbeliségbe is bekerült.

Az *összpontosítás* szóra azonban a nyelvűvelők is fölfigyeltek, s mivel használatában eltérést fedeztek föl a magyarországi standard normától, kifogást emeltek ellene, arra próbálva rávenni a beszélőket, hogy felejtsek el ezt a kétségtelenül létező fogalmat, s az *összpontosítás* szó használatát

helyett mindig nevezzék meg a konkrét tevékenységet, pl. *összejövetel, megbeszélés, gyakorlás, gyakorlat, edzés, edzőtábor, sporttábor, (bentlakásos) próba, tanfolyam, továbbképzés* stb. (ld. Jakab 1987). Ez az elvárás azonban túl nagy mentális terhet ró a beszélőkre, ezért a kezelésnek ez a módja sokkal inkább felerősítette a problémát, semmint hogy megoldotta volna. Azt mondhatjuk tehát, hogy a szakemberek első megoldási kísérlete kudarcba fulladt.

Szemben a nyelvművelésnek ezzel az életidegen eljárásával a nyelvmenedzselés elfogadta az egyszerű beszélők egyik megoldását, az *összpontosítás* jelentésbeli kölcsönszó használatát, s ezt a terminust legitímálta, mégpedig azzal, hogy fölvetette a *Magyar értelmező kéziszótár 2.* kiadásába korlátozó stílusminősítés nélkül, ezzel jelezve, hogy a szó használatát a legmagasabb írásbeliségben is megfelelőnek tartja.

A Gramma Nyelvi Iroda nyelvmenedzselő tevékenysége azt mutatja, hogy nemcsak annak megítélésében kell a laikus beszélőre támaszkodni, hogy mi probléma és mi nem, hanem abban is, hogy elfogadható-e a laikus beszélő számára a szakemberek által javasolt megoldás vagy sem. Erre utal az alábbi példa:

„Egy esetben nem felsőfokú post secondary képzést indító szakmunkásképző az induló évfolyamba hirdetésben »toborozott« diákokat. A kérdés az volt, hogyan nevezzék magyarul a szlovákul *nadstavbové štúdium*-nak nevezett képzést. A szlovákiai magyar nyelvhasználatban általános az ennek alapján kialakult tükörfelfejezés, a *felépitményi (képzés, iskola)*, Jakab István egy nyelvművelő írásában (Jakab 1983) helyett a *szakosító képzés, tagozat, iskola* kifejezéseket ajánlotta, s mi is ezt javasoltuk a kérdezőnek. Bár az adott iskola igazgatója éppen azért fordult hozzánk, mert kétségei voltak afelől, hogy írott szövegbe illő-e az iskolában szóban rendszeresen használt *felépitményi*, végül is e mellett döntött, mert úgy vélte, hogy az általunk ajánlott *szakosító képzés*-t a célközönség nem fogja érteni.” (Szabó Mihály 2007: 61)

Mivel Magyarországon sem a *felépitményi iskola*, sem a *szakosító iskola* terminus nem használatos (legalábbis ilyen jelentésben), a Gramma tanácsát nem a magyarországi terminológiához való igazodás motiválta. Talán nem is a purizmus (a *felépitményi* tükörszó mivolta), hanem az a feltételezés, hogy a magyarországi beszélők számára a *szakosító* motiváltabb, mint a *felépitményi*, könnyebben tudnak belőle a terminus jelentésére következtetni, vagyis kisebb megértési nehézségeket okoz. Csakhogy az iskolaigazgatónak – érthető módon – nem az elképzelt magyarországi magyar emberek számára való érthetőség volt a fontos, hanem a célközönség számára való érthetőség, ezért a Gramma megoldását – jogosan – elutasította. A szlovákiai magyarok ugyanis természetes módon összekapcsolják

a *felépitményi iskola* kifejezést szlovák megfelelőjével, mivel azonos a motivációjuk, a *szakosító iskola* esetében viszont, mivel motivációjuk eltér, az összekapcsolás nehézségekbe ütközik.

A Gramma munkatársai csak kényszerűségből vették tudomásul, hogy javaslatuk nem „ment át”, pedig az elmélet szellemében természetesnek kellene lennie, hogy a szakember meghajol az érintettek érdekei és akarata előtt.

Egy másik esetben az érintettek részéről történő, ehhez hasonló elutasítást nem az érthetőség motiválta, hanem az, hogy a Gramma Nyelvi Iroda által javasolt megoldás szlovákiai magyar közegben félrevezető volt. Amint arról tanulságosan ír Szabó Mihály (2007), a szlovák *dohoda* szónak mint jogi terminusnak szokásos közmagyar megfelelői a *megállapodás* és a *megegyezés*, ám a szlovákban *dohoda*-nak nevezik a megbízási szerződést is. Ezért utasították el a Gramma Nyelvi Irodához segítségért fordulókat, amikor az iroda munkatársai a szlovák *dohoda a vykonaní práce* kifejezést ennek magyarországi megfelelőjével, az *(eseti) megbízási szerződés* terminussal javasolták visszaadni. Az érintettek azzal érveltek, hogy a javasolt kifejezésben szereplő *szerződés* terminus félrevezető, mivel használata összemosna két, részben eltérő jogi fogalmat, a megállapodást és a szerződést; míg az előbbinek *dohoda* a szokásos szlovák megfelelője, az utóbbinak a *zmluva*. (Lásd még Szabó Mihály 2006.) Egyfelől a *dohoda* és a *zmluva*, másfelől a *megállapodás* és a *szerződés* mindkét nyelvben gyakran használatos szinonimaként, tehát szakmailag (jogilag és nyelvileg) a Gramma tanácsa megfelelő volt, ám nem vette figyelembe a megrendelő részéről fennálló igényt a magyar és a szlovák terminus egybeválogására.

A szakemberek itt is megtanulhatták a leckét: egy-egy ilyen terminus esetében a szlovák jogrend kontextusában a szlovák és a magyar kifejezés közti nyelvi-motivációs egybeválogóság fontosabb szempont a beszélők számára, mint az, hogy az azonos jogi kategória a két nyelv központi standardjában megszokott módon legyen megnevezve. Magyarán: kisebb baj az, ha egy magyarországi jogász nem érti meg pontosan a szlovákiai magyar kifejezést, mint az, ha a szlovákiai magyarok nem értik a közmagyarból átvett kifejezést, s nem tudják egyértelműen hozzákapcsolni szlovák megfelelőjéhez.

2.3. A nyelvmenedzselés szintjei

Mivel a hétköznapi emberek nyelvalakító tevékenysége jellegében és hatásában számottevően különbözik a szakemberek által végzett nyelvalakítástól, az elmélet különbséget tesz egyfelől a „mikro-” és a „makroszint”, másfelől az „egyszerű” és a „szervezett” nyelvmenedzselés közt.

A **mikroszint** a konkrét „online” interakciók szintje, ahol a nyelvi problémák azonosítása és sokszor a kezelésük is történik, a **makroszint** pe-

dig az egyes interakciókban keletkező problémák általánosításának szintje – ezen a szinten történik a nyelvi problémák „offline” kezelése. Itt már a konkrét interakciókhoz való kapcsolódás nem mindig nyilvánvaló, bár az elmélet megköveteli, hogy ez a kapcsolat minél erősebb legyen.

Ami a másodiknak említett fogalompárt illeti, **egyszerű nyelvmenedzselést** a hétköznapi beszélők végeznek konkrét élethelyzetekben; ennek célja „online” vagy „offline” kezelni a résztvevőknek egy szűk körét vagy akár egyetlen embert érintő problémát. Ezzel szemben **szervezett nyelvmenedzselést** jellemző módon szakemberek (pl. nyelvészek) végeznek, amikor „offline” kezelnek olyan problémákat, melyek kisebb vagy nagyobb embercsoportokat érintenek; az ilyen problémakezelés nemegyszer nagyszámú résztvevő bevonásával történik. A szervezett nyelvmenedzselés során a nyelvalakítók mindig offline foglalkoznak a nyelvi problémákkal. Az elmélet megköveteli, hogy az egyszerű nyelvalakítás legyen a szervezett nyelvalakítás végső forrása.

Érdekes itt visszautalni az egyik fenti példánkra, melyben az *összpontosítás* terminussal foglalkoztunk. A nyelvi hiány kiküszöbölésére mikroszinten, az egyszerű nyelvalakítás keretében a beszélők az adott helyzetben vagy a *sústredenie* szlovák vendégnyelvi elemet, vagy pedig az *összpontosítás* jelentésbeli kölcsönszót használják „online” megoldásként. A különféle magyarországi megfelelők ajánlása makroszintű, „offline” kezelés volt a szervezett nyelvalakítás (esetünkben: nyelvművelés) keretében. Szintén szervezett nyelvalakítási (esetünkben: nyelvmenedzselési) lépés volt az *összpontosítás* terminus kodifikálása azáltal, hogy a sajátos szlovákiai magyar jelentése bekerült a *Magyar értelmező kéziszótár* 2. kiadásába.

Az offline-kezelés kétféle lehet: előkezelés (pre-management) és utókezelés (post-management). Az **előkezelés** preventív intézkedések meghozatalát jelenti az anticipált probléma elkerülése érdekében. Az **utókezelés** a jellemző kezelési mód, a már ismert, megtapasztalt problémák kezelése. Ugyanakkor az utókezelés sok esetben egyszersmind előkezelésnek is tekinthető, a leendő problémák elkerülése érdekében. Az **online-kezelés** az *in situ* történő kezelés (in-management).

Az egyszerű nyelvmenedzselés keretében történő előkezelésre példa, ha egy középiskolai végzettségű szlovákiai magyar szakember, mielőtt magyarországi kollégájához utazna szakmai megbeszélésre, áttanulmányozza az adott szakterület magyarországi magyar terminológiáját, hogy elkerülje az esetleges megértési nehézségeket (és azt, hogy magyarországi kollégája rosszat gondoljon róla, esetleg még szakmai hozzáértését is megkérdőjelezze). Az utókezelésre példa, ha a megbeszélés után a szlovákiai magyar szakember összegyűjti azokat a terminusokat, amelyek gondot okoztak, s utólag keresi meg magyarországi magyar megfelelőiket, ezzel mintegy előkészítve a következő megbeszélést (annak a szemszögéből

ez egyszersmind előkezelés is). A harmadik az *ott és akkor* történő „online” kezelés, azaz a példánkban szereplő megbeszélés során tisztázzák a szakemberek a terminológiai problémákat. Ugyanennek a problémának a szervezett nyelvmenedzselés keretében történő kezelése a szakmák többsége tekintetében abból állhatna, hogy a szlovákiai magyar iskolákban használt tankönyveket, melyek szlovákból való fordítások, magyarországi szakemberek lektorálnák, s így az iskolákban a fiatalok a közmagyar szakterminológiát sajátítanák el.

Amint az előző két példából is látszik, az online és az offline megközelítés közt gyakran nagy a különbség: az olyan megoldások, amelyek online teljesen normálisak, elfogadhatóak, offline nemegyszer számításba sem jöhetnek, különösen a szervezett nyelvalakítás esetében.

Így például a szlovákiai magyar szaknyelvekben jelentkező nyelvi hiány az egyszerű online menedzselés keretében legtöbbször könnyen megszüntethető kódváltással, közvetlen kölcsönszavak használatával, alkalmi tükörfordításokkal vagy körülírásokkal, ám a szervezett nyelvmenedzselés ezek közül az eszközök közül legfeljebb a tükörfordításhoz, azaz jelentésbeli kölcsönszavak, tükörszavak és -kifejezések létrehozásához és elterjesztéséhez folyamodhat, közvetlen kölcsönszavak kodifikálásához csak nagyon korlátozott mértékben, mert ezek használatát formális vagy választékos stílusú szövegekben még az iskolázatlan beszélők is elutasítanák.

A nyelvmenedzselésnek az a törekvése, hogy az „alulról felfelé” és a „földről lefelé” megközelítést összekapcsolja, miközben a kiindulás mikroszintű, összhangban áll az újabb terminológiatudományi törekvésekkel, melyek a fogalmak helyett a szövegből indulnak ki, s figyelembe veszik a nyelv – s így a terminológia – társas meghatározottságát (vö. Temmerman–Kerremans 2003),¹⁰ illetve ezzel összefüggésben a nyelv – s így a terminológia – rétegzettségét is (vö. Kuna–Ludányi 2019).

A szervezett nyelvmenedzselésnek hatóköre szempontjából is különböző szintjei vannak. Szemben a hagyományos nyelvtervezéssel, amely legfelső szintről (pl. valamilyen központi állami intézmény vagy nagy tekintélyű tudományos testület által) irányított tevékenység, a szervezett nyelvmenedzselés különböző szintű egységekhez kötődik a társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális, tudományos stb. intézmények hierarchiájában (pl. helyi és regionális önkormányzatok; nevelési-oktatási intézmények, ezek helyi, regionális és központi irányító szervei; helyi, regionális, központi gazdasági, társadalmi, kulturális, tudományos szervezetek).

¹⁰ Itt jegyzem meg, hogy ma már a nyelvtervezés keretein belül is léteznek alulról felfelé irányuló kezdeményezések, ott sem teljesen szokatlan az állami irányítás nélküli, szakértői vagy más független csoportok által végzett nyelvalakító tevékenység (vö. Antia 2000; Beukes 2010).

Mivel a nyelvi probléma a kommunikációs helyzettől függően különböző szinteken keletkezik, logikus, hogy kezelését különböző szinteken kell legalábbis megkezdeni (vö. Szabómihály 2007).

Az, hogy a nyelvvalakítás különféle szinteken történik, és különféle társadalmi csoportok érdekeit (eltérő módon) szolgálja (vagy nem szolgálja), nem azt jelenti, hogy a központilag irányított nyelvvalakítás idejétmúlt volna. Erre épp a terminológia kiváló példa: mivel a szaknyelvi terminológia egységes – vagy legalábbis következetes – használata alapvető követelmény (a nyelvi változatosság a formális stílusú szaknyelvi regiszterekben kevésbé kívánatos), ahhoz, hogy a különböző szintű intézmények egységesen használják például a szlovák nyelvű dokumentumok fordításában a szaknyelvi terminusokat, központi irányításra van szükség, vagy ahogy ezt már 2002-ben megfogalmaztuk: „[A] szakterminológia kialakítása, kodifikálása és elterjesztése, valamint az országos hatókörű dokumentumok (törvények, általános érvényű rendeletek, az állampolgároknak szóló közérdekű tájékoztató szövegek) és típusfeliratok magyar változatának elkészítése egyetlen központban szakemberek közreműködésével kell, hogy történjék [...]” (Lanstyák–Szabómihály 2002: 118).¹¹

2.4. Diskurzusalakítás és korpuszalakítás

A hagyományos nyelvtervezés-elmélet a nyelvi problémákat a nyelvi kompetencia szintjén értelmezi, vagyis elvont módon, a „nyelv” problémájaként, nem pedig a beszélők problémájaként (vö. Szabómihály 2007). Maga a beszélés – amely ténylegesen létezik (szemben a csak ideológiai képződményként létező „nyelvvél”) – a nyelvtervezésnek nem tárgya, ellenben a nyelvmenedzselésnek igen. A számtalan kisebb nyelvi problémát okozó variálódás kezelése ugyan megjelenik a nyelvtervezés-elméletben, ám nem jelentőségének megfelelően. A nyelvmenedzselés-elmélet a nyelvi problémák legkülönbözőbb típusaira irányítja rá a figyelmet, olyanokra is, amelyek soha nem kerültek be a nyelvtervezés látószögébe.

A nyelvvalakítás az elmélet szerint egyaránt irányul konkrét nyelvi diskurzusoknak és magának a nyelvi rendszernek a megváltoztatására; az előbbit **diskurzusalakításnak**, az utóbbit **korpuszalakításnak** nevezzük (lásd Lanstyák 2018a). Természetesen a „nyelv”, illetve a különféle „nyelvváltozatok” csak diskurzusokon keresztül befolyásolhatók, ám a nyelvvalakítónak nem feltétlenül célja konkrét esetekben, hogy befolyásolja a nyelvi rendszert, vagyis nyelvi változásokat idézzon elő; valamely konkrét diskurzus befolyásolása kizárólagos célja is lehet (vö. Tolcsvai Nagy 2019: 35). Például egy szöveg stilisztikai átfésül(tet)ésével a legtöbb

¹¹ A központosított terminológiatervezés szükségességére lásd Fóris 2011; lásd még Fóris–B. Papp 2011.

embernek nem az a célja, hogy „nyelvünk egészséges fejlődését igyekezzék biztosítani”,¹² hanem csupán annyi, hogy jól megfogalmazott szöveget adjon ki a kezéből.

Ebben a nyelv alakítás eltér a hagyományos nyelvtervezéstől, melynek célja mindig a nyelvi rendszernek, pontosabban az ún. standard nyelvváltozat elemeinek, olykor formáinak a megváltoztatása.

A nyelvmenedzselés megközelítése azért előnyös, mert nem szakítja el egymástól a diskurzusalkotást (a spontán beszédet), a diskurzusalakítást (a diskurzusba való spontán beavatkozásokat a létrejövő nyelvi problémák megoldása érdekében) és a terminológiaalkotást (a korpuszalakítást, korpusztervezést). A terminológiaalkotásnak a diskurzusokhoz való erős kötése is hozzájárul a folyamat életszerűségéhez, s ezáltal sikeréhez is.

Érdeemes utalni Hübschmannová–Neustupný tanulmányára (2004), melyben a szerzők a csehországi romani nyelv intellektualizálásával, szaknyelvi szókincsének bővítésével foglalkoznak. Írásuk végén ajánlásokat fogalmaznak meg a romani terminológiafejlesztésre nézve. Ezek egyike szerint a szokásos, íróasztal melletti, mesterséges terminológiaalkotás kifejezetten kerülendő, helyette a romani beszélőkkel készített beszélt és írott nyelvi diskurzusokat kell rögzíteni és elemezni a bennük alkalmazott diskurzusalakítási stratégiákat, átvéve belőlük az alakítás folytán létrehozott, szaknyelvi jellegű lexikális elemeket (Hübschmannová–Neustupný 2004).

A nyelvmenedzselők számára tehát nemcsak maga a „végtermék”, a hétköznapi beszélők által létrehozott terminus az érdekes, hanem többek között az is, hogy a beszélők hogyan viszonyulnak a diskurzus során észlelt normasértésekhez, hogyan értékelik ezeket, illetve a létrejövő terminusokat, miként kezelik a diskurzusokban létrejövő variálódást stb. (vö. Hübschmannová–Neustupný 2004).

Annak érdekében, hogy jobban el tudjuk képzelni, hogyan történik az ilyen diskurzusalakítás, nézzük meg a következő rövid eseteleírást.

„Édesapám már több mint 30 éve liftszerelő, és már a szakmunkás-képzőben is szlovákul tanulta meg az ehhez kapcsolódó szakkifejezéseket. Nemrég új munkatársat vettem fel mellé, akit neki kellett betanítania, de a közös munka eleinte nehézségbe ütközött, a munkatársa ugyanis magyar tannyelvű szakközépiskolába járt, így ő minden szakkifejezést magyarul használt, ami megértési gondokat okozott. Édesapám részéről ez a nyelvi akadály leküzdhetőbbnek bizonyult, mivel ő a szakmai gyakorlatának köszönhetően ki tudta következtetni a

¹² Ez a nyelvművelés deklarált célja, lásd *A magyar nyelv értelmező szótárának* „nyelvművelés” szócikkét.

magyar szakkifejezés jelentését, még ha esetleg ő nem is használja magyarul.

A munkatársak között kommunikációs fennakadást jelentett, hogy más-más nyelven ismerték az adott szakterület szókincsét. A félreértések elkerülése, illetve a közös munka gördülékennyé tétele érdekében eleinte körülírásokhoz folyamodtak, magyarázatokkal egészítették ki mondanivalójukat. A megértés annak a félnek volt könnyebb, aki nagyobb szakmai tapasztalattal rendelkezik, a másnyelvi szakszókincs elsajátítását ugyanis a szaktudás jelentősen segíti. Fokozatosan azonban idomult egymáshoz a nyelvhasználatuk, mivel a közös cél – a munka mihamarabbi elvégzése – jelentős mértékben motiválta az alkalmazkodási folyamatot. Az egyik fél még mindig a szlovák szakkifejezéseket használja, a másik pedig magyarul használja a szakszavakat, egy idő után azonban már nem kellett körülírásokhoz folyamodniuk, mert mindketten megértették már a másik nyelven is a szakszavakat, de a saját nyelvhasználatukban megmaradtak az eredetileg használt nyelvnél.” (Nyelvinapló-bejegyzés.)¹³

Látjuk, hogy a diskurzusalakítás során az egyszerű nyelvmenedzselés keretében a két liftszerelő úgy oldotta meg az eltérő szakterminológia használatából adódó megértési nehézségeket, hogy fokozatosan megismerték a másik fél terminológiáját, miközben továbbra is a sajátjukat használták. Ez az eset – más hasonlókkal együtt – érvként szolgálhat a mellett a szervezett nyelvalakítási stratégia mellett, amely nem veti el a terminológiai variabilitást, vagyis azt állítja, hogy a szervezett nyelvalakításnak nem lehet egyedüli stratégiája a variálódás kiküszöbölése (vagyis az egyik változat kiemelése, a többi elvetése), hanem inkább az egyértelműsítés, az egyes változatok egyértelmű hozzárendelése az adott fogalomhoz, illetve az azt jelölő terminushoz, a formális szaknyelvi szövegekben stilisztikailag jelöletlen vezérszinonimához (vö. Fóris 2006: 740).

Míndez összhangban van azzal a terminológiatudományi felismeréssel, hogy a szinonímia és a poliszémia, illetve általában a többértelműség, továbbá homályosság (a nyelvi kategóriák határainak elmosódottsága) nemcsak az általában vett nyelvtől nem idegen, hanem a szaknyelvekben, illetve

¹³ A **nyelvi naplók** olyan írott dokumentumok, melyek nyelvi vonatkozású eseményeket és észrevételeket rögzítenek, azaz olyan eseményeket, melyekben a beszélés, beszéd hallgatása, olvasás vagy írás meghatározó szerepet játszik. Nyelvi vonatkozású események leírásán kívül a nyelvi naplók nyelvi reflexiókat is tartalmazhatnak, olyan észrevételeket különféle nyelvi jelenségekkel kapcsolatban, amelyek nem köthetők egyetlen konkrét eseményhez. A naplóbejegyzések nem csekély része nyelvi problémákról szól. A pozsonyi Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén 2006 és 2017 között készítették a magyar szakos hallgatók nyelvi naplókat.

a terminológiában is természetes (ld. pl. Temmerman–Kerremans 2003; Fóris 2006; Sageder 2010; Tamás 2011; Fóris–B. Papp 2011), ezenkívül pedig a terminológia alakulása nem független a különféle ideológiai, politikai, kulturális, gazdasági stb. tényezőktől sem (vö. Fóris 2006, 2011; Bérces 2011).

Köztudomású, hogy kisebbségi helyzetben a szaknyelvi diskurzusok számottevő része a többségi nyelvből való fordítás. A fenti követelmény természetesen a fordított szövegekre is vonatkozik, tehát ezekben is érdemes vizsgálni a fordítók diskurzusalakító stratégiáit, már csak azért is, mert a szakszavak keletkezésének legfontosabb forrása az eredeti szaknyelvi szövegek után a szaknyelvi fordítás (vö. Antia 2000, Antia et al. 2005; UNESCO 2005; Valeontis–Mantzari 2006); ezt tükrözi az „elsődleges”, valamint a „másodlagos megnevezés”, illetve „terminusalakítás” fogalma. **Elsődlegesnek** az érintett fogalom első megnevezését nevezik, **másodlagosnak** pedig e megnevezés más nyelvre való fordítását (Valeontis–Mantzari 2006). Ez a megkülönböztetés releváns a kisebbségi nyelvváltozatok szempontjából, ezekben ugyanis a terminusok jelentős része másodlagos megnevezés.

Ugyanakkor a fordítások a forrásai a terminológiai bizonytalanságoknak is. Ilyen pedig a szakszavak területén szlovákiai magyar viszonylatban nagyon sok van. Ennek fő oka az, hogy az egyes fordítók, amikor az egyszerű nyelvalkítás keretében létrehozzák a szlovák szakszavak szlovákiai magyar megfelelőit, sok esetben nincsenek tekintettel sem a magyarországi terminológiára, sem a már esetleg létező szlovákiai magyar megfelelőkre. Így jönnek létre például az ilyen variánsok: *ucsnyovka* : *inasiskola* : *szaktanintézet* : *szakmunkásképző*; *Legfelső Ellenőrzési Hivatal* : *Legfelső Ellenőrző Hivatal* : *Állami Számvevőszék*; *Monopóliumellenes Hivatal* : *Monopolellenes Hivatal* : *Gazdasági Versenyhivatal*; *NÚCEM* : *Certifikált Mérések Nemzeti Intézete* : *Certifikált Oktatási Mérések Nemzeti Intézete* : *Oktatásügyi Szabványosított Mérések Nemzeti Intézete* : *Nemzeti Oktatási Mérési Intézet*.

Ebben a helyzetben a szervezett nyelvmenedzselésnek fontos szerepe kellene legyen a terminológia alakításában (vö. Szabómihály 2002).

2.5. Standard és nemstandard nyelvváltozatok menedzselése

Az 1. pontban említett normafelfogásból, valamint abból, hogy az elmélet a diskurzusalakítást is magába foglalja, következik, hogy a nyelvmenedzselés szakemberei – a nyelvtervezőktől eltérően – tevékenységüket nem korlátozzák a nyelv standard változatára; a nyelvalkításnak legitim célja lehet elvileg bármely olyan nyelvváltozat megváltoztatása, amelyben az adott probléma jelentkezik.

Az elméletnek ez a vonása is előremutató a kisebbségi kétnyelvűség szempontjából, ugyanis a kisebbségi kétnyelvűség körülményei közt a nemstandard változatok fontosabb szerepet játszanak, mint a többségi társa-

dalmakban. A nemstandard változatok menedzselése elsősorban az egyszerű nyelvalkítás keretében történik; erre főntebb már több példát láttunk, számukat nem szükséges szaporítani. Elvileg azonban annak sincs akadálya, hogy szervezett nyelvmenedzselési lépések történjenek például egy eleve nemstandardnak szánt nyelvi elem létrehozására vagy stabilizálására.

A főntebb említett, a csehországi romani nyelv terminológiaalakítási törekvéseiről szóló tanulmány szerzőinek egyik ajánlásához például ezt a megjegyzést fűzik: „Az a feltételezés, hogy a szaknyelvi fejlesztés kéz a kézben kell járjon a standardizálással, téves: a variálódás megtartható.” (Hübschmannová–Neustupný 2004: 106; a szerző fordítása)

A hagyományos terminológiaalakítás egyik legfontosabb területe a standardizálás, melynek során a teljesen vagy részlegesen szinonim terminusokat a „kívánatos” (preferred), „elfogadott” (admitted) és „elutasított” (deprecated) kategóriák valamelyikébe sorolják, melyekről az idősebb nemzedéknek az Aczél György-i kultúrpolitika három T-je jut eszébe (támogat – tűr – tilt). **Kívánatos** a terminológiai szakbizottság által javasolt terminus, **elfogadott** ennek a szintén használhatónak ítélt szinonimája, **elutasított** pedig az, melynek használatát nem támogatják (ISO 704:2000(E)).

Az ilyen jellegű kategorizálás a nyelvmenedzselés-elmélet fényében nem állja meg a helyét: azt ugyanis, hogy egy terminus kívánatos, elfogadott vagy elutasított-e, a használat körülményei határozzák meg. Egy informális stílusú, nemstandard elemeket is tartalmazó diskurzusban éppenséggel a terminológiai szakbizottság által elutasított terminus használata lehet a leghelyénvalóbb. Örvendetes fejlemény azonban, hogy a korábbi előíró szemléletű terminológiaalakítás mellett újabban megjelent a leíró megközelítés is, melyben a hangsúly például a szinonimák tekintetében azok jellemzésén van a tényleges használat szempontjából; a szakemberek immár elismerik, hogy az eltérő szinonimákra szükség van, mivel eltérő kommunikációs szükségleteket elégítenek ki (Valeontis–Mantzari 2006; vö. még UNESCO 2005).

A leíró szemléletű terminológiaalakítás terjedésére utal Fóris (2017: 131) észrevétele:

„Az általam ismert európai nyelvi, nyelvstratégiai intézetekre, terminológiai intézetekre, osztályokra a deskriptív szemléletű hozzáállás a jellemző, az általuk működtetett szisztéma sokkal inkább egy, a beszélőket hiteles információkhoz juttató rendszer, céljuk olyan elvek kidolgozása, amelyek lehetővé teszik, hogy minél többen jussanak hozzá a nyelvi információkhoz, és hogy az egyes intézmények, minisztériumok azonos elvek szerint dolgozhassanak. Vagyis a céljuk nem a nyelvi szabványosítás, hanem egyfajta nyelvi harmonizációs rendszer működtetése. Ez pedig korunkban főleg hiteles és ingyenes online források, szótárak, adatbázisok kialakítását és közzétételét jelenti.”¹⁴

¹⁴ Lásd még Fóris–Bölcskei 2019: 146.

2.6. Hatalom és érdek

A hagyományos nyelvtervezés feltételezi a felülről történő irányítást; úgy tekint magára, mint objektív, technikai diszciplínára, amely szándéka szerint össztársadalmi érdekeket képvisel, a tervezők mintegy az egész társadalom nevében járnak el. Szabó Mihállyal együtt (2007) azonban feltehetjük a kérdést: honnan ered ez a szerepük, legitimitásuk. A kérdés költői: a hagyományos nyelvtervezésről sok jót elmondhatunk, de azt nem nagyon, hogy demokratikus volna.

A nyelvmenedzselők a nyelvalkítás objektivitását mítosznak tekintik: számukra nyilvánvaló, hogy a társadalmi csoportonként eltérő, nem-egyszer ellentétes érdekek miatt a nyelvalkítók nem viselkedhetnek úgy, mintha tevékenységük valamiféle össztársadalmi érdekeket képviselne. Tisztában vannak azzal, hogy a hatalom egyenlőtlen eloszlása a nyelvalkításra is kihat.

Az állami irányítottságból következően a hagyományos nyelvtervezés szakemberei nem különösebben érdeklődnek a hatalom kérdései iránt, hiszen tipikus esetben számukra a hatalom adva van, a nyelvtervezés kivitelezéséhez szükséges eszközök rendelkezésükre állnak. Ezzel szemben a nyelvmenedzselők, mivel az „alulról felfelé” megközelítést alkalmazzák, hangsúlyozottan foglalkoznak a hatalom kérdéseivel, a kritikai diskurzus-elmélethez vagy a nyelvi imperializmus elméletéhez hasonlóan, abból kiindulva, hogy a nyelvi problémákkal szembesülő különféle csoportoknak nem azonosak az érdekeik, s ezek csak akkor érvényesíthetők, ha képviselőiknek hatalmuk van a nyelvalkítás eredményeinek kivitelezésére, ha pedig nincs, esélyük csak akkor van, ha ügyüket felvállalja valamely hatalommal rendelkező csoport. Szabó Mihály (2007: 55) erről így ír:

„A kidolgozott akciótervek sikeressége szempontjából rendkívül fontos a hatalmi viszonyok jelentőségének a felismerése: kisebbségi helyzetben például azért nehéz klasszikus értelemben vett nyelvtervezést folytatni, mert a kisebbségi nyelvészek két szempontból is alárendelt helyzetben vannak: egyrészt a többségi nemzettel és nyelvészekkel szemben – ugyanis a többségi állami nyelvpolitika óhatatlanul behatárolja a kisebbségi szervezett nyelvfejlés, nyelvtervezés mozgásterét –, másrészt a saját anyanemzetével és az anyaországi „nyelvtervezőkkel” szemben, tudniillik ezek az adott nemzeti nyelvre vonatkozóan hoznak nyelvtervezési döntéseket, ezek meghozatalakor azonban a kisebbségi közösség(ek) sajátos helyzetét és problémáit általában nem veszik figyelembe. Mindez a kisebbségi helyzetben élők számára csak nehezen megoldható nyelvi problémákat eredményezhet.”

Ami az érdekeket illeti, amíg a Gramma Nyelvi Iroda munkatársai meg nem ismerkedtek a nyelvmenedzselés-elmélettel, abban a hiszemben voltak

(engem is beleértve), hogy az egész szlovákiai magyar közösség érdekeit képviselik. Az elmélet megismerése után tudatosult bennünk, hogy ez nem így volt: az olyan kodifikáció, amely a magyarországi terminológiával való minél nagyobb fokú egyezésre törekszik, leginkább a Magyarország felé nyitott, mobilis középosztály érdekeit szolgálja, ugyanakkor nagyon előnytelen a Magyarországra ritkán járó, ott továbbtanulni vagy munkát vállalni nem szándékozó tömegek számára (vö. Hübschmannová–Neustupný 2004).

A terminológusok implicit módon elismerik a hatalmi viszonyok fontosságát a terminológiaalakítás szempontjából; ez abból látszik, hogy a terminológiapolitikát az általános nyelvpolitika részének tekintik (Fóris 2011).

2.7. Nyelv – kommunikáció – társadalom

A nyelvmenedzselők nemcsak az eltérő érdekekkel és a hatalmi viszonyok szerepével számolnak, hanem a nyelvi problémákat tágabb összefüggésekben, a kommunikációs problémák részeként vizsgálják, a kommunikációs problémák vizsgálatában pedig tekintettel vannak a tágabb társadalmi kontextusra. A nyelvi problémák kezelése ezért az azokat befolyásoló társadalmi és kommunikációs problémák kezelésével kezdődik.

Például a csehországi romák nyelvcsereje mögött a kiváltó társadalmi-gazdasági tényező a hagyományos kultúra elvesztése, valamint az az ebből fakadó tény, hogy csökkent azoknak a színtereknek a száma, ahol lehetőség volt a romani használatára. Ezért a szakemberek szerint a csehországi romani nyelvmenedzselés csak akkor lehet sikeres, ha el lehet érni, hogy fokozatosan bővüljön azoknak a nyelvhasználati színtereknek, illetve beszédhelyzeteknek a száma, ahol a romani nyelv formális változatai természetes módon használhatók (Hübschmannová–Neustupný 2004). Ehhez pedig státuszalakításra (státusztervezésre), és persze anyagi eszközökre van szükség.

Szlovákiai magyar viszonylatban is hasonló a helyzet: ahhoz, hogy a szlovákiai magyar beszélők megismerjék és használni tudják például az államigazgatási terminológiát, elengedhetetlen, hogy a magyar nyelv minél szélesebb körben jelen legyen az államigazgatásban. Ismét Szabómi-hály Gizellát idézem (2007: 55):

„A szlovákiai magyar nyelvűvelők a szlovák hatást mutató kontaktusjelenségek használatát és a kódváltást a beszélők »kényelemszeretetével«, »igénytelenségével« magyarázták, a megoldást pedig leginkább a beszélők nyelvi tudatának, tudatosságának emelésében, a nyelvi ismeretterjesztésben látták. Ha azonban egy dokumentumon az

olvasható, hogy *Platobný výmer (fizetési meghagyás)*,¹⁵ a fenti módszerrel aligha lehet elérni, hogy egy hivatalnok ne azt mondja az ügyfélnek: *A platobný výmert egy hónapja postán küldtük el.* Ily módon ugyanis mind a hivatalnok, mind az ügyfél számára egyértelmű, milyen iratról van szó; lehet, hogy nem is tudják, hogyan kellene ezt magyarul mondani; ha a szóban forgó dokumentum megnevezésével nyelv művelő írás foglalkozott is, nem biztos, hogy azt olvasták, vagy ha olvasták is éppen, lehet, hogy már elfelejtették stb. A szlovák szó, kifejezés választása tehát az interakció résztvevői által az egyértelműség vagy a nyelvi hiány kiküszöbölése végett alkalmazott nyelvi menedzselési stratégia. Az említett irat magyar nyelven való említésének akkor van esélye, ha a magyar megnevezéssel a hivatalnok és az ügyfél is rendszeresen találkozik, azt megjegyzik; optimális esetben az irat kétnyelvű vagy csak magyar szövegezésű. Ehhez azonban az szükséges, hogy jogszabály írja elő vagy engedje meg a magyar nyelvű iratok alkalmazását az adott hivatalban.”

Nyilatkozat szintjén a terminológiapolitikának az UNESCO által kidolgozott alapelvei is számolnak a terminológiaalakítás társas meghatározottságával, a különféle kulturális, etno- és geolingvisztikai, valamint társaslélektani tényezőkkel, melyek a terminológiaalakításnál figyelembe veendőek (UNESCO 2005; lásd még Fóris 2011). Ez a szemlélet azonban magukban a szabványosított terminológiaalakítási módszerekben és ajánlásokban nem érvényesül (ISO 704:2000(E)).

3. Összegzés

Dolgozatomban a nyelvmenedzselés-elmélet néhány fontos jegyét mutattam be a kisebbségi magyar beszélőközösségekben folyó nyelvalkító tevékenységek szemszögéből.¹⁶ Célom az volt, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy ez az elmélet – legalábbis kisebbségi körülmények között – jól hasznosítható a terminológiaalakító munkálatokban is, főként azért, mert demokratikus és életszerű: folyamatosan tekintettel van a hétköznapi beszélők igényeire, s a problémakezelési javaslatok kidolgozásában a hétköznapi beszélők egyszerű nyelvmenedzselési megoldásaiból indul ki, ugyanakkor figyelembe veszi az egyes beszélői csoportok eltérő érdekeit,

¹⁵ A zárójeles fordítás nem jelenik meg a dokumentumon, azt Szabó Mihály pótolta.

¹⁶ Az elmélet legfontosabb jegyei közül eggyel, azzal, hogy a nyelvmenedzselők a nyelvalkító folyamatot többféle szakaszra bontják, nem foglalkoztam. Ezt a hiányt némileg enyhíti az a tény, hogy ennek a kérdésnek korábban egy külön írást szenteltem (lásd Lanstyák 2014a, 2014b). Ennek a jegynek is megvan a párhuzama a terminológiaalakításban (UNESCO-irányelv 2005).

a hatalmi viszonyokat, s a nyelvi problémák kommunikációs és társadalmi-gazdasági meghatározottságát is.

Fejtegetéseim során arra is fény derült, hogy az újabb terminológiaalakítás jóval közelebb áll a nyelvmenedzselés-elmülethez, mint a terminológiaalakítás hagyományosabb válfaja. Mindez lehetőséget teremt arra, hogy ez a két terület – melyeket összeköt, hogy ilyen vagy olyan módon az alkalmazott nyelvtudományhoz tartoznak – a jövőben nagyobb mértékben hasson egymásra.

Megjegyzés: A nyelvi problémákkal és a nyelvi ideológiákkal kapcsolatos korábbi kutatásaimat az MTA támogatta, részben közvetlenül, részben a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében működő Gramma Nyelvi Iroda közvetítésével. Nyelvi problémákkal később az APVV-17-0254 sz. projekt keretében foglalkoztam a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén. A fordítással kapcsolatos szövegrészek a *Preklad, kultúrna hybridita a plurilingvizmus v kontexte mađarskeg literárnej vedy a lingvistiky* elnevezésű VEGA-projekt (1/0272/17) támogatásával készültek, szintén a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén. Itt köszönöm meg Sebők Szilárd észrevételeit és Kitlei Ibolya javításait. Továbbá köszönetemet fejezem ki a kiadónak, hogy hozzájárult a tanulmány aktualizálásához és közléséhez. Az első megjelenés adatai: Lanstyák István 2019. Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 73–93.

Szakirodalom

- Antia, Bassey E. 2000. *Terminology and Language Planning. An alternative framework of practice and discourse*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- Antia, Bassey E. – Budin, Gerhard – Picht, Heribert – Rogers, Margaret – Schmitz, Klaus-Dirk – Wright, Sue Ellen 2005. Shaping Translation: A View from Terminology Research. *Meta* 50/4. DOI:10.7202/019907ar
- T. Balla Ágnes – Balogh Erzsébet 2010a. Nyelvi menedzselés többnyelvű vállalatoknál. In: Zimányi Árpád (szerk.) *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a magyar nyelv évében. A XIX. MANYE kongresszus előadásai*. Eger, 2009. április 16–18. (A MANYE Kongresszusok Előadásai 6.) MANYE – Eszterházy Károly Főiskola, Székesfehérvár – Eger. 865–870.
- T. Balla Ágnes – Balogh Erzsébet 2010b. Adatgyűjtés multinacionális nagyvállalatoknál. In: Geccsó Tamás – Sárdi Csilla (szerk.) *Új módszerek az alkalmazott nyelvészeti kutatásban*. Kodolányi János Főiskola – Tinta Könyvkiadó, Székesfehérvár–Budapest. 288–291.

- Balogh Erzsébet – T. Balla Ágnes 2009a. Nyelvi menedzselés multinacionális nagyvállalatoknál: két, Magyarországon működő nagyvállalat kommunikációjának összehasonlítása a nyelvmenedzselés-elmélet segítségével. In: Borbély Anna – Vančonek Kremmer Idikó – Hattyár Helga (szerk.) *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Tinta Könyvkiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra. 531–535.
- Balogh Erzsébet – T. Balla Ágnes 2009b. Interkulturális kommunikáció magyarországi multinacionális nagyvállalatoknál. In: Nádor Orsolya (szerk.) *A magyar mint európai és világnyelv. A XVIII. MANYE Kongresszus előadásai*. Budapest. 2008. április 3–5. (A MANYE Kongresszusok Előadásai 5.) MANYE – Balassi Intézet, Budapest. 928–932.
- Benő Attila – Péntek János 2019. A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 59–72.
- Bérces Emese 2011. Helyesírás és terminológia-politika. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 445–450.
- Beukes, Anne-Marie 2010. 'Not Leaving your Language Alone': Terminology Planning in Multilingual South Africa. In: Dykstra, Anne – Schoonheim, Tanneke (eds.) *Proceedings of the 14th EURALEX International Congress*. Fryske Akademy, Leeuwarden/Ljouwert. 882–891.
<https://euralex.org/publications/not-leaving-your-language-alone-terminology-planning-in-multilingual-south-africa/>
- Dovalil, Vit 2022. Metalinguistic activities as a focus of sociolinguistic research: Language Management Theory, its potential, and fields of application. *Sociolinguistica: European Journal of Sociolinguistics* 36/1–2: 35–53.
- Fairbrother, Lisa – Kimura, Goro Christoph 2020. Introduction: What is a language management approach to language problems and why do we need it? In: Kimura, Goro Christoph – Fairbrother, Lisa (eds.) *A Language Management Approach to Language Problems: Integrating Macro and Micro Dimensions*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 1–28.
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2011. A terminológiai szabványosítás es harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 429–433.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea 2019. Ajánlások a magyar terminológiastratégia-hoz. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 140–162.

- Fóris Ágota 2006. A magyar terminológia helyzete és fejlesztésének feladatai napjainkban. *Magyar Tudomány* 166/6: 737–745.
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat es az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacsai Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.
- Fóris Ágota 2014. A szaknyelvek terminológiai szempontú megközelítése. In: Veszelszky Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia – a tudományok, szakmák nyelve*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest. 27–36.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128.
- Grinev-Griniewicz, Siergiej 2014. Terminological aspects of modern language policy. *Crossroads. A Journal of English Studies* 6/3: 4–15.
- Hübschmannová, Milena – Neustupný, Jiří V. 2004. 'Terminological' processes in north-central Romani. *Current Issues in Language Planning* 5/2: 83–108.
- Jakab István 1983. *Nyelvünk és mi*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava.
- Jakab István 1987. *Nyelvi vétségek és kétségek*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava.
- Jernudd, Björn H. 1991. The fifth lecture: Individual discourse management. In: *Lectures on Language Problems*. Bahri Publications, New Delhi. 62–68.
- Jernudd, Björn H. 1993. Language planning from a management perspective: An interpretation of findings. In: Jahr, Ernst Hákon (ed.) *Language conflict and language planning*. Mouton de Gruyter, Berlin. 133–142.
- Jernudd, Björn H. 2020. The origin and development of a language management framework. In: Kimura, Goro Christoph – Fairbrother, Lisa (eds.) *A Language Management Approach to Language Problems: Integrating Macro and Micro Dimensions*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 31–48.
- Jernudd, Björn H. – Neustupný, Jiří V. 1987. Language planning: for whom? In: Laforge, Lorne (ed.) *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Les Presses de L'Université Laval, Québec. 71–84.
- Kimura, Goro Christoph – Fairbrother, Lisa 2020. Epilogue: Reconsidering the language management approach in light of the micro-macro continuum. In: Kimura, Goro Christoph – Fairbrother, Lisa (eds.) *A language management approach to language problems: Integrating macro and micro dimensions*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 255–267.
- Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia 2019. Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 120–139.

- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 2002. Nyelvi jogaink érvényesítésének nyelvi feltételei. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.) *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Kiadó, Pozsony. 117–126.
- Lanstyák, István – Szabó Mihály, Gizella 2009. Hungarian in Slovakia: Language management in a bilingual minority community. In: Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (eds.) *Language Management in Contact Situations*. Peter Lang, Frankfurt am Main. 49–73.
- Lanstyák István 2014a. A nyelvmenedzselés-elmélet két kérdéséről. In: Misad Katalin – Csehy Zoltán (szerk.) *Speculum varietatis. Jazykový a literárny manažment v multikulturnom priestore a (pseudo)identita textov*. Univerzita Komenského, Bratislava. 7–38.
- Lanstyák István 2014b. On the process of language problem management. *Slovo a slovesnost* 75/4: 325–351.
- Lanstyák István 2014c. A nyelvvalakítás-elmélet és a tankönyvek. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.) *Az anyanyelvoktatás dokumentumainak szakmai, módszertani vizsgálata*. Selye János Egyetem, Komárom. 28–38.
- Lanstyák István 2015. Nyelvvalakítás – névalakítás. A tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi problémák kezelése a nyelvmenedzselés-elmélet keretében. In: Vörös Ferenc – Misad Katalin (szerk.) *A nyelv földrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok*. Szenczi Molnár Albert Egyesület, Pozsony. 43–75.
- Lanstyák István 2018a. *Nyelvvalakítás és nyelvi problémák*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Gramma Nyelvi Iroda, Somorja.
- Lanstyák, István 2018b. On the strategies of managing language problems. In: Fairbrother, Lisa – Nekvapil, Jiří – Sloboda, Marián (eds.) *The Language Management Approach: A Focus on Research Methodology*. Peter Lang, Berlin. 67–97.
- Lanstyák István 2019. Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 73–93.
- Lanstyák, István 2021. Language problems, language related social problems, metalinguistic activities. *Forum Social Sciences Review / Fórum Társadalomtudományi Szemle* 23/5: 61–72.
- Ludányi Zsófia – Domonkosi Ágnes 2022. Nyelvmenedzselési folyamatok a magyar járványszókinck alakulásában. *Eruditio – Educatio* 17/3: 3–20.
- Ludányi, Zsófia 2019. Language ideologies in Hungarian language counselling interaction. *Eruditio – Educatio* 14/3: 59–76.
- Ludányi, Zsófia 2020. Language ideologies in contemporary Hungarian organized medical language management. *Slovo a slovesnost* 81/2: 91–110.
- Misad Katalin 2009. *Nyelvi kontaktusok*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- Muraoka, Hidehiro 2009. A typology of problems in contact situations. In: Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (eds.) *Language Management in Contact Situations*. Peter Lang, Frankfurt am Main. 151–166.

- Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah 2015. An introduction: Language Management Theory in Language Policy and Planning. *International Journal of the Sociology of Language* 232: 1–12.
- Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah – Balogh Erzsébet – Balla Ágnes T. – Engelhardt, Oliver 2009. Interakció előtti menedzselés multinacionális nagyvállalatoknál Közép-Európában. In: Lanstyák István – Menyhárt József – Szabó-mihály Gizella (szerk.) *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV.* Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely. 24–46.
- Nekvapil, Jiří 2000. Language Management in a Changing Society. Sociolinguistic Remarks from the Czech Republic. In: Panzer, Baldur (ed.) *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende.* Peter Lang, Frankfurt am Main. 165–177.
- Nekvapil, Jiří 2006. From language planning to language management. *Sociolinguistica* 20: 92–104.
- Nekvapil, Jiří 2007. Kultivace (standardního) jazyka. *Slovo a slovesnost* 68/4: 287–301.
- Nekvapil, Jiří 2009. The integrative potential of Language Management Theory. In: Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (eds.) *Language Management in Contact Situations.* Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien. 1–11.
- Nekvapil, Jiří 2010. Language Cultivation in Developed Contexts. In: Spolsky, Bernard – Hult, Francis M. (eds.) *The Handbook of Educational Linguistics.* Wiley – Blackwell, Oxford. 251–265.
- Nekvapil, J. 2012. From language planning to language management: J. V. Neustupný's heritage. *Media and Communication Studies* 63. Hokkaido University, Research Faculty of Media and Communication, Sapporo. 5–21.
- Neustupný, Jiří V. – Nekvapil, Jiří 2003. Language Management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning* 4: 181–366.
- Neustupný, Jiří V. 2002. Sociolingvistika a jazykový management. *Sociologický časopis* 38/4: 429–442.
- Sageder, Dagmar 2010. Terminology Today: A Science, an Art or a Practice? Some Aspects on Terminology and Its Development. *Brno Studies in English* 36/1: 123–134.
- Sherman, Tamah 2007. Language Management on the Front Lines: A Report from Dunajská Streda Language Management Workshop. In: Hidehiro Muraoka (ed.) *Interdisciplinary Studies of Language Management in Contact Situations.* Chiba University, Chiba. 67–77.
- Szabó-mihály Gizella 2002. A magyar nyelvtervezés, nyelvművelés és anyanyelv-ápolás lehetőségei és feladatai Szlovákiában. In: Lanstyák István – Szabó-mihály Gizella. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok.* Kalligram Kiadó, Pozsony. 142–150.
- Szabó-mihály Gizella 2005. Nyelvművelés – nyelvtervezés – nyelvi menedzselés. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7/4: 67–75.

- Szabó Mihály Gizella 2006. A foglalkoztatásra irányuló szerződések megnevezése szlovákul és magyarul 1–2. *Új Szó*, 2006. április 3. és április 10.
- Szabó Mihály Gizella 2007. A nyelvi menedzselés lehetséges szerepe a magyar nyelvvalakításban. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Dunaszerdahely–Budapest. 52–67.
- Tamás Dóra 2011. Terminológiai adatok soknyelvű dokumentálása. In: Hires-László Kornélia – Karmacsai Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 434–438.
- Temmerman, Rita – Kerremans, Koen 2003. Termonotography: Ontology Building and the Sociocognitive Approach to Terminology Description. In: Hajicová, Eva – Kotešovcová, Anna – Mirovský, Jiří (eds.) *Proceedings of CIL17*. Matfyzpress – MFF UK, Prague.
https://www.researchgate.net/publication/249777141_Termonotography_Ontology_Building_and_the_Sociocognitive_Approach_to_Terminology_Description
- Tolcsvai Nagy Gábor 2019. Nyelvstratégia és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 33–46.
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. Prepared by Infoterm. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris. (CI-2005/WS/4)
<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf>
- Valeontis, Kostas – Mantzari, Elena 2006. The linguistic dimension of terminology: Principles and methods of term formation. 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation Translation: Between Art and Social Science, 13–14 October 2006.
http://www.academia.edu/2317735/THE_LINGUISTIC_DIMENSION_OF_TERMINOLOGY_PRINCIPLES_AND_METHODS_OF_TERM_FORMATION_Kostas_Valeontis_Elena_Mantzari_2006

Források

- ISO 704:2000(E) Terminology work — Principles and methods.
<https://www.iso.org/standard/31696.html> (Hozzáférés: 2023. május 29.)
<http://languagemanagement.ff.cuni.cz/bibliography> (Hozzáférés: 2023. május 29.)

III. Szabványok és helyesírás

SERMANN ESZTER

Szegedi Tudományegyetem, BTK,
Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Szeged
Károli Gáspár Református Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet,
TERMIK (Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport), Budapest
sermann.eszter@szte.hu

A terminológiai munkafolyamatok szempontjából releváns ISO szabványok

1. Terminológiai szabványok a műszaki szabványosításban

Az ISO (International Organization for Standardization; www.iso.org) a legnagyobb múltú nemzetközi szabványosító szervezet, amely a műszaki szabványok kidolgozása, közzététele mellett a terminológiai munkafolyamatokat, termékeket és szolgáltatásokat is szabványosítja.¹ A Magyarországon érvényes szabványok kidolgozásáért és bevezetéséért a Magyar Szabványügyi Testület (www.mszt.hu) a kizárólagos felelős. A szabványoknak több fajtája létezik: alapszabvány, termékszabvány, vizsgálati szabvány, eljárási szabvány, szolgáltatási szabvány, csatlakoztatási szabvány, terminológiai szabvány. A terminológiai szabványoknak két típusát különböztetjük meg. Az egyik típusa önálló szabványdokumentumként vagy szabványhoz csatolt terminológiai fejezetként jelenik meg, és az egyes szabványcsoportokhoz tartozó szakkifejezéseket és meghatározásokat tartalmazza. A terminológiai szabványok másik típusát a terminológiai ISO szabványok alkotják, amelyek a szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó, a szabványosító munkabizottságok számára készült előírásokat fogalmazzák meg.

A terminológiai ISO szabványok nemzetközi szabványok, magyar szabványként nincsenek bevezetve, magyar nyelvű hiteles fordítással nem rendelkeznek, tartalmuk széles körben nem ismert. A nyelvészettel, terminológiával, szakfordítással kapcsolatos szakirodalomban Magyarországon (a nemzetközi gyakorlattal ellentétben) ezekre közvetlen utalást csak keveset találunk, ezért a jelen tanulmányban a terminológiai munkafolyamatok,

¹ A szabványosításra és az ISO szabványügyi szervezetre vonatkozóan lásd részletesebben Fóris–Sermann 2010; Bölcskei 2011, 2019; Fóris–B. Papp 2011; Sermann 2021.

a terminológiapolitika, valamint a terminológiastratégia szempontjából releváns néhány ISO szabvány tartalmi összefoglalása olvasható:

- ISO 10241-1:2011 Terminological entries in standards – General requirements and examples of presentation
- ISO 704: 2009 Terminology work – principles and methods
- ISO 860:2007 Terminology work – harmonization of concepts and terms
- ISO 22128:2008 Terminology products and services – overview and guidance
- ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography
- ISO 29383:2010 Terminology policies – Development and implementation

A következő fejezetben a szabványok legfontosabb tartalmi elemeinek összefoglalása szerepel, nem pedig teljes szabványok vagy szabványrészek szó szerinti, pontos fordítása, ugyanakkor a módszerek és elvek alaposabb megértéséhez szükség van a szabványok közvetlen tanulmányozására.

2. A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO szabványok

2.1. Terminológiai szócikkek a szabványokban

Az ISO 10241-1:2011-es számú, Terminological entries in standards – General requirements and examples of presentation² című szabvány célja az egy- és többnyelvű szabványokban található terminográfiai adatlapok szerkesztésére vonatkozó irányelvek megfogalmazása, valamint ez a szabvány tartalmazza a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó gyakorlati útmutatót. A nemzetközi szabványok közül egyes szabványok az ISO három hivatalos nyelve közül (angol, német, francia) egyidejűleg több nyelven is megszületnek. E szabványok esetében első lépésként felvázolják az egyes szabványokhoz kapcsolódó fogalmi rendszert, majd a fogalmakhoz az egyes nyelveken tartalmilag ekvivalens definíciókat fogalmaznak meg az ISO 704-es szabványában foglalt alapelveket követve. A szabvány bevezetőjében olvashatjuk azt az alapvetést, mely szerint a terminológiai szabványosítás folyamatára, amely a műszaki szabványosítás elengedhetetlen része, egységes elveket és módszereket kell alkalmazni. Ezek az elvek és módszerek lehetővé teszik a munka hatékony szervezését, hozzájárulnak az egyes tárgykörök egységes terminológiájának kialakításához, a fogalmi rendszerek és a terminusok harmonizációjához. A terminológiai szabványosítási folyamat végső célja az, hogy olyan normatív terminológia szülessen,

² A szabványt 2021-ben felülvizsgálták, és a jelen tanulmány megírásának időpontjában is érvényben van.

amelyben egy fogalomhoz egy terminus tartozik. Ennek érdekében minden szabványhoz fogalmi rendszert kell felvázolni, a definíciót olyan módon kell az illetékes szabványosítási szerv egy vagy több hivatalos nyelvéen megfogalmazni, hogy egyéb kiegészítő magyarázat nélkül helyettesítse a terminust. A terminológiai szabványosítás szükségessége a gyakorlatban akkor merülhet fel, ha a szakemberek között valamely tárgykörben a kommunikáció nehézkessé válik a nem egyértelmű fogalmak és/vagy terminusok miatt. Az ilyen jellegű problémákat a kérdéses terminológia szabványosításával, nemzetközi terminológiai szabványként való közzétételével vagy egy szabványhoz kapcsolódó terminológiai fejezet mellékelésével lehet feloldani. Az idézett szabvány ezen kívül a nemzetközi szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai szabványosítás előkészítésének lépéseit is rögzíti.

Az ISO szabvány végül a terminológiai szócikkek előkészítésének javasolt lépéseit veszi sorra, amelyek a következők: a tárgykör behatárolása; az aktuális terminológiahasználat tanulmányozása, forráselemzés, a dokumentáció összegyűjtése; terminuslista készítése; terminográfiai munka. Az alábbiakban a felsorolt lépések szabványba foglalt leírásának összefoglalása következik.

A tárgykör behatárolása. – A tárgykör pontos behatárolása lehetővé teszi a dokumentáció összegyűjtését, a fogalmak strukturálását, a munka felosztását és kivitelezését, összehangolását egyéb tárgykörök terminológiai munkacsoportjaival. A tárgykör behatárolása a szakemberekkel való konzultáció, valamint a szakirodalmi anyagok (pl. kézikönyvek, tankönyvek, nemzeti szabványok, katalógusok, beszámolók), szótárak és tezauruszok segítségével végezhető el.

Az aktuális terminológiahasználat tanulmányozása, forráselemzés, a dokumentáció összegyűjtése. – A terminológiai szabványosítást megelőzően forráselemzés útján tanulmányozni kell az aktuális terminológiahasználatot. A források lehetnek hivatalos dokumentumok (törvények, rendeletek, szabványok), valamely tudományos közösség által jóváhagyott dokumentumok (tankönyvek, tudományos disszertációk és folyóiratok), széles körben használt anyagok (pl. brossúrák, használati utasítások, beszámolók, szerelési ábrák), humán források (munkacsoportok tagjai vagy egyéb szakértők), terminológiai adatbázisok, szöszedetek, szótárak, enciklopédiák. Minden releváns anyagot meg kell vizsgálni, majd minden forrást értékelni kell a szabványban megadott szempontok szerint.

Terminuslista készítése. – A források elemzésével össze kell gyűjteni a tárgykörhöz tartozó terminusokat, fogalmakat, majd listát kell készíteni az alábbi adatokkal: (a) a terminushoz kapcsolódó adatok (a terminus, szinonimák, helyesírási, morfológiai szintaktikai változatok, rövidített formák, teljes formák, szimbólumok, idegen nyelvű ekvivalensek), az elfogadottság mértéke (preferált, elfogadott, helytelen, elavult),

grammatikai adatok, a terminushoz kapcsolódó megjegyzések, antonimák; (b) a fogalomhoz kapcsolódó adatok, definíciók, kontextusok, ábrák, példák, fogalmi viszonyok; (c) adminisztratív adatok, a fogalmi azonosító, nyelvi kód, a rögzítés dátuma, az adatrögzítő azonosítószáma, valamint a forrás. A terminuslista összeállítása után a fogalmi rendszereket kell kidolgozni a szabvány minden nyelvére vonatkozóan a nemzeti sajátosságokat figyelembe véve az ISO 704: 2009 szabvány alapján, majd összevetni, harmonizálni kell az egyes nyelvek fogalmi rendszereit az ISO 806: 2007-es szabványban foglaltak szerint. A szinonimákkal rendelkező terminusok esetében célszerű kijelölni a preferált terminust, a többit pedig elfogadotként, helytelenként vagy elavultként feltüntetni.

Terminográfiai munka. – Ezután következik a terminográfiai munka, amely a terminológiai adatok megjelenítését foglalja magában. Minden szabvány bevezetőjében fel kell tüntetni a terminológiai adatok megjelenítésének módját, a szócikkek szerkezetének leírását. A szócikkeknek feltétlenül tartalmazniuk kell a fogalomhoz tartozó preferált terminust és a fogalom definícióját, opcionális elemként fel lehet tüntetni a terminus esetleges rövidítését, szimbólumát, a grammatikai adatokat, a tárgykör megjelölését, a hozzá kapcsolódó nem preferált terminusokat, a fogalom egyéb megjelenítését, más szócikkekre való utalásokat, egyéb nyelvű ekvivalens formákat.

2.2. A terminológiai munka alapelvei és módszerei

Az ISO 704:2009-es számú, Terminology work – principles and methods³ című szabványának célja a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai munkafolyamat szabványosítása. A bevezetőben olvasható elvek szerint a terminológiai munka alapvető lépései a következők: 1) a fogalmak és a fogalmi viszonyok beazonosítása, a fogalmi rendszerek felvázolása, 2) a definíciók megfogalmazása, 3) elnevezések (főként terminusok) rendelése a fogalmakhoz egy vagy több nyelven, 4) a terminológiai adatok rögzítése és megjelenítése nyomtatott és elektronikus adathordozókon (terminográfiai munka). Az ISO 704:2009-es szabvány a felsorolás első három pontjához nyújt részletes útmutatást.

A szabvány tartalmazza a terminológiai szabványosítás konkrét lépéseinek leírását, ismerete éppen ezért a terminológiai munkafolyamat szempontjából alapvető fontosságú. A szabvány ismerteti a fogalmak, fogalmi viszonyok beazonosításának módját, a fogalmi rendszerek felvázolását, a definícióalkotás folyamatát és az elnevezéseknek a fogalmakhoz való hozzárendelését.

³ A szabvány átdolgozott változata a jelen tanulmány megírásának időpontjában az ISO 704a:2022 Terminology work – Principles and methods címmel található meg az ISO szabványkatalógusában.

Fogalmak, fogalmi viszonyok, fogalmi rendszerek. – A szabvány a tárgyak három típusát különbözteti meg: (1) anyagi természetű tárgyak (pl. gép, gyémánt, folyó) (2) nem anyagi természetű, elvont tárgyak (pl. a pénzügyi tervezés lépései), (3) képzeletbeli tárgyak (pl. az unikornis vagy az irodalmi alakok). A kommunikáció során nem nevezünk meg minden egyes tárgyat egyenként, hanem absztrakciós folyamat útján fogalmakat alkotunk. A terminológiában a fogalmak az egyes tárgykörök tárgyainak mentális reprezentációi, a szabvány értelmében pedig a tárgyak az elnevezésekhez a fogalmon keresztül kapcsolódnak, mivel az elnevezést a fogalomhoz rendelik hozzá, nem pedig magukhoz a tárgyakhoz. A fogalomalkotásnak rendkívül fontos szerepe van az emberi tudásanyag rendszerezésében: azonosítják, jellemzőik (*properties*) alapján kategorizálják a tárgyakat, az egyes tárgyak azon jellemzőit pedig, amelyek a hozzájuk hasonló tárgyakban is fellelhetők, fogalmi jegyeknek (*characteristics*) nevezik. A fogalom a fogalmi jegyek egyedi halmazából épül fel, az elnevezés pedig terminus, tulajdonnév vagy szimbólum formájában jeleníti meg a fogalmat.

A szabvány a fogalmak behatárolását a *mechanikus egér* fogalmának példáján keresztül szemlélteti. Három *mechanikus egér* mint specifikus tárgy jellemzőit veszi sorra: (1) az első fehér színű, az alján golyó található, három gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható; (2) a második szürke és kék színű, az alján golyó található, két gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható; (3) a harmadik fekete és szürke színű, az alján golyó található, két gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható. A felsorolt jellemzők közül az alábbiak tekinthetők a szabvány értelmezése szerinti fogalmi jegyeknek: az alján golyó található, legalább egy gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható. A tárgy színe nem tekinthető fogalmi jegynek, mivel nem jellemző általánosan a csoport minden tagjára.

A szabványokhoz kapcsolódó terminológiai elemzés során elsőként azt a tárgykört (*subject field*) kell kijelölni, amelyben az elemzést végzik (pl. elektrotechnika, számítógép hardver), majd a tárgyak jellemzőit kell azonosítani a tárgykörön belül azon jellemzők kiválasztásával, amelyek fogalmi jegyeknek tekinthetők, majd a fogalmi jegyek kombinálásával fel kell építeni a fogalmakat. Célszerű az elemzést konkrét, fizikailag megvizsgálható tárgyakkal kezdeni, mivel ezek esetében a fogalmi jegyek könnyebben meghatározhatók. A fogalmi jegyeket fel kell használni a fogalmak elemzésekor, a fogalmi rendszer felvázolásakor, a definícióalkotásakor, és lehetőség szerint az elnevezés kialakításában is, a fogalmi jegyek meghatározása ugyanakkor csak a szakterület alapos ismeretével lehetséges, és sokszor alapos kutatómunkát igényel.

A fogalmi jegyek összességét a fogalom tartalmának (*intension*), az egy fogalomhoz tartozó tárgyak halmazát pedig a fogalom terjedelmének (*extension*) nevezik. A fogalom tartalmát alkotó jegyek meghatározása után az adott rendszeren belül szükséges elvégezni valamennyi fogalom minden jegyének összehasonlító vizsgálatát. Az azonos fogalmi jegyeket közös/megegyező (*shared*) jegyeknek, azokat pedig, amelyek elkülönítik a fogalmat a többitől, megkülönböztető (*delimiting*) jegyeknek nevezik. Nem minden fogalmi jegy egyformán fontos: lényegesnek (*essential*) azokat tekintik, amelyek feltétlenül szükségesek a fogalom tartalmának megértéséhez. Egy-egy lényeges fogalmi jegy hiánya jelentősen módosíthatja a fogalmat. A fogalmak közötti hasonlóságok és különbségek vizsgálatának eredményeképpen a jegyek olyan egyedi halmaza rajzolódik ki, amely csak egyetlen fogalomra jellemző, és amely elhelyezi a fogalmat a kapcsolódó fogalmak hálózatán belül.

A fogalmi rendszerek felvázolásának alapja a fogalmi mező, vagyis az egymáshoz kapcsolódó fogalmak halmaza. A fogalmak sohasem izolált egységekként jelennek meg, hanem egymással mindig valamilyen viszonyban állnak, ezért a terminológiai elemzés során rendszerben elhelyezkedő fogalmakat meg kell vizsgálni, egymással össze kell vetni, a közöttük levő viszonyokat meg kell határozni. A fogalmak olyan koherens rendszert alkotnak, amely a köztük lévő viszonyok alapján jön létre, az egyes elemek rendszeren belüli helyzetét pedig tartalmuk és terjedelmük határozza meg. A fogalmi rendszer felvázolásával lehetővé válik a fogalmak közötti viszonyok feltárása, az egységes, szabványosított terminológia előkészítése, a fogalmak összehasonlító elemzése és a többnyelvű elnevezéseknek a fogalmakhoz való hozzárendelése, valamint a definícióalkotás. A tárgykör terminológiájának kialakításához elsőként ki kell jelölni a fogalmi mezőt, a kiinduló elnevezéseket és fogalmakat, ehhez figyelembe kell venni a tárgykör sajátosságait, a felhasználói csoportot és annak szükségleteit. Ezután elemezni kell minden egyes fogalom tartalmát és terjedelmét, meg kell határozni a fogalmak helyzetét és egymáshoz való viszonyát az adott rendszeren belül, a fogalmi viszonyok alapján meg kell fogalmazni a definíciókat, majd elnevezéseket kell rendelni minden egyes fogalomhoz.

A fogalmak között hierarchikus (generikus, partitív) vagy asszociatív viszony állhat fenn. A **hierarchikus** fogalmi viszony esetében a fogalmak különböző szinteken helyezkednek el, egy fölérendelt fogalomhoz legalább egy alárendelt tartozik, az egy szinten elhelyezkedő alárendelt fogalmakat pedig mellérendelt fogalmaknak nevezzük. A hierarchikus viszonyoknak két fajtája van: generikus és partitív. **Generikus** viszonyról akkor beszélünk, ha az alárendelt fogalom tartalma magában foglalja a fölérendelt fogalom tartalmát és még legalább egy megkülönböztető jegyet, a fölérendelt fogalmat ilyen esetben generikusnak, az alárendelt fogalmat

specifikusnak nevezzük. A fölérendelt fogalom és az alárendelt fogalmak közötti rész-egész viszony esetén **partitív** viszony áll fenn. Ebben az esetben a fölérendelt fogalmat globális, az alárendeltet partitív fogalomnak, az azonos szinten elhelyezkedő alárendelt fogalmakat pedig mellérendelt fogalomnak nevezzük. Az **asszociatív** viszonyok nem hierarchikusak. Akkor jönnek létre, ha a fogalmak között tapasztalat útján tematikus kapcsolatot lehet felállítani, például ha tér- vagy időbeli közelség miatt van összefüggés közöttük (nyersanyag – termék, mennyiség – egység; a *ceruza* és a *ceruzatartó* fogalmak tartalom – tartó viszonyban állnak egymással, az *írás* és a *ceruza* pedig tevékenység – eszköz viszonyt jelöl).

A definíciók. – A szabványokhoz kapcsolódó terminológiai munka során a fogalmi rendszer felvázolását követő lépés a definícióalkotás. A definíciónak egyedi tartalommal és terjedelemmel rendelkező egységként kell leírnia a fogalmat, és minden esetben tükröznie kell azt a fogalmi rendszert, amelybe az adott fogalom illeszkedik. A definíció nem keverendő össze az elnevezéssel: léteznek olyan hosszú terminusok, amelyek önmagukban definícióként is szolgálnak, és olyan rövid definíciók is, amelyek egyben terminusnak tekinthetők. A szabvány szerint az intenzionális definíciófajta alkalmas leginkább a fogalmak meghatározására, mivel ez fedi fel legjobban a fogalmi jegyeket az adott rendszeren belül. Az **intenzionális** definícióban szerepel a fölérendelt fogalom, valamint azok a megkülönböztető jegyek (*delimiting characteristics*), amelyek elkülönítik a fogalmat a rendszeren belüli egyéb fogalmaktól. Az intenzionális definíció a terminológiai elemzés során meghatározott fogalmi viszonytól függően lehet generikus, partitív vagy asszociatív reláción alapuló. A **generikus reláción** alapuló definícióban fel kell tüntetni azt a generikus fogalmat, amely közvetlenül a definiálandó fogalom fölött vagy néhány szinttel feljebb helyezkedik el, és meg kell jelölni azokat a lényeges jegyeket is, amelyek elkülönítik az adott fogalmat a generikus rendszeren belüli egyéb fogalmaktól. A **partitív reláción** alapuló definíciónak egy egész vagy egy globális fogalom részeként kell leírnia a fogalmat, ezért ezek a definíciók jellegzetesen olyan formulákkal kezdődnek, amelyek világosan jelölik a rész-egész viszonyt: mint például része, eleme, komponense a fölérendelt (vagyis a globális) fogalomnak. Ezt követi a megkülönböztető jegyek felsorolása. A fogalmak **asszociatív viszony** alapján is definiálhatóak, ebben az esetben a definíciónak tartalmaznia kell a fölérendelt fogalmat és a fogalmak közti viszonyt jelző jegyeket. Ehhez a fogalom teljes tartalmának és terjedelmének alapos ismeretére van szükség.

A szabványban az szerepel, hogy a fogalmak definiálására lehetőség szerint az intenzionális definíciót kell alkalmazni, de a szabvány függeléke egyéb definíciófajtákat is felsorol. Az **extenzionális** definíció a fogalom terjedelmét alkotó tárgyak felsorolása, az **osztentív** definíció a fogalom reprezentációja nem lexikai elemek segítségével (pl. ábrák, grafikonok,

fotók, videók), a **lexikai** definíció az általános nyelvi szótárakban elérhető meghatározást jelenti, a **pontosító** definícióra akkor lehet szükség, ha egy fogalmat valamely tárgykörhöz kell adaptálni, a **stipulatív** definíció esetében pedig a meghatározás csak az adott szabványra érvényes. A definíció megfogalmazásának előfeltétele a fogalom rendszeren belüli helyének meghatározása, a benne foglalt fogalmi jegyeket tehát úgy kell megválasztani, hogy jelöljék a fogalmak közötti viszonyokat és a megkülönböztető jegyeket. A definíció legyen minél tömörebb, csak egyetlen fogalmat írjon le, ne tartalmazzon más fogalomra alkotott rejtett definíciót. Érvényessége a helyettesítés elve alapján ellenőrizhető: a definíció akkor érvényes, ha jelentésvesztés vagy jelentésváltozás nélkül képes helyettesíteni az elnevezést.

A szabvány a továbbiakban leírja a hibás definíció három leggyakoribb típusát: a körkörös, az elégtelen és a negatív definíciót. Körkörös definíció abban az esetben jön létre, ha két fogalmat egymás elnevezéseivel vagy annak elemeivel határoznak meg. Elégtelen definíció esetén a meghatározás túlságosan tág, a benne foglalt fogalmi jegyek alapján olyan tárgyak is bekerülhetnek a fogalom terjedelmébe, amelyek valójában nem tartoznak bele. A meghatározás lehet túlságosan szűk is, ilyenkor a fogalmi jegyek kizárnak olyan tárgyakat, amelyek a fogalom terjedelmébe tartoznak. A negatív definíció nem azt határozza meg, hogy mi a fogalom, hanem azt, hogy mi nem.

A szabványok esetében a fogalomhoz vagy az elnevezéshez tartozó minden másodlagos vagy járulékos információt megjegyzés formájában kell megadni. A megjegyzés tartalmazhat nem lényeges fogalmi jegyeket vagy a fogalomhoz tartozó opcionális részeket, olyan tipikus elemeket, amelyek a fogalom terjedelmét alkotják, magyarázó információt, amely kiegészíti a definíciót, de a fogalom megértéséhez nem elengedhetetlen. A definíciókat ábrákkal, diagramokkal, rajzokkal, fotókkal is ki lehet egészíteni.

Az elnevezések. – Az elnevezés a definíció szintéziseként szolgál, és a fogalom nyelvi vagy nem nyelvi eszközökkel történő megjelenítését jelenti. Az elnevezések kategóriái a szabvány szerint a következők: (1) általános fogalmakat jelölő terminusok, (2) egyedi fogalmakat jelölő tulajdonnevek, (3) egyedi és általános fogalmakat jelölő szimbólumok. A terminus a tárgykör szakembereinek széles köre által használt és elfogadott olyan elnevezés, amely általános fogalmat jelenít meg. A szabvány szempontjából az új terminusok a neologizmusok egy formájának, neoterminusoknak tekinthetők, melyeknek egy része új fogalmat, más része már meglévő fogalmat jelöl. A szakmai kommunikációban egy adott terminust csak egy fogalomhoz rendelünk (monoszémia), mivel a homonímia és a szinonímia többértelműséghez vezet.

A szabványosított terminológia elsődleges célja, hogy egy terminusnak egyetlen fogalom feleljen meg. A szabvány felsorolja azokat az

alapelveket, amelyek segítséget nyújthatnak az új terminusok megalkotásakor vagy a már meglévő terminusok rendszerezésekor. Ha egy fogalomra több elnevezés létezik, akkor azt kell kiválasztani, amely az alább felsorolt elvek legtöbbszörének megfelel.

Átláthatóság: a terminus által jelölt fogalomra, legalább részben, definíció nélkül is lehessen következtetni. Az átláthatóság elve érdekében a terminusalkotásban egy kulcsfontosságú fogalmi jegyet, általában megkülönböztető jegyet érdemes felhasználni.

Konzisztencia: egy adott szakterület terminológiája nem terminusok véletlenszerű halmaza, hanem a fogalmi rendszert tükröző koherens terminológiai rendszert kell alkotnia, amelybe a már meglévő és az új terminusok egyaránt illeszkednek.

Megfelelőség: a terminus ne hasson idegennek az adott beszélőközösség számára, legyen minél semlegesebb, ajánlott mellőzni a negatív konnotációval rendelkező terminusokat.

Nyelvi gazdaságosság: egy terminus legyen minél tömörebb (pl. *term bank terminological data bank* helyett).

Rugalmasság: legyen alkalmas a szóképzésre.

Nyelvhelyesség: az adott nyelv morfológiai, morfoszintaktikai és fonológiai normáinak feleljen meg.

Anyanyelviség: a szókölcsönzés a terminusalkotás elfogadott formája, mégis az anyanyelvi formákat kell előnyben részesíteni.

Mivel a terminusalkotás szabályai a nyelvek lexikai, morfoszintaktikai és fonológiai rendszeréhez kötöttek, ezért a nyelvspecifikus elveket nemzeti és regionális szabványokban kell rögzíteni. Az itt összefoglalt szabvány függeléke az angol nyelvre vonatkozó terminusalkotási szabályokat tartalmazza.

A szabvány értelmében a tulajdonnevek egyedi fogalmakat jelölnek, azaz olyan fogalmakat, amelyek terjedelmét egyetlen tárgy alkotja, esetükben is az általános fogalmakra vonatkozó terminusalkotási elveket kell alkalmazni. A szimbólumok a nemzetközi kommunikáció fontos elemei, mivel vizuálisan jelenítik meg a fogalmakat, így nyelvtől függetlenül működnek (pl. kresztáblák). A szimbólum legyen egyszerű és könnyen felismerhető, monoszém egy adott kontextusban, egyértelmű, könnyen és gazdaságosan reprodukálható, konzisztens és megfelelő.

A szabványosított terminusoknak koherens terminológiai rendszert kell alkotniuk, amely a tárgykör fogalmi rendszerének megfelel. A szabványban definiált terminológia legyen pontos, és segítse elő az egyértelmű kommunikációt. A szabványosított terminológia egyik elsődleges feladata, hogy feltüntesse a preferált, az elfogadott és a helytelen terminusokat. A műszaki bizottság által javasolt terminust kell előnyben részesítettnek tekinteni, az elfogadott terminus pedig lehet ennek elfogadható szinonimája, az elutasított terminusokat pedig helytelennek kell tekinteni.

2.3. Terminológiai harmonizáció: a fogalmak és a terminusok harmonizációja

Az ISO 860:2007 Terminology work – harmonization of concepts and terms⁴ című szabvány bevezetője szerint a fogalmak közti eltérések, valamint a nyelvi jelek szintjén megjelenő megtévesztő hasonlóságok akadályozzák a hatékony szakmai kommunikációt. A nemzetközi szabványok létrehozásának alapfeltétele minden érintett beszélőközösségben az alkalmazható egységes fogalmi rendszer kialakítása, a fogalmak pontos definiálása, és az érintett nyelveken ekvivalens terminusok hozzárendelése a fogalmakhoz. A fogalmak és a terminusok szakmai, műszaki, tudományos, társadalmi, gazdasági, nyelvi, kulturális és más tényezőktől függően a különböző nyelvekben és beszélőközösségekben eltérő módon alakultak ki. Harmonizációjuk azért szükséges, mert 1) a fogalmak közötti különbségek nem válnak mindig nyilvánvalóvá a nyelvi jelek szintjén, 2) a hasonlóságok a nyelvi jelek szintjén nem feltétlenül jelentenek fogalmi szinten is hasonlóságot, 3) félreértésekhez vezet, ha egyetlen fogalomra két terminust használnak, amelyeket a nyelvhasználók tévedésből két külön fogalomhoz tartozónak vélnék. A harmonizáció a szabványosítás szerves részét képezi; először fogalmi szinten kell megvalósítani, ezt követi a terminusok harmonizációja.

A szabvány az inter- és intralingvális harmonizáció folyamatát írja le konkrét példákkal megvilágítva a folyamatot. A terminológiai harmonizáció folyamata a szabványosításhoz hasonlóan a fogalmak szintjéről indul, és a definíciók, majd az elnevezések harmonizációjával folytatódik.

A fogalmak és a fogalmi rendszerek harmonizációja. – A fogalmak és a fogalmi rendszerek harmonizációja, amely a szakmai kommunikációban hozzájárul a többértelműség kiküszöböléséhez, az alábbi feltételek teljesülésével lehet sikeres: az adott tárgykör 1) terminológiájának egy része már harmonizált, 2) szilárd alapokon nyuszik, 3) nagy hagyományokkal rendelkezik a szabványosítás terén. A szabvány kétféle, intralingvális (nyelven belüli) és interlingvális (nyelvek közötti) harmonizációról beszél, mindkettő esetében az első lépés a fogalmi rendszerek néhány kulcsfogalmának összevetése, azonos és eltérő fogalmi jegyeik meghatározása, lényeges jegyeik kiválasztása. A fogalmi harmonizáció akkor lehet eredményes, ha a kulcsfogalmak egymással szoros összefüggésben állnak, lényeges jegyeik azonosak vagy hasonlóak, és az egyes fogalmi rendszerek kulcsfogalmi egymásnak megfeleltethetőek. Következő lépésként a szakértők minden releváns fogalmi rendszert megvizsgálják, tanulmányozzák a harmonizálandó fogalmak számát, a fogalmak közötti viszonyokat és a

⁴ A szabványt 2021-ben felülvizsgálták, és a jelen tanulmány megírásának időpontjában is érvényben van.

fogalmi struktúrákat, majd a harmonizációs folyamat céljától függően eldöntik, hogy egyetlen harmonizált fogalmi rendszert hoznak létre a folyamat eredményeképpen, vagy az egyes fogalmi rendszereket alakítják át olyan módon, hogy tükrözzék a harmonizációt. Az egyes fogalmak harmonizálásához a definíciókban és a hozzájuk kapcsolódó jegyzetekben fellelhető fogalmi jegyeket kell összevetni, nem pedig az elnevezéseket. A szabvány a fogalmi harmonizáció elvégzésére az alábbi öt esetet különíti el:

Ha az összevetett fogalmak az egyes fogalmi rendszerekben azonosak, fogalmi jegyeik megegyeznek, akkor nincs szükség harmonizációra; terminusharmonizációra viszont szükség lehet a folyamat későbbi szakaszában, amikor a fogalmakhoz elnevezéseket rendelnek hozzá.

Ha a fogalmak részben fedik egymást, vagyis lényeges jegyeik között csak minimális az eltérés, akkor egy fogalomként kell kezelni őket. Ilyen esetben nagyon körültekintően kell elhelyezni a fogalmat a harmonizált rendszerben, következetes módon kell definiálni az érintett nyelveken, módosítani kell a lényeges és nem lényeges fogalmi jegyeit, magyarázó megjegyzést kell megadni a definícióhoz kapcsolódó jegyzetben. A szabvány példaként az angol *domestic wastewater* és a francia *eaux usées domestiques* (háztartási szennyvíz) fogalmak elemzését mutatja be. A hét angol és három francia nyelvű definícióból kiderül, hogy a bennük fellelhető fogalmi jegyek nem egyeznek meg teljes mértékben. Néhányban az szerepel, hogy a háztartási szennyvíz csak háztartásokból származik, más definíciók az irodaépületeket, a kereskedelmi épületeket és intézményeket is ide sorolják. Vagyis a fogalmak tartalma és terjedelme nem egyezik meg, viszont nagyon közel állnak egymáshoz, és egy fontos területen fedik egymást, azaz a lényeges és megkülönböztető fogalmi jegyeik módosításával a fogalmat lehet harmonizálni, egységes definíciót lehet alkotni angol és francia nyelven. Amennyiben a harmonizációs projekt célja az, hogy minden fogalmat harmonizáljunk a fogalmi rendszeren belül, akkor a lépéseket minden fogalom esetében meg kell ismételni, így alakul ki a harmonizált fogalmi rendszer, amelyben azonosak a fogalmi viszonyok.

Ha a fogalmak jelentős mértékben különböznek, akkor két fogalomként kell kezelni azokat, meg kell határozni a fogalmi jegyeiket, és a fogalmi rendszerben külön kell azokat elhelyezni. Például a *small and medium-sized enterprise* (kis- és középvállalkozás) fogalom terjedelme teljesen más, a szakmai, gazdasági, kulturális tényezőktől függően az Európai Unióban, mint a nyelvi jelek szintjén azonos *pequeña y mediana empresa* Argentínában vagy Mexikóban, ezt a két fogalmat tehát nem lehet harmonizálni.

Ha két nyelv fogalmi rendszereit vetjük össze, akkor azt láthatjuk, hogy vannak olyan fogalmak, amelyekhez csak az egyik nyelven kapcsolódik elnevezés. Például az eszkimók a hó különböző fajtáira kiterjedt

terminológiával rendelkeznek, egy trópusi országban viszont a hó különböző fajtái irrelevánsak, és ennél fogva nem is kapcsolódnak elnevezések hozzájuk. Ha azonban az szükséges, a nyelvi jellel nem rendelkező fogalmakat is el lehet helyezni a harmonizált fogalmi rendszerben.

Ha két nyelv fogalmi rendszereit vetjük össze, akkor olyan fogalmakat is találhatunk, amelynek a másik nyelven két vagy több fogalom felel meg. Például az angol *library* (könyvtár) fogalomnak a japán nyelvben két fogalom felel meg: *tosyokan* és *tosyositu*. Ebben az esetben nem lehetséges harmonizálni a fogalmakat, és magyarázó jegyzetet kell fűzni a definícióhoz.

A definíciók harmonizációja. – A fogalmi harmonizációnak a definíciókban is tükröződnie kell, ezért az egyes tárgykörök szakembereinek konszenzust kell kialakítaniuk arról, hogy mely fogalmi jegyek lényegesek a harmonizált fogalom tartalma szempontjából, és ha szükséges, magyarázó jegyzetet kell fűzni a definícióhoz. A harmonizált definíció lehetőleg egy egyszerű mondatból álljon, és tegye világossá a fogalom helyét a harmonizált fogalmi rendszerben. Ennek leginkább az intenzionális definíció felel meg, amely tartalmazza a fogalomhoz tartozó fölérendelt fogalmat, valamint azokat a megkülönböztető fogalmi jegyeket, amelyek elkülönítik a fogalmat a hozzá kapcsolódó mellérendelt fogalmaktól. A definícióalkotás szabványosított szabályai előírják, hogy az ugyanarra a fogalomra különböző nyelveken alkotott definíciók tartalmának ekvivalensnek kell lennie.

A terminusok harmonizációja. – A fogalmak, a fogalmi rendszerek és a definíciók harmonizációja után kerülhet sor a terminusok harmonizációjára. A szabvány részletezi a terminusalkotás módjait olyan tárgykörökben, amelyek esetében a terminológiai szabványosításnak nagy hagyományai vannak (pl. nomenklatúrák a vegyészet, a biológia és az orvostudomány területén), és olyan tárgykörökben is, ahol jelentős a nemzetközi együttműködés (pl. nemzetközi kereskedelem).

Az intralingvális terminusharmonizáció eredményeképpen szinonimák és terminusváltozatok születnek, az interlingvális harmonizációnak köszönhetően pedig ekvivalens, azonos fogalmat jelölő terminusok jönnek létre. A szinonimák kontextustól függetlenül, a kvázi szinonimák viszont csak bizonyos szöveggörnyezetben cserélhetők fel. A szabvány példaként a szinonimákra az angol *shuttering* és *formwork* (zsaluzás) terminusokat említi, kvázi szinonimák a *library science* (könyvtártudomány) és a *librarianship* (könyvtáros szakma) terminusok. A terminusváltozatok azonos fogalmat jelölő terminusok között jönnek létre, földrajzi változatok például a spanyol *ordenador* és *computadora* terminusok. Spanyolországban az *ordenador* (számítógép) terminus használatos, míg ugyanarra a fogalomra Mexikóban a *computadora* terminust használják.

A harmonizáció érdekében esetenként jól megszilárdult terminusokat is megváltoztatnak, újraalkotnak, de kizárólag indokolt esetben. Például

voltak arra irányuló törekvések, hogy a spanyol *contaminación* (HU *környezetszennyezés*) terminust a nemzetközi szinten ismerősebben hangzó *polución* terminussal (EN *pollution*, FR *pollution*) helyettesítsék, de a korábbi terminus használata már olyannyira elterjedt, hogy az új terminus végül nem szilárdult meg. Ezzel szemben a *genetic manipulation* (HU *génmanipuláció*, ES *manipulación genética*, FR *manipulation génétique*) terminust a *genetic engineering* (HU *génebészet*, ES *ingeniería genética*, FR *génie génétique*) terminussal helyettesítették, mivel a korábbihoz negatív konnotációk kapcsolódnak.

Harmonizált terminusokat a terminus vagy annak morfológiai elemek fordításával is lehetséges alkotni. A szabvány a fordítás útján való terminusalkotásra a következő példát hozza: EN *theory of functions of a complex variable* (HU *komplex változó függvényének elmélete*), FR *théorie des fonctions de variable complexe*, ES *teoría de funciones de variable compleja*. A harmonizált terminusok alkotásának másik módja, hogy azonos vagy hasonló terminusokat vagy terminuselemeket használnak fel az egyes nyelvekben, mint például az angol *accredited laboratory* (HU *akkreditált laboratórium*), a francia *laboratoire accrédité* és a spanyol *laboratorio acreditado* terminusok.

2.4. Terminológiai termékek és szolgáltatások

Az ISO 22128:2008 számú, Terminology products and services – overview and guidance című szabvány⁵ célja a terminológiai termékek és szolgáltatások jellemzőinek egységesítése, az előállításuk során követendő terminológiai elvek rögzítése. A szabvány a terminológiai termékekre és szolgáltatásokra vonatkozó ajánlásokat tartalmazza, a jelen fejezetben olvasható összefoglalás néhány terminográfiai termék szabványba foglalt jellemzőit ismerteti a teljesség igénye nélkül. A szabvány a terminológiai termékek három nagy csoportját különbözteti meg: a) terminográfiai termékek, b) terminológiai dokumentumok, c) oktatási termékek.

A szabvány tartalmazza a terminográfiai termékek igen hosszú listáját, ide tartoznak például a nyomtatott terminusgyűjtemények (*printed terminologies*), a terminológiai adatbázisok (*terminology databases*), a terminuslisták (*terminology lists*) és a szisztematikus terminusgyűjtemények (*systematic terminologies*). A **nyomtatott terminológiák** körébe azok a terminográfiai termékek tartoznak, amelyek egy vagy több tárgykör elnevezéseit gyűjtik egybe általában könyv vagy füzött jegyzet formájában. A szócikkek mikrostruktúrája az egyetlen terminust tartalmazó, szöveges magyarázattal vagy definícióval ellátott egyszerű szócikkektől az olyan

⁵ A szabványt 2020-ban felülvizsgálták, és a jelen tanulmány megírásának időpontjában is érvényben van.

komplex szócikkéig terjedhet, amelyhez terminusváltozatok, szinonimák, többféle nyelvi, terminológiai vagy enciklopédikus információ tartozik; a terminusváltozatok és a szinonimák kereszthivatkozások útján lehetők fel. A tárgykört általában a címben rögzítik, az elrendezésük oszlopos, a makrostruktúra alfabetikus, tartalmazhatnak előszót, függelék, bibliográfiát, frissítésük újrayomást igényel. A nyomtatott terminológiai lexikográfiai szótárakhoz hasonló formátummal rendelkeznek, szótáraknak, szakszótáraknak, glosszárúmnak, szószedeteknek, lexikonoknak vagy terminológiai nevezik őket, lehetnek egynyelvűek, kétnyelvűek vagy többnyelvűek.

A szabványban foglalt leírás szerint a **terminológiai adatbázisok** terminológiai adatokat és a hozzájuk kapcsolódó nyelvi és adminisztratív információkat tartalmazó adatbázisok, amelyekben az adatok folyamatosan kiegészíthetők, frissíthetők valamely terminológiai kezelő rendszer segítségével. A terminológiai adatbázisoknak az elnevezéseken kívül olyan adatkategóriákat is tartalmazniuk kell kötelező elemként, mint a nyelvi azonosító(k), adminisztratív kategóriák, például a létrehozás időpontja. Az egyéb adatkategóriákat a felhasználók szükségletei szerint kell megválasztani. A több tárgykörhöz kapcsolódó adatbázisok esetében legalább egy olyan adatkategóriát is fel kell tüntetni, amely megnevezi a szakterületet, többnyelvű adatbázisok esetében pedig nyelvi azonosítókra is szükség van. Az egynyelvű adatbázisokban a definíciót vagy a fogalom leírását tartalmazó adatkategóriának kötelezően kell szerepelnie. A két- és többnyelvű adatbázisokban fel kell tüntetni az elnevezéseket minden nyelven a nyelvi azonosítókkal együtt.

A **terminuslisták** lehetnek a) terminusjelöltekről készített kézi listák (szakszövegekből kézilég kivonatolt lehetséges elnevezések listája), b) terminusjelöltekről készített automatikus listák (egy vagy több elektronikus dokumentumból, korpuszból, fordítómemóriából vagy terminológiai adatbázisból automatikus kivonatolással készült listák), c) a fordítást megelőzően készített terminuslisták (a forrásnyelvi szövegből kivonatolt szövegspecifikus elnevezések a célnyelvi ekvivalensekkel vagy azok nélkül), d) publikálható terminuslisták (megszilárdult terminusokat tartalmazó szabványból, korpuszból vagy terminológiai adatbázisból kivonatolt listák).

A **szisztematikus terminusgyűjtemények** kategóriájába tartoznak a nomenklatúrák, a taxonómiák, a tezauszok és az ontológiák, e fogalmak pontos meghatározásait a szabvány tartalmazza. A termékek megjelenhetnek elektronikus vagy nyomtatott formátumban, lehetnek egy-, két- vagy többnyelvűek, szerepelhet bennük definíció egy vagy több nyelven.

A **terminológiai dokumentumok** kategóriájába tartoznak a terminológiai folyóiratok (terminológiával foglalkozó bármely periodika), a terminológiai katalógusok, az előíró terminológiai dokumentumok (szabványok,

ajánlások) és a terminológiapolitikával kapcsolatos dokumentumok (bármely hatósági dokumentum).

Az *oktatási termékek* körébe a szabvány a terminológiai tárgyú tananyagokat, kézikönyveket, kurzusokat, szemináriumokat sorolja.

2.5. Fordításorientált terminográfia

Az ISO 12616:2002 számú, Translation-oriented terminography című szabványának⁶ bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a fordítóknak a hatékony munka érdekében és a későbbi felhasználhatóság céljából nagy szükségük van a terminológiai adatok tárolására, folyamatos frissítésére. A fordításorientált terminográfia gyakorlati feladata a terminológiai adatok tárolási módjának és a terminográfiai adatlapokon megtalálható adatkategóriáknak a meghatározása; módszerei lehetővé teszik a fordítók számára a célnyelvi szöveg minőségének biztosítását, a terminusok rögzítését és rendszerezését akár több nyelven is. Mivel a fordítóknak nem csak a hagyományos terminológiai adatbázisokban megtalálható adatokra (terminusokra, terminusokra vonatkozó adatokra) van szükségük, ezért a szabvány részletezi a frazeológiai adatok, szövegszegmensek és a kontextus tárolásának módjait is.

A fordításorientált terminográfia számára az adatok tárolásának alapegysége a *terminográfiai bejegyzés* (*terminological entry*). A terminográfiai bejegyzések adatelemekből álló adatkategóriákat tartalmaznak; fordítási környezetben a terminushoz kapcsolódó adatkategóriákat legalább két nyelven kell rögzíteni. Léteznek kötelező és opcionális adatkategóriák, ez utóbbiakat a fordítók vagy fordítói csoportok maguk választják meg szükségleteik alapján. A terminushoz kapcsolódó adatkategóriák közül csak a fő terminus kötelező egyéb opcionális kategóriák mellett (pl. szinonima, rövidítés, szimbólum, frazeológiai egység, grammatikai adatok, használat, a terminus státusza, az ekvivalencia mértéke). A fogalomhoz kapcsolódó leírás (pl. definíció, magyarázat, kontextus) szintén opcionális, bár lehetőség szerint, a megbízhatóság növelésének érdekében, legalább az egyiket érdemes feltüntetni. Az adminisztratív adatkategóriák közül a rögzítés időpontja és a forrás megjelölése kötelező, a módosítás dátuma, a jóváhagyás dátuma, a rögzítésért felelős személy feltüntetése opcionális.

A fordítói terminológiai adatbázisok építésekor elsőként a felhasználók bevonásával meg kell határozni az adatkategóriák számát és típusait, ezeket a későbbi módosítás érdekében rugalmasan kell kezelni. A szabvány javasolja az adatok folyamatos frissítését, a terminográfiai adatlapok

⁶ A szabvány átdolgozott változata a jelen tanulmány megírásának időpontjában az ISO 12616-1:2021 Terminology work in support of multilingual communication – Part 1: Fundamentals of translation-oriented terminography címmel található meg az ISO szabványkatalógusában.

kiegészítését, javítását, felülvizsgálatát az újonnan megjelenő anyagok, források alapján, esetenként új adatlapok hozzáadását. A függelékben példaként találunk néhány terminológiai adatlapot.

2.6. Terminológialpolitika

Az ISO 29383:2010 számú, Terminology policies – Development and implementation című szabvány⁷ a bevezetője szerint azok számára készült, akiknek feladata a hivatalos nyelvpolitika részeként vagy a különböző vállalatokon belül a terminológialpolitika kidolgozása. Mivel a terminológialpolitika kidolgozása és működésbe helyezése különböző intézményi, vállalati környezetben nagyon eltérő lehet, ezért a szabvány bevezetője nem pontos útmutatást ígér, hanem az egyedi terminológialpolitika kidolgozásához kapcsolódó általános alapelveket rögzíti. A terminológialpolitika közzétételének különböző formái vannak: nemzeti kontextusban ez lehet jogi dokumentum vagy annak része, de része lehet a nyelv- vagy az oktatáspolitikának is. A szabvány definiálja a terminológialpolitikához kapcsolódó alapfogalmakat, és sorra veszi azokat a színtereket, ahol szükség van terminológialpolitika kidolgozására.

A szabvány a nyelvtervezést (*language planning*) és a terminológialtervezést (*terminology planning*) egymást kiegészítő tevékenységként írja le. A terminológialtervezés egyfelől a nyelvtervezés része, másfelől egy önálló szervezet belső stratégiájának része, amely nem függ össze közvetlenül a nyelvtervezéssel. A nyelvtervezés a nyelv vagy nyelvváltozat beszélőközösségen belüli funkciójának, struktúrájának vagy elsajátításának pozitív befolyásolására való törekvést jelenti. Többféle módszert, megközelítést foglal magában, úgy mint státusztervezés (egy nyelv státuszának meghatározása), nyelvi norma kijelölése, nyelvi források kidolgozása (pl. írott, beszélt nyelvi korpusz, lexikográfiai adatok), irodalmi hagyományok és források kidolgozása, rögzítése (korpusztervezés), nyelvvoktatáspolitikai kidolgozása, fordítási stratégiák stb. A nyelvtervezés célja a gördülékeny kommunikáció biztosítása, elősegítése adott beszélőközösségen belül, vagy egy kisebb beszélőközösség nyelvi státuszának megerősítése egy nagyobb közösségen belül.

A terminológialtervezés – a szabvány értelmében – olyan tevékenységek összessége, amelyek egy adott tárgykör terminológiájának kidolgozására, rögzítésére, működésbe helyezésére irányulnak. Ennek része a terminológia létrehozása, a terminológia használatának dokumentálása, elterjesztése a technológia eszközeivel, fordítás, tolmácsolás, lokalizáció. A terminológialtervezésnek igazodnia kell az egyes domének szükségleteihez és

⁷ A szabvány átdolgozott változata a jelen tanulmány megírásának időpontjában az ISO 29383:2020 Terminology policies – Development and implementation címmel található meg az ISO szabványkatalógusában.

igényeihez, figyelembe kell venni, hogy mely doméneken belül van szigorú szabályokhoz kötve a terminusalkotás (pl. a biológia némenklatúrája), mely területeken van szükség magas szintű szabványosításra (pl. katonai kommunikáció, repülőgépgyártás), és melyek azok a területek, ahol mindez kevésbé fontos, és ahol a szinonimák is gyakoriak (pl. társadalomtudományok, marketing, üzleti nyelv). A nyelvtervezés a köznyelvre, a terminológiatervezés a szaknyelvekre irányul, de mivel a köznyelv és a szaknyelvek állandó kölcsönhatásban vannak, a nyelvtervezés és a terminológiatervezés közti különbség a tervezést végzők szempontjaiban és a tervezési folyamat végcéljában rejlik. A terminológiatervezés kulcsfontosságú olyan területeken, mint például a természettudományok oktatása, az egészségügy, a környezetvédelem, a vállalati kommunikáció, a jogi szaknyelvi kommunikáció, a hivatalos dokumentumok, a tudományos és műszaki kiadványok.

A szabvány a potenciális felhasználói csoportok szempontjából az alábbi módon csoportosítja a terminológiapolitikát: (1) nemzeti, regionális politika, amelyet nonprofit vagy kormányközi szervezetek végeznek, (2) vállalati politika, amelynek kialakítása kereskedelmi társulások feladata. A szabvány a terminológiapolitika kidolgozásának négy fázisát különbözteti meg: (1) előkészítés (*preparation*), (2) megfogalmazás (*formulation*), (3) működésbe helyezés (*implementation*), (4) fenntartás (*sustainability*). A négy fázist együttesen lineáris vagy fázismodellnek nevezik. Az **előkészítés** fázisában elsőként meg kell vizsgálni a nyelvi és terminológiai környezetet és az érvényben levő törvényeket, hivatalosan elismerést kell szerezni a terminológiapolitika kialakításának, javaslatot kell tenni az alkalmazandó módszerekre, szakértői hálózatot kell kijelölni. Ebben a fázisban kerül sor az előkészítő dokumentumok megfogalmazására (információgyűjtemény, akcióterv stb.). A dokumentumokba értékeléseket kell belefoglalni – egyebek mellett – a beszélőközösségek szociális, gazdasági helyzetéről, a terminológiai és a nyelvi forrásokról, a legfontosabb nyelvi és terminológiai intézményekről, ezek szolgáltatásairól és forrásairól, a felhasználói csoportokról, valamint az aktuális nyelvpolitikai helyzetről. A második fázis a terminológiapolitika **megfogalmazása**, amelynek része a javaslattétel a terminológiapolitikára, valamint a terminológiapolitika koordinálásának és működésbe helyezésének megtervezése, és hivatalos elfogadtatása. A harmadik fázis a terminológiapolitika **működésbe helyezése**. Ennek során ki kell jelölni egy szervezetet, amely a folyamatot irányítani fogja, és sor kerül a folyamat értékelésére is, majd a közzététel következik. A szabvány az oktatás különböző szintjeit és a médiumokat tartja a terminológiapolitika közzététele legalkalmasabb eszközének. Az internet segítségével, weboldal létrehozásával szintén előre lehet mozdítani a terminológiapolitika közzétételét. A negyedik fázis a

terminológiapolitika **fenntartása**, amelynek része a hosszú távú pénzügyi támogatás biztosítása, az eredmények folyamatos ellenőrzése.

A szabvány függeléke végül egy valós vállalati terminológiapolitika példáját mutatja be a vállalat megnevezése nélkül. Felsorolja a terminológia vállalati felhasználóit, akiknek szempontjából elengedhetetlen a terminológiapolitika kialakítása és alkalmazása: termékfejlesztők (feladatuk a releváns szabványok tanulmányozása, terminuslista készítése az egyes termékekhez); kézikönyvek, használati utasítások szerkesztői (ők jelölik ki a megfelelő terminusokat, definiálják a fogalmakat); a termékekhez kapcsolódó dokumentáció fordítói (feladatuk a terminusok és terminológiai adatbázisok használata, a termékekkel kapcsolatos kérdések megfogalmazása); szerződések és jogi dokumentumok szerkesztői (definíciók, terminusok használata); valamint a marketing és az ügyfélkapcsolatok felelősei (terminusok és definíciók használata a reklámozásban és az ügyfélszolgálaton). A szabványban leírt összegzés szerint fontos, hogy a fent említett felhasználók hozzáférjenek a fogalmak definícióihoz és a hozzájuk tartozó terminusokhoz; ez a vállalaton belüli gördülékeny kommunikáció alapfeltétele.

3. Következtetések

A szabványosításnak (amelynek elsődleges feladata termékekre, szolgáltatásokra vonatkozó útmutatók, szabályok megfogalmazása) számos nyelvészeti, terminológiai aspektusa van, melyek – a vonatkozó szakirodalom és a bevált gyakorlatok tanulmányozásával kiegészítve – megfontolásra érdemesek lehetnek terminológiastratégia kialakításához is. A terminológiastratégia fontos részeként az ISO 704-es szabványa világos útmutatást nyújt a terminológiai szabványosításhoz, mivel a dokumentumban megfogalmazott alapelvek nemcsak műszaki, hanem egyéb területeken is alkalmazhatók.

A jelen tanulmányban bemutatott szabványok közül a terminológiai harmonizációra (ISO 860), valamint a terminológiapolitikára (ISO 29383) vonatkozó szabványok fontos adalékokkal járulnak hozzá a terminológiai szabványosítás, közvetve pedig a terminológiastratégia szempontjaihoz is. Az UNESCO 2005-ben kiadott *Guidelines for Terminology Policies* című, terminológiai irányelveket megfogalmazó dokumentuma alapján Fóris és B. Papp (2011) megállapítják, hogy a terminológiapolitika kiterjed a terminológiafejlesztés elméletére, feladataira, módszereire, a megvalósítás stratégiájára, a terminológiai szabványosítás és harmonizáció pedig a nyelvpolitikának egyik kulcsfontosságú eleme, valamint fontos területe. A nyelvi közösségek alapvető joga az anyanyelv használata, ezzel a jogával azonban csak abban az esetben élhet egy közösség, ha az adott nyelven rendelkezésre állnak olyan háttérfeltételek, mint például a pontos, szabatos, ellenőrzött terminológia. A terminológia létrehozásának olyan

személyi feltételei vannak, mint a nyelvészek és a tudományos, műszaki területeken tevékenykedő szakemberek együttműködése, valamint olyan dologi feltételei, mint a kiépült intézményi háttér és jelentős anyagi ráfordítás (Fóris–B. Papp 2011). Az európai és az Európán kívüli országok terminológiapolitikáját és -stratégiáját illetően számos bevált gyakorlat figyelhető meg. Olyan országokról van szó, amelyek felismerték a tudatos terminológiafejlesztés fontosságát, és ahol szervezett keretek között folytak terminológiafejlesztési munkálatok, amelyekről részletes ismertetéseket találunk a terminológiai szakirodalomban (pl. Ciobanu 2010; Pődör 2010; Altay 2011; Bucher 2011; Prys 2011). Horvátország és a skandináv országok gyakorlatát B. Papp (2019), a spanyolországi társhivatalos nyelvek példáit pedig Sermann (2021) foglalja össze. A terminológiastratégia kialakítását európai terminológiai szervezetek is segítik, mint például az Európai Terminológiai Társaság (EAFT), valamint a bécsi központú Info-term. Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen címmel (Fóris–Bölcskei 2019a) jelent meg az a kötet, amelynek szerzői a magyar terminológiastratégia kialakításához igyekeznek hozzájárulni. Záró, összegző tanulmányukban Fóris és Bölcseki (2019b) az UNESCO-irányelvet figyelembe véve ajánlásokat fogalmaznak meg a magyar terminológiastratégia kialakításához. Megállapítják, hogy a szakmai és intézményi háttér hazánkban már megteremtődött egy olyan központi terminológiai adatbázis kialakításához, amely a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterületre kiterjedhetne. Ennek megtervezéséhez – a szerzők szerint – mielőbb szükség volna a releváns tárgykörök kijelölésére, a szaknyelvi tárgyú tudományos kutatások feltételeinek megteremtésére, a már eddig megjelentetett terminológiai adatok összegyűjtésére és bővítésére, valamint terminológiai képzésekre. Tolcsvai Nagy (2019) a terminológiastratégia kapcsán megfogalmazza, hogy a magyar nyelv esetében ez a tevékenység központi, hivatalos, államilag támogatott keretben működhet eredményesen a határon túli magyar beszélőközösségek bevonásával, anyaországi központtal.⁸ Meglátása szerint a szakmák és a nyelvtudomány együttműködése ugyan sok területen eredményes, de a magyar terminológiastratégia kialakításához hiányzik a hatékony állami támogatás.

A terminológiastratégia kialakításának egyik fontos része – a szabványokban ismertetett útmutatások alapján készített és rögzített – szabványosított terminológia adatbázisokban való elhelyezése, és az egyes adatbázisok összekapcsolása egységes, nemzeti adatbázissá. Az ISO szabvány leírják a fogalmak, fogalmi viszonyok azonosítására, a fogalmi rendszerek felvázolására és a definíciók megfogalmazására, valamint a különböző

⁸ Az európai terminológiai szervezetek munkájáról lásd pl. B. Papp 2019; Fóris 2020. Ehhez kapcsolódóan a terminológiastratégia erdélyi szintjeiről és feltételeiről lásd Benő–Péntek 2019.

elnevezésekre vonatkozó alapelveket, valamint a terminológiai adatbázisok meghatározását, ezek különböző fajtáira, tartalmi jellemzőire vonatkozó ajánlásokat. A szabványokba foglalt leírás szerint a terminológiai adatbázisok terminológiai adatokat és a hozzájuk kapcsolódó nyelvi és adminisztratív információkat összegző adatbázisok, amelyekben az adatok folyamatosan kiegészíthetők, frissíthetők valamely terminológiakezelő rendszer segítségével. A terminológiai adatbázisoknak az elnevezéseken kívül olyan adatkategóriákat is tartalmazniuk kell kötelező elemként, mint a nyelvi azonosító(k) és az adminisztratív kategóriák. Az egyéb adatkategóriákat a felhasználók igényei szerint kell megválasztani. A több tárgykörhöz kapcsolódó adatbázisok esetében legalább egy olyan adatkategóriát is fel kell tüntetni, amely megnevezi a szakterületet, többnyelvű adatbázisok esetében pedig nyelvi azonosítókra is szükség van. Az egynyelvű adatbázisokban a definíciót vagy a fogalom leírását tartalmazó adatkategóriának kötelezően kell szerepelnie, a két- és többnyelvű adatbázisokban pedig fel kell tüntetni az elnevezéseket minden nyelven a nyelvi azonosítókkal együtt. Terminológiai adatbázisok készítéséhez nem feltétlenül szükséges az ISO szabványokban foglalt alapelvek követése, annak érdekében viszont, hogy optimálisan kezelhető adatbázisok készüljenek, amelyeket később adatbázis-rendszerekbe lehet integrálni, ajánlott a szabványokban foglaltak betartása.⁹

Megjegyzés: A jelen tanulmány az alábbi írás átdolgozott, frissített változata: Sermann Eszter 2019. A terminológiai munkafolyamatok és a fordítás szempontjából releváns ISO szabványok. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. KRE – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 87–108.; valamint egyes részei megjelentek az alábbi kötetben: Sermann Eszter 2021. *A terminológiai szabványosítás és a nyelvi közvetítés*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. Ezúton is köszönetemet fejezem ki a kiadónak, hogy hozzájárultak a tanulmány aktualizálásához és közzétételéhez.

Szakirodalom

- Altay, Ayfer 2011. Initiating a terminology policy, the case of Turkey: TermTurk project. *Magyar Terminológia* 4/2: 151–159.
- B. Papp Eszter 2019. A terminológiastratégia kérdései Európában. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 94–104.

⁹ A terminológiai adatbázisok típusairól és szerkesztési elveiről lásd részletesebben pl. Tamás 2014; valamint Sermann–Tamás 2019a, 2019b.

- Benő Attila – Péntek János 2019. A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 59–72.
- Bölcskei Andrea 2011. A szabványügy és a magyar nyelv: a szabványosítás online forrásai az információszerzés, a terminológiai munka és az oktatás szolgáltatásban. *Magyar Nyelvőr* 135/3: 274–285.
- Bölcskei Andrea 2019. A szabványosítás online vetülete: angol nyelvű webhelyek. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. KRE – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 111–135.
- Bucher, Anna-Lena 2011. Act, Awareness & Availability – Sweden's current terminological infrastructure. *Magyar Terminológia* 4/2: 142–150.
- Ciobanu, Georgeta 2010. A terminológia Romániában. (ford. B. Papp Eszter). *Magyar Terminológia* 3/1: 127–144.
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2011. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció a nyelvi jogok szolgálatában. In: Hires-László Kornélia – Karmacsai Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 429–433.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) 2019a. *Terminológiastratégiai kihívások magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea 2019b. Ajánlások a magyar terminológiastratégiához. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 140–162.
- Fóris Ágota – Sermann Eszter 2010. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia* 3/1: 41–54.
- Fóris Ágota 2020. *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. KRE – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Prys, Delith 2011. Developing national terminology policies: A case study from Wales. *Magyar Terminológia* 4/2: 160–168.
- Pődör Dóra 2010. Terminológia-fejlesztés Írországbán. *Magyar Terminológia* 3/1: 145–160.
- Sermann Eszter 2019. A terminológiai munkafolyamatok és a fordítás szempontjából releváns ISO szabványok. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. KRE – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 87–108.
- Sermann Eszter 2021. *A terminológiai szabványosítás és a nyelvi közvetítés*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.

- Tamás Dóra Mária – Sermann Eszter 2019a. Elemzési szempontrendszer terminológiai adatbázisokhoz. *Fordítástudomány* 21/2: 46–62.
DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.21.2.4>
- Tamás Dóra Mária – Sermann Eszter 2019b. Evaluation System for Online Terminological Databases. *Terminologija* 26/1: 24–46.
DOI: doi.org/10.35321/term26-02
- Tamás Dóra Mária 2014. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. (Fordítástudományi értekezések I.)* ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest.
- UNESCO-irányelv 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities.* UNESCO, Paris. Megjelent fordításban 2019-ben: (ford. Somogyi Zoltán) Terminológiai politikai irányelvek. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen.* L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 167–218.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2019. Nyelvstratégia és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások magyar nyelvterületen.* L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 33–46.

Források

- International Organization for Standardization (ISO) www.iso.org (Hozzáférés: 2023. május 15.)
- 10241-1:2011 Terminological entries in standards – General requirements and examples of presentation
- ISO 704:2009 Terminology work – principles and methods
- ISO 704:2022 Terminology work – principles and methods
- ISO 860:2007 Terminology work – harmonization of concepts and terms
- ISO 22128:2008 Terminology products and services – overview and guidance
- ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography
- ISO 12616-1:2021 Translation-oriented terminography
- ISO 29383:2010 Terminology policies – Development and implementation
- ISO 29383:2020 Terminology policies – Development and implementation
- ISO 12620:2009 Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of a Data Category Registry for language resources
- ISO 12620-1:2022 Management of terminology resources – Data categories – Part 1: Specifications
- ISO 12620-2:2022 Management of terminology resources – Data categories – Part 2: Repositories
- Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) www.mszt.hu (Hozzáférés: 2023. május 15.)

LUDÁNYI ZSÓFIA
Nyelvtudományi Kutatóközpont,
Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet,
Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoport, Budapest
ludanyi.zsofia@nytud.hu

A szaknyelvek helyesírásának szabályozásáról. Elmélet, gyakorlat, dilemmák

1. Bevezetés

A szaknyelvek helyesírásának szabályozásával azért szükséges foglalkozni, mert a szaknyelveket, ezen belül az egyes szaknyelvi műfajokat jellemző nyelvi sajátosságok vizsgálatához a helyesírás is hozzátartozik. A jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a magyar szaknyelvi helyesírási szabályozások hátterét, az általános (köznyelvi) és a szaknyelvi helyesírási szabályzatok egymáshoz való viszonyát, és részletes tájékoztató bibliográfiát adjon a létező szaknyelvi helyesírási szabályzatokról, szótárakról, szójegyzékekről. Az elméleti háttér mellett a tanulmány gyakorlati példákat is hoz a szaknyelvek tipikus helyesírási problémáira a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvi tanácsadó szolgáltatáshoz érkezett kérdések és válaszok alapján. A nyelvi tanácsadáshoz kapcsolódva szól a Nyelvtudományi Kutatóközpont online helyesírási tanácsadó portáljáról, a *Helyesiras.mta.hu*¹-ről is, hangsúlyozva azt, hogy a portál eszközei alapvetően az általános (köznyelvi) helyesírási kérdések megválaszolására készültek, így szaknyelvi kérdésekben csak korlátozottan tudnak segíteni.

A szaknyelvkutatás szociolingvisztikai megközelítése, az egyes társadalmi csoportok foglalkozás szerinti elkülönülése lehetővé teszi az egyes

¹ Az internetes portálok címeinek helyesírása nincs egyértelműen szabályozva. Az AkH.¹² a címek toldalékolásával foglalkozó 200. szabálypontban két portál címét is közli a példaanyagban (*a hvg.hu-t, az index.hu-t*), kis kezdőbetűs írásmóddal, a kérdéssel azonban explicite nem foglalkozik. Az Osiris *Helyesírás* (Laczkó–Mártonfi 2004: 232) viszont az internetes portálokat állandó címnek tekinti, így a nagy kezdőbetűs írásmódot javasolja abban az esetben is, ha a portál címe megegyezik az URL-lel. A *Helyesiras.mta.hu* weboldal esetében is erről van szó, ezért a tanulmányban az Osiris *Helyesírás* iránymutatását követve a nagy kezdőbetűs írásmódot alkalmazom.

szakmai beszélőközösségek nyelvi-nyelvhasználati jellemzőinek vizsgálatát. Ebből adódóan a szaknyelvekkel foglalkozó nyelvészek célja és feladata az egyes foglalkozásokat űző személyek nyelvhasználatának a köznyelvtől való elkülönítése a szókincs és a szakszövegek szintaktikai jellegzetességeinek vizsgálatával, valamint a szövegszintű, főként statisztikailag kimutatható jellemzők elemzésével (Fóris 2010: 432). A szaknyelvek, azon belül az egyes írott szaknyelvi műfajok nyelvi jellemzőinek feltáráshoz a fentiekén kívül a szakszövegek írásgyakorlatának, helyesírásának vizsgálata is hozzátartozik. Mivel nem beszélhetünk általánosságban „a szaknyelvről”, az egyes szakterületek terminológiáját, szókészletét, illetve helyesírását is egyenként kell megvizsgálni. A helyesírással azért is szükséges foglalkozni, mert nem csupán a magyar nyelvű szakszövegek írásakor, hanem idegen nyelvekből fordított szakszövegek lektorálásakor (lásd pl. Robin 2015), minőség-ellenőrzésekor (Faludi 2015: 36) is előtérbe kerülnek a helyesírási normát nem követő nyelvi formák mint objektív, jól definiálható hibák (Szondy 2015: 28). Noha a fordítás minőségét a nyelvtani és mondatszerkesztési normák, illetve a helyesírási szabályok követése önmagában nem biztosítja (Heltai 2005), a helyesírásnak a magyar társadalomban betöltött nagy presztízsét, lényegében megkérdőjelezhetetlen tekintélyét (Mártonfi 2018: 230) mutatja az a gyakorlat is, hogy egyes integrált fordítási környezetek minőségbiztosítási (QA checker) funkciói (Seidl-Pécs 2017) a fordítás minőségének értékelésében nagy hangsúlyt fektetnek a helyesírásra. (A fordítástámogató szoftverek minőség-ellenőrző eszközeiről, módszereiről magyarul lásd pl. Lengyel 2013: 160–170.)

2. A szaknyelvi helyesírások a magyar helyesírás rendszerében

Magának a *szaknyelvi helyesírás* terminusnak a magyarázatához először el kell helyezni a szaknyelvi helyesírásokat a magyar helyesírás rendszerében. A helyesírás alapvető célja – az információkeresés elősegítésével – a befogadó, az olvasó helyzetének megkönnyítése (Mártonfi 2007: 135). Árnyalva azonban a köztudatban élő „a helyesírás nehéz” hétköznapi hiedelmet, fontos tudatosítani, hogy egy írásgyakorló nyelvi közösség tagjainak más-más mértékben kell ismerniük a helyesírási szabályokat, sőt valójában igazán professzionális helyesírási ismeretekre csak nagyon keveseknek van szükségük (lásd pl. Mártonfi 2007: 134–135). Ebből adódik a magyar helyesírás rendszerének többszintűsége.

Helyesírási rendszerünket hagyományosan négyszintűnek szokás nevezni, szintek helyett azonban pontosabb négy résztartományról beszélni. E résztartományok nem elkülönülő területeket jelölnek; nincsenek éles határok az egyes tartományok között. Sokkal szemléletesebb, ha a magyar helyesírás rendszerére egyfajta kontinuumként tekintünk, ahol az egyes

„szintek” ugyanannak a rendszernek más-más megközelítését jelentik (Laczkó 2013: 128).

Deme László nyomán a többszintű helyesírási rendszer első szintjének szokás nevezni „az igényes írásgyakorlathoz szükséges szabályrendszert” tartalmazó akadémiai helyesírási szabályzatot (Fábián 1997: 387). Ha a magyar helyesírási rendszert kontinuumnak tekintjük, úgy fogalmazhatunk, hogy jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia mint testületi szerző által készített *A magyar helyesírás szabályai* című kötet 12. kiadása (AkH.¹²) áll a helyesírási rendszer központjában, biztosítva a magyar helyesírás viszonylagos egységességét és állandóságát (Mártonfi 2018: 230). Az akadémiai helyesírási szabályzathoz tartozik ugyan szójegyzék, de ennél terjedelmesebb szóanyagot tartalmaz a *Magyar helyesírási szótár* (MHSz.²⁰¹⁷).

A központban lévő hatályos akadémiai helyesírási szabályzat körül helyezkedik el a további három résztartomány. Ezek közül az egyikbe az ún. iskolai helyesírások tartoznak, vagyis azok az alsóbb iskolafokoknak szánt kiadványok, amelyek a lehető legegyszerűbb, közérthető módon közvetítik a tanulóknak a főbb helyesírási tudnivalókat. Az AkH.¹²-ra épülő, iskolai használatra szánt szabályzat *Kis magyar helyesírás* címmel jelent meg (Keszler et al. 2016). A központi tartományt körülvevő második résztartományt az ún. helyesírási kézikönyvek alkotják, amelyek az akadémiai helyesírási szabályzatot magyarázzák, bővítik ki. Ilyen például a 11. kiadást magyarázó, az akadémiai helyesírási szabályzat szellemiségét követő szerzői munka, az *Osiris Helyesírás* (Laczkó–Mártonfi 2004) is, amely a részletes szabálymagyarázatok, kivétellisták mellett egy minden korábbinál részletesebb szótárral is rendelkezik. Az akadémiai helyesírási szabályzat 12. kiadásához jelenleg még nem áll rendelkezésre helyesírási kézikönyv, de folynak az *Osiris Helyesírás* aktualizálásának munkálatai (erről lásd Laczkó–Mártonfi 2019). A harmadik résztartományt a szaknyelvi helyesírási szabályozások alkotják, amelyek részlegesen átfedésben vannak a többi résztartománnyal: egyrészt jelen vannak az iskolai oktatásban, hiszen a különböző tudományterületek iskolai terminológiáját érintik, másrészt a professzionális írásbeliségnek, a szöveggondozásnak vagy a szakfordításoknak is részét képezi a szakmai-tudományos írásbeliség (Laczkó 2020a).

A magyar helyesírási rendszer fent említett négy résztartományának mindegyikében ugyanazok az összefüggések, elvek, normák érvényesülnek: a fonematikusság elve szemben áll a hagyomány elvével, ez utóbbival az értelemtükröztetés is, s e kettővel szembeállítva, a teljes rendszerben érvényesül az egyszerűsítésre való törekvés elve (1. ábra).

fonematikus elv ↔ hagyomány	↔ egyszerűsítés
értelemtükröztetés ↔ hagyomány	

1. ábra. A magyar helyesírás alapjellemezőinek összefüggései
(Laczkó–Mártonfi 2008: 17)

A szaknyelvi helyesírások tehát a mindenkori akadémiai szabályzat kibővítései olyan értelemben, hogy egy adott szakma szókincsét írásba foglalva bizonyos helyesírási kérdések középpontba helyeződnek, emergenssé válnak (gondoljunk csak például az idegen szavak helyesírási szabályaira, amelyek különösen központi kérdéssé válnak az orvosi terminológia írásba foglalásakor). Fontos azonban tisztázni, hogy a szakmai helyesírások nem alkotnak önálló rendszert olyan értelemben, hogy nincsenek egyéni, a központi akadémiai normától eltérő elvei, normái, így a *szaknyelvi helyesírás* terminus helyett pontosabb volna a szaknyelv írásbeli változatában megjelenő sajátos helyesírási jellegzetességeiről beszélni (Laczkó 2013: 128–129). A továbbiakban tehát a *szaknyelvi helyesírás* terminus így értelmezendő.

3. A szaknyelvi helyesírás-szabályozás folyamata

A helyesírási kodifikáció a szervezett nyelvmenedzselés (Nekvapil 2012; Lanstyák 2019), nyelvi tervezés része, a szaknyelvi helyesírások szabályozása pedig ún. terminológiatervezési feladat (lásd *Terminológiapolitikai irányelvek*).

A nyelvi tervezésnek két oldalát különböztethetjük meg: a státusztervezés (status planning) a nyelv társadalmi státuszának módosítására irányuló cselekvés; a korpusztervezés (corpus planning) pedig a nyelv sztenderdizálására, normaképzésre irányul (Kloss 1969). Státuszát tekintve a magyar helyesírás 1832 óta, azaz az első helyesírási szabályzat megjelenése óta akadémiai státuszban van: ma a helyesírás állapotáért a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága (korábbi nevein: Magyar Nyelvi Bizottság, Helyesírási Bizottság) felel (https://mta.hu/i-osztaly/allando-bizottsagok-105500#magyar_nyelvi_osztalykozi_allando_bizottsag). E bizottság tagjai egyrészt nyelvészek, másrészt más akadémiai osztályok küldöttei, harmadrészt az egyéb, nem akadémiai területekkel kapcsolatot biztosító ún. állandó meghívottak (Mártonfi 2011: 65).

Az akadémiai helyesírás megalkotása (1832) óta a helyesírás-szabályozás legfontosabb célját az egységes írásmód kiterjesztésére való törekvés képezte. A köznyelvi helyesírás egységesítésére irányuló akadémiai törekvésekkel egy időben jelentkezett a szaknyelvi helyesírások kidolgozásának szükségessége. Az egyes tudományok szókincsének van ugyanis egy olyan rétege, amelynek célszerű és az adott tudományterület szempontjából helyes írásmódja az általános (köznyelvi) helyesírás

szabályrendszere, valamint az akadémiai helyesírási szabályzatra épülő szótárak példaanyaga alapján nem oldható meg. A második világháború után kibontakozó tudományos-technikai forradalom következtében hatványozottan jelentkeztek a szaknyelvekhez kapcsolódó helyesírási problémák (Fábián 1993: 595).

A szaknyelvek helyesírásának szabályozása tipikusan olyan nyelvmenedzselési folyamat, amelyet az „alulról fölfelé” (bottom-up) szemléletmód jellemez (Nekvapil–Sherman 2015): a szaknyelvi helyesírási szabályzat kidolgozására általában akkor kerül sor, ha az adott szakterület képviselői részéről igény jelentkezik erre (Fábián 1993: 595). A szakmai közösség kezdeményezése azonban önmagában nem elég, a szaknyelvi helyesírás-szabályozás során a nyelvvel hivatásszerűen foglalkozó személlyel való konzultálásra és együttműködésre is szükség van (Grétsy 2002: 277). Ezt az egyes tudományterületek képviselői is így látják, mert gyakran ők maguk keresik meg a nyelvészeket, hogy a bonyolultabb kérdésekben tanácsot kérjenek (Zimányi 2003: 12–13), a nyelvészek feladata pedig, hogy biztosítsák a köznyelvi helyesírással való összhangot. A szaknyelvi helyesírások esetében a nyelvész szakember szerepét az Akadémia tudományos bizottsága tölti be: a bizottság vállalja a rendezés feladatát, és megfelelő feltételeket biztosít. Korábban a szakmai helyesírási szabályzat kidolgozására vállalkozó testületekbe az MTA Helyesírási Bizottsága delegálta egy magyar nyelvész tagját, hogy megteremtse az összhangot a szakma és a helyesírás között. A szakmai testülettől elfogadott szabályzatot végül a Helyesírási Bizottság hagyta jóvá. Például a magyar növénynevek helyesírási szabálytervezetét Priszter Szaniszló állította össze, ezt a tervezetet 1982-ben megvitatta az MTA Botanikai Bizottsága. A vita alapján módosított szöveget az MTA Helyesírási Bizottsága 1983-ban hagyta jóvá. A szabályok megszövegezésében a bizottság tagjai, különösen Fábián Pál és Hőnyi Ede nyújtottak segítséget (Priszter 1985: 1).

Ma is hasonlóan működik a szaknyelvi helyesírások kidolgozása: az új (az akadémiai helyesírási szabályzat 12. kiadásán alapuló) orvosi helyesírási útmutató például Bősze Péter kezdeményezésére született meg. Az új orvosi szaknyelvi szabályzat előkészületei több mint egy évtizedig tartottak, az MTA több osztályával, bizottságával egyeztetve (Biológiai Tudományok Osztálya, Kémiai Tudományok Osztálya, Orvosi Tudományok Osztálya, Mikrobiológiai Osztályközi Állandó Bizottság, Gyógyszerésztudományi Osztályközi Állandó Bizottság). A szabálytervezetet megtárgyalta és elfogadta az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága (és az azon belül működő Orvosi Nyelvi Munkabizottság), majd az előbbi bizottság jóváhagyta. Ezt követően az MTA két illetékes osztálya, a Nyelv- és Irodalomtudományok, valamint az Orvosi Tudományok Osztálya is jóváhagyta a szabálytervezetet (Bősze 2019: 11). Az elmúlt évtizedekben hasonló módon születettek meg az állatnevek, a földrajzi nevek,

a növénynevek, a kémiai nómenklatúra stb. helyesírási szabályzatai (Fábián 1993: 595). Jelenleg megjelenés előtt áll a fizikai helyesírási szótár (Mártonfi–Sólyom [megj. a.]²), de más tudományterületeken is fontos lenne a helyesírás szabályozása, például a csillagászatban (erre már történtek kezdeményezések, lásd Hargitai et al. 2010).

Ellentétben a nyelvi tervezéssel, amelynek nem előfeltétele, hogy létezzen írott nyelv, konkrét nyelvi normák, a terminológiatervezés a meglévő nyelvi normákra, többek között a helyesírási normára, az ortográfia viszonylagos stabilitására támaszkodik (lásd *Terminológiapolitikai irányelvek*, 184). A szaknyelvi helyesírási szabályzatoknak tehát – ahogy a 2. pontban is szóltunk róla – alapelveikben a mindenkori akadémiai helyesírási szabályzatra kell ráépülniük.

A szaknyelvi helyesírások szabályozására kétféle megoldás lehetséges, ez attól függ, hogy az adott szakterület rendelkezik-e a nómenklatúrával vagy sem. A terminológia és a nómenklatúra közti különbség részben nagyságrendbeli: a nevek (nómenek) hatalmas száma a terminusokhoz viszonyítva (ez a kevésbé lényegi különbség), részben pedig – és ez a lényeges megkülönböztető jegy – az, hogy a terminusok általános fogalmakat jelölnek meg, a nevek pedig egyedeket (Fóris 2005: 31–32). Bölcseki és Fóris (2022) a névtan, a terminológia és a szaktudományok szempontjából vizsgálta a témát: a tulajdonnevek, a nómenek (tudományos nevek) és a terminusok egymáshoz hasonló és egymástól eltérő jegyeit gyűjtötték össze írásukban, és megállapították, hogy morfológiai, szemantikai és pragmatikai szempontból hasonló és különböző jegyeket egyaránt mutatnak.

Ha egy szakterület olyan terminológiával rendelkezik, amely írásgyakorlatában nem tér el az általános helyesírási szabályoktól, vagyis ugyanazok a nyelvi tényezők alakítják, csak esetleg sajátos vonásokat mutat, akkor külön szaknyelvi helyesírási szabályzatra nincsen szükség. Ilyen esetekben a szaknyelvi helyesírási szótárak tartalmazzák a szakszókincset, a szótár előtti bevezető fejezet pedig összefoglalja az adott szaknyelv terminológiájának rögzítésére vonatkozó legfontosabb tudnivalókat. Ha azonban egy szaknyelv nómenklatúrával is rendelkezik, azaz a nómenek leírásában nem a sztenderd szabályok az irányadók, akkor szükség van külön szabályzat (ún. *nómenklatúra* vagy *nevezéktan*) kidolgozására is. Jellegetesen ilyen a kémia, az állat- és növényrendszertan, valamint a földrajzi nevek írásmódja (Laczkó 2018: 138).

A szaknyelvi helyesírási szabályzatok jelentőségét az adja, hogy a köznyelvi és a szakmai írásgyakorlat közti eltérést igyekeznek csökkenteni, illetve az egy szakmán belüli eltérő írásmódokat egységesíteni. A szaknyelvi helyesírások szabályozása rendkívül összetett, nagy kompetenckésztséget igénylő nyelvmenedzselési, terminológiasztratégiai

² A szótárról részletesen lásd Laczkó Krisztina (2020b) munkáját.

feladat. Ahogy Grétsy László írja, „téved az a szakember, aki úgy gondolja, hogy „a szakmai nyelvhasználat kérdéseibe a nyelvésznek nincs is joga beleavatkozni [...], de legalább ilyen súlyosan téved az a nyelvész is, aki a maga nyelvészeti szempontjainak hiánytalan érvényesítését kívánja meg a szakemberektől, nem számolva a sajátos szakmai szempontokkal” (Grétsy 1971: 73).

4. Szaknyelvi helyesírási bibliográfia

Ebben a fejezetben a megjelenés sorrendjét követve felsorolom az egyes szakterülethez kötődő, eddig megjelent szaknyelvi helyesírási szabályzatokat, szótárakat, szójegyzékeket Fábíán Pál (1993: 595–596), Zimányi Árpád (2003: 13), Mártonfi Attila (2018: 232) munkái, valamint az Osiris *Helyesírás* (Laczkó–Mártonfi 2004: 1508–1509) bibliográfiája alapján. Ezek a munkák az elmúlt évtizedekben születtek (a 20. század második felétől kezdve, a legkorábbi 1959-ben), amikor az akadémiai helyesírási szabályzatnak még korábbi kiadásai voltak érvényben (1954-től a tizedik, 1984-től a tizenegyedik kiadás). Ahogy korábban szó volt róla, a szaknyelvi szabályzatok mindig a hatályos akadémiai helyesírási szabályzaton alapulnak. Figyelembe véve, hogy a jelenlegi AkH.¹² 2015-ben jelent meg, szigorú értelemben véve a bibliográfiában felsorolt szójegyzékek közül csak a 2015 utániak tekinthetők érvényesnek, tehát az új, 2019-es orvosi helyesírási útmutató és a készülő fizikai helyesírási szótár. Ugyanakkor abból kiindulva, hogy az AkH.¹² változásai nem voltak olyan jelentősek (Keszler 2015), valamint a felsorolt munkák az általános helyesírási szabályokra csak kevésbé vagy egyáltalán nem térnek ki, bátran használhatók – és használandók – ezek a szaknyelvi helyesírási szabályzatok is.

Állatnevek, állatrendszertan³

Az MTA Zoológiai Bizottsága 1959. A magyar állatnevek helyesírási szabályai. *Állattani Közlemények* 47/1–2: 17–26. (Az alaptervezetet készítette: Dudich Endre.)

Gozmány László 1994. A magyar állatnevek helyesírási szabályai. *Folia Entomologica Hungarica – Rovartani Közlemények* 55: 429–445.

Jávorka Levente – Fábíán Pál – Hönyi Ede (szerk.) 1995. Az állatfajtanévek helyesírása. *Állattenyésztés és Takarmányozás* 44: 465–470.

Bodó Imre – Fábíán Pál – Hönyi Ede – Jávorka Levente 2000. Nyelvtudományi döntések az állattenyésztésben. *Acta Agraria Kaposváriensis* 4/1: 81–90.

³ A bibliográfiában az egyes tételek időrendben, nem pedig betűrendben követik egymást.

Állatorvos-tudomány

Holló Ferenc 1983. Az állatorvosi szakkifejezések egységes használatának és helyesírásának szabályai. *Magyar Állatorvosok Lapja* 38/5: 309–311.

Ásványnevek

Bognár László 1995. *Ásványnevtár*. Eötvös Kiadó, Budapest.

Földrajz

HM Térképészeti Intézet 1954. *A földrajzi nevek helyesírása*. HM Térképészeti Intézet, Budapest.

Fábián Pál – Földi Ervin – Hönyi Ede 1965. *A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Fábián Pál – Földi Ervin – Hönyi Ede 1998. *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Egyházi helyesírások

Útmutató egyházi kifejezések helyesírásához. 2006. Szent István Társulat, Budapest.

Kozma Zsolt – Pap Gézané Gegus Márta – Tonk Istvánné Tóth Mária 2007. *Református nyelvhelyességi útmutató*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár.

Fizika

Mártonfi Attila – Sólyom Jenő (megjelenés alatt). *Magyar fizikai helyesírási szótár*. A szótár 2018-as munkaváltozata elérhető az interneten ([https://mta.hu/data/11_Osztaly/Info/Fizikai helyesirasi szotar 2018.pdf](https://mta.hu/data/11_Osztaly/Info/Fizikai_helyesirasi_szotar_2018.pdf)).

Gasztronómia

Kaszab Andor 1971. *A magyar étlapok helyesírása*. 2. kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Hadtudomány

Kovács József – Fábián Pál – Szemere Gyula (szerk.) 1980. *Katonai helyesírási tanácsadó szótár*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.

Berkáné Danesch Marianne – Eszes Boldizsár – Mészáros Károly 2013. *Katonai helyesírási szótár*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.

Kémia

- MTA Kémiai Tudományok Osztálya 1962. A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai. *Az MTA Kémiai Tudományok Osztályának Közleményei* 17/1–4: 1–292.
- Erdey-Grúz Tibor – Fodorné Csányi Piroska (szerk.) 1972–1974. *A magyar kémiai elnevezés és helyesírás szabályai. I. A szabályok. II. Vegyületek elnevezési példatára és kémiai helyesírási szótár. III. A legfontosabb ásványok és kőzetek nevének helyes írásmódja.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erdey-Grúz Tibor – Fodorné Csányi Piroska (szerk.) 1977. *A kémiai elnevezés és helyesírás alapjai.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fodorné Csányi Piroska – Fábián Pál – Hőnyi Ede 1982. *Kémiai helyesírási szótár.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Nyitrai József – Nagy József 1998. *Útmutató a szerves vegyületek IUPAC nevezéktanához. A IUPAC Szerves Kémiai Nomenklatúrabizottságának 1993-as ajánlása alapján. A Magyar Kémiai Elnevezés és Helyesírás Szabályai.* Magyar Kémikusok Egyesülete, Budapest.
- Fodorné Csányi Piroska 2003. *Szervetlen kémiai nevezéktan II. A Magyar Kémiai Elnevezés és Helyesírás Szabályai. A Kémia Újabb Eredményei.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fodorné Csányi Piroska – Horányi György – Kiss Tamás – Simándi László 2008. *Szervetlen kémiai nevezéktan. A IUPAC 2005. évi szabályai. A Magyar Kémiai Elnevezés és Helyesírás Szabályai.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kohászat

- Öntészeti helyesírási szójegyzék. 1978. *Bányászati és Kohászati Lapok: Öntöde* 29/2: 42–48.

Közgazdaságtan

- Bárányné Szabadkai Éva – Mihalik István (szerk.) 2002. *Közgazdasági helyesírási szótár. Szakszavak, kifejezések, szókapcsolatok és rövidítések gyűjteménye.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Műszaki tudományok

- Fodorné Csányi Piroska – Fábián Pál – Csengeri Pintér Péter 1990. *Műszaki helyesírási szótár.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Növényrendszertan, gombák

- Priszter Szaniszló 1986. *Növényneveink. Magyar–latin szógyűjtemény.* Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Priszter Szaniszló 1988. A nagygyombák magyar és latin névjegyzéke. *Mikológiai Közlemények. Clusiana* 1988/1–2: 1–158.

Priszter Szaniszló 1998. *Növényneveink*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Orvostudomány

Fábián Pál – Magasi Péter (főszerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest.

Bősze Péter (szerk.) 2004. Az emberi vírusok neveinek összeállítása víruscsoportok, alcsaládok, nemzetségek, fajok stb. szerinti bontásban. *Magyar Orvosi Nyelv* 4/2: 34–52.

Bősze Péter 2007. Tartozékbetűk, tartozékszámok és tartozékmagyarázók az orvosi-biológiai irodalomban. *Magyar Nyelvőr* 131/2: 151–162.

Bősze Péter – Laczkó Krisztina 2009. Helyesírási megfontolások az orvosi nyelvben. In: Bősze Péter (szerk.) *A magyar orvosi nyelv tanácskönyve*. Medicina, Budapest. 329–392.

Bősze Péter 2019. *Magyar orvosi nyelv. Helyesírási útmutató*. Medicina, Budapest.

Pedagógia, oktatás

Papp Ágnes – Paróczayné Korányi Margit 1994. *Helyesírási szójegyzék. Képzés – foglalkoztatás*. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest.

Távközlés

Távközlési Dokumentációs Központ 1996. *Helyesírási útmutató a távközlési szolgálatok fogalmainak írásához*. Távközlési Könyvkiadó, Budapest.

5. Szaknyelvi helyesírási kérdések a gyakorlatban: esettanulmányok

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében⁴ az Intézet megalakulásától kezdve (1949) alkalmilag, 1957-től állandó jelleggel folyamatosan működik nyelvi közönségszolgálat, amelyhez a nyelvhasználók közvetlenül fordulhatnak nyelvi problémáikkal.⁵ A kérdezők telefonon és e-mailben kérhetnek iránymutatást a nyelvhasználat aktuális

⁴ Szervezeti átalakítások miatt 2019. szeptember 1. óta az intézmény az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat kutatóintézeteként, majd kutatóközpontjaként működik. Hivatalos neve 2021 márciusáig Nyelvtudományi Intézet, majd újabb átalakulást követően Nyelvtudományi Kutatóközpont.

⁵ A nyelvi tanácsadó szolgálat történetéről részletesen lásd Ludányi 2020a, Helntainé Nagy 2021.

kérdéseiben. Az intézmény díjköteles szolgáltatása a nyelvi szakvélemény, amelynek keretében hosszabb szövegek, problémalisták ellenőrzésére, bonyolultabb (tipikusan jogi) szakszövegek értelmezésére van lehetőség. A közönségszolgálathoz a legtöbbször olyan nyelvi problémák érkeznek, amelyekkel a kérdezők tipikusan írásbeli, nagyobb nyilvánosságna szánt, szakmai/hivatalos szövegek alkotása során szembesülnek. A szaknyelvi kérdések jelentős része a legkülönbélebb szakmák, tudományterületek terminusainak helyesírására irányul (lásd pl. Heltainé Nagy 2016; Ludányi et al. 2022). Az alábbiakban ezek közül mutatunk be néhány tipikus problémát.

5.1. Idegenes vs. magyaros írásmód az orvosi szaknyelvben

Tapasztalataink alapján az egyes szaknyelvek közül az orvosi nyelv az egyik, amelynek helyesírását illetően meglehetősen sok kérdés érkezik a közönségszolgálathoz. Ahogy korábban már szóltunk róla, az idegenes és a magyaros írásmód kérdése különösen hangsúlyos kérdés az orvosi terminológia írásba foglalásakor, így a beérkező orvosi nyelvi témájú kérdések jelentős része is ezzel kapcsolatos.

Az egyik kérdező például a latin eredetű és az angol nyelvben is használt *locus* szó helyesírásáról érdeklődött. Ez a terminus a gének és genetikai markerek kromoszomális elhelyezkedésének jelölésére szolgál. A levélíró azt szerette volna tudni, hogy magyar nyelvű tudományos cikkekben a *lokusz* vagy *lókusz* írásmód a megfelelő.

A kérdés megválaszolását távolabbról kell indítani, hogy jobban megértsük a szaknyelvek, s így a szaknyelvi helyesírások jellemzőit. A szaknyelveket, tehát az orvosi nyelvet is nyelvhasználati szinterei alapján a rétegzettség jellemzi (Kuna–Ludányi 2019: 122). Maga az orvosi helyesírási szabályozás is figyelembe veszi az orvosi nyelv rétegzettségét. Az *Orvosi helyesírási szótár* az idegenes és a magyaros írásmód közti döntéshez az alábbi két alapelvet fogalmazta meg (Fábián–Magasi [főszerk.] 1992: 9–12).

A **szövegfajták szerinti rendező elv** azt tartja szem előtt, hogy az orvos olvasóknak szánt szövegekben a latin írásmód következetes alkalmazását kell elfogadottnak tekinteni, még közkeletűvé vált szakszavak esetében is, pl. *arteriosclerosis* (*arterioszklerózis* helyett). A latin írásmód javasolt tehát például a tudományos szaklapokban, tudományos dolgozatokban, orvosi kézikönyvekben, az egészségügyi felsőoktatás tankönyveiben, a kórházi és a klinikai praxisban (kórlapokon, zárójelentésekben). A nem szakember olvasóknak szánt ismeretterjesztő szövegekben a magyar megnevezéseket érdemes használni (pl. *tüdőgyulladás*, *cukorbetegség*), vagy ha ilyen nincs, akkor az idegen szó magyaros írásmódját célszerű alkalmazni (pl. *urémia*, *cirrózis*). Ugyanakkor még a nem orvos olvasóknak szánt szövegekben sem írhatók magyarosan például az anatómiai, kór-, élet- és szövettani nevek (pl. *incisura jugularis*, *ligamentum*

popliteum obliquum) vagy a több szóból álló, a latin nyelv ragozási, egyeztetési és szórendi szabályai szerint szerkesztett orvosi kifejezések (pl. *nucleus tractus solitarii*, *plexus myentericus*) stb. A **köznyelvivé válás szerinti rendező elv** pedig azt mondja ki, hogy a köznyelvben meghonosodott, a mindennapi nyelvben széles körben ismert szavak magyarosan írandók (pl. *embrió*, *vakcina*, *lumbágó*).

Rátérve a kérdéses *locus* írásmódjára: mivel a kérdésből kiderül a kontextus, a szövegtípus – tudományos cikk –, egyértelműen a forrásnyelv szerinti idegenes írásmód megtartása a javasolt: *locus*.

Akár az idegenes, akár a magyaros írásmód mellett döntünk (a szövegtípustól, a befogadótól függően), a lényeg az egységes helyesírás mind a szövegen, mind az egyes szavakon belül. A hibrid írásmód, vagyis a latinosan írt szótó és magyarosan írt szóvégződés, illetve a magyarosan írt szótó és a latinosan írt végződés (pl. *haemofília*, *hidrocephalia*) az *Orvosi helyesírási szótár* iránymutatását követve tehát nem számít normatívnak. Egy másik levélíró például egy tudományos szervezet, a **Musculoskeletalis Társaság* (adatolt írásmóddal)⁶ helyesírásáról érdeklődött. A nyelvi tanácsadó szolgálat a hibrid írásmód kerülését és az ékezet nélküli *Musculoskeletalis* formát javasolta.

5.2. A helyesírási kodifikáció hiánya

Számos olyan – főként idegen eredetű – terminus létezik, amelynek írásmódja bizonytalanságot mutat. Sok esetben megnehezíti az állásfoglalást az, hogy az adott terminus nem rendelkezik kodifikált (terminológiai vagy helyesírási szótárban rögzített) írásmóddal. Az állásfoglalás kialakításában ilyenkor segítséget nyújtanak a nyelvi adatbázisok, például a magyar nyelv reprezentatív korpusza (Oravecz et al. 2014), a *Magyar nemzeti szövegtár*,⁷ vagy akár maga a Google, amelyek lehetővé teszik az írásgyakorlat feltérképezését. Főként az idegen nyelvekből átvett (szak)szavak esetén lehet hatékony ez a módszer, mert az egyes írásformák előfordulási

⁶ A helyesírással foglalkozó szakirodalom konvencióit követve csillaggal jelöljük az akadémiai helyesírási normát nem követő formákat.

⁷ A szövegtár nevének írásmódja is jól mutatja az akadémiai helyesírási norma és a kialakult íráshagyomány közti ellentétet. A több szóból álló adatbázisok, korpuszok nevét a legtöbbször az állandó címekhez hasonlóan csupa nagy kezdőbetűvel írják, a korpusz honlapján is *Magyar Nemzeti Szövegtár*ként van feltüntetve, noha az ilyen típusú nevek egyedi címnek számítanak, így a normatív írásmód *Magyar nemzeti szövegtár* lenne. Erről részletesen lásd Ludányi 2019b. A minden tagot nagy kezdőbetűvel írás előnye, hogy terminológiai szempontból követhetőbb, egységesebb, míg az egyedicím-szerű írásmód mellett szól az, hogy az akadémiai helyesírási normát követi. A jelen tanulmányban az utóbbi formát alkalmazom.

gyakoriságai alapján lehet arra következtetni, hogy az átvétel mennyire indult el a jövevényszóvá válás útján.⁸ Például egyik levélírónk a *gamer* ~ *gémer* 'a társasjátékokat, elektronikus játékokat hobbiszintnél mélyebben, professzionális módon űző személy' írásmódja iránt érdeklődött. A *Magyar nemzeti szövegtár* a *gamer* formára 2279 találatot ad, míg a kiejtés szerinti *gémer*-re csupán 67-et. Ebből arra következtethetünk, hogy egyelőre kevésbé „hagyja magát” átírni magyarosra ez a szó, bár elképzelhető, hogy ez változni fog. Mivel az írásgyakorlat is a *gamer* formát részesíti előnyben, azért a levélírónk is ezt javasoltuk, hozzátevé, hogy a *gémer* változat sem normasértő, hiszen jelenleg nem létezik kodifikált, normatív alakja ennek a szónak. Egy másik levélíró a *tipli* terminus másik nevének írásmódjáról érdeklődött: a *dübel* vagy *dübel* forma a helyes? A forrásnyelvi (német) eredeti *Dübel* kiejtése a magyarban [düb(e)]. Az átvételnek nem létezik kodifikált, azaz szótárban rögzített írásmódja. A rendelkezésre álló írásos adatok száma meglehetősen csekély. A *Magyar nemzeti szövegtár* szerint az idegenes írásmódú *dübel* a gyakoribb (15 előfordulás), a magyaros *dübel* a ritkább (2 előfordulás). A kevés adat alapján nem lehet egyértelműen állást foglalni egyik íráskép mellett sem. Ebben az esetben is meghagytuk a levélírónk a választás lehetőségét, egyaránt elfogadhatónak tartva az idegenes *dübel* és a magyaros *dübel* írásmódot is.

5.3. A köznyelvi norma és a szakmai írásszokások eltérése a különírás-egybeírás területén

Köztudott, hogy a különírás-egybeírás a magyar helyesírás legneuralgikusabb pontja, mind a köznyelvet, mind a szaknyelveket tekintve. Az alábbiakban néhány, a különírás-egybeírással kapcsolatos tipikusnak tekinthető helyzetet, szaknyelvi gyakorlatot ismertettünk.

5.3.1. Bizonyos két tagból álló terminusok írásmódja azért problematikus, mert míg a szaknyelvi írásgyakorlat többnyire egybeírja őket, az általános helyesírási szótárakban különírva találhatók meg. Néhány ilyen példa a nyelvi tanácsadó szolgálathoz érkezett kérdésekből: *vegyes kar* vagy **vegyeskar*, *lapos tető* vagy **lapostető*, *szárnyas oltár* vagy **szárnyasoltár*. Ezek mindegyikére igaz, hogy a *Magyar helyesírási szótárban* (MHSz.²⁰¹⁷) különírva találhatók meg, a szaknyelvi úzus azonban az egybeírt alakot részesíti előnyben. A levélírók a kétféle írásmód közti választásban kérték a nyelvi tanácsadó szolgálat segítségét.

A kérdés megválaszolásához először vizsgáljuk meg az összetett szavak keletkezésének lehetséges okait. A szavak közti összetételi viszonyt egybeírással jelöljük. Az egybeírás oka háromféle lehet: a tagok együttes

⁸ Az idegen szavak és a jövevényszavak közti határ nem éles, sőt a kettő közti különbség valójában tudományosan megragadhatatlan. Erről lásd Nádasy 2003.

jelentésének megváltozása, a tagok egymás közti viszonyának alaki jelöltsége és a hagyomány, a kialakult szokás. Mivel a felsorolt terminusok mindegyike minőségjelzős alakulat, amely önmagában jelöletlen (vagyis a jelzőnek sosincs ragja), ezért a jelöletlenné válást kizárhatjuk az okok közül, marad a jelentésváltozás és a hagyomány. Nézzük meg, igaz-e az az állítás a kérdéses alakulatokra, hogy a két szó kapcsolatának jelentése több vagy más, mint a tagok jelentésének együttese. A *vegyes()kar* különírt és az egybeírt alakja között például érezhetnek némi jelentéskülönbséget a zenei szakemberek. A zenei szaknyelvben a **vegyeskar* olyan négyszólamú énekkart jelent, amely két női (szoprán és alt) és két férfiszólamból (tenor és basszus) áll. Mivel a *vegyesbolt*, *vegyeskereskedés*, *vegyesúszás* mint fajtanevek egybeírandók – azaz jelentésváltozás történt –, a zenei szakemberek hasonló jelentésváltozást érzékelnek a **vegyeskar* esetében is. Hiszen *vegyes karnak* (különírva) nevezhető például egy olyan alkalmi énekkar is, amelyben férfiak, nők és gyerekek énekelnek, de történetesen csak két vagy három szólamban, vagy akár unisono. A *vegyes* itt tehát nem a kórusfajtára, hanem inkább a kórus heterogén összetételére utalhat. Így akár indokolt is lehet az egybeírás a zenei szaknyelvben, főként hogy a szakmai hagyományok egyértelműen ezt támogatják. Megjegyzendő továbbá, hogy a hatvanas években íródott, hétköznapi általános értelmező szótár, az ÉrtSz. is az egybeírt *vegyeskar* alakot tünteti fel, tehát a köznyelvben is van hagyománya az egybeírásnak (Ludányi 2019a: 237–239).

Rátérve a következő példára, a szaknyelvi írásgyakorlatban elterjedt egybeírt **lapostető* az építész szakemberek számára egy sajátos tetőfajta jelent, amelynek lejtése általában nem haladja meg a 4°-ot (7%-ot; lásd [<http://www.arc.sze.hu/epszerkea/lapostet.htm>]), vagyis itt is megfigyelhető némi jelentéstöbblet. A nem szakmabeliek számára a *szárnyas oltár* nem jelent többet, mint 'szárnyakkal rendelkező oltár'-t, a szakmai közösség számára viszont jellegzetes formai és tartalmi sajátosságokkal rendelkező középkori templomi felszerelési tárgyat jelent, amelyet a művészettörténelem szakmában következetesen **szárnyasoltár* formában írnak. Kérdésként merül fel, hogy vajon ezekben az esetekben is létezik-e olyan distinkció, mint például a *kerekes szék* 'görögös szék' és a *kerekesszék* 'gyógyászati segédeszköz' esetén, tehát ha elfogadjuk, hogy a **lapostető* és a **szárnyasoltár* a jelentéstöbblet miatt egybeírható, vajon mit jelenthet a különírt *lapos tető* és a *szárnyas oltár*? Vajon ezekben az esetekben is fennáll az, hogy a két szó kapcsolatának jelentése több vagy más, mint a tagok jelentésének együttese, vagy pusztán az erős szakmai íráshagyomány és/vagy az

„egy fogalom = egy (ortográfiai) szó”⁹ elterjedt helyesírási babona lehet a magyarázat? (Ez a hiedelem nem szaknyelvi eredetű, nem is új keletű, és az egész magyar írásgyakorlatban megfigyelhető. Fábián Pál írja [1993: 598]: „Mivel ennek a felfogásnak nincs egy jól felderíthető és körülhatárolható góca, az ellene való küzdelem az egész magyar helyesírási szabályozásnak, nem csak egy esetleges szakmai helyesírási szótárnak a feladata.”)

Mit tehet ilyen esetekben a nyelvi tanácsadó? A leghasznosabb, amit ilyenkor tenni lehet, hogy felsorakoztatjuk az egyes írásmódok mellett szóló érveket: a *lapos tető*, a *vegyes kar* és a *szárnyas oltár* esetében a különírás mellett szól az, hogy a különírás a kodifikált, azaz a helyesírási szótárakban rögzített forma, míg az egybeírás mellett a szakmai hagyományok szólnak. Egyes esetekben a jelentésváltozás, jelentéstöbblet is felmerülhet az egybeírás indokaként, de minden esetet egyénileg meg kell vizsgálni: az, hogy valami terminussá válik, önmagában még feltétlenül nem jár jelentésváltozással! Megfigyelhető tendencia, hogy a levélírók ilyenkor valójában nem is helyesírási iránymutatást várnak a nyelvi tanácsadótól, hanem a szakmában megszokott, az akadémiai helyesírási normától eltérő írásmódot szeretnék jóváhagyatni az illetékes szaktekintéllyel, „az Akadémiával”. A nyelvi közönségszolgálat gyakorlata ilyen esetekben az, hogy – a különféle írásmódok melletti érveket ismertetve – a kérdezőre bizzuk a választást: mérlegeljék, hogy adott esetben a helyesírási kodifikációt vagy a szaknyelvi hagyományokat tartják fontosabbnak; hangsúlyozva azt, hogy az akadémiai helyesírási szabályozás nem törvény, hanem „csupán” magas presztízsű ajánlás. Ennek a rugalmas, „megengedő” attitűdnek azonban hátránya, hogy hosszú távon a köznyelvi és a szaknyelvi írásgyakorlat távolodását, végső soron szétválását eredményezheti, ami ellentmond a helyesírás egységessége kívánalmának.

5.3.2. A nyelvi tanácsadó tehát bizonyos esetekben megteheti, hogy a kérdezőre bizza a kodifikált helyesírási norma és a szaknyelvi íráshagyományok közti választást. Ez akkor engedhető meg, ha a szaknyelvi írásszokások nem mondanak ellent az akadémiai helyesírás szellemiségének (mint az 5.3.1. pontban említett négy esetben). Ha azonban a szakmai nyelvszokás által szentesített írásmód egyértelműen ellentmond a helyesírási normának, azt a formát kerüldőnek szoktuk tartani. Ilyen volt például az elmúlt évtizedek orvosi írásgyakorlatában megfigyelhető kötőjelezési tendencia, amelyet a Medicina Kiadó terjesztett el: az idegen + magyar, illetve magyar + idegen képletű összetett szavak kötőjeles kapcsolása (**sollux-lámpa*). A magyar helyesírási szabályok szerint azokat az

⁹ Figyelembe véve, hogy a szó fogalma nem univerzális, jelen esetben a szón ortográfiai szót értünk, vagyis minden egybeírt egységet. Erről részletesen lásd Fóris 2020: 20.

összetételeket, amelyek előtagja idegen írásmód szerint írt közszó, csak abban az esetben kapcsoljuk kötőjellel, ha az idegen írásmódú szó végén hangérték nélküli (ún. néma) betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot betűknek bonyolult, írásrendszerünkben szokatlan együttese jelöl [AkH.¹² 217. d) pont]. A helyesírási szakemberek és a kiadó közti egyeztetés eredményeként a nem normatív kötőjeles írásmód idővel visszaszorult (Fábián 1993: 598).

5.3.3. Mind a köznyelvben, mind a szaknyelvekben gyakori problémaforrás továbbá az is, hogy a beszélők nem ismerik fel az összetételt alkotó tagok közti grammatikai-logikai viszonyt, s így nem is írják egybe azokat. Ez azért problematikus, mert maga a helyesírási szabályzat is az egyes szavak közti nyelvtani viszony felismerésének képességére alapozza a különírás-egybeírás szabályait. Például az AkH.¹² 110. pontja szerint „[a] jelöletlen tárgyas, határozós és birtokos jelzős kapcsolatok tagjait mindig egybeírjuk”, de hiányos grammatikai ismeretekkel rendelkező beszélőknek ez nem jelent valós iránymutatást, nem fogják tudni alkalmazni a szabályt. Az egyik levélíró például azt szerette volna tudni, miért írjuk különbözőképpen az *elektromos tűzhely* és a *gáztűzhely* alakokat, mikor mindkét esetben egy-egy tűzhelytípusról van szó. Ez a példa jól mutatja, hogy a hétköznapi beszélők egy része a különírás-egybeírást tekintve más gyakorlatokat alkalmaz: egyrészt sokkal inkább támaszkodik az analógiára mint szervezőelvre,¹⁰ másrészt nem szótani, hanem mondattani kategóriákban gondolkodik (Havas 2009: 81): a fenti két példa egyaránt a *milyen tűzhely?* kérdésre válaszol, e logikát követve írásmódjuknak is meg kell tehát egyezniük. Az összetételek gyakori nem normatív különírásának oka részben az iskolai nyelvtanoktatásban (leginkább annak hiányában) keresendő, de joggal merül fel az a kérdés is, nem volna-e célszerűbb a különírás-egybeírás jelenlegi, az összetételi tagok közti mondattani viszonyokon alapuló szabályozása helyett az alkotó tagok szófajából kiindulni. Egy ilyen szabálykezdemény lehetne például az, hogy a főnév + főnév, főnév + melléknév típusú alakulatok egybe-, míg a melléknév + főnév típusúak különírandók (Havas 2009: 81; vö. még Mártonfi 2011: 69).

Az összetett szavak nem normatív különírási tendenciáját az is erősíti, ha angol átvételről van szó, az angolban ugyanis sokszor külön szóba írnak minden tagot. Például az *International Atomic Energy Agency* hivatalos neve magyarul, az angol elnevezést szó szerint fordítva: **Nemzetközi Atomenergia Ügynökség*, ebben a formában szerepel a szervezet alapokmányában is. Ez az írásmód azonban nem jelöli az *atomenergia* és az *ügynökség* lexémák közti összetételi viszonyt. Az AkH.¹² 139. pontja alapján ezt a többszörös összetételt kötőjellel kellene tagolni a fő összetételi határon, így

¹⁰ A hétköznapi („népi”) helyesírási szemléletről lásd Ludányi 2019; vö. még Kardos 2007.

a *Nemzetközi Atomenergia-ügynökség* írásmód felel meg a normának. (Figyelembe véve azonban azt a gyakorlatot, hogy intézménynevekben a szótagszámlálás szabálya nem mindig érvényesül, elfogadható a *Nemzetközi Atomenergiaügynökség* írásmód vagy akár az *-i* képzős *Nemzetközi Atomenergiái Ügynökség* is.) A levélíró azonban nem fogadta el az érvelést, és az elterjedt (egyébként nem normatív) írásmód általánossá válására hivatkozva a helyesírási szabályok felülvizsgálatát kérte.

5.3.4. Végezetül szóljunk még a szaknyelvek írásgyakorlatára különösen jellemző sajátosságról: a többszörös összetételek minden tagját külön szóba író széttagoló, analitikus tendenciáról. A többszörös, bonyolultabb előtagú összetételek írása már több mint fél évszázaddal ezelőtt problematizálódott a szaknyelvi írásgyakorlatban: Grétsy László – frappáns „terminussal” – „rőföskifejezés-egybeerőszakolás”-nak nevezte azt a gyakorlatot, amikor az egyes szakszerzők a hosszú, „szabályos” formájukban is éppen elég nehéz birtokos jelzős szerkezeteket még bonyolultabbá teszik azáltal, hogy a ragokat elhagyják belőlük, vagyis a szószerkezetből összetételt hoznak létre (Grétsy 1964). A szóösszetételek alkotása a tömörítést, az ún. szintetikus tendenciát erősíti, de írásmódjukat tekintve éppen egy ezzel ellentétes tendencia figyelhető meg: a széttagoló, minden összetételi tagot különíró ún. analitikus tendencia (Kemény 2010). Következzék ezekre néhány adatolt írásmódú példa a közönségszolgálathoz érkező kérdésekből: **használt informatikai eszköz igénylőlap*, **egészségügyi szolgáltatási járulék fizetési (kötelezettség)*, **primer nyomás alsó határérték átlépés*, **fogyatékos nyílt vízi bűvár oktató* 'fogyatékkal élő személyeket nyílt vízi bűvárkodásra oktató szakember'. A felsorolt alakulatok valójában többtagú, jelöletlen alárendelő összetételek (szintetikus tendencia), írásmódjukat tekintve azonban a széttagolás, különírás a jellemző (analitikus tendencia). A szabályok szerinti írásmód az AkH.¹² 141. b) pontját (korábbi nevén: a második mozgószabályt) alkalmazva a következőképpen alakul: *használtinformatikai-eszköz-igénylő lap* (alkalmazva még az AkH.¹² 118. pontját); *egészségügyiszolgáltatásijarulék-fizetési (kötelezettség)*, *primernyomásalsóhatárérték-átlépés*. A **fogyatékos nyílt vízi bűvár oktató* alakulatot a magyar helyesírási szabályok szerint nem lehet leírni. (Ennek okairól részletesen lásd Ludányi 2020b.)

A helyesírási normát követő írásmód ezekben az összetételekben nem igazán „felhasználóbarát”, holott – ahogy korábban már szóltunk róla – a helyesírásnak alapvetően a befogadó, az olvasó helyzetének megkönnyítésére kellene törekednie. Ilyenkor – követve az akadémiai helyesírási szabályzat 141. b) pontjában is olvasható javaslatot – azt szoktuk tanácsolni a kérdezőnek, hogy az összetett szó jelöltté tételével alakítsák azt szószerkezetté. Ez sok esetben különösebb szószaporítás nélkül megoldható, pusztán egy-egy tárgy- vagy határozórag, illetőleg birtokos személyjel kitételével. Például: *használt informatikai eszközt igénylő lap*; az

egészségügyi szolgáltatási járulék fizetésének kötelezettsége; a primer nyomás alsó határértékének átlépése. Más esetekben szórendi cserére, alaposabb átfogalmazásra is szükség lehet: például *fogyatékkal élőket nyílt vízi búvárkodásra oktató személy.* Megfigyelhető tendencia az is, hogy a beszélők egy része – vélhetőleg az „egy fogalom = egy (ortográfiai) szó” közkeletű hiedelem miatt – kategorikusan elutasítja a szerkezeté alakítást, körülírást. (Még akkor is, ha a szerkezeté alakítás csupán egyetlenegy karakterrel, például a birtokos személyjel *-a* vagy *-e* variánsával növelné meg a terminus hosszát!)

6. A *Helyesiras.mta.hu* portál és a szaknyelvi helyesírások

2013 óta a Nyelvtudományi Intézet (ma: Kutatóközpont) nyelvi tanácsadó szolgálata megújult lehetőségekkel és korszerű nyelvtechnológiai háttérrel végzi feladatait, ekkor nyílt meg ugyanis a *Helyesiras.mta.hu* online helyesírási tanácsadó weboldal (lásd pl. Heltainé Nagy 2014; Váradi et al. 2014). A portál hétféle helyesírási területen képes azonnal segítséget nyújtani:

1. különírás-egybeírás;
2. szószintű helyesírás-ellenőrzés, azaz egyes egyszerű (nem összetett) közszóki alakok helyességének ellenőrzése;
3. tulajdonnevek (főként földrajzi nevek) helyesírása;
4. elválasztás;
5. számok helyesírása (betű-számjegy konverter);
6. dátumok helyesírása;
7. betűrendbe sorolás.

A *helyesiras.mta.hu* címet begépelve az alábbi nyitólap fogadja a látogatót (2. ábra). A felhasználó feladata annak eldöntése, hogy helyesírási problémájának megoldásában melyik eszköz tud segítséget nyújtani. Ehhez érdemes elolvasni a program „Hogyan működik?” menüpontjából elérhető használati útmutatót (<http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/howitworks>), mert lehet, hogy mégsem arra az eszközre van szükségünk, mint amelyre elsőként gondolnánk (tipikusan ilyen a meglehetősen félrevezető nevű *Helyes-e így?* eszköz).

A weboldal automatikus helyesírás-ellenőrző eszközeinek nyelvtechnológiai háttéréről (Miháltz et al. 2013), az egyes eszközök működéséről több tanulmány, ismertetés (pl. Váradi et al. 2014; Kovács 2013) született, ezért itt csak a legfontosabb tudnivalókat foglaljuk össze az egyes eszközök használatát illetően. (A Különírás-egybeírás eszközről részletesen lásd pl. Ludányi et al. 2013.)

2. ábra. A *Helyesiras.mta.hu* nyitólapja

A felhasználói visszajelzések alapján a legtöbb problémát a sokat ígérő nevű *Helyes-e így?* nevű eszköz okozza, éppen a nevéből adódóan. Ez az eszköz voltaképpen nem több, mint egy egyszerű *spell checker*, azaz szószintű helyesírás ellenőrző. Az ilyen eszközök – ellentétben a szavaknál nagyobb kifejezések, esetleg mondatok szintjén dolgozó ún. *grammar checker*ekkel (nyelvtani ellenőrző, nyelvhelyesség-ellenőrző, mondat szintű helyesírás-ellenőrző) – a szövegből egyszerre egyetlen, két szóköz/írásjel által körbezárt részt (azaz egy ortográfiai szót) képesek feldolgozni, vagyis egyetlen szóban elkövetett helyesírási hibákat jeleznek (Prószéky–Kis 1999: 81–104). A *Helyes-e így?* eszköz is egyes egyszerű (nem összetett) szavak helyességét képes ellenőrizni, tipikusan az olyan helyesírási problémák megoldására szolgál, mint a *j* vagy *ly* kérdése vagy a magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának bizonytalanságai (pl. *bujkál* ~ **bújkál*, **diferencia* ~ *differentia*). **Nem alkalmas** azonban az ennél bonyolultabb helyesírási kérdések megválaszolására, mint például:

- Helyes-e az egybeírt **élelmiszerbiztonság*, vagy kötőjellel kell írni: *élelmiszer-biztonság*?
- Kötőjellel vagy külön írjuk: **7-tűs* vagy *7 tűs*? (Elektronikai szak kifejezés.)

- c) Hogy írjuk a *Hollywood* -i képzős alakját: **Hollywood-i* vagy *hollywoodi*?
- d) Tényleg helyes az a forma, hogy **NyugatMagyarországi*?
- e) Helyes-e a *2020.06.20. (szóközök nélkül) dátumformátum?
- f) Helyes-e az, hogy *l-én*?
- g) Létezik-e olyan szó, hogy *negativitás*?

(A felsorolt példák valódi megkeresésekből, a portállal kapcsolatos visszajelzésekből származnak.) Noha a *Helyes-e így?* nem tud segíteni a fenti kérdések megválaszolásában (ezért nem is érdemes vele próbálkozni), a többi eszközt segítségül hívva megkaphatjuk a választ a kérdésünkre: az a) és a b) esetben a *Külön vagy egybe?* eszköz segít, a c) és a d) esetben pedig a *Névkereső*. A d) esetben feltett kérdést az motiválta, hogy a kérdező a *Külön vagy egybe?* eszközt használta, amely azonban nem tud segíteni a földrajzi nevek -i képzős alakjainak írásmódját illetően, így helytelen választ adott. Az e) és az f) esetekben pedig a *Dátumok* eszközt kell segítségül hívni, amely nemcsak a dátumok alapalakjait tartalmazza, hanem a leggyakoribb toldalékos formákat is felsorolja. A g) esetben – vagyis amikor azt szeretnénk megtudni, létezik-e egy adott szó – sem a *Helyes-e így?*, sem a többi webeszköz nem tud segíteni. Ilyenkor hatékonyabbak a nyelvészeti szövegkeresők, korpuszok, például a *Magyar nemzeti szövegtár*, vagy akár maga a Google. – A megfelelő eszköz kiválasztásában az alábbi két iránymutatás segíthet: 1) Érdemes átfogalmazni magát a kérdést, tehát ne azt kérdezzük, hogy „helyes-e” az adott nyelvi forma, hanem fogalmazzuk inkább át: „Külön-, egybe vagy kötőjellel írjuk? Hogy írjuk ezt a dátumot?” stb. 2) Vegyük sorra a portál eszközeit, és gondoljuk végig, hogy az adott helyesírási problémakör beleillik-e valamelyiknek a profiljába. A *Helyes-e így?* eszközt hagyjuk utoljára, és csak akkor használjuk, ha minden más eszközt kizártunk (a megfelelő eszközhasználatról lásd még Constantinovits et al. 2022: 122–124; Ludányi megj. a.).

Joggal merül fel a kérdés: vajon alkalmazható-e a portál szaknyelvi helyesírási kérdések esetén, s ha igen, milyen hatékonysággal. Fontos, hogy felhívjuk rá a figyelmet: az oldal elsősorban általános, köznyelvi helyesírási kérdések megválaszolása céljából készült, az egyes szaknyelvek helyesírási kérdéseire azonban csak igen korlátozottan tud válaszolni. Ez nagymértékben függ attól, hogy melyik szakma nyelvéről van szó. Egyes társadalomtudományok esetén nagyobb megbízhatósággal ad jó válaszokat, kivéve akkor, ha az adott szaknyelv számos olyan terminussal bír, amely típusát tekintve a hagyomány vagy jelentésváltozás miatt egybeírandó minőségjelzős összetétel. Ahhoz, hogy a portál az ilyen típusú terminusok írásmódjával kapcsolatban jó megoldást tudjon adni, az egyes szaknyelvi összetételek kivétellistáját be kellene építeni a programba. Az egyik levélíró például a *mélyforgatás* 'a talaj mély rétegének megforgatása' és a *mélylazítás* 'a talaj mély rétegének meglazítása' erdészeti

terminusok normatív írásmódját illetően fordult a *Külön vagy egybe?* eszközhöz, amely a szaknyelvi írásszokásoknak ellentmondó *mély lazítás*, *mély forgatás* írásmódokat javasolta. Ennek oka, hogy ezek az alakulatok minőségjelzős szerkezetből forrtak össze hagyományosan összetételé, írásmódjuk tehát kivételes. A minőségjelzős összetételek írásmódját a *Külön vagy egybe?* eszköz beépített kivétellisták segítségével állapítja meg. Ha a kérdéses összetétel nem található meg a kivétellistában, a program a melléknév + főnév bemenetekre vonatkozó alapértelmezett szabályt alkalmazza, amely a különírás. (A *Külön vagy egybe?* eszköz automatikus szabályai is a szavak szófajával operálnak, vö. a 3. pontban írottakkal.)

Nézzünk meg egy bonyolultabb esetet is a *Helyesiras.mta.hu* portálhoz érkezett visszajelzések közül. A felhasználó egy bizonyos gombafaj, tudományos nevén a *Hemipholiota populnea*, magyarul *nyárfa-tőkegomba* helyesírásával kapcsolatban kérte a *Külön vagy egybe?* eszköz segítségét. A program az általános helyesírási szabályok alapján a **nyárfatőkegomba* írásmódot javasolta: hiszen többszörös (négytagú) összetétel, amely hat szótagból áll, az AkH.¹² 139. pontja alapján tehát egybeírandó. Ez az írásmód azonban – ahogy a levélíró is jelezte – ellentmond a növénynevek sajátos helyesírási konvencióit követő *nyárfa-tőkegomba* formának, amely a növényrendszertanhoz nem értő, de az általános helyesírási szabályokat jól ismerő laikusok számára különösnek tűnhet: miért kell egy hatnál kevesebb szótagból álló többszörös összetételt kötőjellel tagolni? A magyarázat erre az, hogy a növények (és a gombafélék) szaknyelven némenklatúrával rendelkeznek, vagyis a terminusok írásmódját illetően nem a köznyelvi szabályok az irányadók, hanem ennek a szaknyelvnek speciális, nyelven kívüli ismereteket igénylő helyesírási szabályai vannak. A nyelven kívüli tudást ebben az esetben a rendszertani ismeretek jelentik. A *nyárfa-tőkegomba* esetében egy élősködő gombafajról van szó, melynek írásmódja kötőjeles: a szaknyelvi helyesírási norma szerint a gazdanövény-előtagot (amely jelen esetben a *nyárfa*) kötőjellel kapcsoljuk az utótaghoz. Ahhoz, hogy a *Külön vagy egybe?* eszköz ezt az írásmódot javasolja, az egyes szóalakokra vonatkozó morfológiai és egyéb adatokat ki kellene egészíteni a biológiai szaknyelvre vonatkozó szemantikus címkékkel, jelen esetben azzal, hogy a *nyárfa* karaktersorozat egy növénynév, amely adott esetben még élősködő növények, gombák gazdanövénye is lehet... Könnyen belátható, hogy erre a feladatra nem vállalkozhatnak a portál készítői.

Összefoglalásul tehát azt mondhatjuk: minél inkább igaz egy szaknyelvre, hogy a terminusok leírásában nem a sztenderd szabályok az irányadók, annál kevésbé képes hatékony segítséget nyújtani az oldal szaknyelvi helyesírási kérdések esetén. Ez a kitétel a *Helyesiras.mta.hu* „Hogyan működik?” menüpontjából előhívható használati útmutatóban is megtalálható:

„Hangsúlyozzuk, hogy a portál elsősorban a köznyelvi helyesírás kérdéseivel foglalkozik. Szaknyelvi helyesírási kérdések esetén előfordulhat – azok specifikussága miatt –, hogy a rendszer nem ad (megfelelő) választ. Különösen igaz a bonyolult helyesírási szabályrendszerrel bíró szaknyelvekre (pl. kémiai vagy orvosi szaknyelv). Ha ilyen kérdése van, kérjük, lapozza fel az adott szaknyelv helyesírási szabályzatát/szótárát, vagy forduljon bizalommal közönségszolgálatunkhoz!” (<http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/howitworks>)

7. Összegzés

A szaknyelvek írásbeliségének sajátos kérdéseivel az akadémiai helyesírási szabályzat nem tud részletesen foglalkozni, így a 20. század folyamán az egyes tudományterületek felől megjelent a szaknyelvi helyesírási szabályzatok, szótárak elkészítésének igénye. A szaknyelvi helyesírási szabályzatoknak – a helyesírási egységességre való törekvést szem előtt tartva – a mindenkori akadémiai helyesírási szabályzaton kell alapulniuk. Ahogy a nyelvi tanácsadói tapasztalatok mutatják, az egyes szakmák írásgyakorlata olykor eltér az általános helyesírási szabályoktól, így a szaknyelvi helyesírás-szabályozás rendkívül összetett nyelvmenedzselési és terminológiastratégiai folyamat, melynek során az egyes szakterületek művelőinek együtt kell működniük a nyelvészet, a terminológia és a helyesírás szakembereivel.

A szaknyelvek szabályozását tekintve a magyar helyesírás meglehetősen jól áll, mivel az elmúlt néhány évtizedben számos szaknyelvi helyesírási szabályzat, szótár jött létre. Elkészült például a műszaki, a katonai, az orvosi, a kémiai, az állat- és növényrendszertani, a földrajzi névi helyesírási szabályozás, továbbá folynak a fizikai helyesírási szótár készítésének munkálatai is. A szaknyelvi helyesírási szabályzatok, szótárak, szójegyzékek mellett hasznos segédeszközök a helyesírás-ellenőrző programok is. Ezek azonban – köztük a tanulmányban bemutatott *Helyesiras.mta.hu* weboldal eszközei – általános célúak, így a speciális szaknyelvi kérdésekben csak korlátozottan tudnak segíteni.

Megjegyzés: A jelen tanulmány egy korábbi, azonos című írás kismértékben módosított, aktualizált változata. A tanulmány első megjelenésének adatai: Ludányi Zsófia 2021. A szaknyelvek helyesírásának szabályozásáról. Elmélet, gyakorlat, dilemmák. In: Fóris Ágota – Bölcseki Andrea (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest. 147–174. Ezúton is köszönetemet fejezem ki a kiadónak, hogy hozzájárultak a tanulmány aktualizálásához és közzétételéhez.

Szakirodalom

- Bölcскеi Andrea – Fóris Ágota 2022. A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia viszonya, érintkezési pontjai. *Névtani Értesítő* 44: 59–78. DOI: <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.5>
- Constantinovits Milán – Istók Béla – Ludányi Zsófia – Schirm Anita 2022. Digitális tartalmak az anyanyelvi nevelésben. In: Jánk István – H. Tomesz Tímea – Domonkosi Ágnes (szerk.) *A digitális oktatás nyelvi dimenziói. Válogatás a PeLiKon2020 oktatásnyelvészeti konferencia kerekasztal-beszélgetéseiből és előadásaiból*. Liceum Kiadó, Eger. 105–135. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/7564/1/105_Constantinovits.pdf
- Fábián Pál 1993. Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege. *Magyar Nyelvőr* 117/4: 595–607.
- Fábián Pál 1997. A nyelvművelés feladatai. *Magyar Nyelvőr* 121/4: 384–389.
- Faludi Andrea 2015. Lexikai kohéziós vizsgálat CAT-tel fordított szövegeken. A doménreláció mint a lexikai kohézió eszköze. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.) *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 27–44.
- Fóris Ágota 2005. A terminológiai rendszer. In: Fóris Ágota: *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs. 30–56.
- Fóris Ágota 2010. A szaknyelv kutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. *Magyar Nyelv* 106/4: 424–439.
- Fóris Ágota 2020. *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (magyar mint idegen nyelv) tanároknak*. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan, Budapest.
- Grétsy László 1964. „Röföskifejezés-egybeerőszakolás.” In: Grétsy László: *Szaknyelvi kalauz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 88–89.
- Grétsy László 1971. A nyelvészet és a szaknyelvek. In: Benkő Loránd – Szépe György (szerk.) *Nyelvészet és gyakorlat. Tanulmánygyűjtemény*. Nyelvtudományi értekezések 75. Akadémiai Kiadó, Budapest. 67–76.
- Grétsy László 2002. A szaknyelvek megújításáért. *Magyar Nyelvőr* 126/3: 275–283.
- Hargitai Henrik – Kozma Judit – Kereszturi Ákos – Bérczi Szaniszló – Dutkó András – Illés Erzsébet – Karátson Dávid – Sik András 2010. Javaslat a planetológiai nevezéktan magyar rendszerére. In: Benkő József – Mizser Attila (szerk.) *Meteor csillagászati évkönyv*. Magyar Csillagászati Egyesület, Budapest. 280–302.
- Havas Ferenc 2009. Hozzászólás a különírás és egybeírás kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 133/1: 81–82.
- Heltai Pál 2005. A fordító és a nyelvi normák III. *Magyar Nyelvőr* 129/2: 165–172.

- Heltainé Nagy Erzsébet 2014. A nyelvi tanácsadás területei és újabb eszközei az MTA Nyelvtudományi Intézetében. *Anyanyelv-pedagógia* 7/1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=505>
- Heltainé Nagy Erzsébet 2016. Köznyelvi és szaknyelvi helyesírási kérdések a gyakorlatban. In: Fata Ildikó – Veresné Valentinyi Klára (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Szent István Egyetem, Társadalomtudományi és Tanárképző Intézet, Gödöllő. 22–33.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2021. Nyelvművelés és nyelvi tanácsadás: Vázlatos áttekintés a hetvenes évek közepétől máig. In: Dodé Réka – Ludányi Zsófia (szerk.) *A korpusznyelvészettől a neurális hálókig: Köszöntő kötet Váradai Tamás 70. születésnapjára*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 24–33.
- Kardos Tamás 2007. A magyar helyesírási problémái a nyelvi közönségszolgálat tükrében. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Budapest. 114–129.
- Kemény Gábor 2010. A szintetikus és az analitikus tendencia érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban. In: Kemény Gábor: *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 107–119.
- Keszler Borbála – Siptár Péter – Tóth Etelka 2016. *Kis magyar helyesírás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Keszler Borbála 2015. Megjelent *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása. *Magyar Nyelvőr* 139/3: 253–268.
- Kloss, Heinz 1969. *Research Possibilities on Group Bilingualism. A Report*. International Center for Research in Bilingualism, Quebec.
- Kovács Réka 2013. Helyesiras.mta.hu. *Anyanyelv-pedagógia* 6/3. <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=474>
- Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia 2019. Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 120–139. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologastrategiai_kihivasok.pdf
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2008. *Helyesírási tanácsadó*. Osiris diákszótár 2. Osiris Kiadó, Budapest.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2019. Az Osiris *Helyesírás* és az új helyesírási szabályzat. In: Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.) *Szabályzat, oktatás, gyakorlat. Helyesírásról sokszínűen*. Líceum, Eger. 227–237. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4804/1/227_237.pdf
- Laczkó Krisztina 2013. Helyesírás a magyar orvosi nyelvben: múlt és jelen. *Magyar Orvosi Nyelv* 13/2: 128–132.
- Laczkó Krisztina 2018. Körkép a magyar helyesírásról – áttekintés a 12. kiadás után. *Magyar Nyelvőr* 142/2: 136–149.

- Laczkó Krisztina 2020a. A helyesírási hibák értékelése. *Acta Universitatis De Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Linguistica Hungarica* 46: 61–80. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/6643/1/61_80_Laczk%C3%B3.pdf
- Laczkó Krisztina 2020b. A szaknyelvi helyesírásokról a fizikai helyesírási szótár kapcsán. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica* 24: 309–323. https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=3010254&mutat=http://www.matarka.hu/koz/ISSN_1219-5448/tomus_24_fas_1_2020/ISSN_1219_5448_tomus_24_fas_1_2020_309-323.pdf
- Lanstyák István 2019. Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt, Budapest. 73–93. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologastrategiai_kihivasok.pdf
- Lengyel István 2013. *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben*. PhD-értekezés. ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Ludányi Zsófia – Domonkosi Ágnes – Kocsis Ágnes – Jakab Dorottya 2022. A nyelvi menedzselés szemlélete és a nyelvi tanácsadás. In: Deme Andrea – Kuna Ágnes (szerk.) *Tanulmányok a nyelvészet alkalmazásainak területéről*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 73–108.
- Ludányi Zsófia – Miháltz Márton – Hussami Péter 2013. Különírás-egybeírás – automatikusan. In: Váradi Tamás (szerk.) *AlkNyelvDok7. Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 116–130.
- Ludányi Zsófia 2019a. A „népi” helyesírási gondolkodásról – a nyelvi tanácsadói gyakorlat alapján. In: Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.) *Szabályzat, oktatás, gyakorlat. Helyesírásról sokszínűen*. Liceum, Eger. 239–246. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4805/1/239_246.pdf
- Ludányi Zsófia 2019b. Korpuszneveink helyesírásáról. Rövidítések a magyar orvosi nyelvben: szemészeti kórlapok rövidítéseiről és helyesírásukról. In: Ludányi Zsófia: *Szabályok, normák, nyelvszokás. Tanulmányok a köznyelvi és szaknyelvi helyesírás és nyelvalakítás köréből*. Liceum Kiadó, Eger. 62–68. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4582/1/ludanyi_pandora41_V2_digit.pdf
- Ludányi Zsófia 2020a. Nyelvi menedzselés és nyelvi tanácsadás. Helyzetkép, lehetőségek, feladatok. *Magyar Nyelvőr* 144/3: 318–345.
- Ludányi Zsófia 2020b. „Leírhatatlanul bonyolult” összetételek. *Édes Anyanyelvünk* 42/3: 20.
- Ludányi Zsófia 2021. A szaknyelvek helyesírásának szabályozásáról. Elmélet, gyakorlat, dilemmák. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 147–174.

- Ludányi Zsófia (megj. a.) A helyesírási tanácsadó portál használata az anyanyelvi nevelésben. Esettanulmányok a portál eszközeinek megfelelő használatára. In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Török Tamás (szerk.) *A helyesírás-tanítás aktuális kérdései*. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom.
- Mártonfi Attila 2007. Időszerű-e *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásának az előkészítése? In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Budapest. 134–138.
- Mártonfi Attila 2011. A helyesírás mint szabályrendszer. *Café Babel* 65: 63–71.
- Mártonfi Attila 2018. Tájékoztató bibliográfia „A helyesírás kézikönyvei” témában. *Magyar Nyelvőr* 142/2: 230–234.
- Miháltz Márton – Hussami Péter – Ludányi Zsófia – Mittelholcz Iván – Nagy Ágoston – Oravecz Csaba – Pintér Tibor – Takács Dávid 2013. Helyesírás.hu – Nyelvtechnológiai megoldások automatikus helyesírási tanácsadó rendszerben. In: Tanács Attila – Vincze Veronika (szerk.) *MSZNY 2013. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. JATEPress, Szeged. 135–148.
- Nádasdy Ádám 2003. Használjunk minél több idegen szót! In: Nádasdy Ádám: *Ízlések és szabályok*. Magvető, Budapest. 234–236.
- Nekvapil, Jiří 2012. Some thoughts on “noting” in language management theory and beyond. *Journal of Asian Pacific Communication* 22/2: 160–173.
- Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah 2015. An introduction: Language Management Theory in Language Policy and Planning. *International Journal of the Sociology of Language* 232: 1–12.
- Oravecz, Csaba – Váradi, Tamás – Sass, Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: Calzolari, Nicoletta – Choukri, Khalid – Declerck, Thierry et al. (eds.) *Proceedings of Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2014)*. ELRA, Reykjavik. 1719–1723.
- Priszter Szaniszló 1985. *A magyar növénynevek helyesírási szabályai*. Budapest.
- Prószéky Gábor – Kis Balázs 1999. *Számítógéppel emberi nyelven. Intelligens szövegkezelés számítógéppel*. SZAK Kiadó, Bicske.
- Robin Edina 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 35–45.
- Seidl-Pécs Olivía 2017. Elvárások és versenyelőny: a technológiai kompetencia fejlesztése. In: Kóbor Márta – Csikai Zsuzsanna (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Kontraszt, Pécs. 123–141.
- Szondy Melinda 2015. A fordító mint fordításszolgáltató. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 21–33.
- Terminológiapolitikai irányelvek. A terminológiapolitika kialakítása és megvalósítása különböző nyelvközösségekben*. Infoterm, 2005. Ford. Somogyi Zoltán. In: Fóris Ágota – Böleskei Andrea (szerk.) 2019. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 167–218. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategiai_kihivasok.pdf

- Várad Tamás – Ludányi Zsófia – Kovács Réka 2014. Géppel segített helyesírás. A helyesírás.mta.hu portál készítéséről. *Modern Nyelvoktatás* 20/1–2: 43–58.
- Zimányi Árpád 2003. A szaknyelvi helyesírás-tervezés újabb feladataiból. *Magyar Nyelvőr* 127/1: 12–23.

Források

- AkH.¹² = Magyar Tudományos Akadémia: *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bősze Péter 2019. *Magyar orvosi nyelv. Helyesírási útmutató*. Medicina, Budapest.
- ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (főszerk.) 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fábián Pál – Magasi Péter (főszerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest.
- Helyesiras.mta.hu. Hogyan működik?* <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/howitworks> (Hozzáférés: 2023. május 29.)
- Lapostetők és tetőszigetelések*. <http://www.arc.sze.hu/epszerkea/lapostet.htm> (Hozzáférés: 2023. május 29.)
- Mártonfi Attila – Sólyom Jenő (megj. a.). *Magyar fizikai helyesírási szótár* munkaváltozata (2018). [https://mta.hu/data/11_Osztaly/Info/Fizikai helyesirasi szotar 2018.pdf](https://mta.hu/data/11_Osztaly/Info/Fizikai_helyesirasi_szotar_2018.pdf) (Hozzáférés: 2023. június 8.)
- MHSz.²⁰¹⁷ = Tóth Etelka (szerk.) 2017. *Magyar helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya*. https://mta.hu/i-osztaly/allando-bizottsagok-105500#magyar_nyelvi_osztalykozi_allando_bizottsag (Hozzáférés: 2023. május 29.)

IV. Bibliográfia

FÓRIS ÁGOTA¹ – B. PAPP ESZTER^{2,1} – BÖLCSKEI ANDREA¹

¹Károli Gáspár Református Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet,
TERMIK (Terminológiai és Kommunikációs Kutatócsoport), Budapest

²Translators without Borders

foris.agota@kre.hu; eszter.papp@gmail.com; bolcskei.andrea@kre.hu

Válogatott terminológiastratégiai bibliográfia

A Nyelvtudományi Kutatóközpont Terminológiai Kutatócsoportja az **ELKH Kiemelt pályázat SA52/2021: Terminológia** címmel elnyert pályázata keretében vállalta, hogy összegyűjti és közzéteszi a terminológiastratégia témában már megjelent olyan tudományos írások és adatbázisok adatait, amelyek segíthetik a kormányzat és az illetékes intézmények, kutatóintézetek terminológiai és terminológiastratégiai munkáját és jövőre vonatkozó terveik előkészítését.

A bibliográfia összeállítása során nem a teljességre törekedtünk, hanem arra, hogy egy olyan szakirodalmi válogatást tegyünk közzé, amely a terminológiastratégia általános elveire és módszereire összepontosít, és az alábbi négy téma köré rendeződik:

1. terminológiastratégiai alapelvek – bibliográfia;
2. terminológiai adatbázisok készítése – bibliográfia;
3. nyilvános nemzeti terminológiai adatbázisok és portálok Európában és a fontosabb nemzetközi terminológiai adatbázisok – bibliográfia;
4. nyilvánosan elérhető, magyar nyelvet tartalmazó adatbázisok – elérhetőségi adatok, jellemzők – bibliográfia.

Az 1. listában azoknak a tudományos publikációknak és szabványoknak az adatait és elérhetőségét adtuk meg, amelyek a terminológiastratégia általános elveit taglalják, a magyar terminológiastratégia kérdéseivel foglalkoznak, illetve más országok jó gyakorlatairól számolnak be.

A 2. listában azoknak a tudományos publikációknak és szabványoknak az adatait és elérhetőségét adtuk meg, amelyek a terminológiai adatbázisok készítése témában általános elvi és módszertani kérdésekkel foglalkoznak, illetve jó gyakorlatokat mutatnak be.

A 3. listában az európai országokban készített és közzétett nemzeti terminológiai adatbázisok adatait, valamint fontosabb nemzetközi terminológiai adatbázisok elérhetőségét adtuk meg.

Fóris Ágota – B. Papp Eszter – Bölcskei Andrea (összeáll.) 2023. Válogatott terminológiastratégiai bibliográfia In: Prószycki Gábor (főszerk.) – Fóris Ágota – Bölcskei Andrea – B. Papp Eszter – Lipp Veronika (szerk.) *A magyar terminológiastratégia kialakítása.*

Zöld könyv. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 331–348.

DOI: <https://doi.org/10.18135/term.2023.16>

A 4. listában a nyilvánosan elérhető, magyar nyelvet is tartalmazó terminológiai adatbázisok és forrásművek adatait, elérhetőségét adtuk meg.

Ez a bibliográfia természetesen nem tekinthető lezártnak, folyamatos bővítése, aktualizálása szükséges. Kívánatosnak véljük továbbá külön-külön az egyes tudományterületek és szakterületek bibliográfiájának elkészítését is. Megjegyezzük, hogy a téma szakirodalma folyamatosan bővül, többek között ebben az időszakban jelenik meg a *Glossa Iuridica* folyóirat 2023/3. tematikus száma, amely a jogi-közigazgatási terminológiastratégia és szaknyelvújítás kérdéseit tárgyalja (<https://ajk.kre.hu/index.php/glossa-iuridica>).

Az itt közzétett bibliográfia adatai a projekt honlapján is elérhetővé válnak, kibővítve az egyes tételek részletesebb elemzésével és más, hasznos információk megadásával. A projekt honlapja elérhető lesz a Terminológiai Kutatócsoport honlapjáról (<https://nytud.hu/kutato csoport/terminologia-kutato csoport/kutatasi-terulet>).

Az alábbiakban tehát a terminológiastratégiai szakirodalom válogatott bibliográfiájának adatait tesszük közzé, az egyes tételeket betűrendben felsorolva.

Jelek használata: * jelet használtunk azokban az esetekben, ahol a bibliográfiai tétel nem kifejezetten terminológiai témájú, de közismert és általánosan használt, ezért felvettük az adatait; † jelet használtunk abban az esetben, ha az adatbázis már nem érhető el nyilvánosan.

Az adatgyűjtést 2023. május 16-án zártuk le.

1. Terminológiastratégiai alapelvek – bibliográfia

Ansar, Khalid 2019. Standard Amazigh terminology implantation: Assessment of IRCAM's experience in light of Bhreathnach (2011)'s best-practice model for terminology planning. *Asinag* 14, 129–159. <https://journals.openedition.org/asinag/326>

Antia, Bassay E. 2000. *Terminology and Language Planning: an Alternative Framework of Practice and Discourse*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. DOI: <https://doi.org/10.1075/tlrp.2>

Ayfer, Altay 2011. Initiating a terminology policy, the case of Turkey: TermTurk project. *Magyar Terminológia* 4/2, 151–159. DOI: <https://doi.org/10.1556/materm.4.2011.2.3>

B. Papp Eszter 2019. A terminológiastratégia kérdései Európában. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 94–104. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>

- Benő Attila – Kokoly Zsolt – Benő Loránd 2021. A román és a magyar jogi terminológia helyzete Romániában – szaknyelvi problémák és terminológiatervezési feladatok. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 102–128. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-102-128.pdf>
- Benő Attila – Péntek János (szerk.) 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok*. Gamma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár–Dunaszerdahely.
- Benő Attila – Péntek János 2019. A terminológiastratégia szintjei és feltevélei Erdélyben. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 59–72. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvteruleten>
- Benő, Attila 2020. Terminology and language planning for Hungarian spoken in Romania. In: Vančo, Ildikó – Muhr, Rudolf – Kozmács, István – Huber, Máté (eds.) *Hungarian as a Pluricentric Language in Language and Literature*. Peter Lang Verlag, Berlin–Wien, 113–126.
- Bérces Emese 2011. Helyesírás és terminológia-politika. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 445–450.
- Beretka Katinka – Lulić, Emil 2021. A szerb nyelvű és a magyar jogi terminológia helyzete, avagy az ország, ahol előlátják a büdzsé-rebalanszt. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 156–164. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-156-174.pdf>
- Bhreathnach, Úna 2011. *A Best-Practice Model for Term Planning*. PhD thesis, Fiontar, Dublin City University, Dublin. <https://doras.dcu.ie/16548/>
- Bölcskei Andrea 2011. A szabványosítás online forrásai a Kárpát-medencében. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 439–444.

- Brač, Ivana — Lončar, Maja 2012. *Terminology Planning for the Croatian National Terminology Database STRUNA*. Paper at TKE (Terminology and Knowledge Engineering) Conference, 19–22 June 2012, Madrid. https://www.researchgate.net/publication/235673484_Terminology_Planning_for_the_Croatian_National_Terminology_Database_STRUNA
- Brüsszeli nyilatkozat a nemzetközi terminológiai együttműködésért. (*The Brussels Declaration for international cooperation on terminology*), 2002. (Ford. Gaál Péter) In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 165–166. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiasztrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Bucher, Anna-Lena 2007. Terminology work the Swedish way. *Terminologija* 14, 37–48. <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/571>
- Bucher, Anna-Lena 2011. Act, Awareness & Availability – Sweden's current terminological infrastructure. *Magyar Terminológia* 4/2: 142–150. DOI: <https://doi.org/10.1556/MaTerm.4.2011.2.2>
- Budin, Gerhard 1994. Language Planning and Terminology Planning: Theories and Practical Strategies. In: Draskau, Jennifer K. (ed.) *International Conference on Terminology Science and Terminology Planning in Commemoration of E. Drezen (1892–1992) and International IITF Workshop Theoretical Issues of Terminology Science: Riga, 17–19 August 1992*, 85–93. IITF-series 4. Vienna, IITF–TermNet.
- Chan, Nelida 2015. Language policies and terminology policies in Canada. In: Kockaert, Hendrik J. – Steurs, Frieda (eds.) *Handbook of Terminology*. Vol. 1, 489–504.
- Chiocchetti, Elena 2019. Terminology Work in South Tyrol: New Approaches, New Termbase, New Contents. *Terminologija* 26: 6–23. DOI: <https://doi.org/10.35321/term26-01>, <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/375>
- Chiocchetti, Elena 2021. Effects of social evolution on terminology policy in South Tyrol. In: Pilke, Nina – Nissilä, Niina – Landqvist, Hans (eds.) *Terminology as a Societal Resource: Possibilities and Responsibilities in a Changing World*. [Special issue of *Terminology* 27: 1] 110–139.
- Ciobanu, Georgeta 2010. A terminológia Romániában. *Magyar Terminológia* 3/2: 155–171. DOI: <https://doi.org/10.1566/MaTerm.3.2010.2.1>
- *Clear writing for Europe [kampány]. <https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/translation/clear-writing-europ>

- Csernicskó István – Szabómihály Gizella 2010. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest. 167–198. https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/intezetikiadvanyok/Hataron_tuli_magyarsag_21_szazadban.pdf
- Díaz de Lezana, Araceli 2008. La Politique Terminologique du Gouvernement Basque. In: *EAFI: Proceedings of the Special EAFI Seminar. Minority Languages and Terminology Policies*. TermNet Publisher, Vienna.
- Fogarasi Katalin – Patonai Zoltán 2021. Az egészségügyi dokumentáció szerepe és jelentősége. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti vonatkozások*. KRE – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 265–288.
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2011. A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 429–433.
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) 2019. *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Fóris Ágota – Bölcskei Andrea 2019. Ajánlások a magyar terminológiastratégiához. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 140–164. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Fóris Ágota 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 421–428.
- Fóris Ágota 2013. A terminológia-oktatás mint a magyar nyelv, kultúra és identitás támogatása. *Magyar Terminológia* 6/2: 185–195. DOI: <https://doi.org/10.1556/1206.2013.6.2.5>

- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoták Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai*. Termini Egyesület, Törökbálint. 120–128. ISBN 978-615-80914-1-1
- Fóris Ágota 2019. A magyar nyelv a tudományban. A terminológia helye, szerepe és feladatai. *Magyar Tudomány* 180/3: 406–416. https://mersh.hu/mod/object.php?objazonosito=matud_fl8650_i1
- Fóris Ágota 2021. Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 48–60. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-48-60.pdf>
- Gaál Péter 2011. Az online szótárak szerepe a magyar–magyar nyelvhasználatban. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 451–456.
- Galinski, Christian – de V. Cluver, August D. – Budin, Gerhard 1999. Terminologieplanung und Sprachplanung. In: Hoffmann, Lothar – Kalverkämper, Hartwig – Wiegand, Herbert Ernst (eds.) *Fachsprachen/Languages for Special Purposes. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. de Gruyter, Berlin–New York. 2207–2215.
- Gáspár Endre – Somssich Réka 2019. A magyar jog fordítva: Az Igazságügyi Minisztérium átfogó fordítási projektje a magyar joganyag angol nyelvű elérhetőségének biztosítására. *Fontes Iuris: Az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata* 1: 55–60.
- Gáspár Endre – Somssich Réka 2019. Nemzeti jog nemzetközi térben, avagy terminológiai és stilisztikai dilemmák a magyar joganyag angol nyelvre fordítása során. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. OFFI Zrt., Budapest. 28–41. https://150.offi.hu/sites/default/files/media/pdf/4%20-%20G%3%a1sp%3%a1r%20Endre_Somssich%20R%3%a9ka.pdf
- Health Information and Quality Authority (HIQA): *Guidance on Terminology Standards for Ireland*. [2017. július], <https://www.hiqa.ie/sites/default/files/2017-07/Guidance-on-terminology-standards-for-Ireland.pdf>
- ISO 29383:2020 Terminology policies — Development and implementation

- Jelencsik-Mátyus Kinga 2021. A CLARIN és a HunCLARIN. In: Dodé Réka – Ludányi Zsófia (szerk.) *A korpusznyelvészettől a neurális hátlóig. Köszöntő kötet Váradi Tamás 70. születésnapjára*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. 91–101.
- Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia 2019. Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 120–139. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Lanstyák István 2019. Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 73–93. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Law on the Term Bank of the Republic of Lithuania. *Official Gazette* 2004, No. 7-129. https://vlkk.lt/media/public/file/Terminija/Term_Bank_Eng.Metodika_nutl.pdf
- Lehoczki-Smardžić Anna – Palics-Tóth Hajnalka 2021. A magyar nyelvű jogi terminológia helyzete Horvátországban. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 175–185. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-175-185.pdf>
- Majzikné Bausz Ágota 2008. Az e-kormányzat, e-közigazgatás problémái és terminológiai vonatkozásai Magyarországon. *Magyar Terminológia* 1/1: 59–76, DOI: <https://doi.org/10.1566/MaTerm.1.2008.1.5>
- Mátis Bernadett 2011. A sportterminológia mint a terminológia-politika eszköze. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 463–471.
- Myking, Johan 1997. Standardization and language planning of terminology: the Norwegian experience. In: Uzei & HAEE-IVAP (eds.) *International Congress on Terminology*. HAEE-IVAP, Uzei – Gasteiz, Donostia. 227–248.

- Németh Gabriella – Szoták Szilvia 2021. Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és nyelv vonatkozásában. In: Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvein*. OFFI Zrt., Budapest. 28–29. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-23-47.pdf>
- Ní Ghearáin, Helena 2008. Irish Terminology Policy. *eDITion* 1: 14–17.
- Pődör Dóra 2010. Terminológia-fejlesztés Írorszáiban. *Magyar Terminológia* 3/2: 173–188. DOI: <https://doi.org/10.1566/MaTerm.3.2010.2.2>
- Prószéky Gábor 2019. Nyelvtchnológia és szóbeágyazás. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L’Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 47–58. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Prószéky Gábor 2021. *A magyar nyelv digitális fenntarthatóságáért*. Elhangzott: az MTA Magyar Nyelv a Tudományban Elnöki Bizottság ülésén, Budapest, 2021. március 1. https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/Pr%C3%B3sz%C3%A9ky_-_A_magyar_nyelv_digit%C3%A1lis_fenntarthat%C3%B3s%C3%A1g%C3%A1%C3%A9rt_2021.pdf
- Prys, Delyth – Jones, Dewi Bryn 2007. *Guidelines for the Standardization of Terminology for the Welsh Assembly Government Translation Service and the Welsh Language Board*. Bwrdd yr Iaith Gymraeg / Welsh Language Board. <https://techiaith.bangor.ac.uk/category/publications/reports/?lang=en>
- Prys, Delyth 2011. Developing national terminology policies: A case study from Wales. *Magyar Terminológia* 4/2: 160–168. DOI: <https://doi.org/10.1556/materm.4.2011.2.4>
- Skujiņa, Valentina 1993/2002. *The Principles of Formation of Latvian Terminology*. Riga, LAS/LLI of LU. <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=226&id=731>
- Steurs, Frieda 2021. Terminology at the Dutch Language Institute: Towards a Centre of Expertise for Professional Language. *Terminologija* 28: 7–27. DOI: <https://doi.org/10.35321/term28-01>, <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/2073/2218>
- Strandvik, Ingemar 2016. A közérthető nyelvhasználat Svédországban. In: Katona József Álmos – Maleczki József (szerk.) *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete*. Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest. 60–73.

- Szabó Mihály Gizella 2021. A szlovák nyelvű és a magyar jogi terminológia helyzete Szlovákiában. In: Tamás Dóra Mária – Szoatak Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 129–155. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-129-155.pdf>
- Szoatak Szilvia – Tamás Dóra Mária 2021. Terminológiapolitika és fordításszolgáltatás versus kisebbség és többség. Szerkesztői előszó. In: Tamás Dóra Mária – Szoatak Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 14–19. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-14-19.pdf>
- Tamás Dóra 2011. Terminológiai adatok soknyelvű dokumentálása. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász, 434–438.
- Tamás Dóra Mária – Szoatak Szilvia (szerk.) 2021. *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. ISBN 978-615-81983-0-1 <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategia-es-jogi-alapterminusok-a-szomszados-oroszagok-nyelven>
- Tamás Dóra Mária 2019. A terminológiai adatbázisok mint a terminológiastratégia eszközei. In: Fóris Ágota – Bölcseki Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 105–119. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Tamás Dóra Mária 2021. Jogi terminológia a terminológus szemével, avagy milyen célokat érdemes megvalósítani az oktatás, az egységesítés és a terminológiapolitika terén? In: Tamás Dóra Mária – Szoatak Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. OFFI Zrt., Budapest. 61–101. <https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-61-101.pdf>
- Terminológiapolitikai irányelvek (Guidelines for Terminology Policies). 2005. (Ford. Somogyi Zoltán) In: Fóris Ágota – Bölcseki Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 167–218. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest.

- Tolcsvai Nagy Gábor 2019. Nyelvstratégia és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiasztratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt., Budapest. 33–46. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen>
- *Tóth Judit 2017. Az akadálymentes jogalkalmazói kommunikációról. *Magyar Jogi Nyelv 2*: 14–19.
- *Tóth Judit 2022. A közérthetőség úgy, ahogy a jogalkotó elképzei. *Közjogi Szemle 4*: 20–27.
- UNEGN resolutions on Terminology (including glossaries): I/19 (1967) *Geographical terms*; II/14 (1972) *Technical terminology*; II/16 (1972) *Uniformity of presentation of glossaries*; II/37 (1972) *Standardization*; III/14 (1977) *Glossary of technical terminology*; IV/8 (1982) *Terminology glossary*; VI/11 (1992) *Glossary of Toponymic Terminology*; VIII/3 (2002) *Working Group on Terminology of the United Nations Group of Experts on Geographical Names*. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/documents/RES_UN_E_updated_1-11_CONF.pdf
- Zabóné-Varga Irén 2011. A műszaki terület terminológia-politikája. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász. 472–478.
- Zarnikhi, Abolfazl 2016. *Towards a Systemic Model for Terminology Planning*. Cambridge Scholars Publishing, Cambridge.
- *Zódi Zsolt 2018. A jog érthetőségének határai: Meg tudják-e oldani a nyelvészek a jogi szövegek érthetlenségének problémáját? In: Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.) *A törvény szavai*. Bibor Kiadó, Miskolc. 241–260.

2. Terminológiai adatbázisok készítése – bibliográfia

- Andersen, Gisle – Kristiansen, Marita – Olstad, Vemund 2015. *Terminology methods and tools developed for the national terminology portal Termportalen (Norway)*. IITF Colloquium – Terminology tools: state of the art and future perspectives; 9 July 2015. (ppt presentation), https://termcoord.eu/wp-content/uploads/2016/01/Andersen_G_Kristiansen_M_Olstad_V_Terminology_methods_and_tools_Termportalen.pdf
- Andersen, Gisle 2015. *Towards automatic terminology extraction for Norwegian based on parallel corpora*. LSP Conference, Vienna 8 July 2015. (ppt presentation), https://termcoord.eu/wp-content/uploads/2016/01/Andersen_TermExtraction_LSP_20151.pdf

- B. Papp, Eszter – Fóris, Ágota 2018. Planning a multilingual database of higher education terminology. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 44 (2), 595–610. UDK 78:81'373.46, Hrcak ID: 218067; ISSN 1331-6745 (Print), ISSN 1849-0379 (Online), UDK: 80; 811.163.42, <https://hrcak.srce.hr/218067>
- Benő Attila 2017. Termini – az internetes magyar–magyar szótár és adatbázis. In: Fábíán Zsuzsanna (szerk.) *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárjai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 209–227.
- Borzovs, Juris – Ilziņa, Ilze – Skujiņa, Valentīna – Vasiļjevs, Andrejs 2006. Terminology Standards in the Aspect of Harmonization for International Term Database. *Terminologija* 13: 17–32. <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/613/704>
- Chiocchetti, Elena 2019. Terminology Work in South Tyrol: New Approaches, New Termbase, New Contents. *Terminologija* 26: 6–23. DOI: <https://doi.org/10.35321/term26-01>
- CLARA – Common Language Resources and their Applications, Terminology and resource harmonisation. <https://clara.w.uib.no/training-program/terminology-course/>
- Faludi Andrea – Fóris Ágota 2023. *A terminológiai munka a komplex dokumentációs és fordítási projektfolyamatban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://mersz.hu/faludi-foris-a-terminologiai-munka-a-komplex-dokumentacios-es-forditasi-projektfolyamatban>
- Fóris, Ágota – B. Papp, Eszter 2015. Creating an English-Hungarian Termbase for Laser Physics, The DictionELI. *Terminologija* 22: 26–38. (Vilnius) ISSN 1392-267X <http://lki.lt/terminologija-22/>
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2016. Lézerágazati terminológiai szótár létrehozása. In: Reményi Andrea Ágnes – Sárdi Csilla – Tóth Zsuzsa (szerk.) *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 343–352. ISBN 978-963-409-074-8
- Fóris Ágota – B. Papp Eszter 2020. A felsőoktatás terminológiája – referenciaművek és adatbázisok. *Hungarológia Évkönyv* 21/1: 67–78. https://epa.oszk.hu/02200/02287/00021/pdf/EPA02287_hungarologiai_evkonyv_2020_01_067-078.pdf
- Fóris, Ágota – B. Papp, Eszter 2020. A preliminary study for the information structure of the terminology entry in the Hungarian (national) terminology database. In: Brač, Ivana – Ostroški Anić, Ana (eds.) *Svijet od riječi. Terminološki i leksikografski ogleđi. [The world of words: Terminological and terminographic discussions.]* Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb. 325–342. ISBN 978-953-7967-86-4

- Fóris Ágota 2013. Terminológiai szótárak és adatbázisok tipológiai kérdései. In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai*. Szeged, 2012. április 12–14. (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 433–437. <http://mek.oszk.hu/11700/11730/>
- Fóris Ágota 2018. Tudományos kommunikáció a lézerfizikában. A nagy energiájú, atto- és femtoszekundumos, impulzusüzemű lézerek terminológiai harmonizációja. *Magyar Nyelvőr* 142/2: 187–205. <http://nyelvor.c3.hu/period/1422/142205.pdf>
- Imre Attila 2014. Jogi szakszövegek és terminológiai adatbázisok. *Hungarológiai Közlemények (Újvidék)* 4: 13–23. http://real.mtak.hu/31515/1/A035_2014_Imre___Jogi_szakszovegek_es_terminologiai_adatbazisok_C2_u.pdf
- ISO 10241-1:2011 Terminological entries in standards — Part 1: General requirements and examples of presentation
- ISO 1087:2019 Terminology work and terminology science — Vocabulary
- ISO 12620-1:2022 Management of terminology resources — Data categories — Part 1: Specifications
- ISO 12620-2:2022 Management of terminology resources — Data categories — Part 2: Repositories
- ISO 16642:2017 Computer applications in terminology — Terminological markup framework
- ISO 23185:2009 Assessment and benchmarking of terminological resources — General concepts, principles and requirements
- ISO 26162-1:2019 Management of terminology resources – Terminology databases – Part 1: Design
- ISO 26162-2:2019 Management of terminology resources – Terminology databases – Part 2: Software
- ISO 26162-3:2023 Management of terminology resources — Terminology databases — Part 3: Content
- ISO 30042:2019 Management of terminology resources — TermBase eXchange (TBX)
- ISO 704:2009 Terminology work — Principles and methods
- ISO 860:2007 Terminology work — Harmonization of concepts and terms
- ISO/TS 24634:2021 Management of terminology resources – TBX-compliant representation of concept relations and subject fields
- Lesznay Ágnes 2010. Az Európai Unió intézmények terminológiai adatbázisa: a IATE. *Magyar Terminológia* 3/2: 161–182. DOI: <https://doi.org/10.1556/materm.3.2010.2.3>

- Madsen, Bodil Nistrup – Thomsen, Hanne Erdman (eds.) 2005. *Terminology and Content Development – TKE 2005 7th International conference on Terminology and Knowledge Engineering*, Copenhagen. [https://sf.cbs.dk › Proceedings TKE2005 reduced]
- Novák Barnabás – Tamás Dóra Mária 2013. A svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank, a TermDat. *Magyar Terminológia* 6/2: 207–231. DOI: https://doi.org/10.1556/1206.2013.6.2.7
- Novák Barnabás 2013. A bolzanói 'bistro' olasz–német–latin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása. *Magyar Terminológia* 6/1: 61–83. DOI: https://doi.org/10.1556/1206.2013.6.2.7
- Presenting Terminology and Knowledge Engineering Resources Online: Models and Challenges*. Fiontar, Dublin City University, Dublin, 2010. [https://www.gaois.ie › pdf › 2010-presenting-term]
- Reineke, Detlef 2022. Standardized terminological data categories. *Edition. Fachzeitschrift für Terminologie* 18/1: 11–18. http://dttev.org/images/edition/ausgaben/edition-2022-1-e-version.pdf
- Rirdance, Signe – Vasiljevs, Andrejs 2006. *Towards Consolidation of European Terminology Resources*. Tilde, Riga. https://www.euro-termbank.com/?lang=hu
- Schmitz, Klaus-Dirk – Straub, Daniela 2018. *Successful Terminology Management in Companies*. Tekom Europe. https://www.technical-communication.org/tekom/publications/specialist-books/detail/successful-terminology-management-in-companies
- Schmitz, Klaus-Dirk 2011. Managing terms in terminology management. *Magyar Terminológia* 4/2: 238–245. DOI: https://doi.org/10.1556/MaTerm.4.2011.2.11
- Sermann Eszter – Tamás Dóra Mária 2019. Elemzési szempontrendszerek terminológiai adatbázisokhoz. *Fordítástudomány* 21/2: 46–62. https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/article/view/2342
- Sermann, Eszter – Tamás, Dóra Mária 2019. Evaluation System for Online Terminological Databases. *Terminologija* 26/1: 24–46. http://lki.lt/wp-content/uploads/2020/03/Terminologija_26_maketas.pdf
- Sermann Eszter 2013. Spanyolországi terminológiai adatbázisok tartalmi és formai jellemzőinek vizsgálata. In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 455–459. http://mek.oszk.hu/11700/11730/
- Sermann Eszter 2019. A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO szabványok. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. KRE – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 87–108.

- Tamás Dóra Mária – Szoták Szilvia (szerk.) 2021. *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvein*. OFFI Zrt., Budapest. ISBN 978-615-81983-0-1
- Tamás Dóra Mária 2009. A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. *Magyar Terminológia* 2/2: 213–235. DOI: <https://doi.org/10.1566/MaTerm.2.2009.2.4>
- Tamás Dóra Mária 2013. Az olaszországi Bolzano autonóm megyében élő kisebbségek jogainak védelméről és a bistro terminológiai projekt létrejöttének háttéréről. *Magyar Terminológia* 6/1: 41–60. DOI: <https://doi.org/10.1556/materm.6.2013.1.2>
- Tamás Dóra Mária 2015. Az SAPterm terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.) *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 211–230.
- Tamás Dóra Mária 2017. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. OFFI Zrt., Budapest.
- Tamás Dóra Mária 2019. A IUSterm jogi és közigazgatási adatbázis háttér munkálatainak tapasztalatairól. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. OFFI Zrt., Budapest. 260–281. <https://150.offi.hu/sites/default/files/media/pdf/21-%20Tam%20c3%a1s%20D%20c3%b3ra%20M%20c3%a1ria.pdf>
- Tamás Dóra Mária 2020. Az OFFI Zrt. tevékenységének és terminológiai projektjeinek bemutatása. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea – M. Pintér Tibor – Szoták Szilvia – Tamás Dóra Mária (szerk.) *Nyelv, kultúra, identitás I. Terminológia, lexikográfia, fordítás*. Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634545354>
https://mersz.hu/hivatkozas/nyki1tlf_205
- Tamás Dóra Mária 2021. A WIPO Pearl szabadalmi terminológiai adatbázis bemutatása. *Fordítástudomány* 21/1: 49–62. DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.23.1.3>
- Tamás Dóra Mária 2021. Terminológia és dokumentáció a terminológiai adatbázisokban. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. KRE – L’Harmattan Kiadó, Budapest. 233–246.
- Termbases Part 1: Creating Termbases [oktatóanyag], <https://www.youtube.com/watch?v=fAXfbCwajO8>
- Termbases Part 2: Editing Termbases [oktatóanyag], <https://www.youtube.com/watch?v=L5sFke17HWU>
- Termbases Part 3: Using Termbases [oktatóanyag], https://www.youtube.com/watch?v=9KE_Gq2igy0
- Terminology Science & Research* – Journal of the International Institute for Terminology Research (IITF).
<https://www.eaft-aet.net/en/publications/iitf-publications>

- Valentini, Cristina – Westgate, Geoffrey – Rouquet, Philippe 2016. The PCT Termbase of the World Intellectual Property Organization. Designing a database for multilingual patent terminology. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication* 22/2: 171–200.
DOI: <https://doi.org/10.1075/term.22.2.02val>
- Valstybinės Lietuvių Kalbos Komisijos Nutarimas: *Regarding the Approval of the Methodology of Term Bank of the Republic of Lithuania.* https://vlkk.lt/media/public/file/Terminija/Term_Bank_Eng.Metodik_a_nutl.pdf
- Váradi, Tamás – Héja, Enikő 2011. Multilingual term extraction from parallel corpora – A methodology for the automatic extraction of verbal structures and their translation equivalents. *Magyar Terminológia* 4/2: 226–237. DOI: <https://doi.org/10.1556/MaTerm.4.2011.2.10>
- Warburton, Kara 2021. *The Corporate Terminologist.* John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. DOI: <https://doi.org/10.1075/tlrp.21>
- Wright, Sue E. – Budin, Gerhard (eds.) 1997. *Handbook of Terminology Management. Basic Aspects of Terminology Management.* Vol. I. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- Wright, Sue E. – Budin, Gerhard (eds.) 2001. *Handbook of Terminology Management. Application-Oriented Terminology Management.* Vol. II., John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.

3. Nyilvános nemzeti terminológiai adatbázisok és portálok Európában és a fontosabb nemzetközi terminológiai adatbázisok – bibliográfia

- Akadēmiskā terminu datubāze, [Lettország], <http://www.akadterm.lv/term.php>
- ALterm, [Albánia], <https://albania.anyterm.info/>
- BiHterm, [Bosznia], <http://bihterm.dei.gov.ba/>
- bistro, [Olaszország, Dél-Tirol], <https://bistro.eurac.edu/>
- BydTermCymru, [Egyesült Királyság, Wales], <https://www.gov.wales/welsh-language>
- Cercaterm, [Spanyolország, Katalónia], <https://www.termcat.cat/ca/cerca-term>
- DanTermBank, [Dánia], https://sf.cbs.dk/dtb_uk/
- Deutscher Bundestag – Parlamentsbegriffe A–Z, [Németország], <https://www.bundestag.de/services/glossar>
- Electropedia: The World’s Online Electrotechnical Vocabulary, [nemzetközi, Infoterm], <https://www.electropedia.org/>
- ELETO, [Görögország], <https://eleto.gr/en/terminology-resources/terminological-databases/search/>

- Esterm – Eesti Keele Instituudi mitmekeelne terminibaas, [Észtország], <http://termin.eki.ee/esterm/> [áthelyezés alatt; további információk: <https://portaal.eki.ee/tegevusvaldkonnad/2470-terminiallikad.html>]
- Euskalterm – Terminologia Banku Publikoa, [Spanyolország, Baszkföld], <https://www.euskadi.eus/euskalterm/Evroterm> – Večjezična terminološka zbirka, [Szlovénia], <https://evroterm.vlada.si/evroterm>
- FAO, [nemzetközi, FAO], <https://www.fao.org/faoterm>
- FranceTerme, [Franciaország], <https://www.culture.fr/franceterme>
- Hrvatski Terminološki Portal / Croatian Terminology Portal, [Horvátország], <http://nazivlje.hr/english/>
- IEC Glossary: Compilation of electrotechnical terminology, [nemzetközi, IEC], <http://std.iec.ch/glossary>; <https://std.iec.ch/terms%5Cterms.nsf/welcome?OpenForm>
- IMF Terminology, [nemzetközi, IMF], <https://www.imf.org/en/About/Terminology>
- International Electrotechnical Vocabulary, IEV, [nemzetközi, IEC], <https://webstore.iec.ch/searchform&ComNumber=TC%201>
- Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls, [Lettország, terminológiai portál], <https://termini.gov.lv/>
- Lietuvos Respublikos terminų bankas (LRTB), [Litvánia], <http://terminai.vlkk.lt/>
- Minéfiterm, [Franciaország], <https://www.minefiterm.finances.gouv.fr/termino.php>
- †Monterm, [Montenegró], <https://web.archive.org/web/20220616100733/> [archív]
- †NedTerm, [Hollandia], <http://taaluniversum.org/sectie/nedterm>
- Neoloteca, [Spanyolország, Katalónia], <https://www.termcat.cat/ca/neoloteca>
- Orðabanki – Íslenskrar málstöðvar (2019-ig), majd Ídordabankinn (2022-től), [Izland], <https://idordabanki.arnastofnun.is/>
- Porth Termau Cenedlaethol Cymru / Welsh National Terminology Portal, [Egyesült Királyság, Wales, terminológiai portál], <https://termau.cymru/?lang=en>
- Ressources du Portail linguistique du Canada, [Kanada, terminológiai portál], <https://www.noslangues-ourlanguages.gc.ca/fr/index>
- Rikstermbanken – Sweden’s national term bank, [Svédország], <https://www.rikstermbanken.se/>
- Slovenská terminologická databáza (STD), [Szlovák Köztársaság], https://terminologickyportal.sk/wiki/Hlavn%C3%A1_str%C3%A1nka
- SMT – Serveur Multi-Terminologies, [Franciaország], <https://smt.esante.gouv.fr/>
- SNORRE Terminology Database, [Norvégia], <https://www.nb.no/sprakbanken/en/resource-catalogue/oai-nb-no-sbr-48/>

- Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje, [Horvátország], <http://struna.ihjj.hr/en/>
- tearma.ie, [Írország], <https://www.tearma.ie/>
- TEPA Term Bank – Collection of special language dictionaries. Finnish Terminology Centre TSK, [Finnország], <https://termipankki.fi/tepa/en/>
- Termau – Geiriadur Termau'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol / Termau – Coleg Cymraeg Cenedlaethol Terminology Dictionary, [Egyesült Királyság, Wales], <https://colegcymraeg.ac.uk/cy/adnoddau/termau/>
- TERMDAT – The terminology database of the Federal Administration, [Svájc], www.termdat.ch
- TerMef, [Franciaország], <https://terminologie.finances.gouv.fr/index>
- Terminesp, [Spanyolország], <https://aeter.org/base-de-datos-terminesp/>
- Terminologický portál, [Szlovák Köztársaság], <https://terminologickyportal.sk/index.html>
- TERMit, [Olaszország], <https://lextrain.units.it/?q=termit> [átdolgozás alatt áll]
- TERMITE (Telecommunication Terminology Database), [nemzetközi, ITU], <https://www.itu.int/pub/S-TERM-DB>
- TERMIUM Plus®, [Kanada], <https://www.btb.termiumplus.gc.ca/>
- Termportalen, [Norvégia, terminológiai portál], <https://www.termportalen.no/>
- Tieteen Termipankki – Vetenskapstermbanken i Finland / The Helsinki Term Bank for the Arts and Sciences, [Finnország], <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu/en>
- UBTerm, [Spanyolország, Katalónia], <https://www.ub.edu/ubterm/>
- UNHCR, [nemzetközi, ENSZ, angol egynyelvű], <https://www.unhcr.org/glossary/>
- UNTERM, [nemzetközi, ENSZ], <https://unterm.un.org/unterm2/en/>
- UPCTerm, [Spanyolország, Katalónia], <https://www.upc.edu/slt/upcterm/>
- VALTER Government Termbank, [Finnország, terminológiai portál], <https://valter.sanakirja.fi/?UI=en80>
- Verwaltungsglossar, [Ausztria], <https://sprachressourcen.kalcium.cloud/dashboard>
- WIPO Pearl – WIPO's Multilingual Terminology Portal, [nemzetközi, WIPO], <https://www.wipo.int/reference/en/wipopearl/>
- Y Termiadur Addysg, [Egyesült Királyság, Wales], <https://www.termiaduraddysg.cymru/?lang=en>

4. Nyilvánosan elérhető, magyar nyelvet tartalmazó adatbázisok – elérhetőségi adatok, jellemzők – bibliográfia

AGROVOC, <https://agrovoc.fao.org/browse/agrovoc/en/>

- Angol–magyar nyelvészeti glosszárrium / English–Hungarian glossary of
linguistical terms, <https://mnytud.arts.klte.hu/glossary.htm>
- Asylum and Migration, [https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/euro-
pean-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary_en](https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary_en)
- Az ICOS terminusjegyzéke és mutatói, [http://mek.oszk.hu/17300/17322/
17322.pdf](http://mek.oszk.hu/17300/17322/17322.pdf)
- Az UNGEGN terminusjegyzéke és mutatója, [http://mek.oszk.hu/17300/
17322/17322.pdf](http://mek.oszk.hu/17300/17322/17322.pdf)
- DictionELI. Lézerterminológiai szótár, <http://dictioneli.stepp.hu/>
- ECHA-term, <https://echa-term.echa.europa.eu/>
- A felsőoktatásban gyakran használt angol kifejezések magyar megfelelte-
tése, [http://www.nefmi.gov.hu/felsooktatas/dokumentumok/felsook-
tatasban-gyakran](http://www.nefmi.gov.hu/felsooktatas/dokumentumok/felsook-
tatasban-gyakran)
- European Adult Learning Glossary, Level 1, [https://epale.ec.europa.eu/si-
tes/default/files/adultglossary1_en.pdf](https://epale.ec.europa.eu/si-
tes/default/files/adultglossary1_en.pdf)
- European Language Social Science Thesaurus (ELSST), [https://el-
sst.CESSDA.eu/index.html](https://el-
sst.CESSDA.eu/index.html)
- EuroTermBank, <https://www.eurotermbank.com/>
- EuroVoc (EU Vocabularies), [https://op.europa.eu/hu/web/eu-vocubula-
ries/](https://op.europa.eu/hu/web/eu-vocubula-
ries/)
- Evroterm, <https://evroterm.vlada.si/evroterm>
- GEMET, <https://www.eionet.europa.eu/gemet/en/about/>
- Hungarian–English glossary of academic terms (Magyar–angol egyetemi
szakkifejezések glosszárriuma), <http://seas3.elte.hu/seas/glossary.html>
- IATE (Inter-Active Terminology for Europe), <https://iate.europa.eu/>
- Microsoft Language Portal, [https://www.microsoft.com/en-us/language
\[áthelyezés alatt\]](https://www.microsoft.com/en-us/language
[áthelyezés alatt])
- SAPterm, https://www.sapterm.com/sap/bc/webdynpro/sap/sterm_webaccess
- SilvaVoc terminology, <https://www.iufro.org/science/special/silvavoc/>
- Slovensko-madžarský odborný terminologický slovník, [https://www.narod-
nostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3580/slovensko-madžarsky_
odborny_terminologicky_slovník.pdf?csrt=17917284141580082872](https://www.narod-
nostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3580/slovensko-madzarsky_
odborny_terminologicky_slovník.pdf?csrt=17917284141580082872)
- Termin, <https://termin.im.gov.hu/>
- *Termini szótár (magyar–magyar szótár és adatbázis), [http://termini.ny-
tud.hu/htonline](http://termini.ny-
tud.hu/htonline)

Tördelés és nyomdai előkészítés
Ligeti-Nagy Noémi

Kiadja a Nyelvtudományi Kutatóközpont
1068 Budapest, Benczúr u. 33.
www.nytud.hu

A kiadásért felel a Nyelvtudományi Kutatóközpont főigazgatója

E terminológiastratégia témában készült *zöld könyv* feladata felhívni a figyelmet a *terminológia* mint szakpolitikai terület legfontosabb megoldatlan kérdéseire és kezdeményezni, hogy az érintett szervek a kérdésekkel a kormányzati és tudományos igazgatási stratégiai irányítás keretein belül foglalkozzanak. A zöld könyv egy olyan stratégiai célú vitaanyag, amely egy adott témában részletezi a konkrét kérdéseket, majd rámutat a lehetséges cselekvési irányokra. Olyan lehetséges megoldásokat fogalmaz meg, vagy olyan forgatókönyveket és sémákat mutat be, amelyek segíthetik a kormányzatot és/vagy az adott intézményrendszert cselekvési tervek és konkrét feladatsorok, valamint szakpolitikák megtervezésében és kialakításában, a jogalkotás területén és a pénzügyileg támogatandó célok meghatározásában. A zöld könyv elkészítése a Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológiai Intézetének Terminológiai Kutatócsoportja az „ELKH Kiemelt pályázat SA52/2021: Terminológia” című elnyert pályázata keretében történt 2021 és 2023 között.